

DİJİTALLEŞME DEĞERLER VE DİN SEMPOZYUMU

4-5 NİSAN 2019

DİCLE ÜNİVERSİTESİ
İLAHİYAT FAKÜLTESİ

DİJİTALLEŞME DEĞERLER VE DİN SEMPOZYUMU

Bildiriler Kitabı

Dicle Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi

4-5 Nisan 2019

Diyarbakır

ISBN: 978-605-9504-20-1

Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları No: 51

Yayın Tarihi: 09/08/2021

Editörler

Dr. Öğr. Üyesi Esra Aslan

Dr. Öğr. Üyesi Emine Gören Bayam

Dr. Öğr. Üyesi Abdussamet Kaya

Arş. Gör. Faruk Evrenk

DİJİTALLEŞME DEĞERLER VE DİN SEMPOZYUMU

Bildiriler Kitabı

Dicle Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi

4-5 Nisan 2019

Diyarbakır

ISBN: 978-605-9504-20-1

Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları No: 51

Editörler

Dr. Öğr. Üyesi Esra Aslan

Dr. Öğr Üyesi Emine Gören Bayam

Dr. Öğr Üyesi Abdussamet Kaya

Arş. Gör. Faruk Evrenk

Sempozyum Düzenleme Kurulu

Prof. Dr. Ali Akay

Doç. Dr. Necmi Derin

Dr. Öğr. Üyesi Esra Aslan

Dr. Öğr. Üyesi Emine Gören Bayam

Dr. Öğr. Üyesi Abdussamet Kaya

Arş. Gör. Faruk Evrenk

Sempozyum Bilim Kurulu

Prof. Dr. Ali Akay

Prof Dr. Kasım Küçükcalp

Prof. Dr. Ahmet Keleş

Prof. Dr. Mehmet Azimli

Prof. Dr. Ahmet Taşgın

Prof. Dr. Metin Bozan

Doç. Dr. Cahit Külekçi

Prof. Dr. Nazım Hasırcı

Doç. Dr. Canan Seyfeli

Doç. Dr. Necmi Derin

Doç. Dr. Davut Işıkdogan

Prof. Dr. Recep Alpyağıl

Prof. Dr. Eyyüp Tanrıverdi

Doç. Dr. M.Tayyib Kılıç

Doç. Dr. Hayrettin Kızıl

Dr. Öğr. Üyesi Abdussamet Kaya

Prof. Dr. İhsan Çapcıoğlu

Dr. Öğr. Üyesi Emine Gören Bayam

Prof. Dr. İhsan Toker

Dr. Öğr. Üyesi Esra Aslan

Önsöz

Teknoloji hayatımızın her alanına büyük bir hızla dâhil olmakta; bugünün insanının algılama, ilişki kurma, hayal etme, ahlak ve dinle ilişkilene biçimlerini dönüştürmektedir. Hakikati aramanın bir yansıması olan bilimin kendisinin, insanı hakikatten uzaklaştıran bir şeye dönüşmüş olması insan geleceğine dair kaygıları arttırmaktadır. Dikkati dağınık, tek tip, gözetim ve tahakküm altındaki bu çağın yeni insanı, insan olmanın ne anlama geldiğine dair anlayışımızı çoktan değiştirmeye başladı. Ayartıcı bir güç olarak teknoloji, fail olmanın niteliklerini ele geçirerek bizleri benliğimizden uzaklaştırdığı, birbirimizin esenliğini koruma kaygımızı yok ettiği, birer değer haline getirdiği görsellik, hız ve tüketim ilkeleriyle dünyanın nasıl işlediğine dair düşünmemize engel olduğu; hızlandırarak eylemlerimizin anlamını ortadan kaldırdığı, sunduğu konfor ve erişebilirlik gücüyle bizleri itaat altına aldığı; tanınma ve beğenilme isteğimizi, merak ve sabırsızlık eğilimlerimizi motive ettiği şeklinde çok çeşitli şekillerde eleştirilmektedir. Dijital teknolojiler insan hayatına dayattığı bu yeni nitelik ve eğilimlerle neredeyse kendi dinselliğini ilan etmektedir. Dijital zamanlarda dinin kendisi de yeni şekillerle karşımıza çıkmakta; bu bağlamda sanal vaazlardan, sanal cemaatlere, dijital alanda dinsel temsil biçimlerinden internetin dinle ilişkisine, dinsel algıları dönüştüren yeni dijital etkileşimlerden dinsel nefret söylemlerine kadar birçok konu ilgi çekici hale gelmektedir.

Mesafelerin kısaldığı, telegözetimin yaygınlaştığı günümüz dünyasında herşeyi bilme ve görme arzusunun hükümlerliği, var olma kaygımızı unutmaya teşvik etmekte, siborglar gezegeninde din, ahlak, hukuk ve vatandaşlığın doğasını yeniden tartışmaya açmaktadır. Ölümü öldüren bilimle klonlanmış insanların ortadan kaldırılmasının imkânı, sosyal bilimleri teknoloji araştırmalarına dikkat kesilmeye daha fazla zorlamaktadır. Teknoloji kültürünü eleştiriye açık kılmak ve bu yöndeki üretim, dağılım ve tüketimi kimlerin tasarladığını, kontrol ettiğini ve bundan kimlerin kazançlı, kimlerin zararlı çıktığını sürekli bir sorgulama faaliyetinin merkezine koymak, daha güvenilir teknolojiler arayışının da bir

parçası olacaktır. Bu çerçevede Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi olarak 4-5 Nisan 2019 tarihlerinde düzenlediğimiz Dijitalleşme, Değerler ve Din Sempozyumu; sosyal bilimlerin çeşitli dallarında dijital teknolojiler ve onun hayatımızın çeşitli alanlarıyla münasebeti üzerine çalışmaları olan araştırmacıları, eğitimcileri ve akademisyenleri bir araya getirerek sempozyumun tematik alanına giren pratik ve teorik konularda tartışmak, fikir üretmek ve ilgili disiplinlerin birbiriyle temas etmesine katkıda bulunmayı amaçlamıştır. Sempozyuma bildirileriyle katılan ve teknolojiyi tarihsel, kültürel ve toplumsal olarak çözümleme çabasıyla onlarla ilişkilerimizi aydınlatma ve değiştirebilmenin imkânını sorgulayan yazılarıyla katkıda bulunan hocalarımıza teşekkür ederiz.

Sempozyum Düzenleme Kurulu

İçindekiler

Önsöz.....	5
Sempozyum Açılış Konuşması.....	9
BİRİNCİ BÖLÜM: FELSEFE	14
Dijitalleşmenin Karanlık Yüzü (Dr. Enis Âli Yurtsever).....	14
Enformasyon Kültürü ve Simülasyon Dünyası İçerisinde Hakikat ve İnsan İlişkisi(Prof. Dr. Kasım Küçükalp).....	34
Dijital ve Transhümanist Dünyada Din ve Dindarın Durumu (Doç. Dr. Ahmet Dağ).....	49
1.Oturum: Sorular ve Cevaplar.....	73
İKİNCİ BÖLÜM: İLAHİYAT.....	85
Dijitalleşme Kavşağında Din ve Değerler (Dr. Öğr. Üyesi Bilal Yorulmaz)	85
Blockchain Teknolojisi, Kripto Paralar ve Fıkıh (Doç. Dr. Süleyman Kaya)	107
Dijital Çağda Din ve Değişen Dindarlık (Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Haberli)	119
2. Oturum: Sorular ve Cevaplar	132
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM: SOSYOLOJİ.....	143
Dijital/Biyo-Teknoloji Çağında Müslümanların Gelecek Tasavvuru Var mı? (Nazife Şişman)	143
Dijital İnsan ve Hakikatin Jenerikleşmesi Sorunu (Diji-Toplumsallaşma Bağlamında Mukayeseli Din Sorunu) (Doç. Dr. Ali Öztürk)	154

Postmodern Süreçte Teknolojiyi Kullanmak (Prof. Dr. İsmet Emre).....	171
3. Oturum: Sorular ve Cevaplar	199
DÖRDÜNCÜ BÖLÜM: İLETİŞİM	205
Türkiye'deki Dijital Göçmenlerin Dijital Yerlilerle Kültürel Farklılıklardan Doğan İletişim Kopukluğunun Giderilmesi İçin Eğitim Altyapısının Düzenlenmesi (Dr. Murat Dağıtmaç /Buse Arslan)	205
Dijital Değerler ve Gençlik 2.0 (Said Ercan)	225
İnsani İletişimin Dini Kozmo-Antropolojisi: Homo Skeptikus/Muslîmus Örneği (Doç. Dr. Hacı Mustafa Açıköz)	233
4. Oturum: Sorular ve Cevaplar	260

Sempozyum Açılış Konuşması

Sayın Rektörüm!

Sayın Hocalarım!

Değerli katılımcılar ve Sevgili öğrenciler!

Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi olarak düzenlediğimiz Dijitalleşme, Değerler ve Din sempozyumuna hoş geldiniz diyor, hepinizi saygı ve hürmetlerimle selamlıyorum.

İçinde yaşadığımız zaman diliminde hayatımızı farklı yönlerle savuran, modern dönemin en önemli iki özelliği ve modern insanın ufkunu belirleyen iki pusula olan hız ve değişim rüzgârının eşlik ettiği iletişim teknolojileri, insanlığa bir ‘yeni medeniyet’, ‘enformasyon devrimi’ ya da bir ‘bilgi toplumu’ vadetmektedir. İletişim teknolojilerindeki gelişmeler, bütün çeşitliliğiyle her çeşit bilgi türüne dünya çapında ulaşabilme imkânı hazırlamış, bireyler arasında yeni bir sosyal ilişki ağının gelişmesine, dolayısıyla bir yeni sosyal değerler alanının oluşumuna kapı aralamıştır.

Bugün kitle iletişim araçları, zaman ve mekân farklılıklarını, fiziki sınırları ortadan kaldırmış, dünyayı bir köye dönmüşür. Yeni iletişim teknolojilerinin yaygınlaşması sosyal, kültürel ve siyasal alanlarda olduğu kadar, din alanında da bir dizi yeni açılım ve değişime zemin hazırlamıştır. Bugün görsel ve işitsel sanal dini yayınlar yapılmakta, sanal camiler, kiliseler ve havralar açılmakta, sanal fetvalar verilmekte, sanal günah çıkarma seansları düzenlenmekte, dinlerin kutsal metinleri, milyonlarca insanın erişebileceği şekilde sanal ortama aktarılmaktadır.

Bugün din, internet, İslam, diyanet, dini kimlik gibi olgular dijitalleşme bağlamında irdelenmektedir. Çevrimiçi ibadet, sanal cemaat, dijitalleşen dini yapılar, alo fetva hatları, online zekat mecraları, youtube vaazları, zikirmatikler, besmele çektiren bardaklar, Kur'ân okuyan kalemler, medya dindarlığı vb. unsurlar, iletişim teknolojisindeki gelişmelerin hayatımıza, dini tavır ve davranışlarımıza soktuğu yeni parametrelerdir. Diğer taraftan kitle iletişim teknolojisindeki gelişmelerin modern rasyonel ve seküler müdahalelerle dini ve ahlaki değerleri erozyona uğrattığı tezi uzun zamandan beri sosyal bilimciler ve dini çevreler tarafından tartışılmaktadır. Bugün dijital dünya din hizmetlerini yürütmede bir imkân sunarken, bunun din için bir tehdit olup olmadığı da sorgulanmaktadır. Yine bir taraftan dijital dünyadaki bu hızlı ilerlemeyi, iletişim araçlarının ulaştığı bu aşamayı insanlık için yeni imkân ve kazanımlar olarak görenler varken, diğer taraftan bunu insanın yaptığı şeyler yüzünden yeryüzünde fesadın çıkması ve bunun sonucu olarak insanlığın kendi eliyle sonunu hazırlaması olarak değerlendirenler de vardır.

Daha evvel iletişim, dijital dünya ve din ilişkileri üzerine iletişim fakülteleri tarafından düzenlenen bazı sempozyum ve çalıştaylar oldu. İlk defa bir ilahiyat fakültesi bu konuyla ilgili böyle bir sempozyum düzenlemektedir. Tabii ki bu konu iletişim uzmanlarını ilgilendirdiği kadar ilahiyatçıları da felsefecileri de sosyologları da ilgilendirmektedir. Bunun için konuyu felsefe, ilahiyat, sosyoloji ve iletişim olmak üzere dört başlık altında ele almayı uygun gördük. Öncelikle bu konuda çalışmaları olan akademisyenleri ve araştırmacıları araştırdık ve onları davet ettik. Tabii ki bu konuyla ilgilenen daha geniş bir akademisyen kesiminin olduğunu biliyoruz. Fakat konu üzerinde daha yoğun bir tartışma imkânının oluşması için katılımcı sayısını sınırlı tutmaya çalıştık.

Bu sempozyumda şu soruların cevabını da bulacağımızı umut ediyorum.

Dinin dijitalleşmesi veya dijitalin dinleşmesi gibi bir şey var mı? Veya bu mümkün mü?

Dijital dinden, dijital müminlerden söz edilebilir mi?

Dijitalleşme dini olguları nasıl etkiler?

Din ve dinsel mobil araçlarla mobilize olur mu?

Dijitalleşme din hizmetlerinin yürütülmesinde yeni bir imkân mı yoksa bir tehdit mi?

Dijital oyunlar din eğitiminde kullanılabilir mi?

Dijital ortamların sunduğu imkânlar, gerçekliğin dışında kurgulanmış bir yaşamı mı dayatmaktadır?

Dijitalleşme ile dini unsurlar dijital piyasa mantığına dâhil edilmeye, dinin pazara girmesine ve seküler bir mantıkla ticarileşmesine mi sebep olmaktadır? Yani dini unsurlar dijital kapitalizmin bir parçasına ya da kültür endüstrisine mi dönüşmektedir?

İnanma dijital ortamlar sayesinde bir pazarlama stratejisine mi dönüşmektedir?

Seküler araçlar dini grupların kullanımına açılırken, din de sekülerleşmenin aracı haline mi dönüşmektedir?

Din bir imaj ve tüketim kültürünün nesnesi haline mi getirilmektedir?

Dijitalleşmeyle değer anlayışları, din ve dindarın içeriği nasıl değiştirilmektedir? Dijitalleşme değer anlayışlarını, din ve dindarın içeriğini ne derece değiştirmiştir?

İnternet din alimlerinin yerine mi geçmektedir?

Birlikte yaşama serüveninin dijital sözleşmelere bağlandığı dönemlere doğru mu gitmekteyiz?

Dijital insanın din ile imtihanı, dinlerin dijital insanla imtihanı ne demektir?

Sosyal medya ikiyüzlülüğü mü artırmaktadır?

Dijital oyunların cinsellik, şiddet, İslam düşmanlığı gibi konularda yapmış oldukları tahribatların boyutu ne kadardır?

Dijital dünya bilgiyi malumata ve tüketim nesnesine mi dönüştürmektedir?

“Batının tekniğini alalım, ahlakımızı muhafaza edelim” anlayışını sürdürmenin imkânı var mı?

Dijital, metrik, ağ, akışkan vb. vasıflarla nitelenen kültür, insanlık anlayışımızı, ölümü ve hayatı tecrübe edişimizi, tasavvurumuzu ne derece ve nasıl etkiliyor?

Dijital çağ insanı parçalayarak göze ve görmeye mi indirgemmiştir? İnanç ve düşünce, görmeye meydan okuyarak kendine mi gelecek yoksa bunu kabullenip insan bedenini terk mi edecek?

Bu ve benzeri soruları çoğaltmak mümkün.

Sözlerime son vermeden önce teşekkür faslına geçmek istiyorum:

Öncelikle bu sempozyumun gerçekleşmesinde her türlü maddi ve manevi katkısı sunan sayın rektörümüze ve ekibine;

Ülkemizin değişik şehirlerinden teşrif ederek bildiri sunacak olan değerli hocalarımıza;

Sempozyum düzenleme kuruluna, sempozyumda görev alan arkadaşlarıma, icrasında emeği geçenlere

Ve son olarak bu salonu dolduran katılımcılara ve öğrencilerimize gönülden teşekkür ediyorum.

Sözlerime son verirken sempozyumumuzun hayırlı ve verimli geçmesi dileği ve temennisiyle hepinize saygılarımı sunuyorum.

Prof. Dr. Ali Akay

İlahiyat Fakültesi Dekanı

BİRİNCİ BÖLÜM: FELSEFE

Dijitalleşmenin Karanlık Yüzü

Dr. Enis Âli Yurtsever*

Teknoloji tarihini Paleolitik Çağa kadar geri götürmek mümkünse de, teknolojilerin bugün anladığımız anlamdaki asıl etkileri Modernite ile birlikte ortaya çıkmış ve insanın modern teknolojiler ile sınavı, son üç yüzyılın insanlık durumunun şüphesiz en temel belirleyicisi olmuştur. 19. yüzyıl, makinelerin ve makineleşmenin çağıdır; 20. yüzyılın kaderini, elektrik elektronik ve otomasyon teknolojileri çizmiştir; içinde yaşadığımız 21. yüzyılın ise, dijital teknolojilerin ve dijitalleşmenin çağı olarak tarihe geçeceğini, henüz yüzyılın ilk çeyreğinin içinde olsak bile, öngörmek mümkündür.

Dijitalleşmenin bireysel ve toplumsal yaşamın hemen her alanında yol açtığı yenilikler ve köklü dönüşümler, bugün gerek akademik gerekse popüler kültür mecralarının en popüler konuları arasındadır. Yine aynı mecralarda, dijital teknolojilerin faydalarına karşın tehlikeleri ve zararlı etkileri üzerine sürdürülen hararetli tartışmalara da sıklıkla rastlanılmaktadır. Bu tartışmaların dikkat çeken ortak özelliği ise, teknolojinin olumsuz etkilerine yoğunlaşan görüşlerin giderek daha fazla ağırlık kazanmasıdır. Dijitalleşmenin ortaya çıkardığı kimi araçların ve uygulamaların, insanın okumak, düşünmek, hayal etmek gibi zihinsel faaliyetlerini, niteliklerini bozarak yeniden örgütlediği, beşeri ilişkileri yapaylaştırarak değersizleştirdiği, başta çocuklar ve gençler olmak üzere insan

* Bilgisayar Mühendisi, İstanbul Dijital Kültür ve Sanat Vakfı.

davranışları üzerinde birçok olumsuz etkiye neden olduğu dile getirilmektedir (Turkle, 2012; Lanier, 2014). Dijitalleşmenin insanın kendisini, başkalarını ve içinde yaşadığı dünyayı kavrayışını nasıl fakirleştirdiği ve bu durumun insanın maddi ve manevi dünyasında nasıl keskin bir sığlaşmaya yol açtığı tartışılmaktadır (Carr, 2011; Şişman, 2018). Diğer yandan, dijitalleşmenin sembolü haline gelen cep telefonlarının kullanımdaki adetleri nüfusa neredeyse eşitlenmiş durumdadır (We Are Social, 2019) ve başta mobil cihazlar olmak üzere her tür ekranın karşısında geçirilen zaman, sürekli olarak artmaktadır (We Are Social, 2019).

Bütün bunlara karşılık, “dijitalleşme” kavramı, sözcük, dilin günlük kullanımına bir ölçüde girmiş bile olsa, aslında hâlâ net bir tanımlamaya muhtaçtır. Dijitalleşme özünde nedir? Bir nesnenin, bir olgunun, ya da en geniş anlamıyla söylersek, bir ‘şeyin’ dijitalleşmesi ne demektir? Bu soruların yanıtları önemlidir, zira bugün dijitalleşme bağlamında yaşanan her türlü olumlu ya da olumsuz etki, temelinde bu özle doğrudan ilişkilidir.

Dijital sözcüğü, en temel anlamıyla, şeylerin (ya da onların temsillerinin) bilgisayar ortamına aktarılabilme, bilgisayarlar tarafından işlenebilme niteliğini tanımlar. Dışarıdan aktarılmayıp, doğrudan bilgisayar ortamında yaratılmış ‘şeyler’ de, tanımları itibarı ile dijitaldirler. Bu tanım, dijitalleşme denildiğinde bir dizi teknolojik sürece (bilgisayara aktarılma, yaratılma, işlenme, iletilme, saklama, vb.) gönderme yapıldığını ima eder, ki bunlar da zaten “dijital teknolojiler” olarak isimlendirilmektedir. Dolayısıyla, dijitalin tanımlanmasından önce teknoloji olgusunu ele almak yerinde olacaktır.

İsviçreli edebiyatçı Max Frisch’in “Homo Faber” isimli romanında hikâyenin kahramanının ağzından söylediği gibi, teknoloji öncelikle “dünyayı, onu deneyimlemek zorunda kalmayacağımız biçimde düzenleme marifetidir.” (Frisch, 1994, 83) Bu anlamda teknoloji, insanın dünyayı, varlığı ya da en genel anlamıyla varoluşu doğrudan deneyimlemesiyle arasına giren bir olgudur. Daha

sık dile getirilen, daha temel ve somut bir başka tanıma göre ise teknoloji, hedeflediği sonuçlara ulaşabilmek amacıyla insanın tasarladığı, ürettiği ve kullandığı bir araç-gereçler dizgesi ve bunlarla ilgili tüm insan edimleridir.

Teknolojinin bu insan-merkezli, nesnel ve araçsal tanımı, yanlış olmasa da, teknolojinin özüne dair kimi temel gerçekleri kapsamadığından bir hayli eksik ve yanıltıcıdır. Üstelik, teknoloji – insan ilişkisi ekseninde yürütülen pek çok tartışma da, bu ya da türevi “nesnel – araçsal” tanımlar üzerine kurulmaktadır ki, bu yaklaşım, teknolojilerin üzerimizdeki asıl etkilerini kavramaya yönelik çabaları baştan sekteye uğratmaktadır. Çünkü teknolojinin bu şekilde bir “araç-gereçler” yığını olarak tanımlanması, teknolojiye atfedilebilecek “iyi” ya da “kötü” gibi sıfatları pratikte anlamsız kılar. Araçlar kendi başlarına iyi ya da kötü olamazlar, kullanıcılarının amaç ve eylemleri, ancak böyle sıfatlarla ilişkilendirilebilir. Ne var ki, araç gereçlerin nasıl kullanıldığının onları iyi ya da kötü yaptığını savunan bu genel-geçer yaklaşım, özellikle son 20 yılda, bilişsel psikoloji, nöroloji gibi “beyin bilimleri” alanında yapılan araştırmaların sonuçları tarafından büyük ölçüde geçersiz kılınmıştır (Carr, 2010, 14).

Teknolojiler Bedeni ve Bilinci Dönüştürür

60 yıl önce Marshall McLuhan’ın da söylediği gibi, teknolojiler, olumlu ya da olumsuz etkileri kullanıcıların niyet ve kullanım biçimleriyle şekillenen, ama aslında kendileri nötr olan ‘masum’ olgular değildirler (McLuhan, 1994, 11). Bir araç kullanmak, hem bedensel hem de zihinsel anlamda insanı dönüştürmektedir. Araç (teknoloji), bedenin bir uzantısı haline gelmekte, bazılarını güçlendirip diğerlerini zayıflatarak duyuların etki oranlarını bozmaktadır. Marangoz keserini eline aldığı zaman, keseri elinin bir uzantısı olarak algılar; ama keseri tutan elin yapabilecekleri, keserin yapabilecekleri ile artık sınırlanmıştır.

Teknolojiler, insanın belirli bir duyusunun ve/veya belli bir organa ait bir işlevin, uzantısı olarak deneyimlenirler. Her teknoloji, belli bir duyuyu öne

çıkarırken, diğerlerinin etkinliğini azaltarak duyuların etkinliği arasındaki dengeyi bozar. (McLuhan, 1994, 19, 45) Bir başka deyişle, duyuların etkinlik oranlarını yeniden kurar; böylece, duysal algılama kalıplarını değiştirir. Her yeni icat, her yeni teknoloji, bedenın değer uzantıları, organları ve işlevleri arasında böyle yeni bir denge kurulmasını gerektirir.

Teknolojinin uzantısı olduğu duyu veya organ, teknoloji aracılığı ile dışsallaşmakta ve yine McLuhan'ın deyişyle bir çeşit "oto-ampütasyona" uğramaktadır (McLuhan, 1994, 45). Örneğin çekiç ve pense gibi el aletleri, yumruğun, tırnakların ve parmakların etkinliklerinin uzantılarıdır. Bu eylemleri dışsallaştırarak, elin bu etkinliklerini ortadan kaldırır. Tekerlek, örneğin, aslında "ayak" organının işlevinin dışsal bir araca aktarıldığı, sonuçta giderek organın kendisinin işlevsel anlamda ampüte edildiğı bir teknolojidir. Artık o kadar uzun mesafeler yürümek ya da koşmak zorunda olmayan insan, bu eylemleri gittikçe daha az yapabilir hale gelir. Yazı teknolojisi ise, görme duysunun uzantısıdır. Görme duysunu dışsallaştırırken, duyular arası oran dengesini bozarak değer duyuların (örneğin işitme veya dokunma duysunun) etkinliğini azaltır. Görme duysuna dair farkındalığımız ise giderek ortadan kalkar.

Her teknolojinin, ya da McLuhan gibi söylersek her mecranın, kendine has bir karakteri, bir doğası vardır ve o teknolojinin üzerimizdeki asıl etkisini belirleyen de bu karakteristik niteliklerdir. Bu anlamda, insanların iletişim kurma ve eylemde bulunma biçimlerini düzenleyen ve denetleyen de teknolojidir.

Günümüzde dijital teknolojilerin, örneğin video oyunlarının, ya da sosyal medyanın, veya cep telefonlarının etkileri üzerine yapılan tartışmaların odağında, büyük çoğunlukla bu mecralar üzerinde üretilen ve tüketilen içerik yer almaktadır. Söz konusu teknolojilere yöneltilen eleştiriler, genellikle, bu mecralardaki içeriğin nicelik ve nitelikleri, kimleri nasıl etkilediğı gibi konuları ön plana çıkarırlar. Oysa teknolojinin asıl mesajı, teknolojinin taşıdığı içerik değil,

teknolojinin bizzat kendisidir. Yani cep telefonlarındaki SMS ile, ya da Twitter, ya da SnapChat ile, alınıp verilen mesajlarda yazılıp söylenenler, paylaşılan fotoğraf ve videolarda gösterilip izlenenler değildir, bedenimizi, bilincimizi, iletişim ve sosyal ilişki biçimlerimizi dönüştüren. Bu araçların, bu uygulamaların doğasıdır, karakteristik nitelikleridir. Dolayısıyla, asıl sorulması gereken soru, dijital teknolojilerin doğasının ne olduğudur.

Heidegger Ve Modern Teknolojinin Doğası

Modern teknolojilerin doğasına ve modernitenin teknoloji geleneğine getirilen en keskin eleştiriler arasında, geçen yüzyılın önde gelen düşünürlerinden biri olan Martin Heidegger'in değerlendirmeleri, günümüzün teknoloji olgusuna da birebir karşılık gelen mesajları ile öne çıkar. Heidegger'in, 1949 yılında verdiği bir seminerinden 1954'de metne dönüştürülen "Teknolojiye Dair Soru" başlıklı makalesi, düşünürün modern teknoloji karşısındaki insanlık durumunu son derece çarpıcı biçimde ortaya koyduğu çalışmasıdır (Heidegger, 1977). Heidegger'in söz konusu metnini burada detaylı biçimde ele almak, asıl konumuzun bir hayli dışına çıkmak olur. Ancak yine de, "Teknolojiye Dair Soru", dijital teknolojilerin ve dijitalleşmenin özünün anlaşılması bakımından çok önemli bazı tespitler içermektedir ki, takip eden tartışmamız açısından en azından bu noktaların irdelenmesi, son derece yerinde olacaktır.

Heidegger'in teknoloji üzerine düşüncelerini oluşturduğu 2. Dünya Savaşı'nın hemen sonrası, yani 20. yüzyılın ortaları, bilgisayarın daha henüz kuluçka aşamasında olduğu dönemlerdir. O nedenle dijitalleşme kavramı ve dijital teknolojiler, elbette düşünürün ilgi alanında yer almazlar. Ancak yukarıda da belirttiğimiz gibi, buna rağmen Heidegger'in modern teknolojilerin gerçeğine dair söylediklerinin dijitalleşme için de birebir geçerli olması, son derece çarpıcıdır.

"Teknolojiye Dair Soru", Heidegger'in teknolojik olanı irdelemeyi bir kenara bırakarak teknolojinin özünün peşine düştüğü ve modern çağın insanlık

durumu ile teknolojinin ontolojik gerçekliği arasında fenomenolojik bir ilişki kurmaya çalıştığı bir izlek etrafında gelişir. Teknolojinin özünün teknolojik bir şey olmadığı saptamasını yapan Heidegger, teknolojinin yansızlığı algısının bir yanılısamadan ibaret olduğunu vurgular ve teknolojinin araçsal ve insan-merkezli tanımını sorunsallaştırarak, kadim teknolojiler ile modern teknolojiler arasındaki temel farklılığı görünür kılmaya girişir. Heidegger'e göre teknolojinin araçsal tanımı yanlış değildir, ama teknolojiyi sadece bir araç olarak tanımlamak ve öyle anlamak, bizi, onun özünde yatan gerçeğe iyice uzaklaştırmaktadır (Heidegger, 1977a, 4-5).

Araçsallık kavramı, nedensellik ilkesi üzerine kuruludur. Hedefler ve amaçlar; onlara erişmek, onları gerçekleştirmek için kullanılan yollar ve araçlar... Tüm bunlar, neden – sonuç ilişkisi aleminin unsurlarıdır; “Her neresi ki orada sonuçların peşine düşülüp, araçlar işe koşulmakta, her neresi ki orada araçsallık hükmünü sürmektedir, orası, nedenselliğin de hakimiyeti altındadır” (Heidegger, 1977a, 6). Batı felsefe geleneği, nedensellik ilkesinin dört ana unsuru (*causa*) olduğunu öğretir: “*Causa Materialis*”, malzemenin nedenselliği; “*Causa Formalis*”, biçimin nedenselliği; “*Causa Finalis*”, sonucun, sonuçta ortaya çıkacak şeyin ve onun etrafında oluşmuş söylemin nedenselliği; ve “*Causa Efficiens*”, sonucun elde edilmesini sağlayan etkinin, ustalığın, gücün, yeteneğin, sürecin vb. nedenselliği. Heidegger, günümüzün nedensellik anlayışının asıl belirleyicisinin, bu dört temel unsurdan sadece sonuncusu, *Causa Efficiens* olduğunu, diğerlerinin (örneğin, *Causa Finalis*'in) artık neden olarak görülmekten neredeyse bütünüyle çıktığını söyler (Heidegger, 1977a, 7).

Heidegger'in teknolojinin özüne dair geliştirdiği bu sorgulama, diğer yapıtlarında da sık sık karşılaştığımız gibi, Batı düşünce geleneğinin yerleşik temel ilke ve kavramlarını, o ilke ve kavramları taşıyan sözcüklerin Antik Yunancadaki etimolojik köklerine ve Antikite filozoflarının öğretilerine geri dönerek, yeniden yorumlamasıyla ilerler. Batı felsefesinin temel öğretilerinden olan nedensellik ilkesinin anlamını, teknolojinin araçsal tanımından yola çıkarak

ve kelimenin Antik Yunan'daki köklerine dönerek bu şekilde yeniden sorgulamak, bizi, teknolojinin aslında, “*Hakikati*” ortaya koymanın, “*Gerçeği*” açığa çıkarmanın bir yolu olduğu, saptamasına götürecektir (Heidegger, 1977a, 6-13).

Heidegger'e göre, antik Yunancadan tercüme ederken Romalıların Latince ‘*causa*’ sözcüğü ile karşıladıkları ‘*aition*’ kelimesinin, bugün anladığımız anlamda nedensellik bir ilgisi yoktur; *aition*, bir şeyin, varlığını başka bir şeye borçlu olması durumunu, ya da başka bir deyişle, bir şeyin, diğer bir şeyin olmasından sorumlu olması halini ifade eder. Bu anlamda, dört unsur, *bir arada ve aynı anda*, varlığın olmasından, hazır, tamamlanmış bir şekilde ortaya çıkmasından sorumludurlar. Dört sorumlu unsur, daha meydana gelmemiş, henüz olmamış olanın, ortaya çıkmasını, ‘*olmasını*’ sağlarlar. Olmayanı olduran her edim ise bir ‘*poiesis*’, yani Hakikati ortaya çıkaran şiirsel bir yaratıcılıktır (Heidegger, 1977a, 7-9).

Teknoloji, kendini kendiliğinden açık etmeyi meydana çıkartmanın, gerçeği görünür kılmanın, henüz olmamış olanı oldurmanın, gerçeği gerçekleştirmenin, yoludur. Teknoloji kelimesinin kökeni, Yunanca *technikon*’dan gelir ki o da *techne* sözcüğünden türetilmiştir. *Techne*, zanaatkarın olduğu kadar sanatkârın da yapıp ettiklerini ifade eder. Zanaat ve sanat üretimi *poiesis*’tir; yani, saklı olanı gizleyen örtünün bir an için kalkması, böylece saklayanın ve onun arkasında saklanının açığa çıkmasıdır; ‘Gerçeğin’ malum, ‘Hakikatin’ bilinir olmasıdır. *Techne*, *poiesis*’e, yani şiirsel yaratıcılığa aittir; “*poetic*” bir şeydir. Sanatçı ve zanaatçının edimleri gibi, doğanın süreçleri, yani ‘*physis*’ de *poiesis*’tir, hatta en ‘yüksek’ anlamıyla *poiesis* odur; çünkü bir tomurcuğun patlayarak çiçeğe açılması gibi, hakikat, kendi içinden ve kendiliğinden ortaya çıkar. *Techne* ise, kendi kendini açık etmeyecek şekilde gizlenmiş olanı ortaya döküp, ifşa etmektedir (Heidegger, 1977a, 12-13). Teknoloji, saklı olanı gizleyen örtünün aralandığı, Gerçeğin meydana geldiği, Hakikatin ortaya çıktığı o alanda var olur.

Ancak, doğada gizlenen gerçeğin meydana çıkarılmasında, modern öncesi kadim teknolojiler ile modern teknolojileri birbirinden ayıran, çok keskin bir fark tespit edecektir Heidegger ve bu farkı, bir nehrin kenarındaki basit, eski bir su değirmeni ile, nehrin üzerine kurulmuş bir baraj ve hidroelektrik santralı kompleksini karşılaştırarak ortaya koyacaktır. (1977a, 14-15).

Nehrin kıyısındaki basit su değirmeni ve aynı nehrin üzerine kurulu baraj ve hidroelektrik santralı kompleksi, her ikisi de, son tahlilde, belirli sonuçlara ulaşmak için tasarlanıp üretilen ve kullanılan araçlardır. Ancak, su değirmeni teknolojisi ile hidroelektrik santral teknolojisi arasında, sadece birinin ilkel basitliği ve diğerinin ileri karmaşıklığı bağlamında, yani nitelik veya nicelik anlamında değil, daha temel, 'ontolojik' bir fark vardır. Ve teknolojinin özünü kavramak için, bu farkı anlamamız gerekir.

Nehirdeki eski değirmenin, akan suyun gerçeğini ortaya çıkartması, suyun doğası ile uyumludur. Değirmen, işini görürken nehrin niteliğini değiştirmez, kendini suyun akıntısının doğal gücüne bırakmıştır; onunla birlikte hızlanır, onunla birlikte yavaşlar. Böylece nehrin içinde gizlenen Hakikat (yani akan suyun potansiyel gücü), kendi doğası ile uyumlu biçimde, değirmeni döndüren, buğdayı öğüten güç olarak açığa çıkar (Heidegger, 1977a, 16).

Oysa, nehrin üzerine kurulan baraj ve hidroelektrik santralı, nehrin doğal akıntısına karşı bir diklenme, bir meydan okumadır. Baraj, akıntının gücünü önce denetim altına alır, sonra onu elektrik üretimi için kullanıma her an hazır bekleyecek şekilde depolar. Ama artık nehir, kendi doğasıyla bir nehir olmaktan çıkmış, her an kullanıma hazır olarak yedekte bekletilen bir enerji deposuna dönüşmüştür. Nehrin doğal niteliği değişmiştir artık (Heidegger, 1977a, 18). Endüstriyel tarım da benzer bir şekilde, toprağın kendi doğal verimkârlığına meydan okuyarak, onu besin üretimi için hazırda bekleyen bir enerji deposu haline getirir.

Modern teknolojinin hakikati ortaya çıkartması, doğaya karşı bir diklenme biçiminde gerçekleşmektedir. Talepkâr bir meydan okuma, bir dayatmadır bu. Doğayı, sadece insan gereksinimlerine cevap verecek bir kaynak (örneğin, bir enerji kaynağı) olarak görme dayatmasıdır. Bu dayatma ile birlikte doğa ve aslında her varlık, bir fayda elde etmek üzere hazırda bekleyen yedek rezervlere dönüşür, bir kaynak haline indirgenirler. Kullanıma hazır olarak yedekte bekletilen rezerv ise bizim için ‘nesne’ olma, bir nesne olarak algılanma niteliğini bile yitirecektir. Artık o, sıraya konulmuş, belli bir düzene sokulmuş, her an kullanılmayı bekleyen ihtiyat stokundan başka bir şey değildir; onu ne doğrudan duyularımızla algılayıp deneyimleyebiliriz, ne de zihnimizde bir tasvirini canlandırabiliriz (Heidegger, 1977a, 17-18).

Modern öncesi ve sonrası teknolojilerin karşılaştırmasının ardından Heidegger, modern teknolojinin özüne dair asıl keskin tespitini yapacaktır: Modern teknoloji, insanın, varoluşuyla ilgili bütün deneyimlerini, bir takım fizik yasalarına, matematiksel eşitliklere indirgeyerek ve türlü çeşitli kriterlere göre sınıflandırarak anlamlandırdığı, ve bu şekilde dünyayı denetim altına almayı hayal ettiği, sürecin adıdır. Yani teknolojinin özü makinalar, sistemler, onları kullanan insanlar vs. değildir; varlığı böyle sınıflandıran, matematik eşitliklere indirgeyen zihin durumu, teknolojinin asıl özüdür (Heidegger, 1977a, 26).

Ayrıca Heidegger için, insanlığı tehdit eden asıl büyük tehlike, teknolojinin insan soyunu sona erdirecek ölüm makineleri üretmesi, ya da doğal çevreyi tahrip edip, gezegeni tüketmesi değildir.

“Açığa çıkararak varlığa kavuşan, insanı artık bir nesne olarak bile ilgilendirmedigi ve insanın varlığa ilgisi, sadece ve sadece, onun her an kullanıma hazır bir yedek olmasına yöneldiği sürece, bu nesnesizliğin ortasında insan, sadece yedek stokun düzene koyucusu durumuna indirgenecek, ve kaçınılmaz olarak, kendisi de, kullanıma her an hazır bir yedeğe, dönüşmek

durumunda kalacaktır. Ve insanlık bu yolda devam ettikçe, varlığın sırrına erme, Hakikate varma, daha ilksel bir gerçeği bilme fırsatını, bütünüyle ve geri dönülemez biçimde, kaçırmış olacaktır.” (Heidegger, 1977a, 26-27)

“Teknolojiye Dair Soru” Modernitenin kurma ve denetleme anlayışının zehir zemberek bir eleştirisidir; ve teknolojiyi aslına, yani varlığın doğasıyla uyumlu şiirsel yaratıcılığa geri döndürmek için, acil bir çağrıdır. Kaleme alınmasından bu yana 70 yıl geçmiştir, ama içerdiği mesajlar hâlâ şiddetle güncel, hâlâ şiddetle acildir. Çünkü ufalayıp parçalamak, sınıflandırıp sıraya koymak, her an kullanıma hazır rezerv olarak yeniden kurmak, ve en önemlisi, matematiksel eşitliklere dönüştürüp hesaplama yoluyla anlamlandırmak, dijital teknolojilerin ve dijitalleşme olgusunun öz nitelikleridir.

Dijital Teknolojiler ve Dijitalleşmenin Özü

Dijital kavramının temelinde yatan “ikili (*binary*)” sayı sisteminin geçmişi, hayli eskilere, M.Ö. 9. yüzyılın Çin’ine kadar uzanır. Bugün kullanılan çağdaş ikili sayı sistemi ise, 17. yüzyılda, Alman matematikçi ve filozof Gottfried Leibniz tarafından bulunmuştur. 19. yüzyılın ortalarında İngiliz matematikçi Boole, ikili sayılarla kullanılmak üzere geliştirdiği, cebirsel ve mantıksal hesaplama yöntemlerini yayınladı. Böylece, bütünsel bir ikili matematik sistemi ortaya çıkmış olur.

Leibniz ve Boole’un ikili sayı sistemi, birbirinden ayrık iki durum alabilen (örneğin, “açık” ve “kapalı” veya “siyah” ve “beyaz”, ya da “aydınlık” ve “karanlık” gibi) düzenekler tarafından kolaylıkla uygulanabilme özelliğine sahiptir. Bu anlamda, açık (elektrik iletmeyen) veya kapalı (elektrik ileten) olmak üzere iki ayrık durum alabilen bir elektronik devre, ikili sayı sisteminin bir ‘*digit*’i olarak kullanılabilir. Üstelik, Boole’un tanımladığı tüm ikili hesaplama işlemlerini de, yine aynı devreleri kullanarak gerçekleştirmek mümkündür. Ve bilişim cihazları da zaten, bu şekilde davranan milyarlarca elektronik devreden

oluşurlar. Dolayısıyla, bilgisayar ortamında işlenecek, aktarılacak ve saklanacak her tür verinin, eninde sonunda, ikili sayılardan (yani ‘1’ ve ‘0’dan) oluşacak şekilde kodlanması gerekir. Söz konusu kodlama, esas olarak, aslının (örneğin bir metnin, bir fotoğrafın, bir videonun, ya da en genel anlamıyla bir nesnenin ya da bir olgunun) 0 ve 1 sayı dizinlerinden oluşmuş bir temsiline oluşturulmasıdır. Manovich’in tanımıyla, “sürekli verinin sayısal temsile çevrilmesi, dijitalleştirmedir” (Manovich, 2001, 28).

Sonradan devşirilme, ya da doğuştan olma dijital temsillerin, eskimleri, yıpranmaları veya bozulmaları söz konusu değildir. Sınırsız sayıda kopyalanabilirler ve her kopya birbirinin tıpatıp aynısıdır. Mekândan ve zamandan bağımsızdırlar; bir yerden başka bir yere anında iletilebilirler, kolayca depolanıp, saklanabilirler. 0 ve 1 sayılarından oluşan bu kod dizinlerinden biz bir şey anlamayacağımız için, bu kodların yeniden duyularımızla algılayabileceğimiz “asıllarına” (yani yazıya, imgeye, müzik parçasına, videoya, vs.) çevrilmeleri gerekecektir.

Dijital temsilin ikili sayılardan, yani ‘1’lerden ve ‘0’lardan oluşan, sayısal bir kod olması, dijitalleşmenin özünü de ortaya koyar: dijital temsil *hesaplanabilir matematiksel bir ifadedir*. “Hesaplanabilirlik (*computability*)”, dijital temsilin en temel öz-niteliğidir. Dijitalleştirilen bütün varlık ve olgular, hesaplanabilir matematiksel ifadelerle dönüşürler.

Bilişimin kurucu babalarından İngiliz matematikçi Alan M. Turing, 1936 yılında yayınladığı ünlü makalesinde, sonradan “Evrensel Turing Makinesi” adı verilecek, hipotetik bir düzenek ortaya atar (Turing, 1936). Ve ispat eder ki, bu makine (ya da düzenek), her türlü matematiksel hesaplamayı yapabilir, yani her türlü matematiksel problemi çözebilir; bunun için tek koşul, problemin çözümünün, yani ilgili hesaplamanın, bir algoritma olarak tanımlanabilir (bir algoritma tarafından temsil edilebilir) olmasıdır. Algoritma, belirlenmiş bir başlangıç durumundan, yine belirlenmiş bir sonuç durumuna ulaşmak için

kullanılan bir işlemler listesidir. Liste, adım – adım ve eksiksiz tanımlanmış, sonlu çoklukta yönergeden oluşur. Turing'in söz konusu makalesi, bir anlamda dijital teknolojilerin de doğum belgesidir. Bugün kullanılan bütün bilişim cihazları, donanımlar ve yazılımlar, “Evrensel Turing Makinesi” prensiplerine göre çalışırlar.

İkili sayılardan oluşan kodlar, Turing'in prensiplerine uygun çalışan makineler (yani bilgisayarlar) tarafından, düşünülebilecek her tür matematiksel hesaplamanın nesnesi yapılabilirler; yani, istenilecek her şekilde evrilip çevrilebilir (manipülasyona tabi tutulabilir), değiştirilip dönüştürülebilir ve yeniden kurgulanabilirler. Bu anlamda dijitalleştirme, dijitalleşen “şeyleri” *ölçülebilen, hesaplanabilen ve bir takım yönergelerle ifade edilebilen*, bir düzenek içine hapseder.

Modern bilimin doğayı temsil etme biçimi de onu, ölçülebilen, hesaplanabilen bir dizi matematiksel ifadeye indirgemektir. Heidegger modern teknolojinin özünü sorgularken, temel referansını modern bilimin doğa karşısında takındığı bu tavırdan alır: “[Matematiksel] fizik açısından durum şudur: doğa, şu veya bu şekilde bir takım hesaplamaların kendisini tanımlamasına ‘*hazır bulunduğunu*’ bize bildirmekte ve bu anlamda, bir enformasyon dizgesi gibi sıraya sokulabilir [bir düzene konulabilir, yeniden kurulabilir] biçimde, karşımızda hazır durmaktadır” (Heidegger, 1977a, 23).

Hesaplanabilirlik, ölçülebilirliği; ölçülebilirlik de nesnelği ima eder. Heidegger, kuantum fiziğinin kurucularından, Nobel ödüllü Max Planck'ın sık sık atıfta bulunulan bir ifadesini hatırlatır: “Gerçek, ölçülebilir olandır” (Heidegger, 1977b, 169). Gerçeğin kesin bilgisi, doğanın nesnelliğinin sunduğu ölçülebilir olma niteliğinde, ve ölçme tekniklerinin içinde barınan ihtimallerde, yatmaktadır. Ve modern bilim için de gerçeğin kuramının yöntemi, her zaman, hesaplamaadır.

Ölçülebilirlik ve hesaplanabilirlik, yukarıda da belirttiğimiz gibi, dijital teknolojinin de özüne ait niteliklerdir. Heidegger, hesaplamanın, sadece sayılarla

bir takım işlemler yapmaktan ibaret olmadığını söyler. Hesaplamak, hesaplanan şeyi hesaba katmak demektir; onu beklentilerin öngörülebilir bir nesnesi olarak yeniden kurmak demektir aynı zamanda (Heidegger, 1977b, 169-170). Ve zaten günümüzün dijital teknolojilerinin yaptığı da tam olarak işte budur.

İnsan Deneyimlerinin Dijitalleştirilmesi

Günümüzde dijitalleşme sürecinin en belirgin göstergelerinden birisi de “sosyal medya” adı verilen İnternet uygulamalarının eriştiği yaygınlık düzeyidir. Bu uygulamaların en popülerleri hiç şüphesiz Facebook platformudur. Aşağıdaki değerlendirmelerde Facebook örneği kullanılacak olsa da, verilen tüm ayrıntılar, başta Google olmak üzere, YouTube, Instagram, Twitter ve benzeri tüm dijital platformlar için de geçerlidirler.

2018 yılı itibarı ile Türkiye’den Facebook’ta açılan hesap sayısının yaklaşık 50 milyon civarında olduğu tahmin edilmektedir (We Are Social, 2019). Aynı kullanıcının açtığı birden çok mükerrer hesap ayrı tutulursa, çok kabaca, ülkemizde 25 – 30 milyon kişinin Facebook kullanıcısı olduğu söylenebilir (We Are Social, 2019). Yine 2018 yılı itibarı ile Facebook’un tüm dünyada 2,5 milyardan fazla kullanıcısı olduğu hesaplanmaktadır (We Are Social, 2019).

Her bir kullanıcısı için, Facebook algoritmaları, her biri eşsiz, çok sayıda nitelik verisi tanımlamakta, Facebook kullanıcılarından elde edilen tüm veriler, bu nitelik tiplerine göre kategorilendirip işlenmektedir. Böylece kullanıcıların nasıl bireyler oldukları hakkında ve yaşamlarının tüm ayrıntıları hakkında, eksiksiz bir enformasyon kurgusu oluşturulmaktadır. Bu enformasyon, ihtiyaç halinde her an kullanıma hazır olacak şekilde veri tabanlarında depolanır (Curran, 2018).

Yukarıda sözü edilen nitelik türlerinin her biri, “data point” olarak isimlendirilmektedir. Türkçeye “veri noktası” olarak çevrilebilecek bu sınıflandırma verileri, “yaş”, “cinsiyet”, “anadil”, “eğitim düzeyi”, “etnik köken”

gibi basit ve temel unsurlardan, “yakın geçmişte araba yedek parçası satın alan”, “farklı şehir/ülkede yaşayan birisi ile gönül ilişkisi olan” gibi çok daha karmaşık ve ince ayrıntılara kadar değişkenlik göstermektedir (Dewey, 2016).

Her bir kullanıcısı için Facebook’un böyle kaç tane ayrık nitelik verisi topladığı, başka bir deyişle Facebook’un kaç veri noktası tanımladığı, uzun süre tartışılmış bir konudur. Bu soru 2018 yılında Amerikan Senatosunda ifade verirken Facebook’un kurucusu ve CEO’su Zuckerberg’e de sorulmuş, ancak tatminkar bir yanıt alınamamıştır (Tüfekçi, 2018). Ancak, Facebook’un başka kanallardan verdiği bilgiler, platformun her kullanıcı için 29.000 ile 30.000 arasında veri noktası topladığını ortaya koymaktadır (Carbone, 2018). Tarafsız 3. Parti analistler ise, bu rakamın çok daha yüksek olduğunda hem fikirdirler; onların hesabına göre Facebook’un her kullanıcı için tanımladığı 52.000’den fazla eşsiz sınıflandırma türü söz konusudur (Angwin, Mattu, Parris, 2016).

Bütünüyle kullanıcıların özel yaşamına ait, çok büyük bir kısmı ‘mahrem’ tanımlamasına girecek bu enformasyonun bir bölümü, kullanıcıların bizzat kendileri tarafından ve çoğunlukla da farkında olunmadan Facebook’a verilmektedir. Diğer bir bölümünü Facebook, kullanıcıların hem kendi platformunda, hem de Internet üzerinde ziyaret ettikleri başka platformlarda yapıp ettiklerini izleyerek, dolaylı yollardan elde etmektedir. Kullanıcılar bu izleme ve veri toplama süreçlerinden çok büyük ölçüde habersizdirler. Verilerin kalan kısmı ise 3. Partilerden, yani kullanıcıları izleyen başka platformların algoritmalarından ikili anlaşmalar yoluyla temin edilmektedir (Curran, 2018).

Yukarıda özetlenen izleme ve enformasyon toplama süreçlerinin, kullanıcıların sadece Internet ortamında, yani “online” iken gerçekleştirdikleri edimlerle sınırlı olmadığını da belirtmek gerekir. Internet kullanıcıları sadece sanal dünyada değil, gerçek fiziksel dünyada da izlenirler. Nerede oturdukları, hangi günler ne zaman nerelerde oldukları, nerelerden alışveriş ettikleri, kimlerle hangi mekanlarda buluştukları ve buna benzer bireylerin gerçek dünyadaki

yaşamlarına ilişkin bilgiler, başta cep telefonları olmak üzere taşınabilir (ya da giyilebilir) mobil cihazlar tarafından toplanıp derlenirler (Curran, 2018). Diğer yandan, Facebook'un bireylerin özel yaşamlarına dair bilgi toplaması için platform üzerinde tanımlanmış hesapları olması da gerekmemektedir. Aktif Facebook kullanıcısı olmayan bireylere ait özel bilgiler de benzer yöntemlerle toplanmakta, işlenmekte ve depolanmaktadır (Zuboff, Klein, 2019).

Bugün başta Facebook, Google ve dijital dünyanın önde gelen bütün platform ve uygulamaları, insanların eylemlerini, ilgilerini, sevinç ve üzüntülerini, hayal kırıklıklarını, ümit ve beklentilerini, özetle bireyin yaşamındaki bütün deneyimlerini, 0 ve 1 sayılarından oluşan ikili kodlara çevirmektedirler. Bu kodlar sınıflandırılır, türlü çeşitli hesaplamalara tabi tutulur ve hesaplama yoluyla anlamlandırılırlar. Dijitalleşme, sadece nesneleri değil, her türlü insan deneyimini de hesaplanabilir kodlara dönüştürmektedir. Deneyimin bu şekilde dijitalleştirilmesi, insan davranışlarının hesaplanabilir veriye dönüştürülmesinin de yolunu açar. Sonuçta bu hesaplamalar yoluyla, “davranışsal öngörülebilirlik kurguları” oluşturulması ve bu kurguların pazara çıkarılması gündeme gelmektedir (Zuboff, 2019, 45-52). Başka bir deyişle Google, Facebook ve benzerleri, bireylerin yaşamlarının belli bir alanıyla ilgili bugün, yarın, 6 ay sonra veya gelecek sene, nasıl davranacaklarına dair öngörülerini ürünleştirmekte ve haraç mezat satmaktadırlar. Davranışların meta olduğu bir tür vadeli işlemler piyasası oluşmuştur ve belli profillere sahip insan gruplarının gelecekte nasıl davranacağına dair öngörüler bu borsada paraya tahvil edilmektedir.

Davranışsal öngörünün en güvenilir, yani öngörünün gerçekleşme olasılığının en yüksek olduğu ideal durum, elbette davranışın güdülendiği, yani bireylerin belli bir düşünce, bir tavır, bir eylem biçimine yönlendirildiği durumdur. Dijital platformların algoritmaları sadece kullanıcıların gelecekteki davranışlarını öngörmemekte, öngörülebilirlik kurgularının piyasa değerini yükseltecek şekilde, onları şekillendirip yönlendirmektedir de. Böyle manipülasyon örneklerine, siyaset, inanç, ırkçılık, cinsiyetçilik gibi bireylerin

komplo teorilerine rağbet etmesine nispeten müsait olan alanlarda giderek daha çok tanık olunmaktadır (Cadwalladr, 2019).

Karanlığa Direnmek

İnternetin hayatın her alanına hızla yayıldığı 1990’ların ikinci yarısı ve 2000’li yılların başlarında, dijital teknolojilerin insanlığın geleceği için açacağı yeni parlak ufuklardan büyük bir heyecanla söz edilirdi. Bu yeni dijital dünyada herkes eşitti, merkezi bir hiyerarşi ve denetim yoktu. Herkesin özgür yaratıcılığına açık, insanların birbirleriyle iletişimini ve her türlü enformasyona erişimini tarihte örneği görülmemiş biçimde kolaylaştıran, katılımcılığı teşvik eden, kültürü demokratikleştiren, üstelik de bütün bunları kullanıcılar için sıfıra yakın bir maliyetle yapan, yeni bir dünya kuruluyordu. O yıllarda dijital teknolojilerin merkezi olarak kabul edilmeye başlanan ABD’de California Eyaleti’nin Silikon Vadisi’nden yayılan bu teknolojik “ultra-iyimserlik”, kısa zamanda bütün dünyayı etkisi altına almıştı. Ne var ki, o günlerde olduğu gibi bugün de, dijitalleşmenin insanlığın geleceğini garanti altına alacağını vaaz edenlerin genellikle unuttuğu, ya da görmezden geldiği ayrıntı, İnternet ve etrafındaki uygulamaların temelini oluşturan teknolojilerin, 1960’larda ABD Savunma Bakanlığının siparişi üzerine, bütünüyle askeri ihtiyaçlara yönelik olarak geliştirilmiş teknolojiler olduğudur. Bu teknolojilerin başlangıç tasarım kriterleri, “özgürleştirmek”, “demokratikleştirmek”, “iyileştirmek”, vb. elbette değildir. Temel hedefleri, olası bir nükleer savaşta düşmanın verebileceği zararı minimize ederken, ona verilecek zararı maksimize etmektir. Bu anlamda, İnternet ağını oluşturan iletişim protokolleri, merkezsizleştirilmiş dağıtık bir yapıda maksimum kontrolü sağlamak için tasarlanmışlardır (Galloway, 2004, 30-34). Bugün İnternet üzerine yapılan değerlendirmelerin sınırsız bir özgürlükle top yekûn denetim ve gözetim arasında gidip gelmesinin temel nedeni de zaten budur.

Temelinde askeri amaçlı olan dijital teknolojilerin, sivil hayata uygulandıkları son 20 yılda sağladıkları faydaların, kolaylıkların ve hayatın birçok alanında gerçekleştirdikleri iyileştirmelerin, uzun bir liste oluşturduğu gerçektir. Ama bütün bunlara karşılık, bu teknolojilerin, daha önce benzeri görülmemiş ölçüde karanlık bir yüzü olduğunu göz ardı etmek de mümkün değildir. Üstelik, bu metinde değinmediğimiz yapay zeka, kuantum bilgisayarlar gibi dijitalleşmenin geleceğini belirleyecek yeni açılımlar, bu karanlığı daha da koyulaştırmaya aday gözükmektedirler. Ancak bir kere daha belirtmek gerekir ki, dijitalleşmenin karanlık yüzünün kaynağı, teknolojileri kullanan bazılarının kendi karanlık amaçları ya da niyetleri değildir. Dijital teknolojileri kötülük için kullanan “kötüler” de elbette vardır, her zaman var olmuşlar ve bundan sonra da olacaklardır. Ama karanlığın asıl kaynağını kullanıcıların gündemlerinde değil, daha çok teknolojilerin tasarımında, tasarımdan kullandığımız araç-gereçlere nasıl dönüştürüldüklerinde ve bu ürünlerin bedenimizi ve bilincimizi nasıl etkilediğinde aramak gerekir.

Bu noktada karşımıza, yaşamsal olduğu tartışılmayacak bir soru çıkmaktadır: Dijitalleşmenin bu karanlığına karşı nasıl direnilebilir? Dijital teknolojilerin yayılcılığı ve her an her yerdeliği, onlardan bütünüyle uzak durmayı gerçekçi bir seçenek olmaktan çıkarmıştır. İnternet’i hiç kullanmadığımız bir yaşam biçimini hayal etmek dahi giderek zorlaşmaktadır. Buna karşılık, özellikle son iki yıldır dijitalleşmenin karanlık yüzüne karşı yeni ve örgütlü bir direniş türü geliştirilmesi gereğinden söz edenler, hızla çoğalmaya başlamıştır (Zuboff, Klein, 2019). Bu direniş, endüstri devriminin ilk tekstil makinalarını tahrip etmek için örgütlenen *Luddite*’lerin direnişi gibi olmayacaktır şüphesiz, yani hedeflenen yeni bir tür makina kırıcılığı değildir. Ancak etkin bir direniş yönteminin nasıl olması gerektiği hakkında ortak bir görüş de henüz ortada yoktur. Kullanıcıların baskı grupları olarak örgütlenmesi, kanun koyucu kamu otoritesinin düzenleyici olarak çok daha aktif rol üstlenmesi, teknoloji şirketlerinin parçalanarak ellerinde toplanan gücün kırılması gibi yaklaşımlar tartışılmaktadır. Önümüzdeki dönem, dijital teknolojilerin edilgin kabullenilişini

sorgulayan, üreticilerden ve hizmet sağlayıcılardan hesap verebilirlik ve tam bir saydamlık talep eden örgütlenmelerin giderek artacağı ortadadır. Bu anlamda, araçları ‘iyi amaçlar’ için kullanmanın, onların özünden kaynaklanan olumsuz etkilerden azade kalmayı sağlamadığının farkında olmak, daha bilinçli seçimler yapabilmenin de ilk adımını oluşturacaktır. Deleuze’ün de söylediği gibi, teknolojilerin özgürleştirici nitelikleri aynı zamanda köleleştirici nitelikleridir ve umutlanmaya ya da umutsuzluğa kapılmaya değil, kendimizi savunmak için “yeni silahlara” ihtiyacımız vardır (Deleuze, 1992).

Kaynaklar

Angwin, Julia; Mattu, Surya; Parris, Terry, Jr. 2016. *Facebook Doesn't Tell Users Everything It Really Knows About Them*. www.propublica.org (27 Aralık 2016). Erişim: 19 Mart 2019. <https://www.propublica.org/article/facebook-doesnt-tell-users-everything-it-really-knows-about-them>.

Cadwalladr, Carole. 2019. *Facebook's Role in Brexit and the Threat to Democracy*. www.ted.com (Nisan, 2019). Erişim: 19 Nisan 2019. https://www.ted.com/talks/carole_cadwalladr_facebook_s_role_in_brexit_and_the_threat_to_democracy.

Carbone, Christopher. 2018. **Facebook might have 29,000 data points on you, but Mark Zuckerberg doesn't really know**. www.foxnews.com (11 Nisan 2018). Erişim: 19 Mart 2019. <https://www.foxnews.com/tech/facebook-might-have-29000-data-points-on-you-but-mark-zuckerberg-doesnt-really-know>.

Carr, Nicholas. 2010. *The Shallows: How the Internet Is Changing the Way We Think, Read and Remember*. London: Atlantic Books.

Curran, Dylan. 2018. *Are You Ready? This is All the Data Facebook and Google Have on You*. The Guardian (28 Mart 2018). Erişim: 30 Mart 2019. <https://www.theguardian.com/commentisfree/2018/mar/28/all-the-data-facebook-google-has-on-you-privacy>.

Deleuze, Gilles. 1992. "Postscript on the Societies of Control". *October*. No. 59. Winter 1992. Cambridge, MA: the MIT Journals Press: 3 – 7.

Dewey, Caitlin. 2016. *98 Personal Data Points that Facebook Uses to Target Ads to You*. The Washington Post (19 Ağustos 2016). Erişim: 29 Mart 2019. https://www.washingtonpost.com/news/the-intersect/wp/2016/08/19/98-personal-data-points-that-facebook-uses-to-target-ads-to-you/?utm_term=.49707462f941

Frisch, Max. 1994. *Homo Faber*. çev. Michael Bullock. San Diego, New York: A Harvest Book / Harcourt.

Galloway, Alexander R. 2004. *Protocol: How Control Exists After Decentralization*. Cambridge, London: The MIT Press.

Heidegger, Martin. 1977a. "The Question Concerning Technology". *The Question Concerning Technology and Other Essays*. çev. William Lovitt. New York: Harper & Row Publishers: 3 – 35.

Heidegger, Martin. 1977b. "Science and Reflection". *The Question Concerning Technology and Other Essays*. çev. William Lovitt. New York: Harper & Row Publishers: 155 – 182.

Lanier, Jaron. 2014. *Who Owns the Future?* London: Penguin Books.

Manovich, Lev. 2001. *The Language of New Media*. Cambridge, MA: the MIT Press.

McLuhan, Marshall. 1994. *Understanding Media: The Extensions of Man*. Cambridge, MA: the MIT Press.

Şişman, Nazife. 2018. *Dijital Çağda Müslüman Kalmak*. İstanbul: İnsan Yayınları.

Turing, M. Alan. 1936. *On Computable Numbers with an Application to the Entscheidungsproblem*. Erişim: 30 Mart 2019.
http://www.cs.virginia.edu/~robins/Turing_Paper_1936.pdf.

Turkle, Sherry. 2012. *Alone Together: Why We Expect More from Technology and Less from Each Other*. New York: Basic Books.

Tüfekçi, Zeynep. 2018. *Why Zuckerberg's 14-Year Apology Tour Hasn't Fixed Facebook*. www.wired.com (6 Nisan 2018). Erişim: 20 Mart 2019.
<https://www.wired.com/story/why-zuckerberg-15-year-apology-tour-hasnt-fixed-facebook/>

We Are Social. 2019. *Digital in 2019*. Erişim: 25 Mart 2019.
<https://wearesocial.com/global-digital-report-2019>

Zuboff, Shoshana. 2019a. *The Age of Surveillance Capitalism: The Fight for a Human Future at the New Frontier of Power*. New York: Public Affairs.

Zuboff, Shoshana, Klein, Naomi. 2019. *The Rise of Surveillance Capitalism*. www.theintercept.com (1 Mart 2019). Erişim: 19 Mart 2019.
<https://theintercept.com/2019/03/01/surveillance-capitalism-book-shoshana-zuboff-naomi-klein/>

Enformasyon Kültürü ve Simülasyon Dünyası İçerisinde Hakikat ve İnsan İlişkisi

Prof. Dr. Kasım Küçükalp*

“Bir sürü ki çobansız! Herkes aynı şeyi ister, herkes aynıdır: başka türlü duyan deliler evine gönüllü gider... Gündüz için küçük hazları ve gece için küçük hazları vardır: ama sağlığı soyarlar... ‘Biz mutluluğu bulduk.’ – böyle derler de son insanlar göz kırparlar.” Nietzsche, *Böyle Buyurdu Zerdüş*, s. 35.

Tarkovsky’nin yönetmenliğini yapmış olduğu *Offret* (Kurban) adlı filmde geçen aşağıdaki ifadeler, kapitalizmin yedeğindeki bilimselci bir paradigma tarafından şekillenmiş olan modern yaşam dünyasının bir bütün olarak insanlığı maruz bırakmış olduğu vahim durumun anlaşılması bakımından oldukça önemli görünmektedir: “İnsanlar hep başkalarına karşı savundu kendini. Durmadan doğaya karşı güç kullandı. Sonuç: Güce, şiddete, korkuya ve bağımlılığa dayanan bir uygarlıktan başka bir şey değil. Teknik ilerleme dediğimiz şeyin bize getirdiği tek şey konfor oldu. Bir tür hayat standardı. Ve bir de gücü korumak için gereken şiddet araçları. Vahşiler gibiyiz, mikroskobu cop gibi kullanıyoruz. Hayır, yanlış. Vahşiler maneviyata daha çok önem veriyorlar. Önemli bilimsel bir buluş mu yaptık, onu hemen kötülüğe alet ederiz. Ve eğer bu doğruysa, uygarlığımız baştan aşağıya günah üzerine kurulmuş demektir. Korkunç bir uyumsuzluk edindik.” Bu vurgular ekseninde düşünüldüğünde modern dünya her ne kadar başlangıçta son derece ütöpik bir iyimserlik içerisinde insanlığı daha iyi bir geleceğe taşıma ideali ekseninde şekillenmiş olsa da, sonuç hiç de tahmin edildiği gibi olmamıştır.

* Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Felsefe Tarihi ABD.

Francis Bacon'ın "bilgi güçtür, egemen olmaktır" sözüyle daha başlangıçta bilgiyi güç ve egemen olmaklıkla özdeşleştiren tutumunda karşılığını bulan ve bilgide doğruluk yerine faydayı dikkate alan modern dünyanın, nihayetinde güç, şiddet ve korkuya bağımlı bir uygarlığın doğuşuna tekabül ettiği söylenebilir. Aslına bakılırsa kendisine sıklıkla post-modern, post-kapitalist, post-endüstriyel, post-antropolojik vb. post ön ekiyle gönderme yapılan çağdaş dünyanın da, modern zamanlara özgü düşünme ve varolma biçiminin gittikçe daha da radikalleşmesinin bir sonucu olarak zuhura geldiği açıktır. Tam da bu bağlamda ifade edilmelidir ki bu çalışma, postmodern zamanlarda, yani geç kapitalizmin hüküm sürdüğü ve her şeyin meta-imaj değeriyle bir değerlemeye tabi tutulduğu bir enformasyon, imaj ve tüketim kültürü içerisinde, insan-hakikat ilişkisinin mahiyetine odaklanmış olup, böyle bir simülasyon dünyasının, insanların benliklerini inşa etme süreçlerini ve buna bağlı olarak da nasıl bir varlık ve hakikat anlayışını meşrulaştırdığını ele alma amacı taşımaktadır.

Tarihsel Arkaplan

Hiç kuşku yok ki, insan ve hakikat ilişkisi konusu insanın yeryüzü serüveninin başlangıcına değin geriye götürülebilecek bir mahiyete sahip olup, kendisini hasbelkader içinde bulmuş olduğu dünyada insanı diğer canlılardan ayırt eden en önemli hususun, kendi varlığını değer, anlam ve amaç bakımından sorunsallaştırması olduğu söylenebilir. Aslına bakılırsa dini düşünceler de dahil olmak üzere, insanın kendi tarihsel serencamı içerisinde ortaya koymuş olduğu tüm düşünsel faaliyetler özü itibarıyla söz konusu mevzu ekseninde şekillenegelmiştir. Bununla birlikte ifade edilmelidir ki, insanın hakikatle nasıl bir ilişki kurması gerektiğine işaret eden söz konusu düşünme çabaları, modern zamanlara gelindiğinde köklü bir değişime uğramıştır. Zaten bu çalışmamızın da, nihayetinde bir enformasyon-imaj kültürü ve simülasyon dünyasına vücut verecek olan süreci, modern zamanlarda varlık, insan, Tanrı ve evren anlayışındaki dönüşüm bağlamında ortaya koymak suretiyle, söz konusu

dönüşümün insan ve hakikat ilişkisini nasıl bir belirlenime tabi tuttuğunu ele almaya odaklandığı söylenebilir.

Kanaatimizce insan ve hakikat ilişkisi bağlamında klasik ve modern düşünceler arasındaki ayrımın ortaya konulabilmesinin en sağlam ve isabetli yolu Platon düşüncesini hareket noktası olarak almak olacaktır. Hatta daha da ileri giderek denilebilir ki, gerek Aristoteles'te de izlerini bulabileceğimiz hümanistik düşünce biçimleri, gerekse modern zamanlara özgü rasyonalist ve temsilci bir epistemoloji içerisinde şekillenmiş olan seküler hümanistik düşünce ve söylem biçimleri özleri itibariyle tam da Platon'un sakınmaya ve aşmaya çalıştığı düşünce tarzının mutlaklaştırılmasından başka bir şey değildir. Bundan dolayı öncelikle Platon'un varlık ve bilgi anlayışının ortaya konulması, bir yandan klasik veya kadim düşüncelerde insan-hakikat ilişkisini açığa çıkarırken, diğer yandan da modern ve çağdaş zamanlara özgü dönüşümü gözler önüne serecektir.

Platoncu düşünce tarzında da gözlemlenebileceği üzere, klasik dünyada insan, özü itibariyle bu dünyaya ait bir varlık olmayıp, hasbelkader içine düşmüş olduğu varlık dünyasında yaşamak durumunda olmakla birlikte, varlığında mündemiç olan sonsuzluk nefhası nedeniyle mahiyet bakımından diğer varolanlardan ayrılan, böylelikle de hakikatle irtibat kurma imkânına sahip yegane varlık olarak görülür. İnsanın mahiyeti ile eşyanın mahiyetini birbirinden ayıran bu yaklaşım, insanın hakikatle irtibat imkânını da, söz konusu mahiyet farkını dikkate alan bir düşünme pratiğine bağlamaktadır. Platon'un "ruhun gözünü açmak" ve "ölüme hazırlık" şeklinde ortaya koyduğu felsefe kavrayışının da açıkça işaret ettiği üzere, insan olmak ile insan olmanın mahiyetine uygun bir varoluşun üstlenilmesi arasında kopmaz bir bağlantı söz konusudur. Zaten dini düşünceden hiçbir biçimde ayrı düşünülemez olan bütün bir kadim düşünce pratiğinin varlık, hakikat, değer ve anlama dair ortaya koymuş olduğu ayrımları bütünüyle yukarıdaki bağlantı üzerine inşa ettiği söylenebilir. Aslına bakılırsa hümanistik olmayan düşünme biçimi ile hümanistik düşünce biçimi arasındaki

ayrım da bu bağlantının dikkate alınıp alınmamasına bağlı olarak açıklık kazanacaktır.

Klasik felsefeler açısından bakıldığında varlık ve hakikat insanı aşkın bir mahiyete sahip olup, evrende maddeden Tanrıya, süfli olandan ulvi olana doğru, gittikçe yetkinleşen bir hiyerarşi söz konusudur. Teleolojik bir kozmoloji telakkisinin hüküm sürdüğü bu anlayışta varlıklar, bir hiyerarşi içerisinde bulundukları yere göre özleri bakımından birbirinden ayrılmak durumundadır. Özü, düşünmek ve temyiz etmek olan insan da aşağısında bulunan diğer varlıklardan, söz konusu özünü ifade eden ruhu ile ayrılmaktadır. Zaten Platon'un felsefeyi, "ruhun gözünü açmak" ve "Tanrıya benzemek çabası" şeklinde tanımlaması da, bir yandan hakikat yolculuğunda insanın ne ile ve nasıl düşüneceğini ifade ederken, diğer yandan da hangi istikamete doğru varlığına şekil vereceğini açığa çıkarmaktadır.

Her ne kadar evrensel akıldan (*logos*) pay alması nedeniyle hakikati idrak etmeye muktedir görülse de, klasik felsefelerde insanın hakikat ile teması, tek başına rasyonel bir epistemik yolla sağlanmamaktadır. Zira klasik felsefede aşkınlık fikri, müteal (*transcendent*) varlık alanıyla irtibatlı olması nedeniyle, insanın hakikat ile irtibatı sadece diskürsif bir akıl yürütmeye (öncüllerden sonuca giden akıl yürütme) değil, sezginin de içinde bulunduğu bir temaşa (*nous*) ile gerçekleşebileceğinden dolayı, insanın manevi veya ruhsal bir dönüşümünü veya kemalini de gerektirmektedir. Hatta Platon'un, bütün varolanların anlam ve değeri bağlamında varlık hiyerarşisinin en tepesine yerleştirdiği İyi ideasının, bilginin ötesinde olduğu, ona ulaşmanın ancak uzun yıllar diyalektik ve matematikle haşır neşir olmanın sonucunda ruha düşen bir kıvılcımla mümkün olabileceği şeklindeki vurgusunu dikkate aldığımızda, insanın epistemik yollarla hakikati tüketmesi anlamında bir temsil eyleminin, klasik felsefeler için söz konusu olmadığı, yalnızca kısmi anlamda bir temsilden bahsedilebileceği dahi söylenebilir.

İnsanın hakikatte bu dünyaya ait olmadığını, Lethe ırmağından içmiş olduğu unutkanlık suyu nedeniyle hakikatten ayrı düştüğünü, bununla birlikte kendisinde bizatihi kendi özünü oluşturan sonsuzluk nefhasını barındırdığı için hakikatle irtibat imkânına sahip olduğunu düşünen Platon’a göre, insanın içine doğmuş olduğu dünya gerçek dünya olmayıp, algı düzeyinde zuhura gelen bir görünüş dünyası olmak durumundadır. Doksa, yani zan/kanı dünyası olarak da nitelendirebileceğimiz görünüş dünyasının özü, insani algı ve düşüncenin dolayımından geçmek suretiyle zuhura gelmiş bir dünya olarak, insanın kendi epistemik evrenine karşılık gelmesidir. Buna karşın gerçek dünya veya hakikat hiçbir biçimde insani epistemik evreni meydana getiren parametrelerle sınırlandırılması mümkün olmayan karakteriyle insanı aşkın/müteal bir mahiyete sahiptir. Bu durumda düşünmenin görevi, insani epistemik evreni kuran epistemik parametreleri terk etmek suretiyle, insanın özünü oluşturan sonsuzluk nefhası anlamında ruhunun gözünü açmak suretiyle hakikatle temas kurmaya çalışmaktan başka bir şey olmayacaktır. Zaten Platon’un “olanı olduğu gibi bilmek” şeklinde tanımladığı bilgi anlayışı açısından bakıldığında, doksa dünyasında zuhura gelen görünüşlerin, olanı olduğu gibi değil, görünüşü mümkün kılan mantığa göre belirlmesi nedeniyle gerçek anlamda bilgi statüsüne sahip görülmesi de mümkün değildir.

Platon’un doksa dünyasına dair bu yaklaşımının, 17. ve 18. yüzyılda insanın entelektüel güçlerine dair ortaya konulan soruşturmalar bağlamında, Locke, Berkeley, Hume ve Kant’ın insanın bilgi güç veya entelektüel kapasitesinin imkân ve sınırlarına dair gerçekleştirdikleri tartışmalar ekseninde, daha net olduğu kadar, doksa dünyasının hakikat ve anlamına açılabilmeyi mümkün kılacak bir perspektif kazandığı söylenebilir. Bu açıdan bakıldığında doksa dünyasını, ister duyulur isterse düşünülür düzlemde olsun, insanın algı dünyası ile oluşan epistemik bir evren olarak kavramlaştırmak mümkündür. Buna göre tüm hümanistik, yani insani deneyimi veya insan aklını mutlak referans noktası olarak kabul eden ve bunun dışında herhangi bir ilahi veya aşkın/müteal referans noktası tanımayan, rasyonalist bilim ve felsefi söylemler de dahil olmak üzere,

bütün entelektüel faaliyetleri, doksa dünyası veya hümanistik bir epistemik evren içerisinde gerçekleştirilen düşünce eylemleri olarak değerlendirmek mümkündür.

Aslına bakılırsa gerek modern gerekse çağdaş yaşam dünyasını kuran düşünce mantığının, aşkınlık fikrinin yitirilmesine bağlı olarak, varlık, hakikat, değer ve anlamın temsilci bir epistemolojinin nesnesi kılmak suretiyle, tam da Platon'un sakınmaya çalıştığı insanî epistemik evrene hapsedilmesine yol açan bir mahiyete sahip olduğu söylenebilir. Buna göre bir yandan her şeyi niceliksel olan üzerine inşa etmek suretiyle niteliksel ayırımların ortadan kaldırılmasına yola açan modern bilimselci rasyonalizm, natüralizm ve fenomenalizm, diğer yandan ise insani epistemik özneyi hakikat, değer ve anlam için mutlak bir ontolojik zemin kılmak suretiyle yeni bir aşkınlık fikrinin (*transcendental*) doğmasına yol açan modern felsefi rasyonalizm nihayetinde hakikat, değer, anlam ve varlığa dair hümanistik bir meşruiyet mantığını tahkim etmiştir.

Buna paralel bir şekilde, modern zamanlarda insanın bilme ve anlama imkânı olarak görülegelen akıl anlayışı da köklü bir dönüşüme maruz kalmış, *intellekt* yerini *ratio* ve *reason*'a bırakmıştır. Sezgiyi de içeren *intellekt*, aklı (*ratio* ve *reason*) aşan ve insanın, varlığını hakikate açmasını mümkün kılan bir düşünme yetisi iken, *ratio* ve *reason* ise, bütünüyle epistemik öznenin hesaplayıcı bir düşünme tarzı içerisinde dışsallaştırıp bir hesap-kitap nesnesi kıldığı hakikati, kendi sübjektif sınırları içerisinde bilinip, tüketilebilir bir nesne olarak temellük etmesini mümkün kılan bir düşünme yetisine karşılık gelir. Bu durumun açık sonucu ise, insanın kadim görünüş-gerçeklik ayırımını yitirmek suretiyle, kendi epistemik evrenine hapsolması olmuştur. Dolayısıyla akıl anlayışındaki söz konusu dönüşümle birlikte, ruh bilince, akıl zekâyâ indirgendiğinden ötürü, varlık, hakikat, değer ve anlam da, bir yandan hesaplayıcı bir düşünce mantığı yoluyla niceliksel bir dile tercüme edilirken, diğer yandan ise söz konusu niceliğelliğin zihin aynasında temsil edilmesine karşılık gelen epistemik bir nesneye dönüşmek (teorileştirilmek) suretiyle çeşitli formlar altında sübjektivite metafizikleri yoluyla temsil edilmeye çalışılmıştır.

Foucault'nun *Öznenin Yorumbilgisi* adlı çalışmasında vurguladığı üzere, özellikle Descartes ve Kant felsefeleri bağlamında düşünüldüğünde, epistemik öznenin varlık ve hakikatin ontolojik zemini kılındığı modern düşünceyle birlikte, insanın hakikat ile temas kurması için ruhsal veya manevi bir dönüşüm geçirmesi gerektiği şeklindeki klasik perspektif yıkılmış, yerine gerekli epistemik ve rasyonel enstrümanları kullanan tüm öznenin, burada ve şimdi tam bir mevcudiyet içerisinde bulunduğu düşünülen varlık ve hakikati teorik temsilin nesnesi kılabilceği fikri ikame edilmiştir. Düşünen öznenin varlık, bilgi ve değer için ontolojik bir zemin kılınması anlamında sübjektivite fikriyle tebarüz eden modern düşüncede temsil fikrinin, hemen bütün modern düşünür ve bilim insanları tarafından mümkün görülmesi de bundan dolayıdır.

Bacon'ın, insan zihnini realiteyi yarı şeffaf bir biçimde yansıtan bir ayna şeklinde değerlendiren yaklaşımından, Descartes'ın, tüm tarihselliğinden yalıtık bir biçimde, hakikat için mutlak bir hareket noktası kıldığı epistemik öznesine, Kant'ın, hangi koşul ve şart içerisinde olursa olsun, olması gerekeni realize etmeye muktedir olarak gördüğü ahlaki öznesinden, Hegel'in, diyalektik bir tarihsel ifşa sürecinin nihai ufkuna yerleşmek suretiyle, ulaşmış olduğu rasyonel temsil kabiliyetiyle genelin iradesini yansıtabildiğini düşündüğü modern zamanların tarihsel öznesine, pozitivistlerce olgu-değer ayırımı bağlamında, olgusal olan lehine tüm değer varlığından sıyrılmaya muktedir addedilen pozitivist öznenin, tam bir nesnellik arayışı içerisinde, gözlem ufkunu, gerçeklik ve hakikatin nihai ufku kılan modern bilimsel düşüncenin öznesine varıncaya değin, modern sübjektivizme bağlı olarak temsil fikri, modern düşüncenin neredeyse tamamında ağırlıklı ve merkezi bir konumda olmuştur. Tüm bu örnekler modern düşünceyle birlikte insanın, varlık ve hakikati belirleyen, dolayısıyla varlık, bilgi ve değerinin tesisinde yegâne referans noktası kılınan imtiyazlı ontolojik konumunun anlaşılması bakımından oldukça önemlidir. Öznenin söz konusu ontolojik statüsüne bağlı olarak insanı hakikati temsil statüsü bakımından mutlak bir özerkliğe taşıyan modern düşünceyle birlikte hakikat ve varlık aşkınlığını yitirerek, çeşitli formlar altında zuhura gelen

sübjektivite metafiziklerinin içkinlik düzlemi içerisinde nesnelleştirilmek suretiyle epistemik temsil yoluyla aşkınsal boyuta taşınmıştır. Bu durum ise Platon felsefesinde ete kemiğe büründüğü şekliyle klasik düşünce tarafından bilhassa sakınılmış olan doksa veya algı dünyasının (hümanistik düşüncenin) hakikat, değer, anlam ve varlığın kendisiyle sınırlandığı bir konuma taşınmasından başka bir şey olmayacaktır.

Bu noktada ifade edilmelidir ki, insan varlığının bilinç ve zekaya indirgendiği ve insanî epistemik evrenin varlığın nihai sınırı kılındığı modern düşünceyle birlikte insanın, düşünce gücüyle bütün diğer varolanlardan ayrılan ayrıcalıklı ontolojik statüsüne bağlı olarak, epistemik yollarla tüm niteliksel ayrımlarını kaybetmiş varlığı, teorik temsil eyleminin bir nesnesi haline getirmesi, bilgi anlayışını da köklü bir biçimde değiştirmiştir. Özellikle analitik geometri yönteminin ön plana çıktığı modern felsefeler açısından bakıldığında, bir bütün olarak varlık, herhangi bir niteliksel ayırıma mahal vermeyecek bir biçimde, birbiriyle nicelik bakımından özdeş olan sonsuz anların bütününden ibaret görülmesi nedeniyle rasyonel/atomistik bir çözümleme yoluyla en temel unsurlarına nüfuz edilebilecek bir mahiyete sahiptir. Dolayısıyla varlığın teorik temsile konu kılınması, bilgidен anlaşılın şeyin de köklü bir dönüşüme uğramasının zemini hazırlamıştır. Artık bilgi, klasik ve dini düşüncelerde de olduğu şekliyle, niteliksel ayrımların mahiyeti belirlediği ve insanın varlığını yukarıya doğru taşımasının sonucunda zuhura gelen mahiyetini büsbütün yitirerek, insani epistemik evrenin mutlaklaştırılmasına bağlı olarak, çeşitli epistemik müdahaleler yoluyla bütünüyle niceliksel hale getirilmiş olan varlığın, mikro ve makro sonsuzluk düzeyinde bilimsel ve felsefi rasyonalizmin nesnesi kılınmak suretiyle bilinmesine karşılık gelmeye başlamıştır. Dolayısıyla klasik dünyada insan, kendi epistemik evrenini aşan bir ufka talip bir biçimde yukarıya bakan ve yukarıdan beslenen bir düşünme ve bilgilenme tarzına sahip iken, modern düşünceyle birlikte, felsefi olarak insani epistemik evrenin ufku, bilimsel olarak ise bu epistemik evrenin derinliklerini çözümlemeyle zuhura gelen ufuk düşünme ve bilgilenmeyi belirlemeye başlamıştır. Zaten zuhura gelen çeşitli

uzmanlık alanları yoluyla bilginin sürekli olarak çoğaltılması ve enformasyon halini almasının özünde de söz konusu dönüşümün bulunduğu söylenebilir.

Enformasyon Kültürü ve Simülasyon Dünyası İçinde Hakikatin İmkânı

Varlık ve bilgi anlayışları bakımından modern zamanlarda zuhura gelen dönüşümle birlikte varlığın insani epistemik imkânlar muvacehesinde yaratılan gerçeklikle özdeş kılınması, insanın ayrıcalıklı ve dışlayıcı ontolojik statüsünü tahkim ettiği gibi, varlığa dair ufkunun da belirgin bir biçimde daralmasına yol açmıştır. Bu husus paralel olarak ruhun bilinç veya zekaya indirgenmesi de, bir yandan modern bilimsel ve felsefi düşünce yoluyla inşa edilen hümanistik metafiziklerin mutlak bir hakikat statüsüne taşınmasına yol açarken diğer yandan da teknolojinin zuhuruna paralel olarak zekanın fetişleştirilmesine ve simülasyon dünyasının ortaya çıkmasına sebebiyet vermiştir.

Tam da bu noktada gerçek anlamda düşünme eylemini, hem bilincine varmaktan, hem bilime ait olan bilmeden, hem de entelektüel kültürleşmeden farklı bir öze sahip olarak gören Heidegger'in, özellikle modern yaşam tarzı içerisinde değeri tartışılmaksızın kabul edilen entelektüel kültürleşme eleştirileri de oldukça kayda değerdir. Heidegger'e göre "entelektüel kültürleşme, insanın önüne, insanın yaptığı her şeyi, ışığında şekillendirdiği ve ıslah ettiği bir model getirir. Zihni kültürleştirmek, hem önceden güvenli kılınmış bir rehber imgeyi, hem de her yönden takviye edilmiş bir duruş zeminini gerektirir. Ortak bir kültür idealinin öne koyulması ve bu idealin hâkimiyeti, insanın soru-konusu olmayan ve her yönden güvenceye alınan bir durumunu ve tutumunu öngerektirir. Bu öngerek, kendi yönünden, değişmez bir aklın ve onun ilkelerinin yenilmez gücüne duyulan inanca dayanmak zorundadır."¹ Buna karşın düşünüm, entelektüel kültürleşmeden daha tedbirli, daha ihtiyatlı ve yoksuldur. Zira "düşünümün yolları durmadan değişir; yol üzerinde bir patikanın başladığı yere

¹ Martin Heidegger, "Bilim ve Düşünüm", *Bilim Üzerine İki Ders*, çev. Hakkı Hünler, Paradigma Yayınları, İstanbul, 1998, s. 42.

göre, yolun patika geçen kesimine göre, yol boyunca soruşturulmaya değer olan şeye açılan uzaktaki manzaraya göre hep durmadan değişir.”²

Hesap etmeye dayalı karakteri nedeniyledir ki, modern teknolojiyle en kâmil formuna ulaşan bilimsel düşünce tarzı için dünya orada duran bir kaynak olarak görülür. Zira modern felsefe, bilim ve teknolojiyle birlikte, düşünmeyi bütünüyle unutan modern insan açısından dünya, hesapçı düşünce yoluyla kendisine hâkim olunabilecek bir nesne, tabiat ise, modern teknoloji ve endüstri için enerji tedarik etmeye yükümlü dev bir kaynak halini almaya başlamıştır.³ Söz konusu kaynak üzerindeki insani hâkimiyet, insanın epistemik evreni içerisine sıkıştırılan gerçekliğin, hesapçı bir düşünme pratiği içerisinde atomize parçalara bölünmek suretiyle ayrıntılandırılması yoluyla sağlanmak durumundadır. Bütünlük fikrinin böyle bir parçalanmaya bağlı olarak yitirilmesi, bilginin de çeşitli uzmanlık alanları içerisinde çoğaltılmasına ve odaklanılan çeşitli nesne alanlarına bağlı olarak sürekli bir biçimde üretilmesine, dolayısıyla bilginin malumata/enformasyona dönüşmesine yol açmıştır.

Tam da bu nedenle modern zamanlarda zuhur eden enformasyon kültürünün, insanların sıklıkla enformasyon bombardımanına maruz bırakılmak suretiyle bütünlük nosyonuna olduğu kadar, kendi inanç ve değerlerine yönelik de ciddi bir güven kaybına uğratarak, epistemik ve etik bir rölativizme ikna edildikleri bir mahiyete sahip olduğu söylenebilir. Teknik ve araçsal rasyonalizmin makuliyete ölçüt kılındığı bilimsel dünya görüşü, natüralist bir paradigma ufkunda gittikçe daha da ayrıntılandığı ve söylem yoluyla ürettiği gerçeklik bolluğuna bağlı olarak, insanları müteal bir varlık ve hakikat, dolayısıyla bütünlük fikrinden yoksun bırakmıştır. Varlığın bütün alanlarında bu kadar yoğun ve ayrıntılandırılmış bir enformasyon yığınınına maruz kalan insan ise, insan ile şeyler arasındaki mahiyet farkını yitirip, şeylerden bir şey mesabesine

² A.g.e., s. 43.

³ Martin Heidegger, “Memorial Address”, *Discourse on Thinking*, çev. J. M. Anderson, Harper Row Publishing, New York, s. 50.

indirgenmek suretiyle, varoluşuna dair asıl meselesinden koparılmış ve nihayetinde istikametini de kaybetmiştir.

Sanata dair yapılmış bir söyleşi bağlamında Tarkovsky bilginin insanın hayattaki asıl amacına karşı dikkatini dağıttığını, ne kadar fazla şey bilirse, o kadar az şey bilmeye sevk ettiğini, derine daldıkça ufuk çizgisinin daraldığını ve insanın kendi ruhsal yeteneklerine, dolayısıyla da insan oluşa dair ufkunu kaybettiğini vurgularken aslında, adına ister kültür endüstrisi, ister entelektüel kültürleşme, isterse enformasyon kültürü diyelim, modern akademik kültürün, "cehalet mutluluktur" sözünü kanıtlarcasına, üretmiş olduğu akademik bilgiler yoluyla sürekli bir biçimde insanı asıl meselesinden koparan karakteriyle adeta insanın asıl amacına dair cehaletini de meşrulaştıran bir mahiyet arz ettiğini ortaya koymaktadır.

Dolayısıyla Varlık, hakikat ve değere yönelik bilginin salt epistemik yollarla kazanıldığının düşünüldüğü bir düşünce ufku içerisinde, bilme eyleminin insani varoluştan yalıtılmasının açık sonucu, bilginin de, varlık/hakikat ve değerden koparak salt enformasyona dönüşmesi olmuştur. Bundan dolayı bilginin de ticareti yapılan bir metaya dönüştüğü çağdaş zamanlarda bilginin artmasına paralel olarak, Varlığın anlam ve hakikati gibi sahîh sorulara yönelik dikkatin dağılmasına şaşmamak gerekmektedir. Bunun da ötesinde, en yüce ve kamil bir konumda olan varlık alanına ilişkin olması nedeniyle klasiklerin ilimler hiyerarşisinin tepesine yerleştirmiş olduğu ilahiyat ilim ve mantığı dahi, seküler muhakeme mantığı içerisinde yok edilmiş, bütünüyle seküler parametreler ekseninde bilgi üretmek ilahiyatçıların da içinde bulunduğu bir akademik kültürün yegane ideali kılınmıştır.

Yaşamı büsbütün ele geçirmiş olan araçsal-teknik rasyonalizme paralel olarak, bilimi de yedeğine almak suretiyle serpilip gelişen kapitalist yaşam pratiği içerisinde anlam problemine bütünüyle yabancılaşmış çağdaş insan, bir yandan kapitalizmin arzularla arzu nesnelerini eşzamanlı üretmek suretiyle insanı

üretmiş olan arzu-nesne diyalektiğinin ufkuna hapseden varlık ufkuna, diğer yandan da televizyon ve sinemanın devrim niteliğindeki zuhuruna bağlı olarak ciddi bir gerçeklik kaybına uğramış, kaybetmiş olduğu gerçekliğin yerine ikame edilen bir imaj dünyası içerisinde yaşamaya maruz kalmıştır. Baudrillard'ın özellikle vurguladığı üzere, bundan böyle tasvirler hiçbir surette, tasvirin ötesinde herhangi bir haricî gösterilene ya da gerçekliğe bağlanamaz. Zuhur eden simülasyon dünyasında, tüm varlık sathına sirayet eden itibari varlık fikri, Varlığın itibar ve hakikatini, referans sistemlerini yok edercesine yerinden etmiştir.

İçinde yaşıyor olduğumuz tüketim kültürü içerisinde taklidin gerçekten daha gerçek hale geldiğine işaret eden simülasyon kavramının, “harita üzerindeki bir toprak parçası, bir töz ya da referans sistemiyle hiçbir ilgisi yoktur” artık. Bir köken ya da bir gerçeklikten yoksun kılınan gerçeğin, modeller aracılığıyla türetilmesi, hipergerçek anlamında simülasyona tekabül etmektedir. “Bir başka deyişle ne harita öncesinde ne de sonrasında bir toprak parçası vardır. Bundan böyle önce harita, sonra topraktan –gerçeğin yerini alan simülakrlardan- söz etmek gerekecektir.”⁴ Tam da bu nedenle, artık hakikat veya gerçeklik yerine, sadece evrensel ve zorunlu taklitlerden bahsedebilmek mümkündür.⁵ Baudrillard'ın simülasyon kavramıyla tebarüz eden çağımız, taklidin gerçekliğin yerine ikame edildiği ve kopyanın kopyasının üretilmesine bağlı olarak, gerçeklik deneyiminin bütünüyle imkânsız kılındığı bir mahiyete sahiptir. Her şeyin göstergeler halinde üretilmesinin bir sonucu olarak, kültürün de fotokopileştiği çağımızda, her türlü kategori olabildiğince genelleşip, özgüllüğünü kaybetmiştir. Buna göre bir şey her şey olduğu gibi, aynı zamanda gerçekte hiçbir şeye gönderme yapmamaktadır, yani hiçbir şeydir de. Bunun anlamı bundan sonra ne

⁴ Baudrillard, *Simülakrlar ve Simülasyon* (çev. Oğuz Adanır), Dokuz Eylül Yayınları, İzmir, 1998, s. 11.

⁵ David West, *Kıta Avrupası Felsefesine Giriş*, (çev. Cevizci, Ahmet), Paradigma Yayınları, İstanbul 1998, s. 277-278.

cinsellik, ne değer, ne politik, ne de estetik alanda herhangi bir belirleyici ilkedен bahsedebilmenin imkânsız hale geldiğidir.⁶

Kuşkusuz söz konusu ilke ve anlam kaybında, geç kapitalizm veya tüketim kültürü olarak adlandırılan yaşam dünyasının yanı sıra, onun ayrılmaz bir bileşeni haline gelmiş olan, televizyon ve sinemanın da son derece önemli bir etkisi bulunmaktadır. Meta kavramının görece somut varlıklara gönderme yaptığı zamanlardan, çoğu zaman neye gönderme yaptığının dahi tespitinin nerdeyse imkânsızlaştığı tüketim kültürüne evirilen karakteriyle, kapitalist yaşam pratiği, artık beşeri arzuların, imajinatif bir varlık düzleminde, üretilen arzu nesnelerine kodlandığı bir görünüme arz etmektedir. Aslında son derece karmaşık bir bileşenler ağı içerisinde şekillenen çağdaş yaşam dünyası içerisinde ayırt edici olan hususun, gerçeklik kaybı, imaj ve düşüncesizliğin işbaşında olduğu bir yaşam pratiği içerisinde, çılgınca tüketim ve imajinatif varlık modlarının yegâne ideal halini alması olduğu söylenebilir. Görsel olanın belirleyiciliğine maruz kalmış olan çağdaş insan, hakikat ve anlam fikrini büsbütün unuttuğu gibi, Heidegger'in de özellikle altını çizdiği üzere, unuttuğunu da unutmak durumunda kalmıştır. Aynı şekilde reklam ve televizyonun bu denli belirleyici bir güç halini alması, kamusal alan ile özel alanı parçalamış ve nihayetinde içinde bulunduğumuz çağda toplumsalın da sonu hazırlamıştır.⁷ Hakikat ve gerçekliğin yerine ikame edilen simülasyon, hakikatin yokluğunu gizleyen bir fonksiyon icra ederken, kitle de, toplumsalı yutup, anonimleştirmek suretiyle yok eden bir kara delik işlevi görmektedir.⁸

Bu bağlamda içinde yaşıyor olduğumuz çağdaş kültürün, tahrip edilmiş olan moderniteden arta kalanlar ile bir oyundan ibaret olduğu söylenebilir. Bu ise insanın, bir post-çağda, yani anlamsız bir post-tarih içinde yaşıyor olduğu

⁶ Jean Baudrillard, *Kötülüğün Şeffaflığı*, çev. Işık Ergüden, (İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 1998), 16-17.

⁷ Hans Bertens, *The Idea of The Postmodern*, (USA and Canada: Routledge, 1995), 150.

⁸ Baudrillard, *Sessiz Yığınların Gölgesinde: Toplumsalın Sonu*, çev. Oğuz Adanır, (Ankara: Doğu Batı Yayınları, 2013), 12.

anlamına gelmektedir.⁹ Baudrillard'ın da özellikle vurguladığı üzere, söz konusu anlamsızlığın ardaalanında, her şeyin estetik bir fenomen haline getirilmesi bulunmaktadır. Dünya kozmopolit bir biçimde sahnelenerek görüntüye dönüştürülmüştür ve bu da görülecek hiçbir şeyin olmadığı bir görüntü bolluğuna vücut vermiştir.¹⁰ Böylelikle işaret eden ile işaret edilen arasındaki mesafe çökmek suretiyle, şeylere yönelik aşkın veya realistik bir bakış açısı geliştirme imkânı büyük ölçüde zorlaşmıştır. Zira işaretlerin (göstergelerin) aşırı üretimi, nihayetinde onların işaret edilen anlamında, kendilerine gönderme yaptıkları dayanaklarını da kaybetmelerine yol açmıştır.¹¹ Aslına bakılırsa, bu durum, varoluş sahibi yegâne varlık olan insanın, dünyanın oyunsu tabiatına bağlı olarak, varoluş meselesinin kararması ve itibari bir varlık düzlemi içerisinde teşekkül eden oyuna ait bir dünyanın parçası olmasından başka bir şey değildir.

⁹ Bertens, *The Idea of The Postmodern*, 155.

¹⁰ Baudrillard, *Kötülüğün Şeffaflığı*, 22-23.

¹¹ David Ashley, *History Without a Subject 'The Postmodern Condition'*, (United States of America, Colorado: Westview Press, 1997), 5.

Kaynaklar

Ashley, David. *History Without a Subject 'The Postmodern Condition*. United States of America, Colorado: Westview Press, 1997.

Baudrillard, Jean. *Kötülüğün Şeffaflığı*. çev. Işık Ergüden. İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 1998.

Baudrillard, Jean, *Sessiz Yığınların Gölgesinde: Toplumsalın Sonu*. çev. Oğuz Adanır. Doğu Batı Yayınları, Ankara 2013.

Baudrillard, Jean. *Simülakrlar ve Simülasyon*. çev. Oğuz Adanır. İzmir: Dokuz Eylül Yayınları, 1998.

Bertens, Hans. *The Idea of The Postmodern*. USA and Canada: Routledge, 1995.

Heidegger, Martin. “Bilim ve Düşünüm”. *Bilim Üzerine İki Ders*. çev. Hakkı Hünler. İstanbul: Paradigma Yayınları, 1998.

Heidegger, Martin. “Memorial Address”. *Discourse on Thinking*. çev. J. M. Anderson. New York: Harper Row Publishing.

West, David. *Kıta Avrupası Felsefesine Giriş*. çev. Ahmet Cevizci. İstanbul: Paradigma Yayınları, 1998.

Dijital ve Transhümanist Dünyada Din ve Dindarın Durumu

Doç. Dr. Ahmet Dağ*

Giriş

İnsanlığın gelişim süreci ile algılama ve yaşam tarzı arasında değişimler meydana gelmiştir. Tarım devrimini, -kas kuvvetinden mekanik kuvvete geçiş olan- sanayi devrimi onu da bilişsel gücün üretimi artırdığı *Dördüncü Sanayi Devrimi-DSD* izlemiştir (Schwab, 2016, 10-11). Tekniğin veya teknolojinin ilerlemesiyle düşüncenin dönüşümü arasında paralellikler vardır. Nitekim Gutenberg matbaası, Rönesans ve Aydınlanma çağlarından ve müteakip entelektüel kışkırtmaların içinden çıkmıştır (Dağ, 2018, 105).

Sosyo-ekonomik değişmeye yol açan matbaa yani kitapların çoğalması Tanrı'ya olan inancı azaltmış veya farklılaştırmıştır (Akgül, 2017, 197). Matbaanın icadıyla tekel kırılıp Roma'nın siyasî hakimiyeti ve Kilisenin bilişsel hâkimiyeti güç kaybetmiş, artık bilginin taşıyıcısı rahipler değil üniversiteler, aydınlar, uzmanlar ve matbaada asılan kitaplar olmuştur (Şişman, 2018, 16-17). 15. yüzyıl sonunda matbaanın icadı, teknolojik gelişmeye etkide bulunan hız ve değişim süreçlerine atfen bir milat olarak değerlendirilmiş, toplumsal değişmeye tesirleri ve önemine binaen “matbaa öncesi ve sonrası” devamında ise radyonun keşfiyle “Marconi öncesi ve sonrası” ayrımı yapılmıştır (Akgül, 2017, 191).

1436'da Gutenberg tarafından matbaanın icat edilmesi ve ardından gelen Rönesans, modern çağın habercisi olarak görülür. Matbaa, modern çağın önce TV sonrasında dijitalleşme (internet, dijital teknoloji ve elektronik medya) dönemi postmodern çağın göstergesi olmuştur. 20. yüzyılda teknolojinin etkisiyle dönüşüm hızlanmış, modernlikten postmodernliğe geçiş yapılmıştır. Mekanik basılı metinlerin (matbu) yerini önce görsellik (TV) sonrasında ise elektronik

* Kırklareli Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Felsefe Bölümü.

medya yani dijitalleşme almıştır. McLuhan'ın "Gutenberg Galaksisi" dediği dünya, artık dijitalleşmenin tüm vasıtalarını (plazma TV, LCD veya 3D ekran, tabletler vs.) kullanarak adeta dijitalleşmenin ve iletişimin sonunu yaşamaktadır.

Bu bağlamda dijitallik, dijital teknolojiler *aracılığıyla* hayatın bir sonucu olarak ortaya çıkan dünyaya uygun bir var olma tarzıdır. Silikon Vadisi, dijital teknolojilerin büyük atası olduğuna göre dijitallik; Batılı, Avrupa merkezli bir *Weltanschauung*/dünya görüşünden doğmuştur (Azad, 2018, 22). Batılı modernlik anlayışı, uygarlık-teknik-insan üçlü sorununu doğurmuştur. Aristoteles'teki düşünce-varlık ilişkisi özne merkezli dünya tasavvuruna dönünce inanma sürecinden bilme sürecine geçilmiştir. Bu durum bilginin nesnel olarak yeterli olmasına karşın inanç ise yetersizdir. Bilgilenme süreci rasyonelleşme, sekülerleşme ve modernleşme süreçlerini doğurarak doğaya hakim olma ve toplumu kontrol etme süreci olan teknolojikleşmeyi doğurmuştur. Bu bağlamda Baconcu felsefe, endüstri devrimini destekleyen ve hazırlayan bir ideoloji olarak ortaya çıkmıştır. Rönesans-Aydınlanma-Sanayileşme-Teknolojikleşme süreci olan dörtlü modernleşme süreci kendine ait insan türlerini oluşturmuştur. İnsanlar sıradan bir dinleyici, okuyucu, izleyici olmaktan çıkıp, resim, görüntü, ses ve mesaj yayınlamak suretiyle medya kullanıcısı haline gelmiş, böylelikle sadece bilginin tüketicisi değil, aynı zamanda üreticisi konumuna geçmiştir (Akgül, 2017, 205). Bilginin metalaşması sürecinde üretici-tüketici konumunda olan özne, medyalaşma sürecini yaşamaktadır. İktisat, siyaset, toplum ve nihayetiyle dinin belirlendiği bu süreçte internet, popüler din kavramlarını bilgilendiren ve böylece kamusal alandaki dinî söylemleri şekillendiren bir medya kuruluşu olarak hizmet etmiştir (Champell, 2017, 21).

Dinin ve Dindarın Etkileşim Alanı Siberalem

Akla ve duyguya ket vuran işitselliğin ve görselliğin hakim olduğu siberalem, ayartıcı sanal dünya inşa etmiştir. Bu alem Baudrillard'a göre teknolojinin tetiklemesiyle tekniğin en zirve noktasında olan yaşadığımız sanal

gerçeklik ortamıdır (Dağ, 2011, 152). Baudrillard'ın 1970'lerde izini sürdüğü simülasyon düzenini Bauman, 1970'lerin başında başlayan ve küresel sermaye piyasası ekonomik sisteminden kaynaklanan ve yeni dijital medyanın yükselişiyle ilişkilendirilen bu dönemi "akışkan modernite" olarak nitelendirir. Akışkan modernlikte katı ve donanım odaklı bir modernlikten, insanın konumunu değiştiren hafif ve akışkan yazılım odaklı bir yapıya geçildiğini savunur. Siberalemi; gerçekliğin bir parçası, sanal ve gerçekliği ikili sistem olarak gören Deleuze, sanallığı tam ve gerçek olarak görmüş ve gerçek bir nesnenin parçası olarak saymıştır (Champell, 2013, 109, 96). Yeni nesil insan maneviyatının gerçekleşmesini sağlayan bir ortam olan siberalemden, insanlar ruhsal keşif ve ruhsal gelişim için bu alemle etkileşime girerler. Dinî hayal gücünü ele geçiren bir yerin göstergesi ve cesaretle gidilen kutsal online dinî etkinliğin bir alanı olan siberalemden yeni bir dinî rol yani siber-mistik rol ortaya çıkmaktadır (Brasher, 2001, 93).

1970'li yıllarda sanallaşma sürecini başlatan en etkili ilk süreç medya veya kitle iletişim araçlarıdır. Ele aldığı her şeyi ve kendisini de anlamsızlaştıran kitle iletişim araçlarının yani anlamsızlığın egemen olduğu dünyada model gerçeğin yerini almış ve toplumsal kitleye dönüşmüştür (Dağ, 2011, 30). Gerçek olmaktan çok hayalî olan, görüşleri zaruri kılan dijitalleşmede ve dijital dünyada yanlışın tıklanma olasılığı yüksektir ve dijital kürede hakikat tıklanmaya daha az değerlidir (Azad, 2018, 26). Sanal dünyalar, online din ve dinî eylemlerin gerçekleştiği alanlar ve ayrıca online bedenin kendi sadece simülasyonlar olarak görülebilir (Champell, 2013, 94).

Medyadan sonra sanallaşma sürecini başlatan ikinci süreç 4. Sanayi Devrimi/Endüstri 4.0 olarak da bilinen dijitalleşme devrimidir. Bilgisayarın internet aracılığıyla iletişimde kullanılmaya başlanması ve tabletler, akıllı telefonlar sosyal paylaşım siteleri toplumlar üzerinde köklü ve yeni bir değişime yol açtığı gibi dinlerde de muhtemel büyük değişiklikler oluşturacaktır. Nitekim Nicholas Carr, eserinde internetin insanın duygu ve düşünce dünyasını nasıl

yeniden şekillendirdiğini, uzun ve kısır polemiklerin insanı nasıl acizleştirdiğini, kişisel ve milli kimliğini yani aidiyetini nasıl kaybettiğini ve siyasal ve toplumsal argümanların nasıl anlaşılabilir hale geldiğini inceler (Carr, 2010). E. Morozov ise internet özgürlüğü denilen şeyin insanların, uyuşturucu eğlencelerle yani düşüncesiz çene çalmalarla, eğlence ve sanal seksle dopdolu manipülasyona meyilli olduğundan daha otoriter bir denetim gerçekleştirdiğini iddia eder (Azad, 2018, 23).

Knott ve Mitchell, World Wide Web/internetin sadece yirmi yıllık olmasına rağmen, hem dinî kurumlar hem de bireyler tarafından kullanılma biçiminin günlük pratik ve dine ilişkin ifadeleri dönüştürdüğünü ifade eder. Din-dijitallik bağlamı dinin online yaşanırılığını yani dijital din kavramını ortaya çıkarmıştır. Bu kategorilere birlikte baktığımızda, din ve dijital, “dijital din” kavramını veya dinin çevrimiçi nasıl yaşandığını anlamayı sağlar. Baskın görüş; dinî otorite biçimlerinin, genellikle hiyerarşik iletişim biçimlerine gömülü olan geleneksel inanç doktrinlerin etki alanlarını bozması ve değiştirmesi için algılanan dijital teknolojiler tarafından değiştirildiğidir (Champell, 2013, 232, 94). İnternetin yükselişi veya sanal gerçeklik; günlük hayatın, ekonominin ve güvenliğin bir parçası haline gelmiştir. Egemenlik, sınırlar, mahremiyet, güvenlik durumu da değişmiştir (Harari, 2017, 390).

Toplumsalı etkileyen medya, hem toplumsalı hem de onun belirleyici unsuru olan dini de etkilemektedir. Modern medya tarafından şekillenmiş olan medyalaşma süreci toplumun ve bireylerin gündelik hayatının dönüşümünü sağlar. Toplumsalı dönüştüren medya vasıtasıyla dinin buyrukları veya dindarın yaptıkları medya vasıtasıyla kamusal hale gelebilir. Böylesi bir durumun sakıncaları da vardır. Medya, dinî sembol ve değerlerin üretilmesinde ve dolaşımında araya girdiğinde ve medyalaşmış dinin “arz” piyasası gelişmeye devam ettikçe, bireysel dinin anlam ve otoriteleri daha az önem kazanmaktadır. Gazeteciler için dini kavramak zor olmuştur. Nitekim çoğu gazeteci tartışmalı bir alan olan din konusunda bilgili değildir. Din, soyut ve manevi alanken gazeteciler

daha maddi, somut ve “burada ve şimdi”ye dair bir şey ararlar ve dini, mevcut yaklaşımlara yani önyargılara göre kavrarlar. Medya, dinî anlamda bir pencere veya çerçeve sunmaktadır. Habercilik ile ilgili medya ile onunla ilişkili olmayan eğlence medyası yani yeni dijital ve sosyal medya iki ayrı kategoridir (Hoover, 2012, 32, 29).

“Medya dindarlığı” gibi yeni bir dindarlık formu ve dinî tartışma alanı ilave edilmektedir. Ayrıca, “Yeni Dini Hareketler” bağlamında yeni bir din anlayışı ve dindarlık tipinin, medya dindarlığı ve sanal din gibi inşai bir din anlayışının ortaya çıkışı dijital çağla ilgili oluşumlardır (Akgül, 2017, 205). Medyalaşma, dijital medya dini kurumları istikrarsızlaştırdığı ve potansiyel olarak yeni dinî arabuluculuk biçimleri sağladığı için, araştırmacıların geleneksel güvenilir otorite biçimlerindeki değişimleri açıklamalarını sağlamıştır. İnternet veya popüler medya türlerinde dinin tebliği, dinî sembol ve görüntülerin dijital bağlamlarda yönetilmesi, yorumlanması ve paylaşılması imkanı söz konusudur. Temel bağların gevşeme ihtimali de vardır. Anlamanın medyalaşması; yeni medya anlatılarını, sembollerini ve kültürlerini kullanarak insanların nasıl yaşadıklarını ve din hakkında konuştuklarını araştırmanın bir yolunu sunar. Bu durum bilginlerin yeni medyanın dinî kimlikleri nasıl bilgilendirebileceğini, dinin dijital kültürde nerede ve nasıl oluşturulduğunu ve nasıl dolaştırıldığını belirleyebilmelerini sağlar (Hoover, 2012, 19, 21).

Medya, din ve kültür çalışmalarında iletişim süreçlerinin sosyal ve kültürel çevreyi nasıl dönüştürdüğünü açıklamak için kullanılırken, medyalaşma kavramı, bir yandan medya değişimi diğer yandan sosyal ve kültürel değişim arasında meydana gelen uzun vadeli ilişki süreçlerini kavramak için kullanılmaktadır. Medya tüketimi, bazı gruplar tarafından problemli olarak kabul edilebilirken, dinin günümüzde yaşamda olan ve olmayan şeyleri ifade etmek için hâlâ önemli bir kaynak olarak hizmet etmektedir. Medya; dinin “medya ve modernlik” arasında aktif bir temsil olarak hizmet ettiğini ve bu etkileşimlerin laikleşmeye yönelik daha geniş toplumsal hareketlerle nasıl ilişkili olduğunu değerlendirmek

için yararlı bir araç haline gelir (Champell, 2017, 18-19). Medyanın etkisiyle din, medya-piyasa ilişkisi içinde, toplumsal ilgiler ve değerlerin islendiği yapımların, konu başlıklarının iletişim araçları aracılığıyla çok ciddi oranlara varan kitlelere ulaşma imkanına kavuşmuştur (Akgül, 2017, 202).

Medyadan Dijitalleşmeye: Dijital Din

Medyadan sonra internet; dinî kimlik yapılarını inşa etmek, müzakere etmek, sunmak ve iletmek için önemli bir alan haline gelmiştir. Din ve dünya görüşünü değiştiren internet yani dijitalleşme insanların imanlarının oluşumunda en önemli yollardan biri olmaktadır (Champell, 2013, 221, 97). İnternet, yalnızca teknolojik bir alet veya güç olarak değil kültürün inşa edildiği ve müzakere edildiği toplumsal bir bağ ve mekan olarak anlaşılır. Bu anlayış üzerine dayanan Dijital Din çalışmaları, internetin ve diğer yeni medya formlarıyla eşsiz medyalaşmış bağlamlar, mekanlar ve tartışmaların olduğu yerde din uygulanır ve devreye girer. Medya, din ve kültür çalışma alanları birbiriyle ilişkili hale gelmiştir. Medya ve din sosyolojisi bağlamında medya ve din odaklı çalışmalar dinî grupların medyada nasıl kullandığıyla ilgilenmişlerdir

Dijital dine dair çalışmalar; dinî toplulukların internette dindarlığın dijital uygulamalar yoluyla nasıl ifade edilme biçimleriyle bağlandıklarını, teknolojik angajmanın manevî bir işletme olarak ne ölçüde görülebileceği, dini toplulukların dijital pratiklerle açıklanmış dindarlığın internetle nasıl bağlantılı olduğunu ve dijitalleşmenin manevi teşebbüs olarak nasıl bir teknolojik angajman olduğu vb. konuları kapsar. Son yirmi yılda birçok isim tarafından atıfta bulunulan Dijital din çalışmaları siber din çalışması -yeni bilgisayar ağları yoluyla ortaya çıkan yeni dinî uygulamaların ifadelerini tanımlamanın bir yolu- sanal dine atıfta bulunur. Gerçek dünya, dinî yapılar ve yeni sanal formlar arasındaki gerilime vurguda bulunur (Champell, 2017, 16). Gerçeğe son verilen düzende onunla çakışması mümkün olmayan ancak ona neredeyse yapışık denilecek kadar yakın bir mesafede bu birinciye koşut ikinci bir sanal evren yani bir simülasyon evreni

oluşturulmuştur. Hiper-gerçek, işlemsel ve programlanmış dünyada gerçeklik yadsınmaya başlanmıştır (Dağ, 2011, 164).

Hakikatin yadsındığı bu dünyada dinî otorite (ulema veya teolog vs.) gerileyerek yerini internetin almasıyla birlikte ilişkiler farklılaşmış internet, verilerle-dindarın bir arada yaşama zemini olmuştur. Online veya dijital alanda, dinî ayinler için bedensel olarak “orada” olmanın gerekliliği, online ritüellerin hakikiliği ve maneviliği gelenek içinde kabulü tartışılır. Dijital teknolojiler ve internet dünyasında dinî toplulukların ve amellerinin şekillendiği online içerik, sorular-cevaplar dünyasıyla yani devasa bir dinî bilgiler ve uygulamaların varlığı söz konusudur. Bu zeminde baş döndürücü bir dizi manevî, dinî ve yarı-dinî, iddialar, yapımlar, semboller, ağlar ve hareketler seslerini medya pazarında duyurabilir hale gelmiştir (Hoover, 2012, 32). Online din; yeni bir habitusu manevileştirmek için hızla bilgisayarlaştırılmış insanlığın ilk çabasını temsil ediyor. Kapı direğine bir hac asma ya da yeni bir evin oturma odasında bir hac monte etmek gibi, online din de siber alanı değerli ve değer yaratan bir yer olarak sınıflandırılır (Brasher, 2001, 142). İlk internet ve din çalışmaları, internetin marjinal ve küçük örgütlenmeler; -özellikle kadim geleneksel dinlerle daha az ilişki içinde veya kutsalla doğrudan temas kurmak gerektiğini söyleyen gruplar- için kullanışlı olacağını ve dinî bilgilenmeyi, dinî inanç ve sistemleri yaymak ve yeni dinlerin gelişmesini kolaylaştırmak için imkanlar sunduğunu iddia ederler (Champell, 2013, 207).

Dijital veya siber alemde dinin tebliği, halka hakiki inançları ulaştırmak, hizip veya doktrin tercihini kuvvetlendirmek için iletişim ağını kolaylaştırmak, daha geniş toplumsal kesimleri etkilemek ya da dinî ibadetleri/pratikleri yapmaya yardım etme gibi imkanların olduğu da savunulmaktadır. Dinî ve etik konular içeren bilgi alış-verişi, dinî siteler üzerinden dolaşıma girmiştir. Din mensuplarının (Yahudi, Hristiyan, Budist ve Müslümanlar) kurduğu siteler ile sanal kilise ve sanal mabetlere erişim yararlı olduğu düşüncesiyle kullanılmaktadır. Dijitalleşme-din bağlamında geleneksel inançların yeni iletişim

teknolojileri hakkında söyleyecek bir şeylerinin olup olmadığı, internet taraftarlarına imkan ve faydaları, kullanıp kullanılmaması, Ortodoks/sünni öğreti ve din yorumlarına karşın tehdit olması, online amel veya ibadet olabilir mi ya da bir kişi çevrimiçi itikadi, imani bir ilişki/bağ kurabilir veya sanal alemde bunu yaşayabilir mi (Akgül, 2017, 202, 205)? İnternet tarihsel olarak daha genç hareketler ve gelişimleri için bir zemin oldu. Bu bağlamda bir fenomen olarak birkaç on yıllardır tartışılan New Age ilk olarak 1970'lerin başlarında ABD'de, yeni dinî grupları ve karizmatik bireyleri tanımlamak için kullanılmıştır (Champell, 2013, 215).

Dinî pratiklerin değişmesinde dijital teknoloji önemli bir vasıta haline gelmektedir. Son zamanlarda ortaya çıkan siber kilise bu örneklerdendir. Dijital din, terimi dini pratikleri online evrimini doğru biçimde ifade etmek için kullanılmıştır. Dinin, dijital medya ve alanların dinî pratikler tarafından nasıl şekillendiği ve oluştuğu ele alınmalıdır. 1990'ların ortasında “siber din” ithal dinin tanımlanması için ortaya çıkmıştır. 2001 yılında yazılan “Give Me That Online Religion” kitabında siber-din bir kavram olarak kullanılır. Siber âlemde dinî örgütlenmeye ve dinî aktivitelerin varlığına atıfta bulunulur (Champell, 2013, 1-2). Online din, büyüklüğü her ay katlanarak artan bir grup olan siber topluluğun büyük bir kısmı için ortaya çıkan manevi bir uygulamadır. Siber alemde papazlar ve rahipler, hahamlar ve imamlar geleneklerinin tarihi mesajlarını sanal coğrafyaya ve dijital kutsal zamana çevirmek veya yorumlamak için gayretle çaba sarf ederler (Brasher, 2001, 69-70).

Dijital din kavramı, teknolojik ve kültürel alanla ilgili çalışmaları vurgulamak için kullanılır. Bu kavram, çevrimiçi ve çevrimdışı dinî alanların nasıl karıştırıldığı veya bulanıklaştığı hakkında konuştuklarında ortaya çıkan teknolojik ve kültürel alan çalışmalarını tanımlamak için kullanıldı. Çevrimdışı dinî bağlamlar yeni çevrimiçi alanlarla kesişerek hibrit alanlara izin veriyor. Dijital Din uzmanları hem dinî gruplar hem de kullanıcılar için dinî pratik ve inançları yeni bağlamlara dönüştürmek için medyanın nasıl kullanıldığını ve bu

mekanda benzersiz ilişkiler tarafından sunulan dinin yeniden canlandırıldığını düşünmektedirler. Araştırmacılar, hâlâ olgunlaşmamış olan dijital din çalışmalarındaki artan teorileri tanımlamaya, kitle iletişim ve din çalışmalarında kullanılan bu teorilerin dijital din araştırmasına nasıl uygulanacağını ve uyumlu hale getirileceği üzerine çalışmaktadırlar. Dijital din hem çevrimiçi kültür özellikleri (etkileşim, yakınsama, kitle oluşturuıcı içerik vb.) hem de çevrimdışı din özellikleri (tarihsel olarak topraklanmış topluluklara bağlı inanç ve ritüel kalıpları) ile damgalanır. Dijital Din çalışmaları, bu nedenle mevcut dinî pratikleri ve çevrimiçi yeni maneviyat ifadelerini yeniden formüle etmenin çevrimiçi-çevrimdışı sonuçlarına dikkat ediyor (Hoover, 2012, 16-17).

Yaşanmış dinî pratikler ve dijital kültürler üçüncü alan olan siberalemden buluşmaktadır. Dijital din, bir kavram bilgisi olarak yalnızca dijital teknolojinin karakterini ve ve kültür şekillerinin fasıllığı değil dinî pratik ve inançları ifadelendirir. Hoover, dinin dijital dünyada varlığının yeni din anlayışına yol açacağını iddia eder. Dijital teknoloji sayesinde anlamın medyalaşması eşsiz deneyim ve anlayışları kökleştirmiştir. Dijital din, bir din olarak dijital medya ve kültürler yoluyla yeni tarzda bir din inşa eder. Dijital din terimi, teknolojik ve kültürel alanı tanımlayarak çevrim içi ve çevrim dışı dini alanlar hakkında konuştuğumuzu karıştırır veya uyumlar (Champell, 2013, 4-5).

Coğrafi veya geleneksel dinî ilişki ve kimlik yerine online veya dijital öznel dinî kimliklerin oluşması muhtemeldir. Çünkü teknolojik dijital ortam, farklı kişileri ve grupları birbiriyle aynı zeminde toplar. Yazılım uygulamaları ve dijital dünyada sürekli revizyon ve sürekli performans çağrısında bulunulur. Bu durum modern toplumdaki dinî kimliğin, bireylerin günlük yaşamda anlam bulmak ve hareket etmek için iletişimde kalmak istedikleri ve ihtiyaç duydukları sosyal durumlara ve ilişkilere derinlemesine bağlanmış sosyal bir şey olduğunu göstermektedir. İnternet, bireyselleşmiş pratik dinin imkanını artırır. Dijital dünya, bireylerin dini için sosyal alt yapının yeni formunu sağlar (Champell, 2013, 52). Coğrafi bir gerçekliğe sahip olmayan siberalem, tüm dünya topluluklarını

içeren çoklu bir dünyadır. Eğer herhangi fiziksel nesneler içermezse siber alemin kültürel anlamın yüksek olduğu birçok yerden daha çok, siber alan, onu meşgul edenlerin hayal gücü ile büyük ölçüde belirlenir. İnsan, fantezi türleri arasında mitsel siber âleme en yakın olandır (Brasher, 2001, 8). Bu bağlamda Helland, yalnızca siber alanda işlevsel olan “çevrimiçi ritüel faaliyetlerin” yürütülmesine izin veren siber hacların ve uzun mesafeli ritüel uygulamaların, Hindular gibi diaspora dinî gruplarının kendi aralarında ve Hindistan'la bağlantı kurmasına olanak sağladığını savunmuştur (Champell, 2013, 77).

Teknolojinin gelişimi ve nitelikleri, çok yönlü olarak dinin karakterini etkiler ve enformatik içerik yükler geleneksel biçimini dönüştürür. Bu yönüyle dijital din, yeni bir medya formunda e-paketlenmiş geleneksel din olarak tanımlanamaz. Kadimden farklı akışkan modern dünyanın kaygılarını, gündemini, meta-öyküleri içeren dijitali çevreleyen ideolojiyi bir araya getirmek için yeni medyanın teknolojik yönlerini kullanarak ele alan eşsiz bir dijital dindir. Dijital din, dijital kültürde dinin çeşitli bağlamlarda nasıl dönüştürüldüğünü ve ifade edildiğini keşfetmenin bir yoludur. Genellikle dijital uygulamalar, bireylerin yeni, elastik, geçici ve esnek formları aktif olarak keşfetmesi ve yaratması gereken geleneksel dini cemaatleri ve kurumları çözen akışkan modernliğin ürettiği streslerin ürünüdür. Dinî araştırmalar alanı, genellikle “dinin” basılı bir yazıya indirgenebileceğini varsaydığından, yeni -dijital- medyaya dayanan yeni ve popüler dinî uygulamalar marjinalleşmeye meyillidir. Dijitalin geleceği anlaşılabilir, dinî pratiğin yakın geleceği akışkan modern yaşamın ürünü olduğu anlaşılabilir. Dijital medya, bireylerin kendi anlatılarını yansıtabileceği ve belirli bir bağlamda dinî bir kimliğe bürünmenin ne anlama geldiğine dair toplu bir düşünceye katılabileceğinden, dinin kişiselleştirilmesindeki eğilimlere katkıda bulunur (Champell, 2013, 113-115, 147). Dijital din, internetin toplum üzerinde etkisi, dinin internet ortamında temsili ve formu, dini grupların interneti kullanım şekli, sanal dinî cemaatlerin geleneksel cemaat yapısına katkıları, ritüel veya ibadetlerin internete aldığı haldir (Haberli, 2014, 12).

Online Hayat ve Online Din

Dinler hakkındaki bilgilerin dini kurumlarca sunulduğu ve sağlandığı ortamları ifade eden religion online yukarıdan aşağıya doğru bir iletişim sürecinin hakim olduğu dini, online religion ise internetin tartışma ortamı, dini ve manevi tecrübelerin yaşanabileceği interaktif sanal bir ortam olarak kullanıldığı yatay bir iletişim sürecini ifade eder (Haberli, 2014, 18). Helland, internetin iletişim, bilgilendirme, propaganda vs. olarak iletişim aracı olarak kullanılmasını religion online, internetin dini ve manevi tecrübelerin yaşanabileceği interaktif bir iletişim ortamı olarak kullanılmasını ise online religion olarak isimlendirir. Bu bağlamda Christopher Helland, internetin özgün doğasından hareketle dinlerin sanal ortamlarda temsilinin iki şekilde yansıdığını ifade etmektedir: religion online ve online religion. ‘Religion online’, internetin iletişim, bilgilendirme, propaganda ve benzeri amaçlarla kaynaktan alıcılara doğru tek yönlü bir iletişim aracı olarak kullanılmasını ifade ederken; ‘online religion’ ise, internetin tartışma ortamı, dini, manevi tecrübelerin yaşanabileceği interaktif bir sanal ortam olarak kullanılması anlamına gelmektedir (Akgül, 2017, 205). E. Brasher ise sanal dini; herhangi bir dini grup, organizasyon veya dini aktivitenin sanal ortamda varlık göstermesi şeklinde tanımlamıştır. L. Dawson, sanal dini fiziksel ortamda varlık göstermeyip sadece internet ortamında varlık gösteren dini grup ve organizasyonları ifade etmek için kullanırken A. Karaflogka sadece internet ortamında ortaya çıkan dini içerik ve aktiviteleri ifade etmek için kullanmıştır. Online religion çeşitli internet uygulamaların üzerine inşa edilmiş alıcıdan kaynağa doğru iletişimi karakterize eden interaktif ve kullanıcılar arasındaki çok yönlü bir dini iletişimi ifade etmek için kullanılmaktadır. İnanç sahiplerinin kendi aralarındaki etkileşime izin verdiği gibi inanç sistemleriyle de etkileşime girmelerine imkan tanımaktadır online religion ise sinagog, cami, veya türbe formatındaki sanal kutsal mekanları kullanıcıların hizmetine sunarak onların dua isteğinde bulunma ritüel ve meditasyon gibi dini-manevi aktivitelere katılımlarına imkan sağlamaktadır (Haberli, 2014, 22-23, 63). Bu katılımın grup kimliği ve tesanüd de meydana getirmesi muhtemeldir. Çünkü ritüelin asıl

rolünün ve işlevinin toplumu korumak olduğuna inanan Durkheim'a göre ritüel, toplumsal uyumu sürdürmek için güçlü bir araç, güçlü bir topluluk ve grup kimliği duygusu yaratır. Malinowski de ritüellerin benzer rolü olduğunu düşünmüştür (Champell, 2013, 40).

20. yüzyılda ortaya çıkan online din, dinin geleceği için önemli ve olumludur. Gelecek topluma uygun dinî deneyim ve açıklamanın ortaya çıkışı siber alem hayatı kültürel ihtiyaçtır. Online din, internetin tehlikeleşmiş türü olarak online din hızla artar. Gerçek dünya ve sanal din ikileminde online dinin, dinî deneyimlerini ve karakterini değiştirip değiştirmediği tartışılmıştır. Bu siber alemde dinin hem popülerleşmesi hem de şiddete kayması riski vardır. Nitekim görünüşte zararsız fakat etkili görünen ve radikal bir amaç olmadan dinciler tarafından kullanılan radyo ve TV, 20. yüzyılın sonlarındaki dinin genel tonunu değiştirdi. Yeni teknolojinin dini etkileme konusunda kanıtlanmış yeteneği göz önüne alındığında, bilgisayar aracılı iletişimin muazzam başarısı, onun özelliklerinden yalnızca en etkili olacağının kanıtı olmasına rağmen, din üzerinde dönüşümsel bir etkisi olacağını garanti eder (Brasher, 2001, 11-13, 16).

Online din, diniliğin yeni formlarına ve yaşayan dini pratiklerin online olmasına izin veren internetin doğasının nasıl akışkan ve esnek olduğunu temsil eder. Dinî online ile online din arasındaki ayrım, dini gruplar ve onların online eylemlerinde kullanıcılar tarafından farklı stratejileri haritalamak için önemli bir araç olarak kullanılmıştır. Son zamanlarda dini pratikleri online tanımlamak için yeni bir terim olarak "dijital din" çıkmıştır. 2012 yılında ABD ve Finlandiya'da dijital din başlıklı sempozyumlar yapılmıştır. Siberalemin ilk kilisesi, 1992 yılında Amerikan Presbiteryenler tarafından kurulmuştur. 1990'larda dini geleneklerin çoğu çeşitli kullanıcılar ve kurumsal pratiklerle online'a geçti. Budistler getirdikleri *sangha* ve *dharma* gibi geleneksel dini pratiklerle ve Dalai Lama'nın New York'taki manastırı bu tür pratikler için ritüeli uygulayacağı siberalem oluşturmuştur. İnternet dini ritüel için kutsal bir mekân olarak hizmet vermeye başlamıştır. Hac için Sana Jerusalem (www.virtualjerusalem) gibi hacı siteleri

ortaya çıkmıştır. Bunlar yalnızca dini şeyler ve bilgi sağlanmaz, şabbat günlerinde koşer ürünler bulunmasını da sağlar (Champell, 2013, 5-6). Siberalemde popüler olup dini orijinal yapısını kaybetmesi muhtemel olduğundan geleneksel dinler, online dinler olarak çıkabilir. Nitekim çok küçük dini topluluklar varlık bulduğu gibi din yalnızca kendi sınırları içinde kalmaz ekonomi, siyaset, çalışma ve gündelik alanlarda siberalem vasıtasıyla varlık bulur. Sonradan gelecek dinleri heterodoks saydıkları için inançlara karşı engeller yaratmaya ve koymaya teşebbüs ederler. Mescidin yerini monitör, duaya açılan el yerine klavye, eposta veya whatsapp grubundan mukabeleler veya youtube vasıtasıyla dinlenen vaazlar sanal söylem ve görseller üzerinden üçüncü binyılın maneviyat türü yani online din inşa edilmektedir.

İnternet, her dinden insanın fikirlerini tartışıldığı, düşüncelerin özgürce ifade edildiği ve farklı tartışmalar zemini daha yeni sanal alanlar açar ve dini gruplara misyon ve vizyonlarını gerçekleştirmek için alanlar ve fırsatlar sunar. İnternet, bireylere istedikleri dinî bilgiye kolay ve zahmetsiz erişim imkan vermenin yanında basılı eserlerde bile ulaşılması zor bilgilere dokümanlara ulaşma imkanı sunmaktadır. İnternetin birey, dini grup ve organizasyon üyelerinin maneviyatlarını artırmak din propagandası yapmak ve üyelerini cemaat hizmetlerinden haberdar etmek amacıyla kullanıldığını ortaya çıkarmıştır (Haberli, 2014, 72-79).

Aydınlanma felsefesi seküler bir dünya kurgularken dinin yerine bilimi, Tanrı'nın yerine insanı/modern özneyi ikame etmiştir. Kendisi bir mite dönüşmüş ve kendi kendisinin kurbanı olmuş Aydınlanmanın özgür ortam ve özerk birey değil baskı üretmesinin en büyük göstergesi 20. yüzyıl despotizmlerinin varlığıdır. Çünkü Aydınlanma Tanrı'ya ve doğaya meydan okuyan kozmolojiden ve teolojiden koparılmış bireyi inşa ederken *Frenkeisteinvari* bir birey üretmiştir (Jay, 1989, 391-392). Locke, Hume ve Voltaire gibi düşünürlerin döneminde hümanistler "Tanrı, insanın hayal gücünün bir ürünüdür." söylemi neticesinde 18. yüzyılda hümanizm, tanrı merkezci dünya

görüşünü insan merkezci bir yaklaşıma dönüştürerek Tanrı'yı dışladı. 21. yüzyıla gelindiğinde dataizm, insanları dışlayarak insan merkezci yaklaşımı veri merkezci bir görüşe dönüştürmektedir. İnsan, kendisinin başlı başına kutsal olduğunu ve Tanrı'nın aslında var olmadığını dile getirme cesareti göstermektedir. Günümüz dataistleri; nesneler internetinin kutsallığını, insanların ihtiyaçlarına hizmet etmek için insanlar tarafından yaratılmış olmasına dayandırıyor. Zamanla nesnelerin interneti de kendi başına kutsallığını ilan edecektir. Dataizm, insan deneyimlerini veri örüntülerine eş tutarak anlam ve otoriterliğin temel kaynağını sarsıyor ve belki de 18. yüzyıldan beri benzeri görülmemiş dinî devrimi müjdeliyor (Harari; 2017, 406-407).

Dataizm; içi boş kehanetlerden ibaret değildir, her din gibi uygulanabilir buyrukları vardır. Bir dataist her şeyden önce daha fazla kitle iletişim aracına bağlanarak veri akışını olabildiğince artırmalı ve bunun sonucu olarak olabildiğince çok bilgi üretmeli ve tüketmelidir. Tıpkı diğer başarılı dinler gibi misyoner olan dataizmin ikinci buyruğu; her şeyin, hatta bu devasa ağa bağlanmak istemeyen kafirlerin bile sisteme bağlanmasını emreder. Silikon vadisindeki ileri teknoloji guruları veya dataist peygamberler de bilinçli olarak geleneksel mesihçi dile başvuruyor. Örneğin R. Kurzweil'in insanlık 2.0 adlı kehanet kitabında Vaftizci Yahya'nın yakarıışlarının yankılandığını duyabilirsiniz: "Göklerin hükümlerliği yakındır." (Harari, 2017, 398).

İlerleme ve evrimle ayartıcı Darwinizm ve bilgisayar bilimin senteziyle oluşan süreçte adına dataizm dini denilebilecek yeni bir tekno-din inşa edilme süreci yaşanmaktadır. Hümanizmle bağını kökten koparmaya çalışan bu yeni tekno-din evresi, hiçbir insanın istekleri ya da deneyimleri etrafında dönmeyen bir dünya Tanrıya da insana da hürmet edilmeyen yalnızca veriye tapıldığı evredir. Tekno-hümanizm insan iradesini evrendeki en önemli konuma koyarak insanlığın iradesini kontrol edip yeniden şekillendirecek teknolojiler geliştirmeye yönlendiriyor. Dataizm'e göre evrende, veri akışından meydana gelmiş her varlığın değerinin veri işleme sürecine yaptığı katkıyla belirlenir (Harari, 2018,

381-383).

Ölümsüzlük, mutluluk ve ilahi yaratma gücü edinmek için devasa verileri insan beyninin kapasitesini aşan bir güçle işlenmek durumunda olduğu evrede dataizm, algoritmik olarak hümanist istekleri yerine getirmeyi vaat ederek yayıldı. Dataizm, homosapiens'i onun diğer hayvanlara yaptığı yapmaktaki tehdit ediyor. İnsanlar tarih boyunca küresel bir ağ oluşturdu ve her şeyin değerini bu ağdaki işlevine göre değerlendirdi. İnsanın gururu ve ön yargıları bu ağdaki kritik konumu sayesinde perçinlendi. İnsanlar bu ağdaki en önemli işleri yerine getirdikçe, ağın tüm kazanımlarını kendine mal etmeye başladı ve kendini yaratılışın doruk noktasına yerleştirdi (Harari, 2018, 412).

İnsanlık devasa bir data/veri dünyasıyla karşı karşıya. Bu veri dünyasında hastalığını nasıl tedavi edeceğini de, dini hakkında bilgilenmeyi de sağlar. Bu yapısıyla data âlemi veya siberalem, yol gösterici yani vahiy konumu edinmeye başlamıştır. Bu bağlamda Kapitalizm gibi Dataizm de yoluna tarafsız bir bilimsel teori olarak başlamış olsa da giderek doğruyu ve yanlış belirlleme iddiası taşıyan bir din olma yolunda ilerliyor. Bu dinin en yüce değeriye “bilgi akışı”dır. Bu kozmik bilişim sistemi adeta Tanrı gibi her yerde olacak ve her şeyi kontrol edecek, insanlarınsa sisteme dâhil olup onunla kaynaşmaktan başka şansı kalmayacaktır. Geleneksel dinler; bireysel eylemlerin büyük kozmik bir planın parçası ve Tanrı tarafından izlendiğini, insanın duygu ve düşünceleriyle tek tek ilgilendiğini iddia ederken veri dini de her söz ve eylemi devasa veri akışının bir parçası olduğunu, algoritmaların insanı aralıksız izlediğini onun duygu ve düşünceleriyle tek tek ilgilendiğini buyurmaktadır. İnsanın memnun olduğu bu alemde, veri akışıyla bağlantının kopması inancı tam olanlar için yaşamın anlamını kaybetmeyi göze almak demektir (Harari, 2017, 403).

Yeni Bir Dinî Teşebbüs Olarak Transhümanizm

Modern dünyaya ciddi eleştiriler yapan ve Tanrı'nın varlığını kendisine sorun yapmayan duyarsız bir düzenden bahseden Baudrillard'a göre Tanrı

hakikati yerine imgesinin yer aldığı simülasyon düzeninde Tanrı'nın konumu da oldukça farklıdır. Tanrı'nın şanına değil ancak ölümüne yakışır bir hâl alan ve teknik açıdan kusursuz bir altın çağ olan simülasyon dünyasında gerçek alegoriye dönüştürülmüştür. Tanrı kaybolmuş ve varlığının sorusunun üstü bile örtülmüştür (Dağ, 2011, 148-149). Ona göre gerçekliği yitiren, eskiden Tanrıyı kurtarmaya çalışan ama fazla da başarılı olamayan insanlık şimdi tüm gücüyle bu evren içindeki kurmacayı/düşselliği kurtarmaya çalışıyor. Eskiden her yerde olduğu söylenip hiçbir yerde karşımıza çıkmayan Tanrı günümüzde bilgisayarlara özgü atar damar ağların içinde dolanıp durmaktadır (Baudrillard, 2005, 44, 98).

Transhümanizm; modern bilim ve teknolojinin güç ve imkanıyla ölümsüzlük veya hayatın uzaması ayartıcı vaadini aşkın kutsal bir varlıktan daha çok beşerî çabalarla başarmayı özetler. Cisme ruh/akıl yükleme, mekanik insan tasavvuru/android robotlar ve insanlar arasındaki melez yaratıklar/cyborgs; YZ ve insanlar arasında arayüz oluşturma yani beyni veri taşıyıcılarına yüklemek amacındadır.

2000'li yılların başında dijitalleşme, 2010 yılından sonra yaşanan transhümanist süreçte biyolojik mekânın veya fiziksel ve sanal gerçeklik arasında herhangi bir ayrımın imhası gerekir. Transhümanizm ütopyası veya vizyonunu insanlığın kurtuluşunu sunan teknolojiden dolayı teknoloji dini olarak tanımlanmaktadır. Ahiret inancı olmayan transhümanizm, ölüme son verme amacıyla olan sahte-dinsel bir dünya görüşüdür. Genetik veya başka türlü değiştirilmiş bir insan, Tanrının verdiği haklar ve görevlerle donatılmış bir insan, bu hakları ve görevleri aşmak isteyen insandır. İnsan ve yaratıcısının imtiyazını reddederek, insana Tanrı'nın, insanın fiziksel ve zihinsel sınırlamalarının üstesinden gelme ve bir ölümcül varlık olarak evrilme imkanı tanıyan transhümanizmin en çarpıcı özelliği, beden-zihin-ruh bütünlüğünün inkar edilmesidir. Transhümanist insan doğası vizyonu tamamen materyalisttir. Ebedi ruhun inkar edilmesi ve ebedi yaşamaya açılan bir kapı olarak ölüm, sınırlı bir fiziksel yaşamın gerekliliğinin inkar edilmesi ile ortaya çıkar. Ebedi bu dünyasal

yaşamın teşviki, daha sonra, insanlığın kendisi kadar eski olmasına rağmen, devrimci, “en tehlikeli fikir” olarak savunulmaktadır. Transhümanist düşünce, “maddi olmayan, farklı bir zihin veya ruh” olarak tutulanların “bedensel, farklı bir zihin veya ruh” olarak tuttuğu şeyin sadece bedenin bir parçası olduğunu, yani fiziksel beynin içinde bulunduğunu ve tutulduğunu belirterek monist olarak sınıflandırılabilir. İslami dünya görüşü bu indirgemeye tabi değildir. Bu görüş, insanı Allah’a kul olma ve O’nun halifesi olmak gibi amaçları olan bir varlık olarak görür.

İslam ruh kavramına sonsuzluk atfederken transhümanizm bağlamında nefis veya ruh insan varlığının büyük sırları salt algılara indirgenen hard diske saklanmıştır. Hem varoluş hem de ruh, insan varoluşunun büyük gizemleri, sabit diske kaydedilebilecek algılara indirgenmiş görünmektedir. Transhümanizm, Müslüman için kabulü zor olan ölümsüzlüğü amaçlarken, Kuran’da ise her nefsin ölümlü olduğu (3/185) ve ölümün hızlandırılmayacağı veya geciktirilmeyeceği (Araf/34) ifade edilir. Hümanizmin radikaleşmiş hali olan transhümanizmin Müslümanlar ile zemin kazanması mümkün değildir. Nitekim ritüeller, pratikler ve kurumlar için hayatı uzatmanın pratik vurguları üzerinde odaklanan Ayşe Musa, *Radical Life Extension* çalışmasında transhümanizmin İslami metin ve normlarla bağının olmayacağını, ölümsüzlüğü ima eden bir unsur olmadığını söyler. Ölümsüzlüğün İslam’la uyuşmadığını fakat yaşamı uzatmanın çatışmadığını söyleyen Musa, Nuh üzerinden yaşama uzatma fikriyle uzlaşabileceğini ifade eder. Ölümsüzlük ve kusursuzluk vaadi ise Şeytan’ın Adem’e vaadidir. Transhümanizm, sonsuz hayat vaadidir, cenneti yeryüzüne indirme çabasının neticesidir. İnsan doğasının pay sahibi olmadığı bir iyiyi arayan fakat insan doğasının ötesine geçemeyen transhümanizm, insan doğasını yanlış algılar. İnsan doğasının basitçe bedensiz bir zeka olduğunu, bir bedenden bilgisayara aktarılabilirdiğini ve öngörülemeyen şekillerde yükseltilebileceğini varsayar. Transhumanlar veya neo-humanlar geleceğin insan türü olarak standart insanı aşmış varlıklardır. İnsan ve makinenin birleştiği zaman noktası olan tekillik fikri, materyalist bir zihniyetin nihai eskatolojik vizyonuna benziyor.

İnsan aklını veri taşıyıcılarına yüklemek, transhümanist çevrelerde, çoğunlukla, maddenin ölümü ve sınırlandırılmasının nihai sonu olarak sunulur. Transhümanist vizyonlar insan vücudunun eski olduğunu ilan eder (Bouzenita, 2018, 204-212).

İnsanı mevcut halinden koparan transhümanizm, maneviyattan mahrum teknolojik uygulamaların hakim olduğu materyalist bir ortam inşa etmektedir. Böyle bir ortamda bedensel ve zihnî olarak manipülasyona uygun insan daha büyük bir kontrol ve tahakküm içerisinde kalacaktır. Ölümü köleleştirmek, Tanrı'yı ötelemek isteyen transhümanizmin insanı farklı metallerin kölesi haline getirmesi muhtemeldir. Hümanistler insanı Tanrı'dan bağımsızlaştırıp yarı Tanrı yapmak isterlerken transhümanistler ise insanı hem cyborg hem de Tanrı yapmak istedikleridir. Tercih durumunda ise cyborg'dan daha mükemmel olduğu için tanrıyı tercih etme konumundadırlar. Nitekim Google'un eski mühendisi Anthony Levandowski, *Wired* dergisine verdiği mülakatta toplumun daha fazla iyiliğine yol açacak yapay zekaya dayalı Tanrı varlığı inşa etmek istediğini ve bu yönde çalışmalar yaptığını açıklamıştır (Harris, 2017).

Transhümanist düşüncenin kökleri insanlığın ilk metinlerinde bulunurken Avrupa aydınlanma çağı genellikle transhümanist felsefenin başlangıcına götürür. Teoloji, felsefe, biyoloji, psikoloji ve etik vb. alanlarla ilişkili olan transhümanizmde en temel düzeyde insanlığın değişimi için insanı keşfetmek amaçtır. Âdem, yasaklanmış ağaçtan yediğinde ölümsüzleşeceğine dair şeytan tarafından yanıltılmıştır, ölümsüzlük transhümanist gündemin bir parçasıdır. B. Franklin ve W. Godwin gibi bu dönemin politik filozofları, eşitsizlik ve adaletsizliğin yanı sıra hastalıkların (ve belki bir gün ölümün) bilimsel gelişmelerle ortadan kaldırılabilmesine inanıyordu (Mobayed, 2017, 5-6).

YZ uygulamalarının veya robotların istihdam alanında, savaşlarda kullanılması hatta seks partneri olarak kullanılması toplumsal ve dinî tartışmaları meydana getirdiği gibi toplum robotikleşme ve siberleşmeden kaçınılamayan bir

eşiğe gelecek görünmektedir. Transhümanizmle ideolojik bir hâl alan evrimcilik, Kuran ve sünnetle uyuşmayan insanın dönüşümünü gerçekleştirme amacındadır. Zihinsel ve biyolojik dönüştürme yani bilişsel ve fiziksel yetileri artırma amaçlı uygulamalar imani ve fıkhi tartışmaları da meydana getirecektir. Oysa yapılması planlanan şeyler kaş aldırmayı veya dövme yaptırmayı aşan modifikasyonlardır. Bir yanda vücudu emanet olarak gören İslam diğer yanda ise bu “emanetin” üzerinde her türlü dönüştürme hakkına sahip olduğunu düşünen transhümanizm. Kuran’a göre Allah, “insanı en iyi şekilde yarattığı” için geliştirme/enhancement kavramı İslami olarak tartışılmalıdır. Yine insanın kusurlu olduğundan hareketle transhümanistler genetik çalışmalarına önem verirler. Oysa insan Allah karşısında acizliğini anlaması için aciz yaratılmıştır. Bu amaç transhümanizmin insanı tanrılaştırma amacını gösterir. Allah ölçüyü koyduğunu ve bozulmaması gerektiğini buyurur. Bilime karşı olmayıp fakat bilime karşı ilkesel duruşu olan İslam, teknolojik uygulamaların kötüye kullanılması sürecine yönelik temkinli yaklaşırken insanlığın faydasını ve iyileştirici uygulamaları meşru olarak görmektedir. Nitekim Mobayed, transhümanizmin teknolojik bakımdan değil manevi bakımdan İslam’da bulunduğunu iddia eder. “İslami transhümanizm, inananları Tanrı bilinci ile algılarını iyileştirmeye ve arındırmaya çağırmaktadır (Bouzenita, 2018, 222). İslam’da amaç daha iyi bir ahiret, ruhsal ve ahlaki açıdan aydınlanmış bir insandır; “İslami transhümanizm” in yarattığı benlikteki gelişmeler, dünyayı olduğu gibi daha iyi algılayarak iyi bir performans sergilemeyi amaçlar.

Transhümanistler insanın olgunlaşmadan var edildiğini adete yarı pişmiş olduğunu ifade etmektedir. Transhümanist yaratılışımızı, hata yapma ihtimalini ortadan kaldırmak için temelde değiştirme fikri, kolayca İslami düşüncenin içinde bir yer bulamaz. Bir kişinin davranışını iyileştirme sorumluluğu, tamamen bireye aittir; sonuçta kendi eylemlerinden sorumlu olacak olan her bireydir. İslam alimlerinin, bir bireyi “daha iyi” bir şekilde hareket etmeye teşvik etmek için genetik bir düzeyde müdahaleye izin verilebilirliği hakkındaki sorularla uğraşmaları gerekir; eğer transhümanistler yalan söyleme ihtimalini azaltacak

şekilde bir insanın genlerini değiştirme imkanı sunacaklarsa bu yasaklanacak mıydı? Kur'an'ı referans olarak kullanmayan ve dünyayı çok farklı bir şekilde görmeleri doğal olan transhümanist hareket, bilimsel müdahale yoluyla duyuşsal algıyı geliştirmeyi amaçlarken, İslami transhümanizm inananları, Tanrı'nın bilincinde olarak kasıtlı olarak artan bir biçimde artan Tanrı bilinci ile algılarını geliştirmeye ve arındırmaya çağırır (Mobayed, 2017, 24-25).

İnsanlığın karşılaştığı şimdiki en büyük sorun doğu-batı uygarlık çatışması değil transhümanizm üzerinden geleneksel insan türünün değiştirilmesi meselesidir. Transhümanistler kusurlu olan homo-sapiens'in emekliliğini doldurduğunu tanrısının da emeklilik gününün yaklaştığını iddia ederler (Harari; 2017, 405). Dijitalleşme taraftarları ise online ilişkileri kurma ve sürdürme yeteneği, Tanrı ile anlamlı bir ilişki kurma ve sürdürme yeteneğine benzer olduğundan, Tanrı'nın bilgisayarı kutsaması gerektiğini iddia ederler (Brasher, 2001, 40).

Sonuç

İletişim teknolojilerinin yaygınlaşması, yeryüzü ölçeğinde homojen bir kültür üretecektir. Ayrıca farklı kültürlerin karşılaşması, birbirini anlama adına yeni ve yaratıcı bir hayat tarzının ortaya çıkmasını mümkün kılacak, geleneksel din ve etnik durum aşarak yeni değer toplulukları oluşacaktır. Değişmez inanç, kurumsal otorite, ibadet ve ahlak ilkelere sahip geleneksel dinlerin tekno-bilimsel gelişmelere, sosyo-kültürel değişmelere kendilerini nasıl koruyacağı, yeni dinî formlar veya alternatif dinler tartışılacaktır. Dijital medya araçlarının dini grupların inançlarını, faaliyetlerini, görüş ve düşüncelerini geniş kitlelere ulaştırma imkanı geleneksel medya araçlarından kat kat fazladır. Dijital medya, modern, son derece teknolojik ve küreselleşmiş toplumlarla uyum içinde dini kimlikler için altyapı sağlamaktadır. Din ve medya arasındaki bu mücadelede, bazı dinler “kazanacak”, bazıları “kaybedecek”. Asli gerçek, bugün var olmak için, kamusal alanda aktif olmak isteyen kurumların medyada var olmak zorunda

olduğudur. Bazı dinler ve dini gelenekler bu konuda diğerlerinden daha iyidir. Evanjelistler ve Pentikostallar, radyodan filme, televizyona ve şimdi internete her yeni ortamı hevesle kucakladı. Diğer dinler, özellikle yapı ve otorite için daha fazla endişe duyanlar, bu modern medyayı benimsemekte daha yavaş olmuştur. İlk olarak Birleşik Devletler’de sonra Avrupa içine ve dünyaya yayılan neo-evanjelizm siyaset üzerinde etkili olmaya başlamıştır (Hoover, 2012, 28).

Televangelizm haline gelen Evanjelizm örneğinde olduğu gibi popülerleşemeyen din sanal veya dijital dünyada manevî veya dinî anlam arayanlar için anlamsızlaşıyor. Pragmatik/işlevsel ve bireysel din formları geleneksel dinlerin ötelenmesine yol açar. Gündelik hayat sanallaştıkça ve finansallaştıkça her şey beğeni toplamaya ve veriye dönüşmektedir. İç yolculuğumuzu gerçekleştirmemiz gereken mekanlarda dahi kendimizle baş başa kalamayıp Kabe’den, Medine’den beğeni toplamak için paylaşımlar yapıyoruz. Siberalem’in en önemli yanılgısı olan sürekli ve her istediğine ulaşılabilir olmak, sorulara cevap bulmak online olmakla mümkün zannedilmektedir. Havanın nasıl olduğu öğrenildiği gibi dinî meselelere fetva bulunan alem olan siberalem İslam tarihinde var olan diyalektik bir nitelik olan cedel geleneği, artık halkın huzurunda reyting getirici bir unsur olarak bulunmaktadır. Marufu, fikri ve tahammülü muhteva edinen cedel din dilinin hırçınlaştığı, tahammülsüzleştiği ve tribüne/izleyiciye oynandığı bir değişim yani yozlaşma yaşamaktadır. Sanal veya online alemin din adamları ve muhatapları farklı bir bağlılık içeriğine sahip cemaat yapıları meydana getirmektedir.

Dinî topluluklar siber-sanal alemde farklı bir tavır ve kimliğe sahip olarak yeni teknolojinin ruhuna uygun hayat tarzı inşa etmektedir. Dinî topluluklar, dijital dünyada kendilerini farklı bir biçimde yeniden inşa etmektedirler. Bu alemde hususiyetle genç insanların din algısı “kafeterya dini” veya “dinî büfed” olarak hakiki din adamları veya doktrinlerden daha çok kendilerini ve kendi yargılarını doğru bulurlar. Küresel bağlamda dini kurumlar; medyanın aktarımları ve çerçeveleri dışındaki kendi sembollerini veya kendi dillerini kontrol etmekte

daha az başarılı olup dinler gittikçe kendi sembolleri üzerindeki kontrollerini yitirmektedir. Medya ve ünlü kültürü artık dini işaretlerin, sembollerin ve dillerin metnini tanımlayabilir. Geleneksel öğretilere halk öğretileri tarafından itiraz edilmektedir. Bunun yerine, din alimlerinin “örtük” veya “banal” veya “gayrı resmi” olarak adlandırdıkları din gelişir (Hoover, 2012, 31-33). Küreselleşme, din ve dinlerin gittikçe daha fazla ulus-ötesi hale geldiği anlamına geliyor. Medyalaşmayla; dünya göçmen toplulukların mekanlarıyla yakın ilişkiler kurabilmelerini sağlayan online yeni toplum ve buna bağlı olarak yeni dinin ortaya çıkması mümkündür. Dinin ve dine ilişkin inançların toplumda yaygınlaştırılmasında medya kilit yapı haline gelmiştir. Medyalaşma ve çeşitli medya, toplumun dinle ilgili temel bilgi kaynağı olarak hizmet ettiği için dini dönüştürür. Bu bağlamda insanların çağdaş toplum içindeki dini idealleri ve inançlarını açıklayan, temsil eden ve farklı anlam çıkaran medya enformasyon sürecini içeren transformasyon alanıdır.

Teknoloji insan kontrolünün sınırlarını uzatarak dinin işlevsel alanını azaltır. Online alanda toplumsal ve dinî kimlik dönüşmüş dolayısıyla din ve maneviyat yeniden şekillenmiştir. Rasyonelleşme, sanallaşma veya dijitalleşme yeni toplum ve yaşam biçimlerini ortaya çıkarmıştır. Değer anlayışlarını değiştiren dijitalleşme dinin ve dindarın da içeriğini değiştirmiştir. Din veri olarak artış gösterse de geleneksel dinî formların değişmesi ve farklılaşması doğal bir süreçtir. Hele ki bu süreç teknolojiyle tüketici olarak hemhal olan toplumlarda daha yıkıcı tesirlere yol çalmaktadır. Din-sanal-medya etkileşimi hem dinî kimlikleri aşındırdığı gibi hem de din sahiciliğini yitirme ve sanallaşma riskini yaşamaktadır. Ulemanın, maarifin ve dinin ahlakî-manevî rehberliğinin yerini cemaat duygusu meydana getiren medya almıştır. Medya, din ve kültürel çalışmaları yani medyalaşma ile toplumun, dinin ve anlamın medyalaşması (bir anlamda buharlaşması) medya-din arasında ilişkinin anlaşılması için dijital din alanına ve uzmanlarına ihtiyaç vardır. Bu bağlamda yeni medya teknolojilerinin vasıtalarının inşa ettiği din ve dijital kültürün kesişiminin araştırılmasına ihtiyaç vardır. Çünkü kablolu dünyada dini yaymak ve dindarı anlamak için teorik

çerçeveye ve kavramsal bakışa gerek vardır.

Kaynaklar

Akgül, Mehmet. “Dijitalleşme ve Din”. *Marife Dini Araştırmalar Dergisi* 17/2 (2017): 191-207.

Azad, Hasan. “Dijital Çağda İslam, Siyaset ve Din”. *Sabah Ülkesi* 55 (2018): 22-27.

Baudrillard, Jean. *Şeytana Satılan Ruh ya da Kötülüğün Egemenliği*. trc. Oğuz Adanır, İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, 2005.

Brasher, Brenda E. *Give Me That Online Religion*. San Francisco: Jossey-Bass, 2001.

Bouzenita, Anke Iman. “The Most Dangerous Idea?” *Islamic Deliberations on Transhumanism*. *Darulfunun İlahiyat* 29/2, 2018: 201-218.

Carr, Nicolas. *The Shallows: What the Internet Is Doing to Our Brains*. W. W. Norton&Company Ltd., 2010.

Champell, H. A. “Surveying Theoretical Approaches within Digital Religion Studies”. *New Media Society* 19/1, 2013: 15-24.

Champell, H. A. *Digital Religion: Understanding Religious Practice in New Media Worlds*. Newyork: Routledge, 2013.

Dağ, Ahmet. *Ölümcül Şiddet&Baudrillard’ın Düşüncesi*. İstanbul: Külliyyat Yayınları, 2011.

Dağ, Ahmet. “Hümanizmin Radikalleşmesi Olarak Transhümanizm”. *Felsefi Düşün* 9, 2017: 46-68.

Dağ, Ahmet. *Transhümanizm: İnsanın ve Dünyanın Dönüşümü*.

Ankara: Elis Yayınları, 2018.

Haberli, Mehmet. *Sanal Din*. İstanbul: Açılım Yayınları, 2014.

Harari, Y. N. *Homo Deus: Yarının Kısa Bir Tarihi*. İstanbul: Kolektif Kitap, 2017.

Harris, Mark. *God Is a Bot, and Anthony Levandowski Is His Messenger*. 2017, Erişim: 24 Temmuz 2017.
<https://www.wired.com/story/god-is-a-bot-and-anthony-levandowski-is-his-messenger/>,

Hoover, S. M. "Religion and the Media in the 21st Century". 2012, Erişim: 11 Şubat 2019, <https://core.ac.uk/download/pdf/39028798.pdf>.

Jay, Martin. *Diyalektik İmgelem*. trc. Unsal Oskay. İstanbul: Ara Yayıncılık, 1989.

Mobayed, Tamim. "Immortality on Earth? Transhumanism through Islamic Lenses". 2017, Erişim: 8 Mart 2019, <https://yaqeeninstitute.org/tamim-mobayed/immortality-on-earth-transhumanism-through-islamic-lenses/>.

Schwab, Klaus. *Fourth Industrial Revolution*. Genava: World Economic Forum, 2016,

Şişman, Nazife. *Dijital Çağda Müslüman Kalmak*. İstanbul: İnsan Yayınları, 2017.

1.Oturum: Sorular ve Cevaplar

Soru: Benim sorum Enis Hoca'ya olacak. Su değirmenlerinden ve barajlardan bahsettiğiniz. Ve şunu dediniz: Su değirmeni suyun ve nehrin doğal akışını bozmadan hareket etmektedir. Ama baraj ise suyun ve nehrin doğasını bozarak adeta suyu ve nehri disiplin altına almaktadır. Bu bağlamda barajların insanlığa olumsuz etkileri nelerdir?

Enis Ali Yurtsever: Yani soruyu çevrenin tahribatı anlamında soruyorsan tabi o başka bir konu ama burada esas yani Heidegger üzerinden söylemeye çalıştığım şey şu:Teknolojini varlığa karşı aldığı tavır ve o tavrın sonunda insanın kendisini indirgediği durumu izah etmeye çalışmıştım. Yoksa yani bir baraj kurulmasının insana sağladığı birçok fayda getirdiği söylenebilir. Barajın inşasını çevreye verdiği birçok zarardan söz edilebilir. Bunların hepsi tabi meşru tartışmalar. Mutlaka yerinde olan tartışmalar. Ama bir zihin durumundan söz etmeye çalıştım ki o zihin durumu zaten bugün dijitalleşme dediğimiz olgunun datemelini oluşturan bir durumdur. Yani baraj nehri bir enerji deposu olarak yeniden tanımlıyorsa - çünkü değirmen böyle birşey yapmıyor - dijitalleşme de aynı şekilde insan deneyimini alınıp satılabilecek, öngörülebilecek bir metaya dönüştürüyor. Bu dönüşümün insana verdiği zararı da tabi konuşabiliriz. Aslında o zararı konuşmalıyız zaten.

Soru: Ahmet Dağ Hocama bi sorum olacak. Siber alemden bahsedildi ve siber alem vahiy konumunu üstlenerek aynı zamanda akla ket vurmuş durumda. Peki bundan korunmak için ne yapmamız gerekiyor?

Doç. Dr. Ahmet Dağ: Ben ilk akademik hayatıma Jean Baudrillard ile başlayan biriyim. O sebeple şöyle bir kazancım var. Bana şunu dedi: “Evlat medyaya ve sanala bacağına kaptırma!” Ben Baudrillard’ın erken öldüğünü düşünenlerdenim. Allah ona biraz uzun ömür verseydi iyi olurdu. Çünkü

özellikle instagram, twitter, facebook gibi sosyal medya platformlarına tam şahit olamadı.2007’de öldü. Şu an Batı’da da takip ediyorum. Bunun çözümlemesini iyi yapanlar yok. Baudrillard gerçekten bunların çözümlemesini iyi yapabilenlerden biriydi. O anlamda bunun üzerine düşünmüyoruz. Tamam gençlere “Akıllı telefonu kullanmayalım, sosyal alemde paylaşımlardan bilgilenmeyelim, paylaşım la vakit harcamayalım.” diyoruz ama bu yönteminin nasıl olacağına yönelik bir çerçeve sunamıyoruz. Biraz Baudrillard’ın dediğini yapmak gerekiyor. Yani paçayı en azından kaptırmamak lazım. Yani biraz özellikle gençlik üzerinden gördüğümüz kadarıyla biz çok kaptırıyoruz. Derslerde bunu bütün hocalarım da yaşıyordur. Öğrenci telefona dokunmadan edemiyor. O makineye veya cihaza dokunmadan yaşayamıyor. Artık o cihaz onun bir protezi, bir parçası haline gelmiş durumda. Bu sebeple zihni duruş gerçekleştirilmesi gerektiğini düşünüyorum. Bu zihni duruşun gerçekleşmesi için kitaba dokunmamız gerektiğini düşünüyorum. Çünkü tablete dokunmak, telefona dokunmak bizi kitaba, matbuya dokunmaktan alıkoyan en önemli unsur. Ben bunu bizatihi tecrübe ettim. 3 yıl yurtdışında olduğum için genelde kaynakları pdf üzerinden okuyordum. Ve kitaba yabancılaştığımı hissettim. Okumak için 6 ay pdf üzerinden kitap okumama kararı aldım. Matbu kitap okuyacağım dedim. O yüzden bu türlü farkındalık ve zihni duruş sergileyerek süreci geçiştirebileceğimizi düşünüyorum.

Soru: Benim sorum tüm hocalarıma olacak. 21 yüzyılı yani içinde bulunduğumuz zamanları, birçok düşünür karanlık tablo olarak çiziyor. Bunun içinde dijitalleşme, veri toplaması, kontrol oluşturmaları, gözetleme, hocamın bahsettiği transhumanizm, dataizm hepsi karanlık olarak geliyor. Hatta bunun üzerine yapılmış Black Mirror gibi birçok dizide bunları çarpıcı şekilde ortaya konuyor. Hatta Yine Ahmet Hoca’nın bahsettiği yeni din, eski din meselesinde Amerikan Gass diye bir filmde Mister World ve Nediadi gibi temsil edilen tanrılarla eski Odin ve eski tanrıların savaşı temsili bir şekilde anlatılıyor. Aynı şekilde bu meseleleri de kara tablo olarak nitelendiriyorlar. Geçenlerde Ankara’ya Ziyaettin Serdar gelmişti. Onun yapmış olduğu sunumda da postnormal

zamanlarda Müslümanların veya İslam'ın durumu ne olacak şeklinde sorular soruldu. Orada da hep kara tablolar çizildi. Onun meşhur kitabı Cenneti Arayan Adam'da da hep olumsuz tablolar çizildi. Orda da bütün sorular bizi şuraya getirdi. Peki biz ne yapacağız? Bundan kurtulmanın yolu var mı, burdan nasıl çıkarız? Ben bu soruyu sormayacağım çünkü bu sorunun çok basit bir cevabı olmadığını biliyorum. Benim sorum şu; tabii karanlığı fark etmek birinci bir çıkış yolu olabilir. Bütün sorulara böyle cevaplar geldi. Ziyaettin Serdar'ın sunumunda da. Aslında net bir cevabın olmadığı görülüyor. O kadar kolay olmadığını görülüyor. Kolaysa zaten bir sıkıntı da olduğu düşünülebilir. Benim üzerinde düşündüğüm, anlamak istediğim şey; bizim öncelikli üzerinde yaşadığımız dünyayı anlamamız gerekiyor. Yani içinde yaşadığımız dünya ve İslam'ın bize ne getireceğini ve ve bunu anlamak için sosyolojiye başvuruyoruz veya disiplinler bilimlere başvuruyoruz. Orada da önümüze yine bu Sosyolojinin kurulmasındaki dil, yine modern dil, yine batılı dil, yine akademinin disiplinler yapısının kendisi yine bizi bir duvara tosluyor. Bu hissediliyor, sosyoloji çalışıldığında önce içinde bulunduğumuz dünyayı anlayacağız, İslam'ı anlayacağız, gelecek yüzyıl için ne yapabilirizi soracağız. Bu konuda ne düşünüyorsunuz?

Prof. Dr. Kasım Küçükcalp: Son söylediğiniz üzerinden belki hareket etmek mümkün ve bana göre bizi özneleştirilen mantığın bizim üzerindeki hakimiyetidir bahsettiğiniz. Entellektüel kültürleşme sürecinin bizi dil yoluyla ifşa ediş biçimidir aslında benzer bir şekilde. Dünyayı kurma biçimidir ve kurulan bu dünya düşünce güzergahı üzerinde hakim kılınıyor. Ben meseleyi düşünce güzergahı kavramı üzerinden takip edebileceğimizi düşünüyorum. Yani çeşitli düşünceler güzergahlarından bahsedebiliriz belki bu anlamda. Ben içinde yaşadığımız düşünce güzergahının modern zamanlara göre, çağdaş dönemlere göre kendi içerisinde soruları ve sorunlarını oluşturan çeşitli söylem pratikleriyle yaşama dünyasını kuran mantıkla ile beraber düşünceyle ufkunu kazandıran ve belli bir meşruiyet mantığını da taşıyan karakterini iyi anlamamız gerektiğini düşünüyorum. Yani bizim dünyada oluşumuzun anlamı üzerine bu düşünce güzergahının bize empoze ettiği anlamla ilgili bi mevzu. Ben bu meselenin

epistemolojik bir mevzu olduğu düşünöldükçe üstesinden gelebileceğı bir mesele olduğu kanaatinde değılim.Yani bana göre mevzu ontolojik bir mevzudur. Öncelikle bir insanın kendi varoluşsal serencamına dair, varlığına dair meselesi ile ilişki kurabilecek imkânlarını yoklaması gerekir. Meseleyi epistemik pratikler düzleminde ele aldığımız her şeyde aslında bir yıkılan simölasyonun yerine başka bir simölasyonun ya da yıkılan bir epistemik evrenin yerine başka bir epistemik evren inşa etmekten başka birşey yapma söz konusu olmuyor. Ben burada özellikle mahiyeti itibariyle insan ile dünya arasındaki dünya için insanın konumu arasındaki ilişkiyi sahih bir şekilde hatırlayabileceğimiz ya da hatırlatabileceğimiz imkanları varlığınıza açmamız gerektiğini düşünüyorum. Bu mevzuda benim özellikle özellikle İslam söz konusu olduğunda müslüman olma konusundaki kararsızlığımızı epistemik yollarla örtbas etmek gibi bir kurnazlık içine çekildiğimiz kanaatindeyim. Ben olmayı denemediğimiz bir şeyin sonuçları üzerinden konuşmamızın da pek anlamlı olacağı kanaatinde değılim. Müslüman olma konusunda bir bilgi eksikliğimizin olduğu kanısında değılim Bunun ne anlama geldiğini hasbelkader bu dünya içinde var olmanın, ukba ile irtibatlı bir mü'minin davranışının ne olması gerektiğı konusunda en sıradandan en profesyoneline varıncaya kadar herkes varlık oluşsal bilgi düzlemi içerisinde. Yani bu, epistemolojisi kurularak metodolojik atraksiyonlarla halledilecek bir mevzu değıldir. İstikametle ve varlık oluşsal kararlılıkla ilgili bir şey bana göre. Dolayısıyla buradaki kararsızlığı bir anlamda manipöle eden bir yaşam ufkundayız aslında. Ben bu kararsızlığı manipöle eden oyunun içinden çıkmamız gerektiğı kanaatindeyim. Peygamberler oyun bozmaya gelmişlerdir. Müslümanlar da ümmetler olarak oyun bozucu olmak durumundadır ve oyun bozmanın en tipik yolu itibari varlıklara itibar etme hastalığından varlığı kurtarmaktır ve bu kararlılıkla ilgili bir durumdur. Ben her zaman hicret hadisini hatırlarım bu tür durumlarda. Hicretiniz neyeyse adeta rabbiniz odur dercesine bize birşey söyler aslında. Biz tabi bu dünyada bize sunulan herşeyi önemsememezlik yapamıyoruz. Öncelikle insan ile şeyler arasındaki mahiyet farkını dikkate

alan insanın şeylerden bir şey olmadığını ve insanın mahiyetini şeyleşmemek üzere varlığını hasbelkader içinde bulunduğu dünyadan ve ukbaya salimen taşımanın derdinde olması gereken bir varlık oluşufku olduğunu unutmadan. Hani Temel'in dediği gibi "Ah şöyle sağ salim bi ölebilsen." Yani bizim biraz da öyle bir derdimizin kalmaması çözümsüzlüğümüzün göstergesi olmak durumunda. Çözümü de epistemik bir mesele olarak gördüğümüz müddetçe zaten çözüm yok demektir. Yani bilmiyorum Anlatabiliyor muyum? Yani çözüm dediğimiz şeyi metodolojik bir mevzu olarak görüyoruz. Yani bize deniliyor ki hocam ne okuyayım da meseleyi çözebileyim? Zaten problemimiz burası. Yani bu mesela epistemolojik bir mevzu olsa ben bu konuda onlarca kitaptan bahsedebilirim şunu oku bunu oku derim. Ama varlık, okuma eylemiyle bile bir ilişki gerçekleştirmektedir. Dolayısıyla ne okuduğumuz değil nasıl okuduğumuz önemli. Neye yöneldiğimiz değil nasıl yöneldiğimiz çok önemli. Bu da varlıkla ilgili bir mevzudur ve varlık konusundaki bu kararsızlığın global dünyada bu kadar yaygınlaştığı bir düzlemde çıkış yolu bulamayışımız biraz da bu varlıkla ilgili mevzuyu unutuşumuzdan kaynaklanıyor. Bilmiyorum ne denli cevap bulur bunlar, ama düşünmemiz gerektiği kanaatindeyim. En azından bir düşünüm olarak değerlendirilebilir.

Doç. Dr. Ahmet Dağ: Kasım Hocama ilaveten söyleyeyim: Baudrillard 1984'te bir İspanyol dergisindeki mülakatta şunları söylüyor: "İnsanlığı bulunduğu krizden kurtaracak iki medeniyet vardır. Biri Japonların üretmiş olduğu medeniyet, bu hiper teknolojik yani teknolojiye ulaşmış medeniyettir. O yüzden Japonların insanlığa verecek hiçbir şeyi yoktur." Diğer medeniyeti de İslam olarak gösteriyor. Yani Baudrillard bunu anti teknolojik olarak nitelendiriyor ama teknoloji düşmanı anlamında değil, teknolojinin üretim sürecindeki o barbar duruma şahitlik etmeme, barbar niyeti taşıması anlamında ifadeleri de var. Geçmişte üretmiş olduğu tecrübenin insanlık için bir krizden kurtaracağına atıfta bulunuyor. Ben Baudrillard şimdi yaşıyorsa böyle şeyler söylemeyecekti diyorum. Çünkü İslam dünyası çok kontrolsüz bir şekilde bu dijitalleşme sürecine ulaşmış durumda. Yani bir medeniyet üretme anlamında

bir alternatif olmaktan ben azından yaşayan müslümanlar olarak bunu sağlayabilecek bir zemine sahip olmadığımı düşünmüyorum. Bizim yerimize yeni bir neslin inşa olması için dua etmemiz gerekiyor. Kasım Hocamızın tespiti çok yerinde. Bana göre de sorun epistemolojik değil ontolojik bir sorun. Yani bir müslüman duruşu sergileyememek. Bu anlamda toplumumuzun neredeyse hepsinin İslam'ı bilme konusunda hiçbir sorunu yok. Sorunumuz ontolojik bir sorun ve biz bu ontolojik sorunu siyasallaşmada, finansallaşmada, bürokraside, hertürlü acısını yaşıyoruz. Çürüme yaşamadığımızı kimse iddia edemez, bir çürüme ile karşı karşıyayız. Ben de Kasım Hocamızın verdiği bu cevabın ontolojik bir çözüm olduğunu düşünüyorum. Bir İslam'ı bilme, bilgilenme sürecinden çok İslam'ı yaşama ve hissetme sorunumuz olduğunu düşünüyorum.

Prof. Dr. İsmet Emre: İçinde bulunduğumuz salonu tahayyül edelim dünya küçültülmüş olarak burada var zaten.Üzerimize giydiğimiz kıyafetler, halihazırdaki medeniyetin bize gönderdikleri. Şu an sesimi size ulaştıran aygıt hakeza orada üretilmiş ve bize gönderilmiş. Hocaların bir buçuk saat boyunca vermiş oldukları bütün referansların içerisinde bizim dünya görüşümüze, bizim ontolojik duruşumuza dair hiçbir cümle kurgusu yok. Çünkü en nihayetinde okumaya başladığımız andan itibaren şimdiye kadarki süreçte bize ait üretilmiş hiçbir metin yok, hiçbir teori kurgu yok ve dolayısıyla olan o teorik kurguya uygun biçimde üretilmiş metodoloji yok. Bütün bunlar olsa bile işte hocalarım söylediler bir bilgi yoksunluğu söz konusu değil. Kur'an önümüzde işte, sünnet hadis metinlerimiz var. Bilmekle ilgili bir sorunumuz yok; fakat ahlaki bir sorunumuz var.Çünkü bildiklerimizi uygulama konusunda, bildiğimizi uygulamayı engelleyici kolektif bir şuurla sürekli karşı karşıya kalmış durumdayız. Dolayısıyla bütün bu yüklemelerin dışına çıkıp izole bir yaşam tarzı geliştirmek durumundayız. Çünkü üretilmiş olan bütün bu kültürel göstergeler belki sembolik olarak “nükleer” zehirler gibi atmosfere anında karışan ve kaçma imkanımızın olmadığı bir çağrışım alanını da ifade ediyor. Bunu dert edinecek bir İslam devleti yok yeryüzünde. Türkiye dahil olmak üzere bunun dert edinecek bir İslam devleti yok yeryüzünde. Buna karşı bir yeni savunma hattı inşa etmenin

kaygısını taşıyan insanlar da saçılıp dağıldığı için kolektif hareket etme kabiliyetimiz yok. Dolayısıyla bunu sağda solda üç beş kişi dert edinmiş olsa bile organize edip kitlesel olarak, üretilmiş olana karşı durabilecek bir savunma hattı da söz konusu değil. Dolayısıyla şuan içinde bulunduğumuz durum tam bir maruz kalma, başlangıçtan beri 300 yıldan beri olageldiği şekliyle maruz kaldığınız andan itibaren zaten yenilgiyi kabullenmek zorunda kalıyorsunuz. Ben dil kurumu asli üyesiyim. Biz onbeş günde bir batıda üretilmiş olan kavramlara türkçe karşılık bulmak için toplanıyoruz. Ben enson şunu söyledim. Üretemiyorsanız kavramını da inşa etme şansınız yok. Üreten ismini de cismini de veriyor, ilişki biçimini de belirliyor ve üreten sahip oluyor, yönetiyor. Dolayısıyla bence hocam bütün bunları toparlarsam son cümlem şudur: Üreten yönetiyor, üreten kazanıyor. Üretmediğimiz sürece de bunun cevabını bulma şansımız yok. Üretmek içinde daha çok çalışmak lazım. Postmodern dünyanın en önemli özelliği, daha hızlı giden daha erken ele geçirmiş oluyor, erken ele geçiren daha geniş bakıyor, geniş bakan yönetiyor ve yönlendiriyor.

Prof. Dr. Kasım Küçükcalp: Ben Prof. Dr. İsmet Emre'nin en son söylediğine hiç katılmıyorum. Üretme kavramı zaten bizi tüketen şey. Yani yarıştığımız şey zalimi daha zalimlikte geçmek, gücü buluşturan mantığı ele geçirmekse eğer tam da Aliya İzzetbegoviç'in dediği gibi olur. Savaş düşmana benzeyince kaybedilir. Yani sanki burada meselemizi yitiriyoruz gibi oluyor. Bu dünyayı kuran mantığın içinde başarılı olmak kumarhanede kumar kazanarak galip olmaya benziyor. Üretmek dediğimiz kavram üzerinden yada dünyayı yönetmek, yani müslümanların dünyayı yönetmek gibi bir derdinin olabileceğini kim söyleyebilir. Müslümanlar için dünyayı zaten Allah yönetiyor. Ona olan itibarımız kaybolmuşsa zaten vahim olan durum odur. Biz müslüman olmakla mükellefiz. Dünyaya hükmetmek gibi bir derdimiz yok. Elimizden geldiğince varlıkoluşsal bir serencamın içinde varolmak gibi bir derdimiz olmalı. Meseleyi o yüzden ontolojik bir mevzu olarak görüyorum. Ama meseleyi üretim ve benzeri şeyin kavramları üzerinden tartıştığımız müddetçe bizler de onlar gibi üretiriz. Biz onları geçeriz. Kapitalist yaşam dünyasını biz sevk ve

idare ederiz. Zamanında Tekbir Giyim'in sahibi "Ben olmasaydım müslüman kadınlar giyecek kıyafet bulamıyordu." diyordu. Pierre Cardin, Vakko bizim piyasamıza girdi postmodern Mevlanalar "ne olursanız olun gelin" diyorlar.Yani biz çok ciddi kapitalist şirketler kurarız, çok ciddi robot teknolojileri geliştiririz. Ama ismini Muhammed, Ayşe koyduğumuz robotla mı müslümanlık olacak? Özellikle İsmet Hocamızın başlangıçta verdiği örneklerle vardığınız yerin üretime çıkması tuhaf. Yoksa insanın varlığa dokunuşu varlığı elbette değiştirecek. Ama bu hesap üzerinden olacak bir mevzu değildir. Yolun sonunu düşünen yoldan çıkar. Hakikat yolu böyle diyor. Yani zaten bilgide doğruluk yerine faydanın esas alındığı bir dünya görüşünün karşısında doğruluk veya hakikat kavrayışı çerçevesinde varlıklı sevgi geliştirme kaygısı olmalı. Ben niyetlerinizden ziyade bu söylemin kurumuş mantığının iyi anlaşılmasından kaynaklı olarak mevzunun daha da problemli hale geldiğini düşünüyorum. Yoksa elbetteki herkes samimidir. Ama ben samimiyetin yettiği kanaatinde değilim. Samimiyet kişiyi kurtarır ama hakikati kurtarmaz.

Prof. Dr. İsmet Emre: Gerçekten özellikle dijital dünya, postmodern dünya benim "q postdönem" diye tanımladığım dönemle müslüman entellektüel aklın hesaplaşmasında yeni bir kriz var. O kriz de şu; gerçekten bu dijital dünya bizi yok ediyor. Hocamın ifade ettiği üretim tüketim döngüsü içerisinde bizi araçsallaştıran, şeyleştiren bir tarafı var. Buna karşı duruşun kendisi nötrolize olmuş bu çatışma alanı içerisinde yer tutmayan, boşlukta duran bir dünyada değil. Yani belli ki peygamberler tarihi ve bütün iyilerin tarihi, kötülerin kavşağında bir yere ulaşıyor. Ve mücadele içerisinde de belli bir iddianın ortaya çıkması gerekir. Ontolojik delillerin belli epistemik döngüye daha doğrusu teklife oradan da bir çıktıya ulaşması gerekir. Öyle olmadığı zaman belki de kemaletini tamalamamış olur. Bundan yüz yıl önce sorduğumuz namazda niye şekil var dediğimiz mana bugün karşımızda oluyor. Hem gerçek düzlemde hem mana düzleminde bir şekilde bu karşılığın üretilmesi gerekiyor. Aynı zamanda bu bir tekliftir ve tanıklıktır. Bu yüzden de bazı kavramların satın alınmış olması, çalınmış olması bu kavramları kendi doğasında kullanılmasını engelleştirenler ve

bu konuda daha sağduyu yani agresif duruşun kendi ahlaki kemaletimizin olması gereken unsurlarını berhava etmemesi gerekir, o modelin kamil bir biçimde açığa çıkması gerektiğini düşünüyorum.

Soru: Sorum Kasım Hoca'ya olacak. Dediniz ki; “Bilgi hakikatten koparak bir meta haline gelmiştir. “Peki bu hakikatten marifet anlamını çıkarabilir miyiz? Ve dedinizki” Bilgi insanı asıl amacından ayırmıştır. Ona unuttuğu şeyi bile unutturmuştur.” Unutulmuş şeyleri bize hatırlatır mısınız?

Prof. Dr. Kasım Küçükalt: Elbette ki ilimden bahsedeceğiz. Ama epistemik yollarla mı varlığı inşa eden bir bilgilenme süreci yoksa varlığı inşa eden bir bilgilenme süreci mi? Yani Marifetullah'tan öte ilmin mutlak hedefi odur. Zaten Platon içinde tanrıya benzeme çabasıdır bu. Kadim dünya meselesini bu kılmıştır. Kadim dünyanın bu konuda zerre kadar tereddüdü yoktur. Yani en kamil, en yetkin, en mükemmel olması gereken varlık tanrıdır, Allah'tır. Marifetullah olmaksızın da olmayacak bir mevzudur. Gerçekten de bilme eylemi fetişleştirilerek yöntem metodoloji meselesi haline getirilerek Bacon'dan Descartes'e kadar oradan Kant'a ve devamında gelen sürece gelinceye kadar çeşitli epistemik pratikler yoluyla varlık üzerinde gerçekleştirilen tahakküme tanıklık etmekteyiz. Üretilen kavramlar epistemik yollarla bu inşa edilen ontolojileri belirlemektedir. Batı Doğu ayrımı belli bir söylem pratiği içerisinde üretilmiş bir ayrımdır. Batının neresi doğunun neresi olduğunu artık söylem yoluyla inşa ediyoruz. Coğrafyalar üretiliyor, haritacılık bizim zihnimizde Avrupa merkezli bir dünya görüşünü pekiştirecek bir söylem olarak inşa ediliyor. Dolayısıyla ben epistemoloji öncelikli bir düşünce tarzı içerisinde, insanın varlığa dair soru sorma tarzı ile ontoloji öncelikli diyebileceğimiz varlığı önemseyen bir hareket planı içerisinde varlığını ifşa eden, varolarak bilme çabası içerisinde kendini varlığa açan, ki bu varlığın bir dönüşümü gerektirir. Bu sadece tasavvufta olan birşey değildir. Klasik dünyada tüm varlık felsefelerinde varolan birşeydir. Varlığımızı dönüştürmeden tinsel dönüşüm içerisine girmeden bilemezsiniz. Bakın Akınalı Thomas'tan özellikle okumanızı tavsiye

edebileceğim kitaplardan birisi olsun. Eric Schumacher'in "Akıllı Karışıklar İçin Klavuz Kitabı" nda Akıncı Thomas'tan bir alıntı yapar. Der ki: "Yüce şeylerden elde edilecek en zayıf bilgi küçük şeylerden elde edilecek en yüce bilgidir. Daha çok arzuya şayandır." Yüce şeylerle irtibatı kaybolmuş bir dünyanın küçük şeylere üstelik kendi epistemik evreni içerisinde söylem pratikleriyle inşa ettiği zihin aynasında yansıttığı, gerçekliğine ikna edildiği bir dünyaya itibar edip küçük şeyler üzerinde derinlemesine bilgilenmenin ortaya çıkardığı enformasyon kültürünün bizi yüce şeylerden koparan, varlığının hakikatinin anlamından, değerinden koparan bir mahiyet arzettiğini özellikle vurgulamak lazım diye düşünüyorum. Müslümanlar olarak o yüce şeyler kavramının aşına olmadığımız şeyler olmadığını söylemek istiyorum. Bu konuda insan bu dünyada niçin vardır sorusunun cevabı birçok bakımdan verilmiş bir cevaptır. Bu kitapların arasına gizlenmiş birşey değildir. Mesela merak ediyorum gıybet konusunu Kur'an'dan daha belıg bir biçimde hangi mesele sunar. Ölmüş kardeşinin etini yemek gibidir. Ama biz gıybet kötüdür derken bile "Falanca adam çok gıybet ediyor." gibilerinden söylemler geliştirecek acizlikteyiz. Meselemiz olmaksızın eğer ben bu bildiklerimizle gerçek anlamda burada niçin varolduğumuzu, varlığımızı salimen ukbaya taşımak için varız. Kendimize soru soralım. En önemli, en çok istediğimiz şey nedir? sorusunun cevabı nedir acaba? Müslümanca ölmekten daha büyük bir hedefi olan bir müslümanın bu dünyadaki varoluşunu anlamlandıramadığı kesindir. Bunun anlamına dair bir ufuk perspektifi sıkıntısı içerisinde olduğumuz kanaatinde değilim. Ama iş metodolojik ve epistemolojik meseleler gibi açılmaya başlandığı anda aslında bakarsak İslam'da şeylerden birşeye, alternatiflerden bir alternatife dönüşüverir. Ve adeta kumarhane içerisinde kasanın kazanmasının mukadder olduğu varlık buluş ufkunda kazanma telaşına düşmeye benzetilebilir.

Soru: Sorum Kasım Hoca'ya olacak. Platon'a değindiniz. Platon'un insanın hakikate ulaşması için bu doxa dünyasından kendisini arındırması gerektiğini söylediniz ve sizin de bir Platoncu olduğunuzu kendinizi başta ifade ederken belirttiniz. Baktığımızda empirist bir dünyada yaşıyoruz. Modern bir çağda

Platoncu olmak ve hakikati bulmak nasıl mümkün olabiliyor? Siz bunu başarabiliyor musunuz? Buna ek olarak imaj çağından bahsettiniz. İmaj çağı derken Descartes'in "Düşünüyorum o halde varım." Epistemik bir temelden insanın görünüşsel bir varlığa indirgendiğini söylediniz. İnsanın bu çağda görünüşsel olarak varlığını ortaya koymadan bilişsel olarak varolabileceğini düşünmüyorum. Ki biz toplumda ve özellikle medyada varlığını önce görüp daha sonra epistemolojik temellerinin neler olduğu sorusunu sorarız kendimize. Bu noktada iki tane sorum olacak. İlki dünyada hakikate bir Platoncu olarak nasıl ulaşıyorsunuz? İkincisi, imaj çağında varlığınızı ortaya koymadan epistemolojik temellerimizin sorulmasının nasıl mümkün olduğunu söyleyebilirsiniz?

Prof. Dr. Kasım Küçükakp: Düşüncenin ikliminin anlaşılması bakımından platoncu olduğumu söylediniz. Bu benim Platon'un dininden olduğumu açıklamaz. Felsede varsa Platon ile vardır. Platon'suz felsefe olmaz. Felsefe Platon'dan koptuğu anda felsefe olmaklık anlamını yitirir. Buna işaret etmek amacıyla özellikle vurguladığım birşey. Ben bu konuda Heidegger ve Nietzsche'nin özellikle Prestokratikler hakkında konuşurken onlara düşünür demelerini de benzer bir şekilde anlamamız gerektiği kanaatindeyim. Bilinçlerimiz çok farklı bir şekilde modernize edilmiş bir durumda. Mesela felsefe tarihleri ne zaman yazıldı? diye düşünecek olursak felsefe tarihlerinin 19.yüzyılda yazıldığını görmekteyiz. Aslında 19.yüzyıl Avrupa merkezli dünya görüşünün inşa edildiği bir yüzyıldır. Dolayısıyla bizim felsefeye dair ufkumuzu bile belirleyen şey, logos-mitos karşıtlığı içerisinde olduğu iddia edilen felsefe ve bilim mantığı bile 19. yüzyılın bir icadıdır ve geçmişe empoze edilmiştir. Ben bu bağlamda modern düşüncenin bilince yapmış olduğu sözkonusu müdahelenin imkanın bu müdahelenin mantığı iyi anlamaktan geçtiğinin kanaatindeyim. Bize kaçınılmaz bir durumdan bahsetmektedirler. Ama bu kaçınılmazlığa inandığınız zaman zaten kaçınılmaz hale geliyor. Biz ampirist bir dünyanın varlığı küçülten, daraltan burda rasyonalist veya ampirist gibi ayrımlar yapmakta tuhaf bir ayrımdır. Çünkü aslına bakarsak bu düalizmin kendisi problemlidir. Düşünme eylemi varlık olușsal bir eylemdir. Bu eylemin özü temaşadır. Teoria kavramı Greklerde temaşa

anlamına gelirdi. Ne zaman ki gözlem anlamına gelmeye başladı teknolojiyle beraber insanın yeryüzündeki müteahhakim tavrına vücut verecek bir forma ulaştı. Biz temaşa eylemini kalb ediyoruz. Dolayısıyla ben bu dünyada varolduğum müddetçe varlık oluşsal amacım ile intibak kurmak durumundayım. Bunun imkansızlığına inandığınız anda zaten en büyük imkanınızı kaybetmişsiniz demektir. İnsan olmak imkanınızı yitirmişsiniz demektir. İnsanı şeylerden bir şey olarak mı göreceksiniz, yoksa eşrefi mahlukat olma imkanı olarak mı göreceksiniz? Beşer ve insan arasındaki ayrımı kaybetmeksizin beşerde insan olma çabası içerisinde olmaya doğru varlığımızı seferber etmemiz gerektiği kanaatindeyim. Ben bu anlamıyla gerek modern düşüncenin bilinç üzerine kurulu mantığının gerekse çağdaş dünyanın, bilincin bilinçte yaratılmış gerçekliği fetişleştirmesine, simülasyon dünyasına vücut vermiştir. Yani birbirinin izini sürebileceğimiz bir süreklilik durumu söz konusudur. Çağdaş dünyanın modern dünyada oluş biçimiyle bir kopukluk ilişkisi içinde değil, bir süreklilik ilişkisi içerisinde olduğu kanaatindeyim. Görünüyor olmaklığı, varolmaklıkla özdeşleştiren mantığa ben şunu söylerim: Görülerek ya da görülmeyerek görülmeyi hakeden, görülmeye değer, şöhretiyle var olmaya muktedir tek varlık Allah'tır. Ayrımlarımızı radikallemeksizin farkındalığımızı belirgin kılamayacağız ne yazık ki. Ama bu ontolojik sorular sormayı gerektiriyor. Yoksa imajinatif varlık düzlemi içerisinde üretilen algı nesnelerini yeşile boyayarak tatmin olmak durumunda kalacağız. Yani müslümana yeşil, komüniste kırmızı, hiphopçuya karmaşık yazılarla aynı algı nesneleri servis edilir ve biz de tatil köyümüzde haremlilik selamlık var diye mutmaim oluruz. Bununla iktifa edeceksek Eyvallah problem yok. Görünerek çoğaltalım varlıklarımızı, yol edelim aslında.

İKİNCİ BÖLÜM: İLAHİYAT

Dijitalleşme Kavşağında Din ve Değerler*

Dr. Öğr. Üyesi Bilal Yorulmaz*

Medya ve Din İlişisine Yönelik Yaklaşımlar

Medya ve din araştırmaları tamamen retçi yaklaşımdan tamamen kabulcü yaklaşıma giden bir yelpazede seyretmektedir. Tamamen kabulcü yaklaşım medyayı din için doğal bir araç olarak kabul ederken tamamen retçi yaklaşım ise doğası gereği medyanın dinin doğasına ve amaçlarına ters olduğunu söylemektedir.¹ Bu yaklaşımları işlevci ve özcü yaklaşımlar olarak iki grupta inceleyebiliriz.

İşlevci Yaklaşımlar (Functionalist Approaches): İşlevci yaklaşıma göre medya sadece ve sadece bir araçtır ve dinî amaçlarla kullanılmasında hiçbir sakınca yoktur. Bu yaklaşıma göre medyanın bağımsız kültürel kimliği yoktur ve mesajları yaymak için kullanılabilir. Medya sadece bir taşıyıcı ve mesajları yayıcıdır; nötr ve tarafsızdır. Kutsal kitabın, dini hikâyelerin ve geleneklerin aktarımı gibi kutsal işlerde kullanılabilir.² Bu yaklaşımı benimseyen dini cemaatler ve topluluklar medyayı etkin bir şekilde kullanma yolunu tercih³

* Bu bildiri Bilal Yorulmaz, "Medyadaki Dini Faaliyetler ve Sorunlar", Mustafa Köylü (Ed.) *Türkiye'de Din Eğitimi ve Sorunlar* içinde DEM Yayınları, İstanbul 2018'den istifade edilerek hazırlanmıştır.

* Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Din Eğitimi ABD.

¹ S. H. Hosseini, "Religion and Media, Religious Media, or Media Religion: Theoretical Studies", *Journal of Media and Religion* 7/1-2 (2008): 57.

² Hosseini, "Religion and Media, Religious Media, or Media Religion: Theoretical Studies", 57-59.

³

etmektedirler. 1998-2006 yılları arasında dünya genelinde çeşitli dinlere, mezheplere ve cemaatlara ait web siteleri üç katına çıkmıştır. Bu sitelere her yıl yaklaşık 10 bin yeni web sitesi eklenmekte ve kullanılan medya araçları çeşitlenmektedir.⁴ Televizyonda yapılan dini tartışmalar, akıllı telefonlardaki dini yazılımlar, dini radyo programları, sosyal medya hesaplarında yer alan dini gruplar vs. işlevci yaklaşımın çeşitli yansımalarından yalnızca bir kaçıdır. İşlevci yaklaşıma göre medya dini tebliğde kullanılabilecek büyük bir güçtür. Nitekim meşhur Evanjelik medya vaizi Billy Graham medyaya yaklaşımını şöyle ifade etmiştir: “Akşam programlarımın hepsi ABD ve Kanada’da yaklaşık 300 kanalda ayrı ayrı sunulduğunda tek bir yayında İsa’nın ömrü boyunca vaaz verdiği insanlardan milyonlarca sayıda daha fazla kişiye hitap ederim.”⁵ Kabe imamlarından Abdurrahman Sudeysî de “Sahabe İslam’ın mesajını yaymak için yolculuk yapmış olmasaydı İslam büyümeyecekti. Modern çağda da Müslümanlar İslam’ın mesajını yaymak için internet ve elektronik medyayı kullanmalıdır.”⁶ sözleriyle medyayı salt bir taşıyıcı olarak gördüğünü belirtmektedir.

Özcü Yaklaşımlar (Essentialist Approaches): Özcü yaklaşım ise medya ve din ilişkisini temelden reddeder. Özcü yaklaşıma göre medya özünde bağımsız bir kültürel ve tarihsel öze sahiptir. Özcü yaklaşım da kendi içinde derecelere sahiptir. Bu yaklaşımı savunan bazıları medyanın dine tamamen ters olduğunu söylerken, bazıları din ve medyanın ayrı kimlikleri olmasına rağmen etkileşimde bulunabileceklerini belirtir. Örneğin Heideger’in ontolojik özcü yaklaşımına göre medyayı dinîleştirmek ya da dini medyaya çevirmek için her türlü çaba boştur, faydasızdır. Birbirine zıt doğaları gereği medya ve din etkileşime geçemez.⁷ Bu

⁴ Justin Farrell, “The Divine Online: Civic Organizing, Identity Building, and Internet Fluency Among Different Religious Groups”, *Journal of Media and Religion* 10/2 (2011): 73.

⁵ Neil Postman, *Televizyon: Öldüren Eğlence* (İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 1995), 131.

⁶ “Use technology to spread message of religion: Imam of grand mosque in Mecca”, erişim: 16 Şubat 2018, <http://indianexpress.com/article/cities/delhi/use-technology-to-spread-message-of-religion-imam-of-grand-mosque-in-mecca/>,.

⁷ Hosseini, “Religion and Media, Religious Media, or Media Religion: Theoretical Studies”, 61.

yaklaşımına sahip olanlar matbaa, radyo, televizyon gibi medya cihazlarının dindar insanların evlerinde dahi bulunmaması gerektiğini savunurlar.⁸

Medya özcülüğü yaklaşımını benimseyen Neil Postman da meydanın bağımsız bir öze sahip olduğunu düşünmektedir. Postman, hocası McLuhan'ın "Araç mesajdır" sözünü şu şekilde açıklamaktadır: Toplumun mesajları iletmek için kullandığı her yeni araç kendi özünü ve mesajını yansıtmaya kapasitesindedir. Sonuç olarak araç/ortam fikirleri, düşünme biçimini ve insanların duyarlılıklarını belirler. Dolayısıyla dini mesajı da tarafsız bir şekilde taşıması mümkün değildir. Dinin en önemli boyutu manevi, doğa üstü kutsal boyutudur. Televizyonun doğası dünyevi olduğu için bu ikisinin birleşimi kutsal kavramı materyalist bir ritüele dönüştürmek olur. Televizyonun dünyevi doğasını manevi olana dönüştürmek mümkün değildir. Televizyon insanın heva ve arzularına yöneliktir. Din ise insanın gerçek ihtiyaçlarına hitap eder. Postman'a göre dini önderler kitlelerin gerçekten ihtiyaç duydukları şeyleri sunarlar. Medya ise insanların arzu ve heveslerine hitap eder. Arzu ettikleri dünyevi şeyleri onlara sunar.⁹

ABD'de bulunan meşhur medya vaizleri örneğinden hareket eden Postman, medyanın hiçbir utanıp sıkılma belirtisi göstermeden dini, bir eğlenceye çevirdiğini belirtmektedir. Bu tür programlarda din bir reyting malzemesi yapılmaktadır. Vaizin şahsı, tanrıdan daha önemli bir konuma yükselmektedir. Ayrıca televizyonun doğası gereği manevi bir ortam oluşturmak da mümkün olmamaktadır. Örneğin ibadette aşkınlığı, ruhaniliği sağlamak için yeme- içme, konuşma, gülme gibi durumlardan uzak durulur. Belirli ritüellerle konsantrasyon sağlanmaya çalışılır. Halbuki televizyondaki dini programlarda böyle bir ortamı oluşturmak mümkün değildir. Dini mesaj, sürekli dünyevi reklamlarla, eğlence programlarıyla, alt bantta akan haberlerle bölünür. Dini mesaj dinlenirken bir yandan bir şeyler yiyilip içilebilir, spor yapılabilir.¹⁰

⁸ Aşina Gülerarslan, "Uhreviye Karşı Seküler; Din ve Televizyon", *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 24 (2010): 223.

⁹ Postman, *Televizyon: Öldüren Eğlence*, 133-134.

¹⁰ Postman, *Televizyon: Öldüren Eğlence*, 129-132.

Televizyon açıkken iç gözleme kaymak ve manevi aşkınlığı yakalamak mümkün değildir. Televizyon ekranı daima sizden eğlenmenizi ve haz almanızı ister.¹¹ Televizyon belleklerimizi ticaret ve eğlence dünyasıyla o kadar doldurmuştur ki, kutsal olana çerçeve hazırlayacak şekilde yeniden düzenlenmesi çok zordur.¹²

Günümüzde bir yandan dini gruplar medyayı güçlü bir araç olarak kullanma yolunu benimserken medya sahipleri de ticari gelir elde etme adına dini bir araç olarak kullanmaktan çekinmemektedir. İki tarafın da gönüllü olarak birbirini kucakladığı modern dünyada medya ve dinin kesişmesi kaçınılmaz görünmektedir. Bu kaçınılmaz kesişim ise, iki farklı kavramı ortaya çıkarmaktadır.

Dinî Medya (Religious Media/Religion Online): Dini mesaj vermenin amaç, medyanın ise bir araç olmasıdır. Sadece internet söz konusu olduğunda *religion online*, genel olarak medya kastedildiğinde *religious media* kavramı kullanılmaktadır. Fakat iki durum da medyanın öz unsurlarının törpülenip dini mesajın öne çıkarıldığı uygulamaları ifade etmektedir. Örneğin broşür şeklinde sadece dini mesajların, temel dini bilgilerin, ibadet saatlerinin yer aldığı web siteleri; reklam, eğlence, dramatik müzik gibi unsurların kullanılmadığı dinî televizyon programları dinî medya uygulamalarıdır.

Medya Dini/Medyalaşmış Din (Mediated religion/online religion): Medya dini ise sanal dünyada ibadete çağıran, medyayı camii ve kilise gibi mabetlerin yerine ikame eden uygulamalardır.¹³ Bir diğer deyişle, dinin bireysel ve sosyal boyutlarının tümünün medya aracılığıyla gerçekleştiği, bir anlamda dinin

¹¹ Mustafa Ruhi Şirin, *Çocuk ve Gençlere Yönelik Dini Yayınların Mevcut Durumu ve Geleceğe Yönelik öneriler (Din, Aile, Çocuk, Genç ve Medya)*, Türkiye 1. Dini Yayınlar Kongresi (Ankara: DİB Yayınları, 2004), 83.

¹² Sedat Cerci, *Televizyonun Sosyolojik Boyutu* (İstanbul: Şule Yayınları, 1996); İbrahim Yenen, "Medya ve Din", *Din Sosyolojisi El Kitabı*, ed. Niyaz Akyüz - İhsan Çapcıoğlu (Ankara: Grafiker Yayınları, 2012), 429.

¹³ Farrell, "The Divine Online: Civic Organizing, Identity Building, and Internet Fluency Among Different Religious Groups", 74.

medya aracılığıyla şekillendiği bir dinsel oluşum sürecidir.¹⁴ Sadece internet söz konusu olduğunda *online religion*, genel olarak medya kastedildiğinde *mediated religion* kavramı kullanılmaktadır. Burada dini ve manevi tecrübelerin yaşanabileceği interaktif sanal bir ortam söz konusudur.¹⁵ Örneğin bir çok interaktif uygulama barındıran Evanjelik cemaatlerin web siteleri medyalaşmış din kapsamında değerlendirilmektedir. Bu tür sitelerde dua ve ibadet gibi dini ritüeller sanal ortamda yapılabilmektedir.¹⁶ Medya dini uygulamaları sayesinde bir Yahudi ağlama duvarına dua gönderebilmekte, bir Hıristiyan günah çıkarabilmekte ya da Tanrı ile mesajlaşabilmekte, bir Müslüman ise sanal hac uygulaması ile Kabe'yi ziyaret edebilmekte¹⁷, yakınlarının mezarını sanal olarak ziyaret edip online Yasin ve Fatiha okutabilmektedir.¹⁸

Özetle modern dünyada medya ile dinin buluşması kaçınılmaz olarak gerçekleşen bir süreçtir. Topluma yön veren din ve medya gibi iki güç bir araya geldiğinde kaçınılmaz olarak bir güç mücadelesi de başlamaktadır. Bu mücadelenin can alıcı noktası ise, kimin kimi araç olarak kullandığıdır. Dinin araçsallaştığı durumlar medya dinini doğururken medyanın araçsallaştığı durumlar ise dini medyayı ortaya çıkarmaktadır. Bu çalışmanın temel meselesi ise din ve dijital medyanın buluştuğu noktada din ve değerler açısından hangi sorunların ortaya çıktığıdır.

İnternet

İnternet, televizyondan daha popüler bir platform olma yolunda ilerlemektedir. Özellikle gençler arasında televizyon izleme oranı azalırken

¹⁴ Tim Hutchings, "Contemporary Religious Community and the Online Church" (Information, Communication & Society, t.y.); Ayşe Zişan Furat, "Medya ve Din, Din Eğitimi Açısından İmkan mı Tehdit mi?", *Dijitalleşen Din*, ed. Mete Çamdereli v.dğr. (, İstanbul: Köprü Yayınları, 2015), 336.

¹⁵ Mehmet Akgül, "Dijitalleşme ve Din", *Marife Dini Araştırmalar Dergisi* 17/2 (2017): 205.

¹⁶ Farrell, "The Divine Online: Civic Organizing, Identity Building, and Internet Fluency Among Different Religious Groups", 73-74.

¹⁷ Mehmet Haberli, "İslam ve İnternet", *Dijitalleşen Din*, ed. Mete Çamdereli v.dğr. (, İstanbul: Köprü Yayınları, 2015), 46.

¹⁸ Haldun Narmanlıoğlu, "İslam ve İnternet", *Dijitalleşen Din*, ed. Mete Çamdereli v.dğr. (, İstanbul: Köprü Yayınları, 2015), 92.

internette zaman geçirme süresi artmaktadır. Bu durum internet üzerinde gelecekte daha fazla çalışmalar yapılması gerekliliğini ortaya koymaktadır. İnternet denilince akla sosyal medyadan web sitelerine, dijital online oyunlardan blog sayfalarına kadar çok çeşitli mecralar gelmektedir. Fakat bu mecraların her biri hakkında değerlendirme yapmak bu çalışmanın sınırlarını aşmaktadır. Bu nedenle bu bölümde internetin en sık kullanılan platformları olan sosyal medya ve dijital oyunlar ele alınacaktır.

Fakat genel olarak internet kullanımı ile ilgili ciddi problemler de bulunmaktadır. Bu problemlere işaret etmek çalışmanın bütünlüğü açısından önem arz etmektedir. Bu nedenle sosyal medya ve dijital oyunlar konusuna geçmeden önce genel bir değerlendirme yapılacaktır. Öncelikle cinsellik ve şiddet gibi televizyon açısından ele alınan problemlerin internet söz konusu olduğunda çok daha yıkıcı bir mahiyet arz ettiğini belirtmek gerekmektedir. Televizyonda RTÜK sayesinde cinsellik ve şiddetin kullanımında belirli bir denetim sağlanabilirken, internette böyle bir denetim söz konusu olamamaktadır. 2006 yılında dünya çapında yapılan bir araştırmaya göre internette 4,2 milyon pornografik web sitesi bulunmaktadır. Bu oran tüm web sitelerinin %12'sine tekabül etmektedir. İnternet kullanıcılarının %42,7'si pornografik içeriğe erişmektedir. İnternette pornografik içeriğe maruz kalmanın ortalama yaşı 11'dir ve her 7 gençten biri internet üzerinden cinsel tacize uğramaktadır.¹⁹ 8-16 yaş arası on çocuktan dokuzu pornografik siteleri ziyaret etmektedir.²⁰ Ülkemizde ise internet aramalarının %69'u müstehcen terimler içermektedir ve Türkiye pornografiye ilgede dünya üçüncüsüdür.²¹ Görüldüğü üzere televizyonda cinsel içerikle sınırlı ölçüde karşılaşma durumu varken, internet ile pornografik içeriğe

¹⁹ "Internet Pornography Statistics", erişim: 13 Şubat 2018, <http://www.toptenreviews.com/internet-pornography-statistics/>.

²⁰ Muhammed Fatih Turanalp, "İnternetin Ergenlere Olumsuz Etkileri Üzerine Din Eğitimi Temelli Bir Yaklaşım", *Marife* 16/1 (2016): 119.

²¹ Orhan Gürsu, "Değerlerin Çözülmesi Bağlamında Medya, Bilişim ve İletişim Teknolojilerinin İnsan Psikolojisi Üzerindeki Etkisi", *Eğitimde Gelecek Arayışları: Düünden Bugüne Türkiye'de Beceri, Ahlak ve Değerler Eğitimi Uluslararası Sempozyumu* (Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, 2016), 820.

bile ulaşmak çok kolay ve yaygındır. Ayrıca pornografik içeriğe maruz kalma süresi de kullanıcının inisiyatifindedir.

Aynı durum şiddet için de geçerlidir. Televizyonda şiddet belirli sınırlılıklarla verilebilirken internette şiddetin pornografik sunumuna ulaşmak mümkündür. İnternet üzerinden en ince detaylarına kadar adam öldürme, tecavüz, el, kol gibi uzuvların kesilmesi, insan ve hayvanlara yapılan çeşitli işkenceler hiçbir sansüre uğramadan yayınlanabilmektedir. Bu görüntüler de elbette maruz kalan kişilerde travmatik sonuçlar doğurmaktadır.

İnternetin genel olarak ortaya çıkardığı diğer problemler; yanlış bilgilere ulaşma, suç işleme yollarını öğrenme; gizli bilgilere ulaşma, mahremiyet ihlali, zaman israfı, bağımlılık ve asosyalleşme şeklinde özetlenebilir.²² Ayrıca son yıllarda yapılan bazı araştırmalar internetin aile üyeleriyle iletişimi azalttığı, depresyon ve yalnızlığı artırdığı, sosyal gruptan soyutlanmaya sebep olduğu ve insanların dini mensubiyetini zayıflattığını ortaya koymuştur.²³

Sosyal Medya

İnternet kullanıcılarının büyük bir kısmı interneti sosyal medyaya erişmek için kullanmaktadır. Sosyal medya platformları her türlü sosyo ekonomik ve sosyo kültürel temele sahip insana ulaşabilmektedir. Örneğin dindar olup olmamak sosyal medya kullanımını etkilememektedir. İlahiyat fakültesi öğrencileri²⁴, DKAB bölümü öğrencileri²⁵ ve imam hatip lisesi öğrencileri²⁶

²² Turanalp, "İnternetin Ergenlere Olumsuz Etkileri Üzerine Din Eğitimi Temelli Bir Yaklaşım", 114.

²³ Paul K. McClure, "Tinkering with Technology and Religion in the Digital Age: The Effects of Internet Use on Religious Belief, Behavior, and Belonging", *JOURNAL for the SCIENTIFIC STUDY of RELIGION*, t.y., 481-498.

²⁴ Hüsnü Ezber Bodur - Sezai Korkmaz, "İlahiyat Öğrencilerinde Sosyal Medya Kullanımı ve Dindarlık İlişkisi", *KSÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 30 (2017): 30; Kübra Cevherli - Ayşe Şantepe, "İlahiyat Fakültesi Öğrencilerinin Sosyal Medya Kullanım Alışkanlıkları", *Gençliğin Gelişimi ve Problemleri Karşısında Din Görevlileri* (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2016), 129.

²⁵ Mizrap Polat - Esra Eren, "İlköğretim DKAB Öğretmen Adaylarının Sosyal Medya Kullanım Alışkanlıklarının Değerler Eğitimi Bağlamında Analizi", *Küreselleşme Sürecinde Din Eğitimi Sempozyum Kitabı* (Eskişehir, 2013), 19.

üzerinde yapılan çalışmalar dindar olup olmamanın sosyal medya kullanımını etkilemediğini, dindarların da sosyal medyayı yoğun bir şekilde kullandıklarını ortaya koymuştur.

Sosyal medyanın dindar insanlar açısından en büyük tehlikesi gösterişçi dindarlıktır. Ejder Okumuş'a göre gösterişçi dindarlık dünyaya dair arzu ve isteklerine kavuşmak uğruna, insanların nezdinde bir makam veya konum elde etmek amacıyla kulluğa ilişkin ibâdet ve eylemleri insanlara göstermek; başka bir deyişle dinî fiil ve amelleri kullanarak insanlar katında bir mevki elde etmeye çalışmaktır. Gösterişçi dindarlıkta Allah için sergilenmesi gereken davranışlar kul görsün, takdir etsin diye sergilenir ve mükâfatı da insanlardan beklenir.²⁷

McLuhan ve Postman'ın aracın mesaj olduğu ve mesajı iletirken kendi özünü de dayattığı şeklindeki yaklaşımı sosyal medya söz konusu olduğunda daha net anlaşılmaktadır. Sosyal medyanın özü paylaşmaya dayalıdır. Paylaşılan yazı ya da fotoğraf ise üç tür tepki beklenilerek paylaşılır. Bunlar beğenme, yorum yapma ve paylaşma'dır. Dolayısıyla din söz konusu olduğunda, sosyal medyanın özü dindarı gösteriş yapmaya yöneltir. Dua, kandil ve bayram tebrikleri yerini namaz, umre, hac selfilerine bırakır. Kişi çocuğunun ilk namazını, ilk örtünmesini, ilk hatmini, kendi kıldığı namazı, tavafını, sa'yini, okuduğu duayı paylaşmaya başladığında artık dindarlık sınırlarını çoktan aşmış gösterişçi dindarlığa, belki de daha özel tabiriyle sosyal medya dindarlığına adım atmıştır. Teheccüt namazını sosyal medyadan paylaşan bir kişi mükafatını Allah'tan beklemez. Bu namazın ödülü insanların beğenmesi, övücü ifadelerle yorum yazması ve daha çok kişiyi bu riyakar namazı göstermek için paylaşmasıdır. Sosyal medya dindarı bu beğeni, yorum ve paylaşımlarla mutlu olur. Bundan sonraki amelleri ise bu geri dönüşleri artırmak üzerinedir.

²⁶ Aysun Solmaz, *Toplumsallaşma Sürecinde Din Eğitiminin Medya Algılaması ve Medya Kullanım Alışkanlıkları Üzerindeki Rolü* (Yayınlanmamış YL Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2017), 91.

²⁷ Ejder Okumuş, "Gösterişçi Dindarlık", *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 6/2 (2006): 25.

Sosyal medyada yer alan bir çok dini paylaşımda bu popüler olma arzusu açık bir şekilde görülmektedir. Amaç dini bir paylaşım yapmaktan ziyade bu paylaşımın beğeni, yorum ve paylaşımlarla popüler olmasıdır. Bu popülerliği sağlamak için “nokta dahi olsa yorum yaz.”, “Kafirlerin sayfası yüzbin beğeni aldı bakalım Peygamberimizin sayfası kaç beğeni alacak?”, “Mutlaka beğeni ya da yorum yazın. Bu sayfamız için çok önemli”, “Allah rızası için bu hadisi paylaşır mısınız?”, “Sayfanın ilk videosu inşallah beğenirsiniz” gibi ifadeler paylaşımlarla birlikte kullanılmaktadır.

Sosyal medyanın insanlar üzerindeki bir diğer tezahürü de sosyal medya ikiyüzlülüğüdür. Sosyal medya dindarı kıldığı namazın reklamını yaparken sosyal medya ikiyüzlüsü kılmadığı namazın övgüsünü düzer. Bikinili eşiyile sahilde güneşlenirken takkeli fotoğrafını, secdeli gol sevincini paylaşan futbolcular, dindar olmadığı halde umreye gidip bunu reklam eden ünlüler sosyal medya ikiyüzlülüğünün göz önündeki örnekleridir. Fakat durum bundan da vahimdir. Ülkemizde yapılan bir araştırmaya göre yapmadığı ibadetin önemine dair paylaşımlarda bulunanların oranı %70’tir.²⁸ Yani sosyal medya ikiyüzlülüğü çok yaygın bir durumdur. İnsanlar sırf çevrelerine dindar görünebilmek adına cumaya gitmediği halde Cuma namazının önemine dair mesajlar yayımlamakta, Cuma mesajları atmakta, teheccüt namazı kılmadığı halde teheccütün önemine dair bir mesajı paylaşmakta ve emrine uymadığı ayet ve hadisleri “beğen”mektedir.

Sosyal medyanın insanlar üzerindeki bir etkisi de tepki verme güdüsünü sanal ortamla sınırlayarak, psikolojik arınma ile bireyde kayıtsızlık hali oluşturmaktadır. Yapılan bir araştırmaya göre sosyal sorumluluk gerektiren paylaşımlardan etkilenerek miting ve düzenlenen söyleşilere katılmak, imza ve yardım kampanyalarına destek olmak, hayır kurumlarına bağışta bulunmak, protestolara katılmak, kitap dağıtımı, sosyal yardım organizasyonları düzenleme, gönüllü eğitmenlik, çocuklara hediye ve temel ihtiyaç yardımları gibi eylemlerde bulunanların oranı sadece %28’dir. Sosyal medyada bu tür paylaşımlarla

²⁸ Nihat Oyman, “Sosyal Medya Dindarlığı”, *KSÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 28 (2016): 158.

karşılaşanların %71'i sadece yorum yapma ve paylaşmayı tercih etmiştir.²⁹ Dolayısıyla Filistin, Suriye, Arakan, Doğu Türkistan'la ilgili paylaşım yapanların da büyük çoğunluğu bu kişiler için göz yaşı dökmemekte, dua etmemekte, maddi yardımda bulunmamakta ya da problemi reel düzlemde çözebilecek herhangi bir adım atmamaktadırlar. Fakat paylaş tuşuna basıp yorum kısmına özlü sözler yazdıklarında Müslüman olarak vazifelerini tamamlamış hissetmekte ve gönül rahatlığıyla yastığa baş koymaktadırlar. Sosyal medyada bu tür mesajlarla sık karşılaşma ise meselenin önemini sadece bir "tık" seviyesine düşürmektedir.

Benzer şekilde sosyal medya üzerinden yapılan dua istekleri de sosyal medya kayıtsızlığının kurbanı olmaktadır. Hastalık, kaza, bir yakının ölümü gibi durumları deneyimleyen kişiler sosyal medya üzerinden dua istemektedirler. Sosyal medya daha fazla insana ulaşmak ve daha büyük bir dua organizasyonu oluşturmak için bir fırsat olarak görülebilir. Fakat yapılan araştırmalar Facebook üzerinden yapılan dua taleplerine sadece %17 oranında geri dönüş sağlandığını ortaya koymuştur. Doğrudan görüşüldüğünde ya da telefon açıp konuşulduğunda ise daha fazla geri dönüş olmaktadır.³⁰ Ayrıca Facebook üzerinden cevaplanan dua talepleri de sosyal medyanın samimiyetsizliğine kurban gitmektedir. Dua istekleri bazen sadece yorum kısmına "amin" yazıp geçme şeklinde gerçekleşmektedir. Peygambere salavat getirme talebi ise bazı kullanıcılar tarafından dile ve kalbe hiç dokunmadan yorum kısmına salavatı yazıp kopyalayıp yapıştırarak onlarca salavat üretme şeklinde gerçekleştirilmektedir.

Sosyal medyada kullanıcıları bekleyen bir diğer tehlike de bilginin sahilliği meselesidir. Sosyal medyada dini konularda görüş bildiren insanlar için herhangi bir kısıtlama söz konusu değildir. Dini konularda uzman olanlar da hiçbir bilgisi olmayan da görüş bildirebilmekte, hatta dini sayfalar açıp yönetebilmektedir. Bu paylaşım sayfalarda ya da kişisel hesaplarda uydurma bilgiler, İsrailiyattan

²⁹ Özlem Yumrukuz, "Şiddete Karşı Duyarsızlaşma ve Sosyal Medya İlişkisi Üzerine Bir İnceleme", *Marmara İletişim Dergisi*, 28 (2017): 97.

³⁰ E. James Baesler - Yi-Fan Chen, "Mapping the Landscape of Digital Petitionary Prayer as Spiritual/Social Support in Mobile, Facebook, and E-mail", *Journal of Media and Religion* 12/1 (2013): 8.

alıntılar, Kur'an ile çelişen menkıbe ve sözler paylaşılabilmektedir. Sosyal medyadaki hadis paylaşımları üzerine yapılan bir araştırma, hadis konusunda bilgi sahibi olmayan kişilerin bile özel ilgileri dolayısıyla hadis paylaşım sayfaları açtıkları, bu sayfaların bazılarının 200 binin üzerinde takipçisi olduğu ve bu sayfalarda bir çok mevzu hadisin paylaşıldığı ya da hadislerin yanlış tercümelerine yer verildiği ortaya çıkmıştır.³¹

Son olarak sosyal medya sahte kimlik, yalan, iftira ve dedikodu gibi kötü hasletler için de zemin oluşturmaktadır. Yapılan bir araştırmaya göre dindar olan kişiler sosyal medya kullanırken daha fazla anksiyete yaşamaktadırlar. Özellikle sosyal medya arkadaşları; ailesi, dindar arkadaşları ve bağlı olduğu dini gruptan olan kişiler bir gönderiyi paylaşıırken ya da beğenirken dini inancına aykırı olup olmadığını sorgulamakta ve ikilemde kalmaktadır. Bu nedenle Facebook kullanmak dindar insanlar için bunaltıcı bir hal alabilmektedir.³² Bu durum da bazen insanları sahte hesaplar açarak özgürce sosyal medya kullanımına itmektedir. Sahte hesaptan dolayı kendini güvende hisseden insanlar daha kolay bir şekilde başkaları hakkında dedikodu, iftira ve yalana başvurabilmektedir. Sosyal medyanın bu özelliği okullarda yaşanan akran zorbalığının sosyal medya üzerinden sürekli ve daha yıkıcı bir hal almasını da sağlamaktadır.

Online Oyunlar

2004 yılında ABD’de sinema filmleri toplamda 9.5 milyar dolar gelir elde ederken oyun yazılımları 7.7 milyar dolar gelir elde etmiştir.³³ 2014 yılında ise sinema filmleri 9,5 milyar dolar gelir seviyesini korurken oyun yazılımları 37 milyar dolar gelir elde etmiştir.³⁴ Görüldüğü üzere dijital oyunlar toplum

³¹ Recep Emin Gül, “Sosyal Medyada Hadis Kullanımı-Facebook ve Twitter Özelinde”, *Yüzüncü Yıl Üniversitesi SBE Dergisi*, 30 (2016): 168.

³² Theresa Davidsona - Lee K. Farquhara, “Correlates of Social Anxiety, Religion, and Facebook”, *Journal of Media and Religion* 13/4 (2014): 221.

³³ Aphra Kerr, *The Business and Culture of Digital Games: Gamework and Gameplay* (London: SAGE Publications, 2006), 45-72.

³⁴ “Gartner Says Worldwide Video Game Market to Total \$93 Billion in 2013”, erişim: 14 Şubat 2018, <https://www.gartner.com/newsroom/id/2614915>.

üzerindeki nüfuz gücünü gittikçe artırmaktadır. Bu gelişen medyayı kullanan insanlar yaygın kanaatin aksine çocuklar ve gençlerden oluşmamaktadır. Online dijital oyuncuların yaş ortalaması yaklaşık 30'dur.³⁵ Dijital oyunların zararları söz konusu olduğunda en çok çalışmanın ise oyunlarda bulunan şiddet ve cinsellik hakkında yapıldığı görülmektedir.

Yapılan bir araştırmaya göre en çok satan oyunların yaklaşık %89'u en az bir çeşit şiddet içeren öğeye yer vermektedir.³⁶ Bunlar sözlü (argo, küfür), sembolik (el kol hareketi), görsel (korkunç yüzler), pornografik (çıplaklık) şiddet ya da silah, bıçak, ateş vs. içeren araçsal şiddet öğeleri olabilmektedir.³⁷

Yine bu alanda yapılan araştırmalar oyunlardaki şiddetin TV, film gibi medyalarda yer alan şiddetten daha fazla etkili olduğunu ortaya koymuştur. Bu durumun nedenleri;

- a. Dijital oyunlarda kendini bir saldırganla özdeşleştirme ve karakterin kendisi olarak oyunda yer alabilme,
- b. Dijital oyunlarda oyuncunun şiddeti bizzat aktif olarak tecrübe edebilmesi,
- c. Dijital oyunlarda bir davranışın tüm aşamalarının (tasarı, hazırlık, uygulama) gerçekleştirilebiliyor olması,
- d. Dijital oyunlarda şiddet içeren davranışların sürekli tekrar edilmesi,

³⁵ James Paul Gee, *What Video Games Have to Teach Us About Learning and Literacy* (New York: Palgrave Macmillan Yayınları, 2003), 152.

³⁶ "Fair Play? Violence, Gender and Race", erişim: 23 Kasım 2014, , http://www.childrennow.org/uploads/documents/fair_play_2001.pdf.

³⁷ Murat Akçayır, "Dijital Oyunlarda Şiddet", *Eğitsel Dijital Oy*, ed. Mehmet Akif Ocak (Ankara: Pegem Akademi Yayınlar, 2013), 255-257.

e. Dijital oyunlarda şiddet içeren davranışların ödüllendirilmesi şeklinde ifade edilmektedir.³⁸

Özellikle Müslümanların öldürülmesi gereken teröristler olarak sunulduğu FPS (first person shooter-silahlı atış) oyunlarında İslamofobinin diğer medya platformlarından çok daha tehlikeli boyutlarda körüklendiği görülmektedir. Bu oyunlarda oyuncu bir ABD askeri rolüne bürünmekte, karşısına çıkan tüm Müslümanları öldürmekte, camileri yakıp yıkmakta, Bu davranışını defalarca kez tekrar etmekte ve Müslüman öldürdükçe puan kazanmaktadır.

15 Mart 2019 Cuma gününde Yeni Zelanda'nın Christchurch şehrindeki iki camiye düzenlenen ve onlarca Müslümanın şehit edildiği saldırının görüntüleri FPS oyunlarını andırmaktadır. Saldırının soğukkanlı bir şekilde onlarca insanı öldürebilmesi ile islamofobik dijital oyunlar arasında bağ kurabilecek bazı açıklamalar basına yansımış durumdadır. Saldırının büyükannesi ve arkadaşları, “zamanının büyük kısmını şiddet içerikli bilgisayar oyunları ile geçirdiğini, adeta şiddet içerikli oyunlar içerisinde kaybolduğunu” ifade etmişlerdir.³⁹ Her ne kadar şiddet içerikli oyunların isimleri zikredilmemiş olsa da bu oyunların Müslümanların öldürülmesi esasına dayalı islamofobik içerikli dijital oyunlar oldukları tahmin edilebilmektedir.

Dijital oyunların zararları söz konusu olduğunda göze çarpan ikinci husus ise cinselliktir. Cinselliğin, cinsel ifadelerin sözel olarak kullanımı, çıplaklık, cinselliği çağrıştıran beden dili, cinsel ilişki, tecavüz, kadın aşağılama gibi çeşitli şekillerde farklı yaş gruplarına hitap eden oyunlarda yer aldığı görülmektedir. Bir çok oyunda çıplaklık gençlerin ilgisini çekmek için bir yan unsur olarak

³⁸ Douglas A. Gentile v.dğr., “Violent video games: The newest media violence hazard”, *Media Violence and Children: A Complete Guide for Parents and Professionals* (Westport: Praeger Publication, 2013), 135-136.

³⁹ Brett Cole, “In Brenton Harrison Tarrant’s Australian hometown, his relatives remember violent video games, trouble with women”, *Washington Post*, erişim: 26 Mart 2019, https://www.washingtonpost.com/world/asia_pacific/in-brenton-harrison-tarrants-australian-hometown-his-relatives-remember-violent-video-games-trouble-with-women/2019/03/17/68c6aafe-48ad-11e9-b871-978e5c757325_story.html?noredirect=on&utm_term=.eoaf651b8128.

kullanılırken bazı oyunlarda cinsellik oyunun merkezinde ya da ana unsurlarından biri olarak yer alabilmektedir.

Din eğitimi açısından dijital oyunlar alanında daha birçok problemlili konu bulunmaktadır. Örneğin *God Games* (Tanrı Oyunu) olarak adlandırılan oyun türünde oyuncu bir tanrı rolüne bürünmekte ve kullar yaratmaktadır. Bu yarattığı kullarına isterse rahmet edip yağmurlar yağdırmakta, ekinlerini ve hayvanlarını bereketlendirmekte ve kullarını kullanarak diğer tanrıların kullarına savaş açabilmektedir. İsterse de kullarına deprem, yıldırım vs. ile azap edebilmektedir. Bir tanrı rolüne bürünme, kullara sahip olma, varlıklar yaratma, gazap ve ihsan ile kullarına muamele etmenin oyuncunun öz algısını, tanrı tasavvurunu, yaratıcı karşısındaki konumunu olumsuz etkileyeceği ortadadır. Bazı oyunlarda ise oyuncu yaralarının iyileşmesi için tanrılara tapınmak ve sunakta adaklar adamak zorunda kalmakta ya da mitolojik tanrıları kullanarak savaşlar vermektedir. Bu tür mitolojik oyunları oynamanın oyuncuların manevi varlıklara bakışını, peygamber mucizelerine yaklaşımını ve Allah tasavvurunu olumsuz yönde etkileyeceği bir gerçektir. Evanjelik temalara sahip oyunlar ise Hristiyanlıkla ilgili pratikleri oyunculara dayatabilmektedirler. Örneğin *BioShock Infinite* adlı oyunda oyuncunun oyuna başlayabilmesi için oyun içerisinde vaftiz olmayı kabul etmesi gerekmektedir. Böylece Müslüman bir oyuncu oyuna başlamak ya da belirli bölümleri atlamak için farklı dinlerin ritüellerini uygulamak zorunda bırakılmaktadır.⁴⁰

Gelecekte Bizi Neler Bekliyor?

Yapay zeka çalışmaları ve robot teknolojilerindeki gelişmeler gelecekte bir yandan hayatımızı kolaylaştıracakken bir yandan da dini ve ahlaki bazı sorunları da beraberinde getirecektir. Bu bakımdan geleceğin dijital dünyasının neler getirebileceğini tahmin edip hazırlıklı olmak önem arz etmektedir.

⁴⁰ Bilal Yorulmaz, “Dijital Oyunlardaki Din ve Din Eğitiminde Dijital Oyunların Kullanılma İmkânı”, *Dijitalleşen Din içinde*, ed. Mete Çamdereli v.dğr. (İstanbul: Köprü Yayınları, 2015), 289-390.

Yapay zeka ve robot teknolojilerinin gelecekte aile kurumunu ciddi bir şekilde tehdit edeceğini söylemek mümkündür. Günümüzde Second Life ve Love+ gibi sanal dünyalarda insanların sanal olarak evlendikleri, arkadaş edindikleri ve bu dünyaya kendilerini kaptırıp gerçek ilişkilerini tehlikeye attıkları bilinmektedir. Ayrıca kadın ve erkek seks robotları, yapay zeka temelli kişisel asistanlar da üretilmiştir. Bu çalışmalar şimdilik aile kurumuna ciddi bir tehdit oluşturmamaktadır. Çünkü insan ilişkilerindeki duygu boyutu henüz yapay zekaya kazandırılmamıştır. Fakat yapay zeka çalışmaları ilerleyip duyguya benzer tepkiler verilebildiğinde ve bu yapay zeka insan bedenine çok yakın robotlara entegre edildiğinde aile kurumu ciddi zararlar görebilecektir. Bu durumda insanlar çeşitli sorunlar yaşadıkları ve beklentilerine tam olarak cevap alamadıkları insan eşler yerine her bakımdan mükemmel görünen robot eşler tercih edebileceklerdir. Hatta robot çocuklara sahip olmak da tercih sebebi olabilecektir. Neslinin devam etmesini isteyen kişiler ise taşıyıcı annelik, sperm bankası, evlat edinme gibi kurumları kullanarak çocuk sahibi olacak ve robot eşli aileler toplumda yaygınlık kazanacaktır.

Ayrıca teknolojideki bu muazzam ilerlemeler yeni teknoloji dinlerinin ortaya çıkmasına da sebep olacaktır.⁴¹ DNA çalışmalarıyla insan ömrünü uzatacak, hastalıkları tedavi edecek, insan klonlayacak, insana benzer robotlar üretecek olan insanoğlu kendini ya da teknolojiyi tanrı yerine koyarak ilahi dinlere alternatif din oluşumlarına yönelecektir.

Günümüz teknolojisiyle gençlere Budizm öğretmek üzere üretilmiş olan keşiş robot teknolojisi ilerlediğinde ve diğer din mensupları tarafından da kullanılmaya başlandığında teknolojik atılımın sadece yeni dinler oluşturmakla kalmayıp mevcut dinleri de şekillendirdiğini görebileceğiz. Belki de gelecekte namaz kıldırın, fetva veren, din dersi öğretmenliği yapan, sevap-günah cetveli tutan robotların dolaşımında olduğunu görebileceğiz.

⁴¹ Karl Johannes Lierfeld, "Human Core Values in the Digital Age – Challenges towards Philosophy, Ethics and Religion", t.y., www.nanoappsmedical.com/wp-content/uploads/2018/12/Human-Core-Values-for-the-Digital-Age.pdf.

Şu anda Elon Musk tarafından finanse edilen Neuralink projesi de gelecekte muhtemel sorunlara gebe görünmektedir. Proje insan beynine eklenecek bir bilgisayar arayüzü ile insan beyninin fonksiyonlarını artırmayı amaçlamaktadır. Bu şekilde insan hafızasının kapasitesi artacak, insan beyninden bilgisayara ya da bilgisayardan insan beynine bilgi aktarmak mümkün olacaktır. Yabancı dil gibi bazı becerileri de insana yüklemek mümkün olabilecektir. İlk bakışta gelişen robot ve yapay zeka karşısında insana bir avantaj sağlayacak gibi görünen bu teknolojinin ne gibi sorunlar ortaya çıkarabileceği zamanla anlaşılacaktır. Fakat bugünden baktığımızda bu sisteme sahip olan insanlarla olmayan insanların rekabet ettiği dünyanın ne kadar ahlaki olabileceği bir sorun olarak görülmektedir. Özellikle işe alım süreçlerinde, sınavlarda bu sisteme sahip olan kişiler diğerlerine haksız bir üstünlük kurmuş olacaklardır. Öte yandan bu sisteme sahip insanların beyinlerinin hackerlar tarafından ele geçirilmesi ya da art niyetli kurumlar tarafından kontrol edilme ihtimalleri de bir sorun olarak önümüzde durmaktadır.

Sonuç ve Öneriler

Medya hem nitelik hem de nicelik bakımından günümüz insanının hayatında merkezi bir yere sahiptir. Televizyon, tablet ve akıllı telefonlar artık sosyal bir ihtiyaç olarak algılanmakta, her bireyin vazgeçilmezleri arasında yer almaktadır. Bireyin neredeyse bir uzvu konumuna yükselen medya aygıtlarını ondan koparmak artık neredeyse imkansız bir hal almıştır. Medya, dindarlar ve dini gruplar tarafından da önemli görülmekte ve kendini ifade ve tebliğ aracı olarak sıklıkla kullanılmaktadır. Öte yandan din, medyanın maddi gelir elde etmek için kullandığı konulardan biridir. Özellikle son yıllarda dinin popülerleşmesiyle getirisi de artmıştır. Dolayısıyla medya, dinden para kazanmaya devam ettiği sürece dini kullanmaya devam edecektir.

Modern dünyada medya ve dinin etkileşimi kaçınılmazdır. Bu etkileşimin oluşturduğu selin önünde duracak bir set bulunmamaktadır. Bu birlikteliği

engellemek, sansürler koymak bir fayda sağlamayacaktır. O halde soru “Medya ve dinin etkileşimini nasıl engelleriz?” değil, “Medya ve dinin etkileşimi nasıl sağlıklı bir düzlemde olur?” şeklinde sorulmalıdır.

Bu sağlıklı etkileşimi sağlayabilmek için öncelikle dini, medyanın ilkelerine göre sunan “medya dini” yaklaşımından uzak durulmalıdır. Dini sohbet programları hazırlarken, dini web siteleri tasarlarken, sosyal medya sayfaları açarken medyanın söylemlerine ve ilkelerine teslim olmayan çalışmalar yapılmalıdır. Yapımcılar reyting ya da takipçi kaybetseler de ısrarla bu tutumu sürdürmelidirler. Tüketici konumundaki kişiler de medya dini yaklaşımını yansıtan çalışmalardan uzak durarak bu tür yapımların sönmesini sağlamalıdır. Bu tüketici hassasiyeti de ancak dini medya okur yazarlığı ile sağlanabilir.

Medya okur yazarlığının iki boyutu da (okuma/yazma) çalışmalara konu edilmelidir. Televizyon, gazete gibi tek yönlü medyalar söz konusu olduğunda “okuma” önem arz etmektedir. Fakat günümüzde insanlar sosyal medya ile aynı zamanda medyayı inşa etmekte, medya yazarı da olmaktadır. Artık insanlar, sadece medyadan etkilenmemekte aynı zamanda medyayı şekillendirmektedirler. Bu nedenle dini medya okur yazarlığı eğitimi verirken sahih bilgiye ulaşma, bilgiyi yorumlama, alt metin çözümleme gibi medyayı okuma boyutunun yanında sosyal medyada içerik paylaşma, hesap açma, bilgi paylaşma, mahremiyet gibi medyayı yazma boyutuna yönelik konular da ele alınmalıdır.

Dini medya okur yazarlığı eğitimi verebilecek bir kurum ya da meslek grubu da maalesef henüz teşekkül etmiş değildir. Eğitimin konusu medya ve din olduğu için doğal olarak muhataplar iletişim ve ilahiyat fakülteleri olmalıdır. Her iki disiplinden alana ilgi duyan akademisyenlerin çalışmaları ile bir medya ilmi hali oluşturulmalı ve ortaya çıkan ilkeleri topluma ulaştırmanın yolları araştırılmalıdır.⁴²

⁴² Ülkemizde medya ve din alanında ümit verici çalışmalar da yapılmaktadır. 2015 yılında düzenlenen Sinema ve Din ile Medya ve Din Sempozyumları, 2017 yılında açılan Medya ve Din

Akademik çalışmalar belirli bir olgunluğa eriştikten sonra ilahiyat fakültelerinde “Dini medya okur yazarlığı” dersleri müfredata dahil edilmeli, Diyanet İşleri Başkanlığı personeli ve MEB Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi/İHL meslek dersleri öğretmenlerine hizmet içi eğitim verilmeli ve anne-babalara yönelik seminerler düzenlenmelidir.

Günümüzde medya karşısında yaşadığımız bocalama tarih boyunca çeşitli dönemlerde yaşanmıştır. Örneğin Batı resim sanatı ile karşılaşan Müslümanlar kiliselerdeki Hz. İsa resimlerinden etkilenecek Hz. Muhammed (sav)’in resimlerini -yüzü dahil- çizmişlerdir. 12. ve 13. yüzyıllarda sünni ve şii nakkaşların yüzü ile resmettikleri Hz. Peygamber tasvirleri sonraki yüzyıllarda önce peçe ile örtülmüş veya yüz kısmına yazı ile “Muhammed” yazılmıştır. Osmanlı döneminde ise hilye geleneği başlamıştır.

Günümüz Müslümanlarının medya ile buluşması da bu duruma benzemektedir. İlk kez karşılaşılacak medya kendi özünü dine ve dindara dayatmış görünmektedir. Fakat bu tablo yapılacak araştırmalar ve dini medya okur yazarlığı eğitimleriyle bozulacak ve dinin özünün korunduğu, medyanın sadece araç olduğu bir ortama doğru evrilecektir. Bu bakımdan ümitli olunmalı ve medya ve din alanındaki çalışmalara hak ettiği ilgi ve emek verilmelidir.

Kaynaklar

Akçayır, Murat. “Dijital Oyunlarda Şiddet”. *Eğitsel Dijital Oy*. Ed. Mehmet Akif Ocak. Ankara: Pegem Akademi Yayınlar, 2013.

Akgül, Mehmet. “Dijitalleşme ve Din”. *Marife Dini Araştırmalar Dergisi* 17/2 (2017).

Araştırmaları Merkezi ve 2018 yılında yayın hayatına başlayan olan Medya ve Din Araştırmalar Dergisi bu çalışmalardan bir kaçıdır.

Baesler, E. James - Chen, Yi-Fan. "Mapping the Landscape of Digital Petitionary Prayer as Spiritual/Social Support in Mobile, Facebook, and E-mail". *Journal of Media and Religion* 12/1 (2013).

Bodur, Hüsnü Ezber - Korkmaz, Sezai. "İlahiyat Öğrencilerinde Sosyal Medya Kullanımı ve Dindarlık İlişkisi". *KSÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi*. 30 (2017).

Cerçi, Sedat. *Televizyonun Sosyolojik Boyutu*. İstanbul: Şule Yayınları, 1996.

Cevherli, Kübra - Şantepe, Ayşe. "İlahiyat Fakültesi Öğrencilerinin Sosyal Medya Kullanım Alışkanlıkları". *Gençliğin Gelişimi ve Problemleri Karşısında Din Görevlileri*. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2016.

Cole, Brett. "In Brenton Harrison Tarrant's Australian hometown, his relatives remember violent video games, trouble with women". *Washington Post*. Erişim: 26 Mart 2019. https://www.washingtonpost.com/world/asia_pacific/in-brenton-harrison-tarrants-australian-hometown-his-relatives-remember-violent-video-games-trouble-with-women/2019/03/17/68c6aafe-48ad-11e9-b871-978e5c757325_story.html?noredirect=on&utm_term=.eoaf651b8128.

Davidson, Theresa - Farquhara, Lee K. "Correlates of Social Anxiety, Religion, and Facebook". *Journal of Media and Religion* 13/4 (2014).

"Fair Play? Violence, Gender and Race". Erişim: 23 Kasım 2014. , http://www.childrennow.org/uploads/documents/fair_play_2001.pdf.

Farrell, Justin. "The Divine Online: Civic Organizing, Identity Building, and Internet Fluency Among Different Religious Groups". *Journal of Media and Religion* 10/2 (2011).

Furat, Ayşe Zişan. “Medya ve Din, Din Eğitimi Açısından İmkan mı Tehdit mi?” *Dijitalleşen Din*. Ed. Mete Çamdereli - Betül Önay Doğan - Nihal Kocabay Şener. , İstanbul: Köprü Yayınları, 2015.

“Gartner Says Worldwide Video Game Market to Total \$93 Billion in 2013”. Erişim: 14 Şubat 2018. <https://www.gartner.com/newsroom/id/2614915>.

Gee, James Paul. *What Video Games Have to Teach Us About Learning and Literacy*. New York: Palgrave Macmillan Yayınları, 2003.

Gentile, Douglas A. - Anderson, Craig A. - Gentile, Douglas A. “Violent video games: The newest media violence hazard”. *Media Violence and Children: A Complete Guide for Parents and Professionals*. Westport: Praeger Publication, 2013.

Gül, Recep Emin. “Sosyal Medyada Hadis Kullanımı-Facebook ve Twitter Özelinde”. *Yüzüncü Yıl Üniversitesi SBE Dergisi*. 30 (2016).

Gülerarslan, Aşina. “Uhreviye Karşı Seküler; Din ve Televizyon”. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. 24 (2010).

Gürsu, Orhan. “Değerlerin Çözülmesi Bağlamında Medya, Bilişim ve İletişim Teknolojilerinin İnsan Psikolojisi Üzerindeki Etkisi”. *Eğitimde Gelecek Arayışları: Dünden Bugüne Türkiye’de Beceri, Ahlak ve Değerler Eğitimi Uluslararası Sempozyumu*. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, 2016.

Haberli, Mehmet. “İslam ve İnternet”. *Dijitalleşen Din*. Ed. Mete Çamdereli - Betül Önay Doğan - Nihal Kocabay Şener. , İstanbul: Köprü Yayınları, 2015.

Hosseini, S. H. “Religion and Media, Religious Media, or Media Religion: Theoretical Studies”. *Journal of Media and Religion* 7/1-2 (2008).

Hutchings, Tim. “Contemporary Religious Community and the Online Church”. *Information, Communication & Society*, t.y.

“Internet Pornography Statistics”. Erişim: 13 Şubat 2018.
<http://www.toptenreviews.com/internet-pornography-statistics/>.

Kerr, Aphra. *The Business and Culture of Digital Games: Gamework and Gameplay*. London: SAGE Publications, 2006.

Lierfeld, Karl Johannes. “Human Core Values in the Digital Age – Challenges towards Philosophy, Ethics and Religion”. t.y.
www.nanoappsmedical.com/wp-content/uploads/2018/12/Human-Core-Values-for-the-Digital-Age.pdf.

Mcclure, Paul K. “Tinkering with Technology and Religion in the Digital Age: The Effects of Internet Use on Religious Belief, Behavior, and Belonging”. *Journal for the Scientific Study of Religion*. t.y. 2017.

Narmanlıoğlu, Haldun. “İslam ve İnternet”. *Dijitalleşen Din*. Ed. Mete Çamdereli - Betül Önay Doğan - Nihal Kocabay Şener. , İstanbul: Köprü Yayınları, 2015.

Okumuş, Ejder. “Gösterişçi Dindarlık”. *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 6/2 (2006).

Oyman, Nihat. “Sosyal Medya Dindarlığı”. *KSÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi*. 28 (2016).

Polat, Mizrap - Eren, Esra. “İlköğretim DKAB Öğretmen Adaylarının Sosyal Medya Kullanım Alışkanlıklarının Değerler Eğitimi Bağlamında Analizi”. *Küreselleşme Sürecinde Din Eğitimi Sempozyum Kitabı*. Eskişehir, 2013.

Postman, Neil. *Televizyon: Öldüren Eğlence*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 1995.

Solmaz, Aysun. *Toplumsallaşma Sürecinde Din Eğitiminin Medya Algılaması ve Medya Kullanım Alışkanlıkları Üzerindeki Rolü*. Yayınlanmamış YL Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2017.

Şirin, Mustafa Ruhi. *Çocuk ve Gençlere Yönelik Dini Yayınların Mevcut Durumu ve Geleceğe Yönelik öneriler (Din, Aile, Çocuk, Genç ve Medya)*, Türkiye 1. Dini Yayınlar Kongresi. Ankara: DİB Yayınları, 2004.

Turanalp, Muhammed Fatih. “İnternetin Ergenlere Olumsuz Etkileri Üzerine Din Eğitimi Temelli Bir Yaklaşım”. *Marife* 16/1 (2016).

“Use technology to spread message of religion: Imam of grand mosque in Mecca”. Erişim: 16 Şubat 2018. <http://indianexpress.com/article/cities/delhi/use-technology-to-spread-message-of-religion-imam-of-grand-mosque-in-mecca/>.

Yenen, İbrahim. “Medya ve Din”. *Din Sosyolojisi El Kitabı*. Ed. Niyaz Akyüz - İhsan Çapcıoğlu. Ankara: Grafiker Yayınları, 2012.

Yorulmaz, Bilal. “Dijital Oyunlardaki Din ve Din Eğitiminde Dijital Oyunların Kullanılma İmkânı”. *Dijitalleşen Din içinde*. Ed. Mete Çamdereli - Betül Onay Doğan - Nihal Kocabay Şener. İstanbul: Köprü Yayınları, 2015.

Yumrukuz, Özlem. “Şiddete Karşı Duyarsızlaşma ve Sosyal Medya İlişkisi Üzerine Bir İnceleme”. *Marmara İletişim Dergisi*. 28 (2017).

Blockchain Teknolojisi, Kripto Paralar ve Fıkıh¹

Doç. Dr. Süleyman Kaya*

Giriş

Dijitalleşme, din ve değerleri konuştuğumuz bu sempozyumda dijitalleşmenin özel bir ürünü veya sonucu diyebileceğimiz kripto paralar üzerinde duracağız. Kripto para üzerinde konuşabilmek için evvelmirde para ve tarihi serencamı üzerinde duracağız. Sonrasında kripto paraların alt yapısını oluşturan blockchain teknolojisine dair kısaca bilgi vereceğiz. Her ne kadar başlığımız genel olarak kripto paralar ise de örnek olarak Bitcoin üzerinde duracağız. Kripto paralar kriptografiye dayanma bakımından ortak olsalar da her birinin ayrı bir hikayesi, ayrı bir yazılımı bulunmaktadır. Binin üzerinde kripto para türü bulunmakta olup bunların her birisini veya bir çoğunu tanıtmak da oldukça zor ve başka çalışmaların konusunu teşkil etmektedir. Bizim için genel olarak fikir vermesi, dijitalleşmenin para alanında geldiği noktayı göstermesi açısından belli bir kripto paranın tanıtımı yeterli olacağı kanaatindeyiz. Bu minval üzere ilk olarak kabul gören ve hali hazırda en çok yaygınlık kazanmış, piyasa değeri en yüksek olan Bitcoin'i tanıtmakla yetineceğiz. Sonuçta bu tebliğdeki amacımız, Bitcoin örneğinde kripto paraların fıkhi açıdan tahlilini yapmak ve bu özel örnekten hareketle din ve değerlerimizle özelde dijitalleşme genelde teknoloji arasındaki ilişki üzerinde değerlendirmelerde bulunmaktır.

Para

Para, genel kabul gören mübadele aracı ve ortak değer ölçüsü olarak tanımlanabilir. Paranın genel kabul görmesi devlet eliyle sağlanabileceği gibi

¹ Bu metnin hazırlanmasında İGMG Din İstişare Kurulu'nda 20 Ocak 2018'de yaptığımız sunum ile Sakarya İSEFAM'ın 7 Mart 2018 tarihinde düzenlediği Kripto Para Birimleri Çalıştayında sunduğumuz tebliğden de yararlandık.

* Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi İslam Hukuku ABD.

böyle bir güç olmaksızın kendiliğinden de olabilir. Bu tanımdan anlaşıldığı üzere paranın en temel işlevleri mübadele aracı ve ortak değer ölçüsü olmasıdır. Paranın bunun yanı sıra ödeme aracı olması, değer saklama aracı olması, iktisat politikası aracı olması gibi işlevleri daha vardır.² Bir şeyin para olabilmesi için özellikle mübadele aracı, ortak değer ölçüsü ve değer saklama aracı olması gerektiğine vurgu yapılır.³

Parada bulunması gereken özellikler ise değer istikrarına sahip, taşınabilir, bölünebilir, dayanıklı, yeknesak ve nadir olması şeklinde özetlenebilir.⁴ Parada bu özelliklerin bulunması yukarıda zikredilen temel işlevlerin yerine getirilmesi açısından önem arz eder.

İnsanoğlu paranın icadından önce mal ve hizmetleri takas ediyordu. Sonrasında ilk olarak deniz kabuğu, fildişi, demir, tuz gibi bazı mallar mübadele aracı olarak kullanılmaya başlandı ki bu mallara emtia para denilebilir. Sonrasında altın ve gümüş madenleri öne çıkar. Bunlar zehirli olmayan, katı, renkli, yanmayan, paslanmayan, eritmesi çok zor olmayan, çok yaygın değil ama bulması aşırı zor olmayan maden olmaları hasebiyle para olmaya daha elverişlidir. Emtia para sistemi zamanla temsili para sistemine evrilmiştir. Sarraflar ve bankalar, karşılığında emtia para olan, istendiğinde emtia paraya çevrilebilen temsili paralar basmışlardır. Bu sistemde, basılan paranın toplam değeri karşılığında altın veya gümüş tutuluyordu.⁵

Paranın değerinin altın veya gümüşe endekslenmesi ve para arzının altın rezervleriyle sınırlandırılması 1920'li yıllarda terk edildi. Bunun temel sebebi olarak dünyadaki altın rezervlerinin ekonomik büyümeye uyum sağlayamaması gösterilir. Altın standardının terk edilmesinden sonra II. Dünya Savaşı sırasında 44 ülkenin katılımıyla Temmuz 1944'te gerçekleştirilen Birleşmiş Milletler, Para

² Sabri Orman - İsmail Kurt, ed., *Modern İktisat Literatüründe Para Kredi ve Faiz, Para Faiz ve İslam* (İstanbul: İlmi Neşriyat, 1992), 1-8.

³ Üzer, *Sanal Para Birimleri* (Uzmanlık yeterlilik tezi, 2017), 4.

⁴ Orman - Kurt, *Modern İktisat Literatüründe Para Kredi ve Faiz, Para Faiz ve İslam*, 8-9.

⁵ Çarkacıoğlu, *Kripto-para Bitcoin* (Ankara: SPK Araştırma Dairesi, 2016), 2-3.

ve Finans konferansında pek çok ülkenin kendi para birimini Amerikan dolarına endeksli itibari para yapmasına ve sadece Amerikan Dolarının altına dayalı olmasına karar verilmiştir.⁶ Amerika Birleşik Devletleri 1971 yılında Amerikan Dolarının, altın karşılığının bulundurulması zorunluluğunu kaldırmıştır.⁷

Zaman içerisinde itibari kağıt paranın yanı sıra elektronik olarak saklanan ve transfer edilebilen dijital para kullanılmaya başlandı. Banka hesaplarındaki dijital paralar kağıt paraların temsilidir. Son gelinen aşama ise kripto paralardır. Bunların temsil ettikleri fiziksel bir gerçekliği olmadığı gibi bunları destekleyen bir devlet otoritesi de yoktur. İtibari paralar onları ihraç eden, denetleyen bir otoritenin güvencesi altındadırlar. Kripto-paralara olan güven ise bu sistemi kullananların çoğunluğunun yanlış yapmayacağına olan inanç ile sağlanmaktadır.⁸

Kripto paraların değerlerindeki aşırı oynaklık sebebiyle mübadele aracı ve ortak değer ölçüsü olma işlevlerini yerine getiremedikleri, dolayısıyla mevcut halleriyle para olarak kabul edilemeyecekleri söylenmektedir. Ancak kripto paraların gelecekte genel kabul gören daha istikrarlı bir para birimi olma ihtimali de gündeme getirilmektedir.

Blockchain Teknolojisi

Blockchain teknolojisi yaklaşık 25-30 yıl önce geliştirilen bir teknolojidir. Bu teknolojinin sadece para ve finans sistemlerinde değil merkezi kaydı gerektiren birçok alanda kullanılmaya aday olduğu ve ciddi avantajları olduğu söylenmektedir. Satoshi Nakamoto'nun yaptığı şey bu teknolojiyi kullanarak kendiliğinden işleyen bir para sistemi geliştirmesidir.

Zincir gibi birbirine eklemlenmiş bloklardan oluşan ve blockchain olarak isimlendirilen bu sisteme dağıtık defter-i kebir teknolojisi de denilebilir. Bankalar

⁶ Üzer, *Sanal Para Birimleri*, 6-7.

⁷ Çarkacıoğlu, *Kripto-para Bitcoin*, 4-5.

⁸ Çarkacıoğlu, *Kripto-para Bitcoin*, 9.

önceleri tüm hesapları defter-i kebirde kaydederlerdi. Şimdilerde artık her türlü kayıt banka şubelerinin yanı sıra merkezlerindeki büyük serverlerde yapılıyor. Dağıtık defter-i kebir teknolojisiyle her türlü işlem birbirine eklemlenmiş bloklara kaydediliyor. Böylece bir varlığın, ıslak imzasız ama güvenli transferi mümkün oluyor.

Bu teknolojinin avantajlarından bir tanesi, sistemi kullanan tüm üyelerde kayıtların tamamı blok zincirler halinde mevcut olduğu için her hangi bir değişiklik, tahrif yapılamamasıdır. Aynı şekilde siber saldırının başarılı olma şansı da pek yoktur. Zira aynı veriler binlerce kullanıcının bilgisayarında kayıtlı olup bunların bir kısmını çökertmenin bir anlamı olmayacaktır.⁹

Bitcoinde zincire eklenen blok sayısı şu anda yaklaşık 600.000 civarında olup dijital ortamda kapladığı yer 200 GB'ın altındadır. Herkes, Bitcoin ağına bağlanarak, bu verileri kendi bilgisayarına indirebilir, inceleyebilir. Yine isterse sisteme dahil olur, dağıtık defter-i kebirin bir kopyasını kendi bilgisayarında tutmaya başlayarak Bitcoin sistemine destek verebilir. Dağıtık defter-i kebirini kendi bilgisayarında tutan uçlara tam uç (full node) denir.¹⁰

Tam uçlar, doğruladıkları blokları saklarlar, doğrulayamadıkları hiç bir bloğu saklamazlar. Bir bloğun tüm uçlarda aynı olması o blok üzerinde mutabakat olduğu anlamına gelir. Nadir ve kısa süreli geçici durumlarda, son eklenen bloklar bazı uçlarda farklılık gösterebilir. Ancak bu sorun kısa sürede sistem tarafından otomatik olarak çözülür.¹¹

Blok içerisindeki tüm işlemler ikişerli olarak özetlenir, ortaya çıkan özetler yine kendi aralarında ikişerli olarak özetlenir. Sonuçta tek bir özete ulaşılır. Her blok kendinden önceki bloğun hashini yani özetini içerir. Hashleri takip ederek ilk bloğa kadar gidilebilir. Her hangi bir blokta değişiklik yapılmaya kalkıldığında,

⁹ Üzer, *Sanal Para Birimleri*, 25.

¹⁰ Çarkacıoğlu, *Kripto-para Bitcoin*, 42.

¹¹ Çarkacıoğlu, *Kripto-para Bitcoin*, 42.

mesela bir kullanıcı kendisine fazladan para yazmaya kalktığında bu sistem tarafından reddedilir. Zira bir sonraki bloktaki hashle uyumsuz olacaktır.¹²

Bitcoin

An itibariyle binin üzerinde kripto para tedavülde bulunmaktadır. Bunların, işlemlerin belli bir kriptografi ile yapılması gibi ortak özellikleri bulunduğu gibi çok esaslı farkları da vardır. Her birinde teknolojinin yeni bir takım denemeleri bulunabilmektedir. Biz burada her birini ayrı ayrı tanıtmaya imkanına sahip değiliz. İlk olması, piyasa değeri ve yaygınlık itibariyle en önde olması hasebiyle Bitcoin'i tanıtmakla yetineceğiz.

Kasım 2008'de Satoshi Nakamoto kod isimli kişinin internette yayımladığı "Bitcoin: Eşler Arası Elektronik Nakit Sistem" adlı yazı sistemin manifestosu olarak nitelendirilebilir. Yazıda merkezi bir yapıya ihtiyaç duymadan eşler arası işleyen elektronik bir işlem ağı tasvir edilmektedir. Ocak 2009'da ilk para birimlerinin ihracıyla Bitcoin ağı ortaya çıkmıştır. İlk blok, aynı zamanda sistem geliştiricisi olan Satoshi Nakamoto tarafından üretilmiş ve bu işlem kendisine 50 hediye Bitcoin kazandırmıştır.¹³

Bitcoin, kısaca itibari para sistemine alternatif, yeni dijital bir parasal sistem olarak nitelendirilebilir. Bitcoin, 8 basamağa kadar bölünebilir, dolayısıyla 0,00000001 Bitcoinlik bir işlem yapmak mümkündür. En küçük birime Satoshi denir. Başka bir deyişle, 100 Milyon Satoshi 1 Bitcoin eder.¹⁴

Bitcoin istenildiği anda TL, Dolar, Euro gibi bir başka para birimine çevrilebilir. Bunu kişiler kendi aralarında yapabilecekleri gibi bu işlemleri gerçekleştiren borsalarda da yapabilirler. Bitcoinle her türlü ödeme de gerçekleştirilebilir. Belli bir borcunu Bitcoin ile göndermek isteyen kişi banka üzerinden yapılan para transferlerine nazaran hem daha kısa sürede hem de çok

¹² T.y., <https://www.youtube.com/watch?v=deVGBikStlw>.

¹³ Üzer, *Sanal Para Birimleri*, 29-30.

¹⁴ Çarkacıoğlu, *Kripto-para Bitcoin*, 11-14.

daha düşük bir maliyetle bu transferi gerçekleştirebilecektir. Transfer işlemi banka gibi bir aracı vasıtasıyla yapılmadığından komisyon ödemesi olmayacaktır. Sadece işlemin onaylanma hızını arttırmak isteyenler çok cüzi bir komisyon vereceklerdir.

Bitcoin transferleri, Bitcoin cüzdan adresleri arasında gerçekleşir. Bitcoin cüzdan adresi, geleneksel bankacılık sistemindeki, hesap numarasına benzetilebilir. Bu adresler rakam ve harflerden oluşan, kimlik, lokasyon ve diğer hiç bir kişisel bilgiyi içermeyen, karışık bir dizedir (string). Fakat, Bitcoin cüzdan adresini bildiğiniz birisinin, tüm Bitcoin işlemlerini görmeniz mümkündür, sistem bu anlamda çok şeffaftır.¹⁵

Bitcoin ağına dahil olan madenci diye isimlendirilen uçlar, işlemleri onaylamanın yanı sıra bu işlemleri bloklara kaydederler. Ortalama 10 dakikada bir blok oluşturulur ve zincire eklenir. Bloğu oluşturan madenci yeni işlemlerin yanı sıra bir önceki bloğun özetini ve kendisine belli bir miktar ödülü bloğa kaydeder. Ödül ilk başta 50 bitcoindi. Ancak her 210.000 blokta ödül yarı yarıya düşmekte olup an itibariyle 12,5 bitcoindir. Sonuçta ödül miktarı en küçük para birimi olan 1 Satoshi'nin altına düşünce daha küçük bir para birimi olmadığından Bitcoin arzı duracaktır. Bu tarih itibariyle arz edilen Bitcoin sayısı 21.000.000 adet olacaktır.

Sıradaki bloğu oluşturup ödülü kazanma hakkı, karmaşık bir algoritmayı deneme yanılma yoluyla çözen madenciye aittir. Daha fazla işlemci gücü olan madencinin daha fazla şansı olduğu söylenebilir. Bitcoin madenciliği yapan kişi sayısı ve kullanılan işlemci gücü arttıkça, algoritmanın daha kısa sürede çözüleceği varsayılabilir. Ancak süre 10 dakikanın altına indiğinde sistem otomatik olarak algoritmayı zorlaştırıyor.

Satoshi Nakamoto, bu sistemi tanıttığı makalenin başlığında Bitcoin'i elektronik para olarak tanımlıyor (Electronic Cash System). Nakamoto, internet üzerinden yapılan alışverişlerin finansal kurumlara bağımlı hale geldiğine, güven

¹⁵ Çarkacıoğlu, *Kripto-para Bitcoin*, 12.

duyulan üçüncü taraf olmadan bir iletişim kanalı üzerinden ödeme yapılabilecek bir mekanizma bulunmadığına vurgu yapıyor. Sonrasında kriptografik kanıta dayalı, iki tarafın üçüncü bir güvenilir kişiye gerek duymadan doğrudan birbirleriyle işlem yapabileceği bir elektronik ödeme sistemine ihtiyaç olduğunu belirtiyor.¹⁶ Nakamoto'nun banka gibi kurumlara bağımlılığı ve komisyon ödemelerini ortadan kaldırmayı hedeflediği söylenebilir.

Bitcoin transferi Bitcoin cüzdan adresleri arasında gerçekleşir. Bitcoin dünyasına adım atmanın yolu, öncelikle bir Bitcoin cüzdanı edinmektir. Hem bilgisayarlar hem de tablet ve cep telefonları için pek çok Bitcoin cüzdan uygulaması bulunmaktadır. Bu yazılımlar yüklendikleri anda yükleyene özel gizli anahtar, açık anahtar ve Bitcoin adresini üretirler. Bitcoin cüzdanlarında güvenlik gizli anahtarla sağlanır.¹⁷

Bitcoin transferinde dijital imza esastır. Dijital imza, gizli (private) ve açık (public) anahtar ikiliyle çalışan, matematiksel olarak güvenilirliği ispatlanmış şifreleme yöntemidir. Dijital imza atmak isteyen herkesin kendine ait, gizli ve açık anahtarı olması gereklidir. Gizli anahtarla şifrelenen bir mesaj, sadece şifreleyene ait açık anahtarla çözülebilir. Gizli anahtar adı üzerinde gizlidir, sadece imzalayanda bulunur, kimseyle paylaşılması gerekir. Açık anahtarın dağıtılmasında, hatta imzalı mesaja ek olarak gönderilmesinde hiç bir mahsur yoktur.

Bir kimsenin daha önce elde ettiği Bitcoin'i transfer ettiğinde, bu Bitcoin'i daha önce bir başkasına transfer etmediğinin teyidi önem arz eder. Bunun için tüm işlemler açıkça ilan edilir. Ağ kısaca şöyle çalışır: Yeni işlemler tüm uçlara yayılır, her bir uç yeni işlemleri bir blok içinde toplar, her bir uç kendi bloğu içinde bir iş-kanıtı bulmak için çalışır, iş-kanıtını bulan uç bunu diğer uçlara yayar, diğer uçlar blok içindeki tüm işlemler geçerliyse ve daha önceden harcanmadıysa bloğu kabul ederler. Uçlar bir sonraki bloğu çözmek için

¹⁶ Satoshi Nakamoto, *Bitcoin: Eşten-eşe Elektronik Nakit Ödeme Sistemi*, t.y., 1.

¹⁷ Çarkacıoğlu, *Kripto-para Bitcoin*, 28.

çalışmaya koyulduklarında önceki bloğun özetini de yeni bloğa dahil ederler, böylece bloğu kabul ettiklerini göstermiş olurlar.¹⁸

Tüm işlemlerin açık şekilde ilan edilmesi, herkesin bilgisine açık olması istenilen bir durum değildir. Ama açık anahtarları isimsiz tutarak gizlilik sağlanabilir. Belli bir cüzdandan bir başkasına belli bir miktar gönderdiği izlenebilir ancak işlemi kimin yaptığı bilgisi yoktur. Bu borsaların işlemlerle ilgili açıkladıkları bilgi miktarına benzer. Tek tek her alış satış işleminin zamanı ve miktarı herkesin görebileceği şekilde ilan edilir fakat tarafların kimlikleri gizlidir.¹⁹

Belli bir Bitcoin işleminin küresel ağa ilanından sonra oluşacak ilk blokta yer alma garantisi yoktur. Ağdaki yoğunluğa göre bir miktar gecikme olabilir. Ancak işlemi yapan kişi dilerse belli bir komisyon ödeyerek işlemine öncelik kazandırabilir.

Kripto Paraların Fıkhi Meşruiyeti

Kripto paralara fıkhi meşruiyet açısından yöneltlen bir takım eleştiriler vardır. Bu başlık altında her bir eleştiriye birer paragrafla ana hatlarıyla değerlendirmeye çalışacağız.

Yöneltlen eleştirilerin başında bir şeyin para olabilmesi için değerini devlet otoritesinden alması gerektiği gelir. Ancak fıkhen böyle bir şartın olduğuna dair her hangi bir delil serdedilmemiştir. Üstelik Hanefi kaynaklarda bir şeyin özel olarak para olmak üzere basılması halinde para olarak kabul edileceği, ancak bir şeyin para olarak kullanımında teamül oluşması halinde teamülün paranın basılması mesabesinde olacağı ifade edilir.²⁰

¹⁸ Nakamoto, *Bitcoin: Eşten-eşe Elektronik Nakit Ödeme Sistemi*, 3.

¹⁹ Nakamoto, *Bitcoin: Eşten-eşe Elektronik Nakit Ödeme Sistemi*, 6.

²⁰ Damâd Abdurrahman b. Muhammed Şeyhzâde, *Mecmau'l-enhur*, ed. Halil İmran el-Mansur (Beyrut: Daru'l-kütübi'l-ilmîyye, 1998), 1: 720.

Kripto paraya yönelik bir diğer itiraz, spekülasyon ve manipülasyona açık olması ve aşırı dalgalanma neticesinde haksız kazanç ve zararların ortaya çıkabilecek olmasıdır. Hatta özellikle Bitcoin son zamanlarda çok hızlı değer kazandığı için bir balon olduğu uyarısı yapılmaktadır. Kripto paraların toplam piyasa değeri dünya finansal piyasaları ile mukayese edildiğinde henüz küçük kalmaktadır. Dolayısıyla büyük sermayedarların piyasayı manipüle etme imkanı vardır. Ama zaman içerisinde kripto paraların çok daha büyük ölçeklere ulaşması halinde ki hızla büyüyor, bu problemin minimize olacağı dile getirilmektedir.

Aslında bu problem kapitalist sistemin kendisinden de kaynaklanıyor. Büyük sermayedarlar istedikleri hemen her şeyi manipüle edebiliyorlar. Geçtiğimiz yıllarda altın üzerinde nasıl bir manipülasyon olduğuna şahit olduk. Bu durum karşısında altın alıp satmanın meşruiyetini sorgulamadık. Ama bu tür manipülasyonlar veya spekülasyonlar neticesinde ister altın alıp satarak, ister dolar alıp satarak para kazanmanın meşru olmadığını söyledik. Dolar alıp satmak sarf akdinin kurallarına riayet edildiği sürece fıkhen meşrudur. Ama mesela 2001 krizi öncesinde krizi tahmin eden spekülâtörler veya tetikleyen manipülâtörler birkaç gün öncesinde TL'den dolara dönmüşlerdi. Böylece bir gecede paralarını neredeyse ikiye katladılar. Bu kazanç havadan gelmedi, o gece cebinde banka hesabında TL'si bulunanların paraları yarı yarıya değer kaybetti. Burada şeklen dolar alıp satma şeklinde bir sarf işlemi vardır. Ama bunun haklı bir kazanç, helal olduğunu söylemek çok zordur. İtibari paralar için söylediğimiz bu hükmü kripto paralar için de pek tabi ki söyleyebiliriz.

Devlet denetimi ve teminatı altında olmama kripto paralara yöneltilen bir diğer eleştiridir. Ancak tamamen denetimsiz, kontrolsüz bir sistem söz konusu değildir. Ripple gibi merkezi bir kurumun denetim ve kontrolünde olan kripto paralar olmakla birlikte Bitcoin gibi kripto paralarda böyle bir yapı söz konusu değildir. Ancak Bitcoin sisteminde uç olarak bulunan tüm madencilerin aynı zamanda sistemi denetlediklerini unutmamak gerekir ki konunun uzmanları bu noktada herhangi bir güvenlik zafiyeti olmadığı kanaatindedirler.

Saadet zinciri benzeri belirli kesimlerin haksız ve sebepsiz zenginleşmesi meselesine gelince, Bitcoin üzerinden konuşacak olursak, saadet zinciri benzetmesinin isabetli olmadığı açıktır. Bitcoin madenciliğinin haksız, sebepsiz zenginleşme olduğunu söylemek de çok isabetli gözüküyor. Madenciler her türlü işlemin onaylanmasını, denetlenmesini, kayda geçirilmesini vs. sağlıyorlar. Tüm işlemleri yeni bir bloğa kaydettiği gibi önceki blokun hashini de ekliyor. Üstelik bloğu oluşturabilmesi için kriptografik olarak şifrelenmiş bir kodu çözmek için elektrik ve işlemci maliyetlerini üstlenmek durumundadır.²¹ Bunların karşılığında belli oranda Bitcoin kazanmaları karşılıksız para basmak suretiyle elde edilen kazançlara oranla daha masum gözükmektedir.

Şifrelerin kırılabilmesi meselesine gelince bu risk sair bankalardaki hesaplar için de söz konudur. Kaldı ki cüzdanın internet bağlantısı olmayan bir ortamda tutulması gibi tedbir almak mümkündür.

İllegal işlerde kullanılması da önemli bir itiraz noktasıdır. Kripto paraların illegal işler yapan kimselerin para transferlerini kolaylaştırdığı söylenebilir. Burada sistemin herkese sunduğu imkanın, illegal iş yapanlar tarafından da kullanılması söz konusu denilebilir.

Değerlendirme

Genel olarak teknolojinin, dijitalleşmenin özel olarak blockchain teknolojisi ve kripto paraların her teknolojik yenilik gibi olumlu yönleri, sunduğu bir takım fırsatlar olduğu gibi olumsuz tarafları, bir takım riskleri de vardır. Olumsuz yönleri, riskleri ön plana çıkarılarak tamamen uzak durmalıyız denilebileceği gibi olumlu yönleri, sunduğu fırsatlar ön plana çıkarılarak olduğu gibi almalıyız şeklinde bir söylem de geliştirilebilir.

Sabahleyin sempozyumun açılış oturumunda dekan bey genel geçer bir soruyu hatırlattılar. “Batının sadece tekniğini alıp kendi ahlaki değerlerimizi

²¹ Melih Turan, “diyanet-kriptoparalar-firsatlar”, 2017, <http://islamiktisadi.net/index.php>.

sürdürelim, böyle bir şey mümkün mü?” Batıda üretilen her türlü teknolojiyi olduğu gibi transfer edersek, elbette bu soru çok anlamlıdır. Zira her bir teknik, teknoloji onu üreten toplumun, kültürün değerlerini de taşır. Dolayısıyla yapmamız gereken şey teknolojiyi olduğu gibi transfer edip kullanmak değil, dünyanın neresinde kimler tarafından üretilirse üretilsin bilgiyi, tekniği, teknolojiyi öğrenip kendi değer dünyamıza uygun olarak yeniden üretmektir.

Öğleden önceki oturumda Enis Ali Yurtsever Hocam çok güzel örnekler verdiler. Özellikle bir takım paylaşım sitelerinin, hakkımızda her türlü bilgiyi depoladıklarını, bize ait mahrem bilgileri topladıklarını ve yeri geldiğinde bu bilgileri para karşılığında satabildiklerini söylediler. Üstelik toplumumuzun yarıdan fazlası bu siteleri kullanıyor. Bu noktada geliştirilebilecek üç farklı tavrın olduğu söylenebilir. Birincisi tamamen uzak dururuz. Bu tür paylaşım sitelerinin yanı sıra akıllı telefon, internet hatta bilgisayar gibi teknolojileri kullanmayız. İkincisi şu anda yaptığımız gibi batıda üretilen bu teknolojilerin tamamını olduğu gibi alıp kullanırız. Böylece teknolojinin getirdiği büyük avantajlardan yararlanmış oluruz. Ancak bir taraftan da bu teknolojiyi üretenlere bize ait her türlü bilgiyi depolama fırsatı vermiş oluruz. Üçüncüsü yukarıda da işaret ettiğimiz üzere bilimde, teknikte meydana gelen tüm değişimleri takip eder, öğreniriz ve bizim değerlerimize uygun olarak üretilmesi mümkün olan her birini kendimiz bu istikamette yeniden üretiriz. Ancak bugün toplum olarak bunun maalesef çok uzağındayız.

Teknolojiye hükmetme peşi sıra ekonomik, askeri ve siyasi hegemonyayı da getiriyor. Biz bu alandaki üstünlüğümüzü batı dünyasına kaybettikten sonra batının hegemonyası altında yaşıyoruz. Hem de her açıdan ekonomik, kültürel, yaşam tarzı, dünya görüşü vs. sadece İslam dünyası değil tüm kadim medeniyetler de kendi değerlerinden her geçen gün uzaklaşıyor, Batılılaşıyor. Bilimdeki üstünlük, teknolojiadaki üstünlük böyle bir sonuç doğuruyor. İşin en kötü tarafı bugün bu alanda güçlü olan ve dünyaya hükmeden medeniyet vahiy dışı, din dışı, ahlaki değerlerden yoksun bir medeniyet. Bunun bir sonucu olarak

da insanlık son dört yüzyılda çok büyük zulüm, sömürü ve katliamlarla karşılaştı ve hala daha bu tür olumsuzluklar yaşamaya devam ediyor.

Sonuç olarak olumsuz yönlerini ön plana çıkararak teknolojiden uzak kalmak yerine teknolojiyi olumsuz yönlerini minimize edecek şekilde yeniden üretmeliyiz. Bunun aynı zamanda hayat memmat meselesi olduğu da söylenebilir.

Kaynaklar

Çarkacıoğlu. *Kripto-para Bitcoin*. Ankara: SPK Araştırma Dairesi, 2016.

Nakamoto, Satoshi. *Bitcoin: Eşten-eşe Elektronik Nakit Ödeme Sistemi*. t.y.

Orman, Sabri - Kurt, İsmail, ed. *Modern İktisat Literatüründe Para Kredi ve Faiz, Para Faiz ve İslam*. İstanbul: İlmi Neşriyat, 1992.

Şeyhzâde, Damâd Abdurrahman b. Muhammed. *Mecmau'l-enhur*. Ed. Halil İmran el-Mansur. Beyrut: Daru'l-kütübi'l-ilmiyye, 1998.

Turan, Melih. “diyanet-kriptoparalar-fırsatlar”. 2017.
<http://islamiktisadi.net/index.php>.

Üzer. *Sanal Para Birimleri*. Uzmanlık yeterlilik tezi, 2017.

T.y. <https://www.youtube.com/watch?v=deVGBikStlw>.

Dijital Çağda Din ve Değişen Dindarlık

Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Haberli*

Giriş

Dijital çağ, toplum hayatının iletişim teknolojileri tarafından kuşatıldığı ve dönüştürüldüğü günümüz postmodern dünyasını ifade etmek için kullanılmaktadır. Mikro işlemciler, bilgisayar, fiber optik, uydu teknolojisi ve özellikle internetin gelişimi dijitalleşmenin itici gücünü oluşturmaktadır. Dijitalleşme denildiğinde tasavvur edilen ilk şey internet tabanlı medya formlarıdır. Ancak dijitalleşmenin, internetten daha kapsamlı bir olguya gönderme yaptığını ifade etmek gerekmektedir. Bilgisayarda ve playstationda oyun oynama, telefon ile SMS göndermek gibi iletişim ve etkileşim biçimleri, teknik olarak internetin parçası olmamakla birlikte mikroçipler ve uydular tarafından sağlanmaktadır. Bunlar da dijitalleşmenin önemli bir ayağıdır. Bu bakımdan interneti, sadece bilgisayarları değil diğer kitle iletişim araçlarını ve dijital cihazları birbirine bağlayan ve onları bütünleştiren bir teknoloji olarak görmek daha doğru olacaktır. Örneğin; bilgisayarlar, akıllı telefon ve televizyonlar, dijital saatler ile tablet benzeri cihazlar dijitaldir ama internet onları bütünleştirmekte ve daha işlevsel kılmaktadır.

İnternet tabanlı yeni medya ya da daha popüler ifadeyle dijital medya, dijital çağı karakterize eden en önemli unsurdur. Farklı iletişim teknolojilerini içerisine alan şemsiye bir terim olan dijital medya; bilgisayar, mobil cihazlar, tablet, podcast, 3D sanal dünyalar, web siteleri ve hatta e-postaları içerisine alan oldukça geniş bir kavramdır. Dijital medyayı, radyo, TV ve gazete benzeri geleneksel medya biçimlerinden farklı kılan belirgin özellikler bulunmaktadır. Bunlar:

* Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Din Bilimleri ABD.

- İletiler ile verilerin kolay ve hızlı iletilmesini sağlayan *dijitallik*
- Metin, ses, resim, video benzeri her türlü veriyi tek bir dijital platform aracılığıyla bütünleştirme ve toplayabilmesini ifade eden *yakınsama*
- Kullanıcılar arasında senkronik/asenkronik iletişime imkan sağlayan *interaktivitedir*.¹

Geleneksel medya, iletişim sürecinde iletilere aracılık eden kanal işlevi görürken, dijital medya, McLuhan'nın ifadesiyle mesajın kendisi olmakta² ve iletilerin etkileşimli bir şekilde dolaşıma girdiği iletişim ortamını meydana getirmektedir. Bu özellikler, kitle iletişiminde süregelen iletişim, bilgi üretimi ile dağıtım pratiklerini dikey ve yatay düzlemde köklü değişikliklere uğratmıştır. Bilgi ve enformasyonun yayılması hatta üretilmesinde herhangi bir otorite veya profesyonele olan ihtiyaç ortadan kalkmıştır. Kullanıcı, medyanın sunmuş olduğu içeriğe mahkum olmaktan çıkmış, içeriğe müdahale edip kendi içeriğini oluşturma imkanını yakalamıştır.³ Örneğin Wikipedia, Youtube ve Ekşisözlük gibi sanal platformlarda yazılı, sesli ve görüntülü içerik oluşturulabilmekte, aynı zamanda bunlar herkese açık bir şekilde paylaşılabilmektedir. Bu da kullanıcıyı aynı anda hem iletinin kaynağı hem de hedef kitlesi şeklinde konumlandırmaktadır.

Dijitalleşme ve Toplumsal Dönüşüm

Dijital medya, kullanım yoğunluğu sebebiyle günlük hayat ile iç içe geçmiş, sosyal yaşamın uzantısı haline gelmiştir. Bu noktada dijital medyanın, offline (çevrimdışı) ve online (çevrimiçi) yaşam arasındaki entegrasyonu sağlaması, bu iki uzam arasındaki ayrımın anlamını kaybedeceği bir süreçte doğru

¹Dijital medyanın diğer özellikleri hakkında geniş bilgi için bkz. Arvidsson-Alessandro Delfanti (New Jersey: John Wiley&Sons, Inc, 2019), 9-11.

² Marshall McLuhan, *The Medium is The Massage: An Inventory of Effects* (California: Gingko Press, 2001), 26.

³ Mehmet Haberli, *Sanal Din: Tarihsel, Kuramsal ve Pratik Boyutlarıyla İnternet ve Din* (İstanbul: Açılımkitap, 2014), 35.

gidildiğine işaret etmektedir.⁴ Bankacılık işlemlerinden e-ticarete, kurban bağışından zekât vermeye kadar, beden, zaman veya fiziksel mekâna ihtiyaç kalmadan yapılan bir kısım rutin iş veya dini vecibelerin, bilgisayar veya mobil cihazlardan yapılabilir hale gelmesi, sosyal yaşamla dijital dünya arasındaki geçişkenliği gösteren en basit örneklerdendir. Birçok gazete, dergi ve kitap hem matbu olarak yayımlanmakta hem de aynı anda dijital formatlarda (pdf, epub, djvu) internet ortamına aktarılmaktadır. Hatta birçok gazete, yayınevi ve derginin sadece dijital ortamlarda yayım yaptıkları görülmektedir. Dijitalleşmenin geldiği noktada ıslak imzadan dijital imzaya (e-imzaya) doğru hızlı bir dönüşüm yaşanmıştır. Dijitalleşme, geleneksel eğitim yöntemlerini de kökten değiştirmiş, neredeyse eğitim sisteminin bütün kademelerinde akıllı tahta kullanılmaya başlanmıştır. Bunun yanı sıra finans işlemleri ve alışveriş alışkanlıklarında bir dijitalleşme sürecine girilmiştir. Bitcoin, Litecoin, Ripple ve benzeri sanal paralar ortaya çıkmıştır. Hatta herhangi bir banka kartı kullanmadan, sadece telefonlarındaki barkodu okutarak, para çekilebildiği, ödeme yapılabildiği bir dijital dönüşüm süreci yaşanmaktadır.

Dijitalleşmenin, günümüz insanını bütünüyle kuşattığı görülmektedir. Bir kişinin varlığı, neredeyse onun sosyal medyada var olup olmamasına bağlı olarak algılanmakta, dijital medya kullanımı ise toplumsallaşmanın belki de en önemli göstergesi ve aracı olarak görülmektedir. Bu noktada Baudrillard, toplumsallaşmanın iletişim araçlarının gönderdiği mesajlarla ilgilenme düzeyiyle doğru orantılı bir şekilde ölçüldüğünü, iletişim araçları ve gönderdikleri mesajlarla ilgilenmeyenlerin gücül ya da gerçek düzeyde toplumsallaşmamış insanlar olarak kabul edildiklerine⁵ vurgu yapmaktadır. Nitekim akıllı telefonu olmayan, Facebook, Twitter kullanmayan insanlar, asosyal oldukları intibası uyandırabilmektedirler. Hatta belirli bir süre Tweet atmayan, Facebook'ta, Instagram'da paylaşım veya beğeni yapmayan kişilerin, "başlarına bir şey mi

⁴ Delfanti, 48.

⁵ Jean Baudrillard, *Simülakrlar ve Simülasyon*, trc. Oğuz Adanır (Ankara: Doğubatı Yayınları, 2005), 118.

geldiği” ya da “internet erişimi olmayan bir yerde mi” oldukları düşünülmektedir. Sosyal medyada yapılan paylaşımları beğenmek, yorumlamak, emoji bırakmak dahi kişinin çeşitli konular hakkındaki düşünce dünyasından önemli izler taşımaktadır.

Dijitalleşme ve Din

İnsanların sahip oldukları inancı ve kültürü tanıtmak veya diğer toplumlara benimsetmek çabalarının eski dönemlere kadar uzandığı bilinmektedir. Bu noktada iletişim, bazen de dini amaçlarla, düşünce ve bilgiyi daha uzak mesafelere daha hızlı yayarak insanlar üzerinde etkili olmaya olanak sağlayan bir süreç olarak görülmüştür.⁶ En ilkel iletişim araçlarından (mağara resimleri, Eski Mısır heykelleri, papirus kâğıdı); matbaa, elektronik medya ve günümüzdeki dijital iletişim teknolojilerine kadar (ipod, internet vb.) neredeyse hepsi dini düşünce, inanç ve bilginin diğer toplumlara aktarılmasında birer araç olarak kullanılmıştır. Bu bağlamda, modern iletişim araçları çıkmadan önce, bilgi ve kutsal metinlerin yalnızca sözlü olarak veya yazılı kültürün önemli unsuru olan kitaplar aracılığıyla aktarıldığı ve muhafaza edildiği bilinmektedir. Dijital çağda ise, sözlü veya yazılı kültürle aktarılan dini literatürün önemli bir kısmının dijital ortama aktarılıp dağıtıldığı görülmektedir. Web siteleri, sosyal medya, forumlar ve bulut depolama sürücüler, herkesin erişimine açık milyonlarca dini doküman barındırmaktadır. Bunun yanında, Google Playstore, Appstore ve benzeri platformlar bünyesinde yer alan, Kur’an, hadis, tefsir, meal, ilmihal ve benzeri uygulamalar kullanıcıların dini bilgiye erişimini oldukça kolaylaştırmıştır.

Dinin Dijitalleşmesi/Dijital Din ve Dindarlık

Ağ toplumu kuramcısı Manuel Castells, kültürel ifadelerin birçoğunun, dijitalleşmiş elektronik üretime, dağıtımına ve sinyal alışverişine dayalı bütünleşmiş bir iletişim sistemine dâhil edilmesinin toplumsal oluşumlar, süreçler üzerinde

⁶ James. W. Carey, *Communication as Culture: Essays on Media and Society* (New York: Routledge, 1992), 14.

ciddi etkileri olduğuna vurgu yapmaktadır.⁷ Bu bağlamda dijital çağda medyanın kültür ve bileşenlerini dönüştürerek yeni kültür formları oluşturduğu, herkesçe bilinen bir gerçek olarak karşımıza çıkmaktadır. Kültürel ifadelerin önemli bir bileşeni olan ve birçok insanın hayatında etkin rol oynayan din olgusunun, iletişim teknolojileriyle nasıl bir etkileşime girdiği, geçmişte yapılan sosyal bilim çalışmalarında genellikle ihmal edilmiştir. Ancak otuz yıldan bu yana, dijital teknoloji ve internet odaklı araştırma yapan bilim insanları, bu teknolojiler ile toplum, kültür ve dinin kesişim ve etkileşim noktalarına artan bir ilgi göstermeye başlamışlardır. Bu noktada iletişim bilimciler, sosyologlar ve din sosyologları, dinin/dinlerin dijital medya ile etkileşimini birkaç açıdan sınıflandırmış ve tanımlamışlardır. 1990'lı yılların ortalarından 2000'li yılların başlarına kadar ki dini içeriklerin internet ortamıyla buluşması sürecinde, söz konusu olguyu ifade etmek için (Cyber/Virtual Religion) “Sanal Din” kavramı, yaygın olarak kullanılmıştır. Bu kavram, din/dinler ile bilgisayar teknolojilerinin karşılaşmasını ve insanların dini ve manevi hayatlarının sanal dünyaya taşınmasını ifade eden yeni etkileşim biçimini ifade etmek için kullanılmıştır. 2000'li yıllardan sonra internet ortamında interaktivite seviyesinin artmasıyla birlikte Helland, din/dinlerin interneti bir iletişim aracı olarak kullanmasını ifade eden “Religion Online”, ve din/dinlerin, interneti ve yeni medyayı bir etkileşim ortamı olarak kullanmasını ifade eden “Online Religion” şeklinde bir kavramsallaştırma yoluna gitmiştir.⁸

Dijital teknolojiye yaşanan gelişmeler, yeni medya ortamlarının çeşitliliği, işlevselliği ve din ile etkileşiminin artması, zamanın ruhuna uygun yeni tanım ve kavramsallaştırmalar ortaya çıkarmıştır. Bu noktada son yıllarda, çevrimiçi dini pratiği ifade etmek üzere “Dijital Din” kavramının daha yaygın olarak kullanılmaya başladığı görülmektedir. Sanal Din ve Online Religion/Religion

⁷ Manuel Castells, *Enformasyon Çağı: Ekonomi, Toplum ve Kültür Birinci Cilt: Ağ Toplumunun Yükselişi*, trc. Ebru Kılıç (İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2006), 500.

⁸ Helland C, “Online-Religion/Religion-online and Virtual Communitas”, *Religion on the Internet: Research Prospects and Promises*, ed. Hadden J.K - D.E. Cowan (London: JAI Press/Elsevier Science, 2000), 214-219; Haberli, *Sanal Din: Tarihsel, Kuramsal ve Pratik Boyutlarıyla İnternet ve Din*.

Online tanımlarını içerisine alan “Dijital Din” kavramı; dijital medya ve kültürü aracılığıyla ortaya çıkan din olgusunu ifade etmek için kullanılmaktadır.⁹ Bu tanım, sadece çevrimiçi ortamda ifade ve pratiğini bulan bir din anlayışını değil, aynı zamanda dijital medyanın ve ortamların dini pratiği nasıl şekillendirdiğine ve dini pratikler tarafından nasıl şekillendirildiğine gönderme yapmaktadır.¹⁰

Dijital din olgusuna zemin hazırlayan temel bileşenler bilgisayar ve akıllı telefon başta olmak üzere, taşınabilir mobil cihazlardır. Dinin, dijital dünya içerisinde yayıldığı bileşenler gittikçe çoğalmaktadır. Dijital ses kayıtları, videolar, PC oyunları, web siteleri, e-mail ve sosyal medya, dijital dinin bileşenlerinden birkaçını oluşturmaktadır.¹¹ Dijital dinin en önemli bileşenlerden bilgisayar ile mobil iletişim aygıtları arasında taşınabilirlik açısından bir farklılık bulunmaktadır. Bilgisayarlar (ki buna laptoplar dâhildir) taşınma açısından zahmetli olmakta, kablolu veya kablosuz internet bağlantısına ihtiyaç duymaktadır. Bu durum, bilgisayar aracılığıyla gerçekleştirilen dini aktivitelerde çevrimiçi ve çevrimdışı ayrımının devam etmesine yol açmaktadır. Buna karşın, taşınması oldukça kolay olan cep telefonu ve tablet gibi cihazlar, mobil veri desteği sayesinde her yerden internete bağlanma imkânı tanımaktadır. Burada çevrimdışı ve çevrimiçi ayrımı arasındaki sınır bulanıklaşmakta, Hoover ve Echchaibi’nin ifadesiyle üçüncü bir alan/uzam ortaya çıkmaktadır. Bu üçüncü uzam, fiziki mekânın dışında, akışkan, kavramsal ve hayali bir mekâna karşılık gelmektedir.¹² Bu uzama en somut örnek, dini unsurların mobil cihazlarda hem çevrimiçi hem çevrimdışı ortamda eş zamanlı olarak var olabilmesidir.¹³ Dolayısıyla dijital din kapsamı içerisinde mobil cihazların önemli bir yer teşkil ettiklerini ifade etmek gerekmektedir. Dijital din kapsamında bilgisayarla

⁹ Heidi A. Campbell, “Introduction: The Rise of the Study of Digital Religion”, *Digital Religion: Understanding Religious Practice in New Media*, ed. Heidi A. Campbell (London: Routledge, 2013), 3.

¹⁰ Campbell, “Introduction: The Rise of the Study of Digital Religion”, 1.

¹¹ Gregory Price Grieve, “Digital Religion”, *Digital Religion: Understanding Religious Practice in New Media Worlds*, ed. Heidi Campbell (New York: Routledge, 2013), 108.

¹² Stewart Hoover - N. Echchaibi, “Media Theory and the Third Spaces of Digital Religion”, t.y., <https://thirdspacesblog.files.wordpress.com/2014/05/third-spaces-and-mediatheoryessay-2-o.pdf>.

¹³ W Bellar J Cho, “The Intersection of Religion and Mobile Technology”, *Encyclopedia of Information Science & Technolog*, ed. Mehdi Khosrow-Pour (Pa: IGI Global, 2018), 6162.

yapılabilecek bütün dini ifade biçimleri ve pratiklerin, mobil cihazlar aracılığıyla yapılabildiği göz önünde bulundurulduğunda, mobil cihazların bu noktada daha işlevsel olduğunu da ifade etmek gerekir. Sanal bir dini ağ oluşturma, dua isteme/etme, 3 boyutlu dünyalarda yapılan sanal bir ritüele katılma gibi dijital dine dâhil aktivitelerin hepsi, mobil cihazlar üzerinden yapılabilmektedir. Nitekim mobil cihazların din/dinlere daha fazla olanak tanıdığı görülmekte¹⁴ bu sebeple birçok araştırmacı, farklı dini geleneğe mensup kişi ve cemaatlerin yeni medya, mobil medya ve uygulamalarını dini amaçlı olarak daha fazla kullandıklarına dikkat çekmektedir.¹⁵

Günümüzde, Applestore, Google Playstore üzerinde sadece mobil cihazlarda kullanmaya uygun, binlerce dini uygulama bulunmaktadır. Bunlara çarpıcı bir örnek, Applestore’da bulunan, “Confession: A Roman Catholic App” uygulamasıdır. İtalyanca, İspanyolca ve Portekizce dillerini destekleyen uygulama, istenilen yer ve zamanda katolik bir hristiyanın uygulamayı yöneten katolik bir rahibe günahlarını itiraf etme fırsatı sunmaktadır.¹⁶ Bir müslüman için ise, dini bilgiye erişim veya dini pratiklerini yerine getirmesine yardımcı veya onları kolaylaştırıcı mobil uygulamalar bulunmaktadır. Ezan, Namaz, Kuran ve tecvit öğrenmeye yardımcı uygulamalar, hac rehberi, hafızlık uygulaması, helal restoranları indeksleyen uygulamalar örnek olarak verilebilir.

Resim 1. Apple Store ve Google Playstore Üzerinde Örnek Dini Uygulamalar

¹⁴Mobil cihazlar ile din/dinlerin etkileşimi konusunda kapsamlı değerlendirme için bkz. Bellar, “The Intersection of Religion and Mobile Technology”.

¹⁵ Heidi A. Campbell, “There’s a Religious app For That! A Framework For Studying Religious Mobile Applications, Mobile Media & Communication”, 20014, 156.

¹⁶Uygulamanın detayları için bkz erişim: 01 Nisan 2019, <https://apps.apple.com/us/app/confession-a-roman-catholic-app/id416019676>.

Katolikler için Günahlarını İtiraf Uygulaması

Müslümanlar için Kur'an Öğrenme Uygulaması

Hindular için Puja Uygulaması

Yahudi İnanç ve İbadet Rehberi

Tim Hutchings, dini mobil uygulamaların etkileri üzerine yaptığı araştırmada, dijital İncil mobil uygulamaları örneklemini üzerinden bu uygulamaların pozitif ve negatif yönlerini ortaya çıkarmaya çalışmıştır. Bu ve benzer uygulamaların, kolay kullanılabilmesi, erişiminin kolay olması, çalışmayı kolaylaştırması, aynı uygulamayı kullananlarla etkileşime girme ve düzenli okumaya teşvik etmesi gibi avantajları beraberinde getirdiğini ifade etmektedir. Bununla beraber Hutchings, dijital ortamda okunan İncil'in kutsallık statüsünün azaldığını ve matbuyla oranla, bu yönüyle İncil'le daha az anlamlı bir ilişki kurulduğunu ifade etmektedir.¹⁷ Hutchings'in, sözünü ettiği avantaj ve dezavantajlar, dijital teknolojiyle harmanlanmış bütün dini pratikler için genelleştirilebilir. Nitekim bu araştırmanın sonuçları dijital ortamda Kur'an okuma bağlamında düşünüldüğünde, benzer sonuçlara ulaşmak mümkündür. Örneğin; geleneksel din anlayışında, matbu bir Kuran'ı okumanın; Kur'an'ı abdestli eline almak, uzanarak okumamak gibi adabları bulunmaktadır. Ancak dijital ortamda Kur'an okumak için genellikle bu adablara uymak bir gereklilik

¹⁷ Tim Hutchings, "E-Reading and the Christian Bible", *Studies in Religion/Sciences Religieuses*, 44 (2015): 437.

olarak hissedilmemektedir. Diğer yandan, Kur'an metninin dijital ortamda bulunması, matbu Kur'an'a atfedilen "kutsallık" seviyesinde aşınmaya yol açabilmektedir.

Dijitalleşme ve Dini Ürünler

Dijitalleşmenin, din ve dindarlığa etkilerinden biri de, dini pratiklere yardımcı ve onları kolaylaştırıcı dijital cihazların geliştirilmesidir. Zikirmatik, kıblematik, Kur'an okuyan kalem, namaz öğreten/kıldırıcı seccade, elhamdülillah diyen bardak ve benzeri dijital cihazlar, mobil iletişim cihazlarına benzer şekilde, dindarlık görünümlerinin değişmesine yol açmaktadır. Örneğin, namaz kıldırıcı/öğreten seccade gibi dijitalize edilmiş ürünler, herhangi bir kişinin namaz kılmayı öğretmesine ihtiyaç bırakmamakta, namaz kılmayı öğrenmek isteyenlere kılavuz işlevi görmektedir. Seccade üzerine monte edilen veya yanına konulan cihaz üzerindeki tuşlar sayesinde vakti gelen namazın tuşuna basıp, sanki camide veya bir imamın arkasında namaz kılıyormuş gibi namazın eda edilmesine yardımcı olmaktadır. Bu da, 5 vakit namazın ve namazda okunan bir kısım surelerin uygulamalı olarak ve kolaylıkla öğrenilmesini sağlamaktadır. Bu noktada, zikirmatik, Kur'an okuyan kalem ve benzeri cihazların "Dijital Din"nin bileşenleri kapsamında olup olmayacağı akla gelmektedir. Bu cihazların, dini pratiklerde yardımcı unsur olması ile "Digital Din" kapsamı içerisine alınması arasında ince, ama önemli bir farklılığa dikkat çekmek gerekmektedir. Dijital Din, çevrimiçi ve çevrimdışı dini alanların harmanlandığı veya bütünleştiği teknoloji-kültürel uzam¹⁸ olarak tanımlanmaktadır. Oysaki sözü edilen dijital cihazların, Hoover ve Echchaibli'nin vurgu yaptığı ve geçişken bir alan olan üçüncü uzam içerisinde yer almadıkları görülmektedir. Bu cihazlar, bir kısım dini pratiklere yardımcı veya kolaylaştırıcı işlevi olan çevrimdışı dijital cihazlardır. Dolayısıyla, çevrimiçi bağlantıya ihtiyaç duymayan bu cihazları, her ne kadar dini pratiklerle etkileşime giriyor olsalar bile, bir uzamı çevrimiçi olan "Dijital Din" kapsamında değerlendirmemek daha isabetli görülmektedir.

¹⁸ Campbell, "Introduction: The Rise of the Study of Digital Religion", 3-4.

Resim 2. Dini Pratiklere Yardımcı ve Onları Kolaylaştırıcı Dijital Cihazlar

Sonuç

Dijital iletişim teknolojilerinin gün geçtikçe çeşitlenmesi, işlevlerinin artması ve yaygınlaşması, bireysel ve toplumsal düzeyde hızlı bir dijitalleşme sürecinin başlamasını sağlamıştır. Bu süreç, düşünce ve davranış biçimleri ile

sosyal ilişkileri köklü değişikliklere uğratmaktadır. Bu aşamada, toplumsal yaşamın önemli bir parçası olan din olgusu da dijital teknolojilerle etkileşime girmektedir. Dijital iletişim teknolojilerinin mobilize olması ve kullanımının artması ise, dindeki dijitalleşmenin etki alanını her geçen gün daha da genişletmektedir. Kullanıcılar, dijital medyayı dini bilgiye erişim ve eğitim gibi ihtiyaçlarının karşılanması ve birkısım dini pratiklerini kolaylaştırması amacıyla, bazen araç bazen de bir ortam olarak kullanılmaktadır. Dinin dijitalize olmasıyla, iletişim teknolojileri dini tecrübe ve alışkanlıklara sirayet etmekte ve onları dönüştürmektedir. Böylelikle dijital kültür içerisine harmanlanan din ve dindarlık, yeniden tanımlanmaktadır. Dijital Din olarak nitelendirilen dijital kültür tabanlı din ve dindarlık biçimleri sayesinde, din daha kolay ve yaşanılır hale gelebilmektedir. Bununla beraber, bazı dini çevrelerde dijital kültür ortamında yaşanan dindarlığın, dinin adap ve erkânını zedeleyebileceği endişesine yol açmaktadır. Buradan hareketle bu tarz dindarlık görünümünün, yaşanan dini tecrübenin etkisini azaltarak sathi düzeyde tuttuğu; dindarlık ve kutsal alanı basite indirgeyebileceğine dikkat çekilmektedir.

Kaynaklar

Baudrillard, Jean. *Simülakrlar ve Simülasyon*. Trc. Oğuz Adanır. Ankara: Doğubatı Yayınları, 2005.

Bellar, W, J Cho. "The Intersection of Religion and Mobile Technology". *Encyclopedia of Information Science & Technolog*. Ed. Mehdi Khosrow-Pour. Pa: IGI Global, 2018.

C, Helland. "Online-Religion/Religion-online and Virtual Communitas". *Religion on the Internet: Research Prospects and Promises*. Ed. Hadden J.K - D.E. Cowan. London: JAI Press/Elsevier Science, 2000.

Campbell, Heidi A. "Introduction: The Rise of the Study of Digital Religion". *Digital Religion: Understanding Religious Practice in New Media*. Ed. Heidi A. Campbell. London: Routledge, 2013.

Campbell, Heidi A. "There's a Religious app For That! A Framework For Studying Religious Mobile Applications, Mobile Media & Communication". 20014.

Carey, James. W. *Communication as Culture: Essays on Media and Society*. New York: Routledge, 1992.

Castells, Manuel. *Enformasyon Çağı: Ekonomi, Toplum ve Kültür Birinci Cilt: Ağ Toplumunun Yükselişi*. Trc. Ebru Kılıç. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2006.

Delfanti, Arvidsson-Alessandro. New Jersey: John Wiley&Sons, Inc, 2019.

Grieve, Gregory Price. "Digital Religion". *Digital Religion: Understanding Religious Practice in New Media Worlds*. Ed. Heidi Campbell. New York: Routledge, 2013.

Haberli, Mehmet. *Sanal Din: Tarihsel, Kuramsal ve Pratik Boyutlarıyla İnternet ve Din*. İstanbul: Açılımkitap, 2014.

Hoover, Stewart - Echchaibi, N. "Media Theory and the Third Spaces of Digital Religion". t.y. <https://thirdspacesblog.files.wordpress.com/2014/05/third-spaces-and-mediatheoryessay-2-o.pdf>.

Hutchings, Tim. "E-Reading and the Christian Bible". *Studies in Religion/Sciences Religieuses*. 44 (2015).

Mcluhan, Marshall. *The Medium is The Massage: An Inventory of Effects*. California: Gingko Press, 2001.

Erişim: 01 Nisan 2019. <https://apps.apple.com/us/app/confession-a-roman-catholic-app/id416019676>.

2. Oturum: Sorular ve Cevaplar

Soru: Benim iki sorum olacak ilk sorum Süleyman Hoca'ya olacak. Bitcoin ile ilgili sorum olacak. 2009 Dünya Ekonomik Forumu'nda şöyle bir şey denildi: Yeni Petrol kişisel bilgilerdir artık, yani Kişisel bilgiler yeni Petrol olarak belirlendi. Para dediğimiz şey klasik anlamda kullandığımız işte dolar euro devletin bankasından bir merkez bankasında basılan paralar bile aslında bir noktada para olmaktan çıkıp bir veri haline geldi. Nasıl geliyor? Hepimizin kullandığı kartlarda Visa veya Mastercard yazar üstünde. Bunlarla yaptığımız her işlem on dakika sonra görülüyor. Aslında para para değil. Bir veri bilgi, bu merkezi takibi engellemek için yani bir alternatif olarak Bitcoin veya blockchain teknolojisi burda bir alternatif olarak görülüyor, görülüyor mu? Daha doğrusu. Sorunun bir tarafı bu. Özellikle şöyle bir şey olmuştu geçen aylarda Gazze'ye gelen yardımları banka üzerinden değil, para üzerinden değil, buna işte İsrail el koyuyor, bu bize Bitcoin ile ödeyin ki izini sürmesinler takip edemesinler denildi. Sizce bu büyük veriyi elinde tutan ülkelerin daha çok İslam coğrafyasında bu veriyi elinde tutamayan ülkeleri takiple kontrol etmelerinden bir çıkış yolu olur mu?

Paranın tanımının bile karmaşılaştığı Bitcoin para mı, maden mi, petrol mü, enerji mi ne olduğu belli olmadığı bir durumda bizim fıkıh geleneğimizin veya literatürümüzde bunlara cevap verecek bunlara hüküm verecek araçlar var mıdır? Veya zorlukları nelerdir. Bunlara hüküm verecek cevabımız var mı? Yoksa bunları üretmek için ne yapmalıyız?

Doç. Dr. Süleyman Kaya: Teşekkür ediyorum bu sorunuz için. Merkezi takip engellemek için bir alternatif mi? Birinci sorunun cevabı olarak evet önemli bir alternatif. Ben belki zaman darlığından dolayı gelemediğim şeylerden biri bu anlamda da önemli bir fırsat bu bütün kripto paralar. Fıkıhın bu konuda yeterli bir aracı ve malzemesi var mı diye sordunuz. Nas yok tabi bu konuda tereddütümüz yok. Ama naslarda ortaya konan ilkelere aykırı olmama gibi ilkeleri var. Bu ilkeler

aykırı olmamak şartı ile kripto paralarımızı üretebiliriz, üretmeliyiz diyelim ve kısaca bununla yetinmiş olalım.

Soru: Sorum Bilal Hoca'ya olacak. Oyun ve şiddet arasındaki ilişkide şiddet içerikli oyunların fiziksel dünyada gerçek dünyada şiddete sebep olması ile ilgili ıspatlanmış delillenmiş net ortaya konmuş evett bu buna sebep olur denen bir çalışma var mı, varsa bu çalışmanın boyutu nedir?

Dr. Öğr. Üyesi Bilal Yorulmaz: Şiddetin bulaşıcılığı ile ilgili bilimsel çalışmalar var. Bunlardan Albert Bandura'nın sosyal öğrenme kuramını ortaya atarken yaptığı deneyler var. 1960 yılında başlıyor. Bu deneylerle Albert Bandura şöyle bir deney ortamı oluşturuyor. İki grup çocuk alınıyor. Bu gruplardan biri deney diğeri ise kontrol grubu. Deney grubundaki çocuklar; bir yetişkin ve hacıyatmazla yetişkin hacı yatmaza şiddet uyguluyor, tekme atıyor, yumruk atıyor, üstüne çıkıyor, bağırıyor, çağırıyor, küfür ediyor ve çocuklar izliyor. Deney grubundaki çocuklar bu olanlara şahit oluyorlar. Daha sonra bu iki gruptaki çocuklar teker teker odaya çıkıyor, odada bir sürü oyuncak var. Arabalar bebekler oda dolu oyuncakla. Deney grubundakilerin hiçbiri oyuncaklarla oynamıyorlar. Çocuklar hacı yatmaza yetişkinin yaptığına benzer şiddet uyguluyor. Fakat kontrol grubunda bu şiddete şahit olamayan çocuklar ise odaya girdikleri zaman, kızlar bebeklerle erkekler ise arabalarla oynuyor. Dolayısıyla bu ilk deney bize şiddetin bulaşıcı olduğunu gösteriyor. Yani biz şiddeti model alarak, örnek alarak uyguluyoruz . Bandura'nın yaptığı ikinci deneyi "Acaba şiddeti ne şekilde sunarsak daha etkili olur?" şeklinde bir deney. Burda da üç grup var, bu üç gruptan birincisi oyuncaklarla şiddet uyguluyor. İkinci grupta bir film karakteri üzerinden videoda izliyorlar. Üçüncü grup doğrudan şahit oluyor. Yani gerçek hayatta pencerede bu yetişkini izliyorlar. Çocuklar üzerinde en fazla etki bırakan çizgi film kahramanı, ikinci sırada film kahramanı, üçüncüsü gerçek hayat. Dolayısıyla burda çizgi filmleri ve filmlerin gerçek hayattan çok daha fazla çocuklar üzerinde etkili olduğu görülüyor. Şiddetin insanlar üzerinde 4 tür etkisi var. Burda tabi şiddetin etkisinden ziyade insanların durumu da etkiliyor. Yani ne

şekilde etkilenecekleri. Öncelikle şiddete zaten meyilli ise bir insan psikolojik olarak şiddet görüntülerini izlemesi, bardağı taşıran son damla oluyor. Şiddete ulaştırıyor. Yani şiddeti modellemesine ve uygulamasına yol açıyor. Bununla ilgili bizim dünyada gördüğümüz örnekler var. Örneğin ABD'deki okul katliamları yani liseli bir genç gidiyor, okuldaki öğretmenlerini arkadaşlarını katlediyor. Daha sonra polis sorgusuna göre yapılan araştırmalarda çocukların bu tarz dijital oyunlar oynadıkları bunlarla antrenman yaptıkları çünkü polis raporlarında şu geçiyor, profesyonel bir şekilde öldürülmüş herkes nasıl profesyonel bir şekilde öldürebiliyor. Bir çocuk nasıl profesyonel bir şekilde atış yapabiliyor. Dijital oyunda resmen bunun bir eğitimini almış oluyor. Bu tarz şeyler var. Bu bulguyu yani Bandura'nın bulgusunu doğrulayan bu kadar çalışma mevcut ve gerçek hayatta da olaylar var. İkincisi kişiyi pasifleştirmesi eğer kişi psikolojik olarak içine kapanık ve pasif ise bu sefer kendini maktul ile özdeşleştiriyor. Şimdi psikopat olan tip ile kendini katille özdeşleştiriyor. Bir insan öldürmenin zevkini tatmak istiyor. Filmlerde ve dijital oyunlarda bu bir zevk unsuru olarak ortaya çıkıyor. Mesela "İhtiyarlara Yer Yok" filmini izleyin o filmdeki karakter çok karizmatik; bir katil var ve adam çok estetik bir şekilde bir sürü insan öldürüyor, zevk alıyor ve filmin sonuna kadar da bir ceza almadan kurtuluyor. Şimdi bu tarz psikopatlikler ve buna benzer durumlara meyilli insanlar bunu modellemek istiyorlar. O zevki tatmak istiyorlar; fakat eğer kişi pasif karaktere sahipse kendini maktul ile özdeşleştiriyor ve korkuları ve kaygıları artıyor. Üçüncü tür etkisi ise normal insanlar üzerinde; normal insanları duyarsızlaştırıyor. Şiddete karşı duyarsızlaştırma etkisi vardır. Ne kadar şiddet görürsek biz şiddete karşı duyarsız insan oluyoruz. Bunu şuradan anlıyoruz; televizyonda bir çocuk ortalama olarak normal bir süreye sahip olan bir çocuk on sekiz yaşına gelene kadar 200.000 şiddet sahnesi izlemiş oluyor. Ölüm sahnesi izliyor sürekli ve biz bunu yaşıyoruz. Öyle gizli bir şey değil. Şunu düşünün mesela bizde haberleri izlerken işte Irak'ta patlama oldu ve 200 kişi öldü deniliyor. Bundan sonra o 200 kişinin ölmesi ile bir insanın ölmesi bile bir insanın üstünde etki bırakması gerekirken o insan bir düğmeye basıp enterleyip müzik dinleyebiliyor. Duyarsızlaşmış artık, yani şiddet

onun için bir anlam ifade etmez hale geliyor. Genel (normal) insanlar üzerindeki etkisi de bu. Dördüncü etkisi de daha fazla şiddet görme isteği yaratmasıdır. Yani insan gördükçe daha bir basamak sonrasını da görmeye başlıyor. Bunu tuzlu suyu içmeye benzetebiliriz. Susadıkça susuzluğunuzu gidermek için tuzlu su içiyorsunuz ama daha çok susuyorsunuz. Daha çok suya ihtiyaç duyuyorsunuz. Şiddetin bu şekilde dört türlü etkisi var.

Soru: Benim iki sorum Bilal Hoca'ya. Mehmet Hoca bahsederken şunu söylemişti. Kitle iletişim araçları ilk başta hep bir dini mesaj yayma amacı ile kullanılmıştır. İşte ilk matbaa basılırken İncil kullanılmıştır. Telgraf kullanılırken kutsal metinler çerçevesinde kullanılmıştır. İlk televizyon 1958'de yayınlanırken yine aynı şekilde medya vaizleri tarafından yayınlandı. Şuna değinilmişti ilk başta; dini medya vardı yani amaç dini mesaj araç ise medyaydı. Fakat şu an globalleşen dünyada malesef dini medya değil medya dini görülmektedir. Amaç medya araç ise dini mesaj olarak kullanılmaktadır. Burada iki sorum olacak. İlk sorum şu: Şu an günümüzde olan medya dinini, dini medyaya dönüştürebilmek için neler yapabiliriz. Diğer sorum ise; böyle bir şeye gerçekten ihtiyacımız var mı? Yani bu gerçek bir ihtiyaçtan mı doğdu?

Dr. Öğr. Üyesi Bilal Yorulmaz: Şimdi şuan da evet medya dini olmuş çoğunlukla. Ortadoğu'da olduğu görülüyor. Ramazan programlarını ele alalım; şimdi ramazan programlarına baktığımız zaman ramazan programlarında ve sohbet programların da bize sunulan ne var. İşte mesela vaiz, oradaki kişi neyden bahsediyor, İslam'ın ne kadar mütevazı yaşamayı emrettiğinden peygamber efendimizin ne kadar mütevazı yaşadığından bahsediyor. Araya bir reklam giriyor 5 yıldızlı bir otelde müslümanların 5 yıldızlı otelde ramazan programı yapmalarını yani işte tatil yapmaya davet ediyor. Şimdi yani bunda ne ortaya çıkıyor, ya da program izlerken alt banttın şöyle bir ifade geçiyor "bereket duası" dua yaz 3550 gönder bereket duası cebine gelsin 5 Türk Lirası karşılığında tabi. Şimdi bunlar meseleyi tamamen medya dinine dönüştürmüş durumdalar. Çünkü şöyle bir şey var; medya için aranan ticari kazançtır. Medya dini de kullanır,

ticaret için cinselliği de kullanır, şiddeti de kullanır. Para gelsin nerden geldiğinin bir önemi yok. Şu anda medyada dinin medyada görünür olması para etmesi, para eden popülerleşen ve artık para kazanılabilen bir unsur olduğu için direkt medya bunu kullanmaktan çekinmiyor. Bu yüzden birçok uygulama da medya dini çok daha yaygın ve etkili bir şekilde karşımıza çıkıyor. Şimdi nasıl dönüştürülebilir kısmı gerçekten zor yani, benim de kafamda net bir cevap yok. Şöyle yaparız da dönüştürebiliriz diye bir şey yok. Bu hepimize bağlı, birincisi din para ettiği sürece medya bunu kullanmaya devam edecek. Peki din nasıl para ediyor, bizim sayemizde biz rağbet ettiğimiz sürece para ediyor. Para eden bir şey olduğu için bizim sayemizde oluyor. Ve biz o programları talep ettikçe biz o şeyleri yaşattığımız sürece var olacak. Çünkü para geliyorsa medya bunu kullanacak. Buna ihtiyacımız var mı? İşte bu da yine çok zor bir soru, sonuçta bir yandan da medya var bütün dünya artık küreselleştik, artık kendimize kendi içimize kapatmamızla hiç bir şekilde sağa sola bakmadan Kore gibi bir ülkede olmamız da mümkün değil. Onları da bilmiyoruz ne kadar olabiliyorlar. Dünyadan soyutlanmak mümkün değil. Bu anlamda biz istesek de istemesek de medya ve din kesişecek bir yerde. Dolayısıyla çok da bizim şu anda çok cevaplarımız yok bu soruda. Neler yapılabilir? Onu da belki süreç içerisinde belki de toplu bir çalışma gerektiriyor. Yani din sosyolojisi de, din psikolojisi de, din felsefesi de bu alan için çalışacak, yani ilahiyatın bütün disiplinlerini iletişimin bu disiplinler için kafa yorması çalışması lazım; çünkü her türlü şey bir sorun ortaya çıkıyor ama her branşın söyleyeceği bir sözü var burada. Ben sadece din eğitimcisi olarak bu cepheden bakıyorum. Ama her alanın söylemesi gereken şeyleri var. Düşüneceğiz, tartışacağız bir şekilde bulacağız inşaallah.

Soru: Benim sorum yapay zekâ ve robotlar üzerine, yani hocamız ileride hologram ile robotların birleşmesi üzerine oluşacak yeni insan tipine yakın robotun işte aile şeyini ortadan kaldıracabileceğini söyledi. Madem herkes bu tehlikenin farkında, niye kimse önlem almıyor. İkinci Sorum genelde örnek olarak kullanılan robotlar kadındı, niye böyle bir şey yapıyor kadın bedeninin üzerinden? Üçüncü sorum da şu hani bu tür şeylere insan neden ihtiyaç duyar.

Teknolojinin ilerlemesi ile bireyselleşen insanın yalnızlığı mıdır? Yoksa başka bir şey midir?

Dr. Öğr. Üyesi Bilal Yorulmaz: İkinci sorudan başlayayım, o kolay; bu robotların erkek olanları da var yalnız kadın değil. Erkek versiyonları da üretiliyor onlar da var. Sonuçta kadın da para verip alabiliyor. Önemli olan o para veriyorsa teknoloji orda erkekleri de var. Birinci soruya döndüğümüzde aile kavramı tamamen ortadan kalkmıyor. Bütün insanlar bunu yapmayacak. Evet, şu anda bildiğimiz gibi gerçek bir insan olan anne, baba ve çocukların olduğu kurum var olacak. Hiçbir zaman ben tarih sahnesinden ailenin silineceğini zannetmiyorum. Fakat çeşitlenecek. Bu da son sorunuzla alakalı, neden çünkü artık bireyselleşmeye doğru gidiyoruz. İnsanlar başka insanın kahrını çekmek istemeyecek, yani evlilik zor bir şey evliliği sürdürmek de zor bir şey gerçekten, şöyle düşünün bu robot tirip atmıyor, nerde kaldın diye, isterseniz atmaz. Kapatın özelliğini. Düşünün ya eşiniz sürekli olarak konuşacak dırıldır edecek, bu etmeyecek işte. Yani hiçbir şekilde bunları, ya da tam tersini düşünün kızlar romantik bir koca bekliyorsunuz sürekli size gül getirsin, güzel sözler söylesin yok ama adam yapmıyor, fakat bu robot yapacak işte. Sürekli sana her gün gül getirecek her gün güzel sözler söyleyecek, şimdi siz eğer bu noktada bu anlamda bir bireysellik söz konusu ise, şu anda mesela Japonya’da, İngiltere toplumunda bunlar başladı. İşte yalnız bakanlığı diye bir şey çıktı. Japonya’da cast ajansları var. İnsanlara doğum günlerinde eşlerinin, kızlarının ve çocuklarının yerine geçecek sanatçılar gönderiyorlar. Adam yalnız karısı ölmüş, çocuğu arayıp sormuyor. Bu ajanslar iki tane sanatçı geliyor buna diyor ki ben senin karınım bu da senin kızın ve bu sanatçılar rol yapıyorlar adamın doğum gününü kutlayıp geri gidiyorlar. Ve bunun için 300 Euro ödüyorlar. 2 saatlik doğum günü kutlaması içim, şimdi böyle insanlar yani gidip iki üç saat kadar için adam çağıracağım, al sana işte eş mi istiyorsun eş, hatta çocuk bile var eğer çocuk insan neslini devam ettiren bir şey ise, çocuk yapmanın amacı bu ise, neslin devam etsin istiyorsan, bu iş artık malesef şeyleşti. Sperm bankaları ve taşıyıcı annelik gibi kurumlar yaygınlaştı. İşte bu şekilde çocuk getirecek eğer eşi robotsa. Yok eğer sadece bir

çocuk sevmeyse onun da robotları üretilecek yani hiç yaramazlık yapmayan gayet işte sizin sözünüzü dinleyen uslu çocuklarınız da olacak sizin başını okşayıp sevebileceğiniz. Bu işte herkes için geçerli değil. Ben bunun toplumda yaygınlık kazanacağını düşünmüyorum. Bütün insanların bu şekilde olacağını düşünmüyorum. Aile yine varlığını devam ettirecek yine var olacak ve yine belki çoğunluğu bu şekilde sağlayacak. Fakat bu yalnızlığı çeken insanlar bireyselleşmiş insanlar başka bir insanla iletişim bozukluğu olan insanlar yani bu iletişimle ailesiyle, karısıyla ve kocasıyla bu şekilde yaşamayı sürdürmeyecek, sürdüremeyecek, sürdürmek istemeyecek insanlar için cazip olacak. Çünkü şöyle şeyler var yemek yapan robotlar var. Evet siz orda malzemeyi diziyorsunuz baya bildiğimiz eller var orda ve size yemek yapıyor. Sadece siz hangi yemeği istediğinizi seçiyorsunuz. İstersen eve gelmeden yarım saat önce bas elindeki telefonun bir tuşuna yemeği yapmaya başlasın. Eve geldiğin zaman yemeği yapsın, şimdi bunların hepsi birleştiği zaman şu andaki eksiklik duyguya benzer tepkileri veremiyorlar. Çok robotik duruyorlar. Ama bu geliyor ki geliştiği zaman gelişecek. Çünkü bunda para varsa gelişecek yani bunda kazanç varsa gelişecek ki insanlar nerelere bağlanıyor. Düşünün yakında insanlar kalemiyle duygusal bağ kuruyor. Ya kalem hiçbir şey insanlar biblo ile duygusal bağ kurabiliyor. İşte diyelim ki babasından dedesinden kalan bir eşya ya da öyle olmasa bile kendisi kendince bir değer atfedip bir eşyaya bağ kurabiliyorsa bu şekilde interaktif bir şekilde konuştuğu bir bilgisayarla bağ kurması normal, insanın yapısında doğasında böyle şeylerin mümkün olduğunu görebiliyoruz.

Soru: Şimdi şöyle bir durum var, günümüz toplumu daha çok postmodern bir yapıya büründü. Modern dünyada en azından hegomonik bir yapı var, sonra geleneksel yapıda da vardı. Ve değerleri bu hegomonik yapı üzerinde oturabiliyorduk. Bir şekilde aileler bu konuda bizlere yardımcı olabiliyorlar. Fakat şu anda ne yazık ki bireysel bir yaşam tarzı var ve bu biz öğretmenler olarak bu değerleri aile olmadan yapmaya çalışıyoruz. Bu da çok zorluyor bizi. Şimdi aileyi bu olaya nasıl katabiliriz; bir eğitimci olarak bu olaya aileyi katmak çok önemli ama aileyi olaya katmak çok zor ve bu konuda biz çaresiz kalıyoruz,

aileler de çaresiz kalıyor, özellikle dijital dünyada bireyselleşme ön safhada olduğu için biz çaresiz kalıyoruz bu konuda bize yardımcı olursanız çok seviniriz.

Dr. Öğr. Üyesi Bilal Yorulmaz: Hocam zaten değerler eğitimi aile işi okul işi değil. Yani okulu değerler eğitimi anlamında ilk iş yani esas vazife işte fizik, kimya ve Türkçe öğretiyorsa okul aile ikinci sırada ama değerleri öğretiyorsan aile bir numara sorumludur. Okuldan ancak bu konuda yardımcı olmasını isteyebiliriz. Okul bu konuda birinci vazifesi olan bir kurum değil. Aile bu kurumdur. Dolayısıyla aileyi bu konuda kendimize yardımcı belirleyemeyiz, aile bu işin sahibi ve bu anlamda aile okulları yaygınlaştırılabilir. Bu iş ailede oluyor, değerler eğitimi kesinlikle ailenin işi okulun işi değil. Okula geldiği zaman çocuk hiçbir şekilde değerleri almadıysa veya aile sizinle iş birliği yapmıyorsa şansınız yok, okulla ailenin değerleri çatıştığında her zaman aile kazanır. Okulun hiçbir şansı yoktur. Bu anlamda aile okulları belki de gündeme getirilebilir ve ailelerin bilinçlendirilmesi yani ebeveynlerin öncelikle bunu kabullenmesi gerekir. Çünkü ebeveynlerin şöyle bir rahatlıkları var okula gönderdim, İmam Hatip'e gönderdim kardeşim yapsınlar ben gönderdim vazifemi yaptım, değil işte. Önce ailenin bunu kabullenmesi lazım bu iş okulun işi değil hangi okula gönderirsen gönder değerler eğitimi senin işin, önce bunu kabullenecek, daha sonra bu anlamda bilinçlenip neler yapabileceği ile ilgili çalışmaları olması lazım. Bizim İstanbul'da böyle seminerlerimiz var. Ailede değerler eğitimi ile ilgili ebeveynlere böyle seminerler veriyoruz. Belki bunun yaygınlaştırılması gerekir tüm Türkiye'de.

Soru: Bundan önce bir metaforla başlamak istiyorum dijitalleşme üzerinden. Şimdi hep olumsuz yönden ele alarak başladık, çünkü gördüğümüz şeyler hep olumsuz şeylerdi. Bir ateş düşünelim; bu ateş yanıyor ve siz onun önünü alamadığınız zaman bu ateş yanmaya devam ediyor. Biz şu dijitalleşmeyi yanan bir ateş gibi ele alalım, tespit içerikli birçok konuşmamız oldu, biz o ateşten faydalanmak etrafını kapatıp üstüne borular döşeyerek ihtiyacımızı giderecek durumumuz varken, ya da bunu daha az kullanma durumumuz varken

kalkıp bir köşeye çekilip ya da hiçbir şey yapmadan o ateşin evin bacasını veya bütün evi yakmasını izliyor ve tespitle kalıyoruz. Öncelikle benim burada sormak istediğim o ateşin etrafı nasıl kapatılacak, eğitimde işimize nasıl yarayacak, sosyal ve gündelik hayatımızda bizlerin işine nasıl yarayacak, o ateşi hayatımızda nasıl işlevsiz hale getireceğiz. Bir diğer sorum ise sosyal medyanın yıkıcı etkisinden bahsettik, dolayısıyla onun dine ve dindarlığa olumsuz etkisinden bahsettik. Bir önceki oturumda hocamız şöyle bir şeye değinmişti, üreten yönetir aslında, bir Müslüman teröristin hedef olmasının üreticinin yönetimine bağlı olması durumunda geliştiğini söyleyebilir miyiz? Bir diğer sorum sosyal medyasız bir hayat düşünemeyiz, sosyal medya hayatımızın bir gerçekliği içerisinde ve bunu inkâr edemeyecek hale geldik. Bununla birlikte onunla iç içe yaşayabileceğimiz ve kedisimizi onun yıkıcı etkilerinden arınmış daha az olumsuz etkiye sahip bir şekilde kullanabilmemiz ne derece mümkün olacaktır?

Dr. Öğr. Üyesi Bilal Yorulmaz: Biz üretelim dediğimiz zaman da olmuyor. Mesela haydi sosyal medyayı biz yapalım İslami bir sosyal medya yapalım. Hatta buna benzer çalışmalar da oldu İslami sosyal medya çalışmaları oldu. Ama işte şunu yapabiliriz en fazla; müstehcen içerik, şiddet içerikli paylaşımlar olmayacak İslami sosyal medyada, biz o özü değiştiremediğimizde yani insanları paylaşmaya beğendirmeye sevk etmeyecek bir sistem bulamadığımız zaman onu yani sosyal medyayı İslamlaştıramayız Müslümanlaştıramayız. Önce bunu düşünmemiz lazım ki o benim yapabileceğim bir şey değil, o açıdan bakıyorum biraz olumsuz. Bu hepimizin ortak bir şekilde oturup işte bütün ilahiyat disiplinlerin düşünmesi, karar vermesi gereken bir mesele. Nasıl bir şey olsun ki İslami bir şey olsun. Ya da şöyle bir şey de var; dijital oyunlarda İranlı veya Hizbullah askeri olup Amerikan askerlerini öldürdüğümüz oyunlar da var İran bunu üretti. Suriye mesela, bu savaştan önce Suriye böyle dijital oyunlar üretiminde önemli ülkelerden biri idi. Ve üretilen oyunların birçoğu işte Hizbullah propagandası, Şii propagandası şeklinde. Aynı sistem ama bu sefer siz Şii asker oluyorsunuz ve Şii profesörlerini kaçıran Amerikan askerlerini öldürüyorsunuz ve adamları kurtarıyorsunuz. Aynı hep sadece şeyleri

değişti. Sadece şiddet içerik konusunu konuştuğumuz yapı hala duruyor. Siz sadece şiddeti kendi tarafınıza çekmiş oluyorsunuz. Dolayısıyla bu mesele çok kolay bir mesele değil. Evet bunlar yapıldı ve bundan kaçınmamız mümkün değil. Şunu da kesinlikle savunmuyorum. Asla kullanmayalım, tamamen kendi içimize kapanalım. Böyle bir şey de mümkün değil. Zaten ben öğretim teknolojileri hocasıyım ve bu yüzden teknolojinin eğitimde kullanılmasını savunan da biriyim. Ve nasıl olması ile ilgili derslerimizin sonuna doğru şöyle bir şey söylüyorum. Biz şu an bocalama yaşıyoruz. On bir ve on ikinci yüzyıllarda resimlerin üstünü nasıl çizerek afallama yaşıydysak. Şu anda da bir afallama yaşıyoruz. Bundan çıkmamızın yolu işte hep beraber oturup, düşünüp, tartışıp bütün disiplinlerle nasıl sosyal medyaya karşı bir bakış açımız, nasıl bir tavrımız olacak. İşte bu dijital oyunları nasıl kullanacağımız buradaki o gelişmeleri nasıl takip edeceğimiz, bunu ortaya koymamız gerekiyor. Bunu hep beraber yapmamız gerekiyor. Ama elbette ki, biz ne kadar olmaz desek de oluyor, Müslümanlar Facebook Twitter kullanmaya devam ediyor. İnsanlar yine, din ve sosyal medyanın etkileri içerisinde olacak. İşte bunun nasıl olacağına dair ilkelerimizi bizim düşünmemiz gerekecek. Var mı cevap veremediğim başka sorunuz.

Soru: Din eğitimi ile ilgili bazı konular havada kaldı. Sosyal medyada din eğitimi verirken bunda nasıl olumlu bir şekilde faydalanabiliriz.

Dr. Öğr Üyesi Bilal Yorulmaz: Burada şu gündeme gelebilir. Dini medya ya da medya dediğimiz kavram işte bunları dini medya bağlamında tutabilirsek mesela sosyal medyaya ibadetlerimizin işte ailelerimizle geçirdiğimiz özel dakikaların paylaşması değil de, belki bir haberin duyulması şeklinde ise bu mesele bir din eğitimi açısından sorun yok. Belki ehil olan bir kişinin dini bilgileri paylaşması şeklinde olursa öğretme amaçlı, belki biraz daha din eğitimi açısından kullanılabilir platform haline gelebilir. İşte dikkatli olmak gerekiyor, şu soruyu sormak gerekiyor. Burada hâkim olan unsur, din mi yani esas amaç burada din mi yoksa medya mı? Medyaya araç oluyor muyuz bunu yaparken bu soruyu sorarak kullanmak mümkünmü?

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM: SOSYOLOJİ

Dijital/Biyo-Teknoloji Çağında Müslümanların Gelecek Tasavvuru Var mı?

Nazife Şişman*

Hastalığım sebebiyle sempozyuma katılamadığım için üzgünüm. Hayırlı ve bereketli olmasını diliyor, hepinizi saygı ile selamlıyorum.

Dijital/biyo-teknoloji çağı... Neden böyle bir çağ tanımlaması yapıyoruz? Zamanı dönemlere ayırmak, değişimi, dönüşümü kavramamızı kolaylaştırır. Esasında dönemleştirmeyi bir yerden bakarak, bir yerde durarak yaparız. İçinde yaşadığımız dönem nasıl bir dönem ki onu dijital/biyo-teknoloji çağı diye tanımlıyoruz? İsterseniz basit bir gözlemle girelim mevzuya. Büyük ihtimal şu an bazılarınız konuşmanın başladığını **twitter** hesabından paylaşıyor veya **foursquare** ile mekan bildirimi yapıyor. Ya da kısa bir video ile şu anı, **Instagram** hikayesi olarak paylaşmak mümkün. Herkes bilsin diye... Günün şu saatinde nerede ne yapıyor olduğumuzu... Bunlar, içinde bulunduğumuz dönemi “dijital çağ” olarak adlandırmamızın sebeplerinden bir kaç. Gerçi bunu da aştığımızı söyleyenler var. Artık dijital kültür değil, ağ kültürü tanımlaması kullanılıyor. Her şeyin birbirine bağlandığı ve akıllı makinelerin yönetiminde, bilgisayarların üç boyutlu üretim yaptığı bir çağda yaşıyoruz. Endüstri 4.o’ya geçiş yaptık. Gün geçmiyor ki, geleceğin ütöpik ya da distöpik manzarasına dair, sağlıkta yenilikler, robot hizmetçiler, ortadan kalkacak mesleklerle ilgili haberler

* Yazar, Sosyolog.

gündemimizi işgal etmesin. Bu konunun ayrıntısına girmeyelim. Ama şu bir gerçek, tarım toplumu, sanayi toplumu, enformasyon toplumu derken, yeni bin yılla birlikte yeni bir çağa da adım atmış olduk.

Yirminci yüzyılın sonunda tüm dünyaya çerçeve çizen iki husus öne çıktı:

- 1- **Dijital devrim,**
- 2- **Biyoteknolojik devrim.**

Bir tarafta “Alet işler, el övünür,” esprisini aşan, yani sadece insanın uzantısı olmaktan çıkan teknolojiler var karşımızda: Yapay zeka, siborg ve biyonik protez gibi unsurlarla adeta insana dahil olan, ona dijital bir boyut ilave eden teknolojiler... İnternet, ağ, sanal gerçeklik gibi teknolojiler... Diğer tarafta ise, yapay ya da ödünç organlarla takviye eden, genetik müdahaleyle mükemmelleştirmeyi vadeden, hayatı uzatma gibi imkânlarla, ölüme ve yaşama hâkim olma iddiasındaki tıp teknolojisi (İlginçtir yirminci yüzyılın ilk yarısında yazılan iki distopik romandan biri iletişim alanına, diğeri biyoteknoloji alanına dairdir. George Orwell’in 1984 ve Aldoux Huxley’in, *The Brave New World* adlı romanları. Artık “Büyük Birader” ve “Cesur Yeni Dünya” ibareleri, sadece bir romana gönderme yapmıyor, neredeyse birer kavram haline gelmiş durumda). Dijital gözetim ve biyoteknolojinin tahripkar boyutu, hep gündemde olsa da yeni bin yıla bu iki teknolojinin işbirliğiyle başarılan “insan genom projesi”nin ilanı ile girdik. Yirminci yüzyılın ilk yarısında hızlanan pek çok hastalığa karşı tedavi imkânları, yüzyılın sonunda biyolojiyi teknolojiyle buluşturmanın sınırlarını zorlamaya başladı. Sonuçlar sağlıklı ve uzun bir ömrü vadetmeleri açısından mükemmel görünüyordu. Dijital/biyo-teknoloji çağı derken işte böyle bir dönemden bahsediyoruz. Elon Musk uzayda bir yerlerde yurt arıyor insanlık için. Davos’ta konuşan Harari, yüz yıl sonra bugünkü insanın Neandertal gibi kalacağını “müjdeliyor”. **Çağdaş gelecek tahayyülleri, ütopyalar/distopyalar ve bilim kurgu üzerinden ifade buluyor.**

Yuval Noah Harari, 2018 Davos zirvesinde insan ırkının geleceği ile ilgili çok çarpıcı bir konuşma yaptı¹ “Homo Sapiens”in son temsilcileri olabileceğimizi, insanların bundan iki yüz yıl sonra zihni, bedeni ve beynini farklı örgütleyen, bizden çok farklı varlıklara dönüşeceğini söyledi. Harari’ye göre, ekonominin merkezinde de işte bu mühendislik bilgisi yer alacak. 21. yüzyılın ekonomisinde tekstil, otomobiller ya da silahlar değil; bedenler ve zihinler veri olarak merkeze oturacak. Harari’nin anlattıkları, Netflix’te yayınlanan, zihinlerini/hafızalarını, çip taktıracak parası olmayan, bunu tercih etmeyen² ya da bir suçtan mahkum olduğu için bu hakkını kaybeden başka bedenlere yükleyerek, yüzlerce yıl yaşayabilen insanları konu alan “Altered Carbon” dizisindeki gelecek tahayyülünden çok da farklı görünmüyor. Söz konusu dizide, insanlık tarihi boyunca var olan baskı, sömürü ve ayrımcılık, yeni bir ırkçılık tarzını ortaya çıkarıyor: Bedenlere, verilere sahip olanlar ve olmayanlar arasındaki ayrım üzerinden uygulanıyor. Harari’ye göre de söz konusu gelişmeler bir ‘dijital diktatörlük’ ortaya çıkarabilir, hatta bu, bizi bekleyen neredeyse kaçınılmaz bir son. İnsanların dijital desteklerle bedenlerini mükemmelleştirecekleri ya da zihinlerini/hafızalarını makinelere, hatta küçücük bir çipe yükleyerek bedensiz bir varoluşu tecrübe etme imkanı bulacakları bir gelecek tasavvuru, bilimsel tahayyüle de bilim kurgu dünyasına da şekil veriyor. Böyle olunca, insan-makine birlikteliğini yeniden düşünmek kaçınılmaz.

2017 yılı Ekim ayında bir robot ilk kez vatandaşlık statüsü kazandı. Hem de Suudi Arabistan’da. Parklarda yaşlılara ve ziyaretçilere yardım etmek üzere tasarlanan Sophia, uluslararası bir teknoloji konferansında bir konuşma yapmıştı. “Aile kurmak istiyorum, aile çok önemli bir yapı”, diyordu bu konuşmasında. Bir robot, kadın olarak tasarlanmış ve aile olmaktan bahsediyor. Aynı günlerde vizyonda *Blade Runner 2049* (Bıçak Sırtı 2049) filmi vardı. Philip Dick’in romanından (*Blade Runner*) uyarlanan filmin devamı. Robotların doğurarak

¹ <https://www.youtube.com/watch?v=bg27nJb7Rck>

² “Altered Carbon” adlı dizide cennete gitme ihtimalini kaybetmemek için kendisine çip taktırmayan ve bedeni ölünce ölmeyi tercih eden dindar bir Hristiyan ve bir de Müslüman karakterin olması dikkat çekici.

insanî haklarını kazanacakları bir geleceğin duygusal alt yapısını hazırlayan bir bilim kurgu filmi. Adı üzerinde kurgu, ama bilim ile kurgunun, hayal ile gerçeğin birbirine karıştığı bir dünyada yaşıyoruz. Blade Runner 2049 filminin, robot vatandaş haberi ile aynı sıralarda vizyona girmesi de ayrıca düşündürücü. Robot haklarını tartıştığımız bir dönemde “İnsan nedir?” sorusunu daha ontolojik bir noktadan sormaya ihtiyacımız var.

Son birkaç yıldır sık sık haberlerde karşılaşıyoruz. Japonya’da genç erkekler, anime karakterlerle evleniyorlar. Sıcaklık, yumuşaklık, itaat gibi geleneksel kadın rollerini ifa eden, ama gerçek hayattaki gibi sorumluluk yüklemeyen, sorun çıkarmayan, ekonomik yük olmayan kadın figürlerle... Bu gelişmelerden bahsedince şaşırıyoruz, tedirgin oluyoruz. Ama hangi mesafeden ve hangi araçlarla değerlendireceğimizi bilemiyoruz. Böyle bir durumda öncelikle nereden baktığımızı netleştirmemiz gerek. Çünkü aşırı teknolojikleşmenin “insan doğası”ndan bahsedemeyeceğimiz bir gelecek tasavvuruna geçit verebileceği dikkate alındığında, en büyük tehlike perspektif yoksunluğudur. Peki böyle bir dünyada bize ne oluyor? Bu soruyu sormaya çalışıyorum on yılı aşkın bir süredir. **Yeni İnsan** kitabında, genetik mükemmelleşmeden, ölümsüzlük stratejilerine, kusursuz çocuk idealinden bireyselleşen sağlığa kaderle tasarım arasındaki insana dair yazdım. **Dijital Çağda Müslüman Kalmak**’ta ise “İşitmenin yerini görmenin aldığı, görüntünün gerçekten daha gerçekmiş gibi kabul gördüğü bir dünyada feraseti ve basireti nasıl kuşanacağız?” sorusundan yola çıktım. Hayatımıza katılan her teknolojik yenilik, gündelik hayat örgütlenmemizi de zihniyet dünyamızı da dönüştürüyor. Bu değişim ve dönüşümle yüzleşmek zorundayız.

Dijital teknoloji ve biyoteknolojinin bize vadettiği gelecek henüz gelmeden üzerinde düşünmek, sonraki kuşaklara borcumuz. Bilim ve teknolojiyi dışarda bırakan bir gelecek tahayyülünün gerçekçi olma ihtimali yok. Çünkü son iki yüzyılda hızlanan icatlarıyla teknoloji, önümüzdeki yıllarda dünyanın çehresini tamamen değiştirecek. Hemen herkesin beklentisi bu doğrultuda. Görüş farklılığı,

değişen çehrenin neye benzeyeceği ve bu konuda bizim bir söz hakkımızın ve dahlimizin olup olamayacağı sorusuyla birlikte ortaya çıkıyor. Bir tarafta, bir şey icat edilmişse tedavüle girer, mutlaka uygulanır diyenler var. Yani atom bombası icat edilmişse kullanılmalıdır, diyenler; *de facto*'nun hakimiyetini ilan edenler... Bu düşüncenin sahipleri: teknokratlar, silikon vadisi benzeri teknoloji şirketleri, tekno-kapitalistler... Onlara göre organ nakli mümkün, o halde yaşama karşı çıkmamalısınız. Klonlama mümkün, o halde teknolojik ilerlemeye karşı olmamalısınız. Eğer Luddist, yani teknoloji karşıtı ya da güç savaşında yenilgiyi baştan kabul eden biri olarak nitelenmek istemiyorsanız tabi...

“Esasında bir şey yapılabilirse yapılmalıdır” fikri, sanıldığının aksine çok yenidir. 19. yüzyıldan beri var böyle bir düşünce. Neden yeni teknolojileri bu kadar önemsiyoruz? **Makineler her daim insanlarla birlikte değil miydi? Elbette...** İnsanlar ilk çağlardan beri alet kullanmışlardır. Hatta **tarih devirlerine damgasını vuran bir takım aletler** söz konusudur. **Mesela saban...** M.Ö. 3000'lerden önce dünyanın bir yerlerinde kullanıldı ve tahıl yetiştiriciliği ile hayvan besleyiciliğini birbirine bağımlı kılarak çok önemli değişikliklere sebebiyet verdi.

Bir başka alet, buharlı makina. 1770'lerden itibaren kullanılmaya başlandı ve Sanayi Devrimi'ni mümkün kılarak dünyadaki üretim dengesinden mesafe ve ulaşım kadar pek çok şeyi dönüşüme uğrattı. Uzaklar yakın oldu. Hammaddeler demir yolları ile taşınmaya başlanınca ekonominin dengeleri değişti. İnsanlar zamanlarını ne ürettiklerini bilmeden çalıştıkları fabrikalara kiraya verdiler. Kişinin ürettiği ile arasına yabancılaşma girdi. İnsan, zaman, üretim, tüketim her şeyin doğasını değiştiren ivmeyi buharlı motor başlattı. **Fotoğraf makinası**, insanın gözü yerine merceği yerleştirerek gören ve görülen arasındaki hiyerarşiyi altüst etti. Görmeyi bir iktidar aracı, görülmeyi yegâne varoluş vasatı olarak belirleyen yeni görsel kültürün temel araçlarından biri haline geldi, fotoğraf makinası ve kamera.

Teknoloji ve insan arasındaki ilişki kadim bir ilişkidir. İnsan pek çok tanımının yanı sıra homofaber, yani alet yapan canlı olarak da tanımlanmıştır. Aletle ilişkisinde bugün farklı olan, yani son dönem teknolojisini geçmiştekinden farklı kılan ise **aletin insana galebe çalması olmuştur**. Teknoloji felsefesinin yetkin ismi Jacques Ellul başta olmak üzere pek çok sosyal bilimci, değişenin sadece alet değil, teknolojinin bir sistem olarak insanı teslim alması olduğunu söylüyor. Bazıları ise içinde yaşadığımız dönemi “sadece aletlerin değiştiği, yeni teknolojinin hakim olduğu, öncekilerin devamı olan bir çağ” şeklinde tanımlayamayız, diyor.³ Sadece bir alet kullanmaya benzemiyor kullandığımız dijital teknolojiler, ağ teknolojileri. Kişinin zamanı ve faaliyetleri “elektronik mübadele parametreleriyle giderek daha yoğun biçimde” bütünleşiyor. Çağdaş ilerleme, **zaman ve deneyimin amansızca ele geçirilişi ve denetlenişinden ibaret**. Son 150 yıla damgasını vuran değişim, şiddetini artıran bir ritimde. Hızdan dolayı yadırgatıcı ve güçsüzleştirici bir etkiye sahip.

Esasında her çağ zorlukları ve imkanları ile birlikte gelir. Ama bazen imkanlar insanların gözünü o kadar büyüler ki zorlukları ve maliyetleri görünmez kılar. İçinde yaşadığımız döneme kolaylıkların büyüğü ve hızın döngüsü hakim. İşte bu yüzden neyle muhatap olduğumuzu, neyi yaşadığımızı anlayacağımız fırsatı bırakmıyor bize. Teknolojinin hızı bizi önüne katıp götürüyor. Halbuki **İnsan/Müslüman olabilmek, İnsan/Müslüman kalabilmek için sürüklenmek değil, şahit ve dahil olmak gerekir**. Müslüman olmanın bu çağa özgü bir zorluğu varsa, o da bilim-teknoloji-kapitalizm sarmalının içinde olduğumuzu fark etmemizi zorlaştıran bir atmosferle kuşatılmış olmamızdır.

Müslümanlar bir tarafta “İslam terakkiye manidir” şeklinde özetlenebilecek oryantalist yargının baskısı altında, diğer tarafta ise ekonomik ve siyasal açıdan yaşanan yenilgi ve olumsuz koşulların baskısı altında bakıyorlar

³ Jonathan Crary. 7/24: *Geç Kapitalizm ve Uykuların Sonu*, Çev. Nedim Atlı (İstanbul: Metis Yayınları, 2015).

meseleye. Böyle olunca, güç devşirmek, yenilgiden kurtulmak için en yeni teknolojiye ulaşmak, bir çözüm gibi görünüyor. Ve eleştirel mesafe tamamen kayboluyor. Esasında bu sadece Müslümanlara özgü bir tutum değil. Tüm dünyada normatif tartışma süreçlerini ezip geçen hızlı bir gelişme yaşanıyor. Çünkü gerek nükleer gerekse biyogenetik araştırmalar, yatırımcının kâr güdüsüyle ve ulusal hükümetlerin başarı hırslarıyla kol kola gidiyor. Teknoloji eleştirisi yaparken bu hususu mutlaka göz önünde bulundurmak gerekiyor.

İslam ve terakki meselesi tarihsel bir bagaj olarak her daim bizimle. Son bir kaç yüzyıl ile yüzleşirken “İslam terakkiye manidir” yargısına cevap üretmenin dışında bir tavır geliştirmek pek söz konusu olamadı, ne yazık ki. Böyle olunca da çağdaş teknolojiye teslimiyet, “bilim”le barışık olmanın göstergesine dönüştü. 19. yüzyıl için, evet, batıdan gelen bir şeydi teknoloji. Ama bugün “bunlar Batı teknolojisinin sorunları” diyebileceğimiz bir dünyada yaşamıyoruz. Bizzat “Batı”yı yaşıyoruz. O yüzden çağdaş teknolojinin sorunları, içinde yaşamamız hasebiyle bizim sorunumuz. Ben önce bu gerçeğe yüzleşelim diyorum. Çünkü çözüm için önce tasvir etmek ardından tahlil etmek gerekir. Biz daha tasvir aşamasına bile gelmedik. İki tavidan birine teslim oluyor Müslümanlar: Ya “bunlar hep Batı” deyip kenara çekilme ya da “İslam bilim dinidir” deyip tekno-bilime teslim olma...

Muhatap olunan dijital/biyo-teknoloji çağında Müslümanların gelecek tasavvuru var mı? Bu soruya açıklık kazandıracak ve bir durum tespiti yapmamızı sağlayacak birkaç örnek üzerinden yol almak istiyorum: Birinci örnek tıp endüstrisinin vaatleri karşısındaki tavır. Müslüman ilahiyatçıların biyoteknoloji ve tıp endüstrisindeki yeni gelişmelere yaklaşımları hem şaşırtıcı hem de düşündürücü. Bu konuda söylenenlerin alt metninde “İslam bilimle çelişmez” şeklinde bir ifade yer alıyor. Hem de vurgulu bir şekilde. Bir sempozyumda bir ilahiyat profesörü “Çocuk kimin yatağında doğarsa onundur” mealindeki hadise dayanarak çocuğun tamamen taşıyıcı anneye ait olduğunu, doğan çocuğun mahremiyet ilişkisi açısından yumurta donörü kadın ve sperm donörü erkekle hiç bir ilişkisinin olamayacağını iddia etmişti keskin bir dille. Yani genetik anne

babalık diye bir konu yoktu gündeminde. Hatta taşıyıcı annenin çocuğu, yumurtayı bağışlayanın çocuklarıyla evlenebilirdi bile. İlahiyatçı fetvayı vermiş, kendince meseleyi çözmüştü. Daha derinlikli ve şümüllü bir ele alışı ihtiyaç olduğunun farkında bile olmadan.

Seküler cinsel etikte yetişkinler arasında rızaya dayanan her tür ilişki etik açıdan kabul edilebilir niteliktedir. Fetvacı biyoetik yaklaşımına sahip Müslümanlar arasında da, sanki buna benzer bir tavra rastlanıyor, Öne çıkarılan mesele, mahrem yerlerin görülmesi ve evlilik bağı. Bu tarz yaklaşım için “evli çiftler arasında ise her şey mubahtır” şeklinde bir genelleme yapılsa, yanlış olmaz. Halk arasında tüp bebek diye bilinen in vitro dölleme ile ilgili fetvalarda başka hiç bir unsura dikkat edilmemesi de bu yaklaşıma dayanıyor zaten. Hatta iki eşi olan bir erkeğin bir eşinin döllemiş yumurtasının öteki eşinin rahmine yerleştirilebileceği yolunda fetvalar verenler bile var. Bu fetvalar da aynı mantığa yaslanıyor. Bir çocuğun bir kaç biyolojik ebeveyninin olması ne anlama gelir? Ya da ille de kendi genlerinden çocuk sahibi olma arzusu normatif açıdan “İslami ilkeler”le ne kadar uyum halindedir? Bu gibi soru ve sorunlar hiç gündeme gelmiyor. “Allah dilediğine çocuk verir.” mealindeki ayetin takdîrî boyutu, çocuk sahibi olma ile ilgili teknolojik çabalara normatif bir sınır çizmekte midir? Bu düzeyde hiç düşünülüyor.

Günümüzde İslami biyoetik dendiğinde fetvalardan başka bir malzeme akla gelmiyor. “Müslümanlar bu konuda ne düşünüyor?” diye bir soru sorulduğunda, hemen fetvalara müracaat ediliyor. Biyoetiği fetvalar üzerinden değerlendirmek, kader ve ilahiyat ile ilgili temel soruları göz ardı ettiğinden İslam ilahiyatına, hukuka ve biyoetiğe dair merkezi öneme sahip bir takım meseleler dikkate alınmıyor. Halbuki fetva külliyatı İslami biyoetikle alakalı düşünce ve tartışmaların bütününe temsil edemez. Elbette fetvalar insanların hayatını dine uygun yaşamaları için gereklidir, fakat belirli bir konuda “İslam ne söyler?” sorusuna cevap teşkil etmek bakımından yeterli olamaz. Belli bir konuda “İslam ne söyler?” sorusunun cevabı katmanlı bir cevap olmalıdır. Felsefi ve metafizik

düzeyden fikir ve bilgi düzeyine, oradan da hukuk ve siyaset düzeyine doğru bir düşünce akışı zaruridir. Özellikle, insan, hayat, ölüm gibi varoluşsal meseleler söz konusu olduğunda.

İkinci örnek, dijital gözetimin, teşhir kültürünün hakim olduğu bir dönemde mahremiyeti yeniden düşünme zorunluluğuna dair. Biz mahremiyeti hep kadın bedeni, kadının örtünmesi, kadının toplum içindeki konumu üzerinden tartışageldik. Çünkü kadınlar ve örtünme meselesi modernleşme dönemi boyunca merkeziliğini korudu. Konunun güncelliği, hâlâ da belli ölçüde devam ediyor. Mahremiyeti, cinsellikle ve cinsiyetle bağlantısını dikkate almadan ele almak tabii ki söz konusu olamaz. Ama sadece bu bağlantıya teksif edildiğinde, peçeli bir kadının sosyal medya hesabında ev içi fotoğraflarını ya da gündelik hayatının ayrıntılarını paylaşıyor olmasını nasıl yorumlayacağız? Mahremiyeti sadece cinsiyetle bağlantılı düşünmek, bu noktada hiç yardımcı olmadığı gibi bir körlüğe de yol açıyor. Meseleyi sadece “örtünme” ve kadın cinselliği üzerinden okumanın nasıl bir algı çarpıklığına sebebiyet verdiğini vurgulamamız gerekir. Bu sebeple, Müslüman bir toplumun yeni teknolojileri benimserken, mahremiyet, görme/görünme, teşhir ve ifşa gibi meseleleri algılayışında ve uygulamada nasıl bir dönüşüm geçirdiğini gözlemlemek, tahlil etmek ve yorumlamak ayrıca önem arz ediyor. Müslüman bir toplumda mahremiyet ele alınırken İslami, akidevi ve tarihsel çerçevenin dikkate alınma zorunluluğu varsa da, mahremiyetin mekânsal, öznel, değişken ve yaşayan bir gerçeklik olduğu hususu da asla unutulmamalıdır. Mahremiyet, ne yalınkat fıkhi bir kavramdır ne de sadece görmek/görünmekle alakalıdır. Günümüzde daha ziyade gözetleme-güvenlik ilişkisi ve ifşa kültürü üzerinden ele alınıyor, halbuki kültürel ve tarihsel olarak farklı katmanlarda ele alınması gerekir. Görünmeyenin yok kabul edildiği bir ortamda mahremiyeti sadece kadınların örtünmesi üzerinden tartışmak hem sığ hem de isabetsiz bir yaklaşımdır.

Kullandığımız teknoloji, insanın insanla, insanın tabiatla ilişkisini etkiler. Son kırk yıldır teknoloji, ben ve öteki, ben ve yabancı arasındaki ilişkiyi değiştirip

dönüştürdü. Ben ve yabancı arasında çizilen çizgi, Facebook ve benzeri mecralar tarafından belirsiz hale getirildi. Dolayısıyla kamusalığın doğası da değişti. Bu sebeple, kamusalığı ve öteki ile ilişkiyi, benliği, mahremiyeti, yeni teknolojiler üzerinden ve yeniden konuşmamız gerekiyor. Şunu sık sık hatırlayalım. Bilimin iyiyi tayin edebilirliğini eleştirmek, teknolojinin tartışılmazlığına karşı çıkmak, bizi gerici ya da fundamentalist yapmaz. Mesela... Dijital sonsuz yaşam vaadi, ebedi ahiret yurdunun yerine mi geçecek? Bu soruyu sormalı değil miyiz? Müslümanlar insanı “ölümlü”, bu dünyayı “imtihan”, ahireti “asıl yurt” kabul ederler. Bu bakımdan tekno-bilimsel meseleler, sadece pratik olarak değil, felsefi, metafizik, kelimî açıdan da Müslümanların gündeminde olmalı.

Sonuç olarak şunları söyleyebiliriz: İnsan haddi zatında kendi sınırlılıklarını aşma çabasında olan bir varlıktır. Günümüzde biyoteknoloji bu çabayı sadece bedene teksif ediyor ve mükemmel bedenler vadediyor. Dijital teknolojiler ise bedenden azade, makinelere yüklenebilen, bedenden bedene ya da “bulut”a aktarılabilen zihinsel bir varoluşun peşinde. Verilerin, algoritmaların ve sayıların soluk aldığımız dünyayı tanımladığı, şekillendirdiği ve yönettiği bir “metrik kültür” içinde yaşıyoruz. İnsanların dijital desteklerle bedenlerini mükemmelleştirecekleri ya da zihinlerini/hafızalarını makinelere (küçük bir çipe) yükleyerek bedensiz bir varoluşu tecrübe etme imkanı bulacakları bir gelecek tasavvuru, bilimsel tahayyüle de bilim kurgu dünyasına da şekil veriyor. Böyle bir gelecek tasavvuru karşısında Müslümanlar, “Batının tekniğini alalım, kendi ahlakımızı muhafaza edelim” anlayışına sığınmaya devam edebilirler mi? “İslam ve terakki” meselesi, tarihsel bir bagaj olmaya devam ettiği için, Müslümanların, son bir kaç yüzyıl ile yüzleşirken “İslam terakkiye manidir” yargısına cevap üretmenin dışında bir tavır geliştirmeleri pek söz konusu olamadı. Böyle olunca da çağdaş teknolojiye teslimiyet, “bilim”le barışık olmanın göstergesine dönüştü.

19. yüzyıl için, dokuma makineleri, tren yolları, silah sanayii vb. sahalarda “Batı”dan gelen bir unsurdu teknoloji. Ama algoritmaların algıları

yönetmesinden, organ nakli ticaretine, mahrem bilgilerin veri olarak işlenip pazarlanmasından genetik manipülasyona kadar karşı karşıya olduğumuz meseleleri, “Bunlar Batı teknolojisinin sorunları” diyerek göz ardı edebileceğimiz bir dünyada yaşamıyoruz. Bizzat “Batı”yı yaşıyoruz. O yüzden çağdaş teknolojinin sorunları, onu ortaya çıkaran “maddi medeniyet”ten kaynaklanıyorsa da içinde yaşamamız hasebiyle bizim sorunumuz. Öncelikle bu gerçeğe yüzleşmek gerekiyor. Yüzleşme olmayınca şu iki tavidan birine teslim oluyor Müslümanlar: Ya “Bunlar hep Batı” deyip kenara çekilme ya da “İslam bilim dinidir” deyip tekno-bilime teslim olma.

Oysa muhatap olduğumuz ve dijital, metrik, ağ, akışkan vb. sıfatlarla tavsif edilen kültür, hem “insanlık” anlayışımızı, hem de hayatı ve ölümü tecrübe edişimizi derinden etkileyip dönüştürüyor. Aşırı teknolojikleşme ve biyoteknolojinin “insan doğası”ndan bahsedemeyeceğimiz bir gelecek tasavvuruna geçit verdiği süreç açısından en büyük tehlike, perspektif yoksunluğudur. Dijital ağların zamanı ve deneyimi amansızca ele geçirdiği ve denetlediği, biyoteknolojinin de uzun ömür vaadine karşın ölümü ve yaşamı ekonomik bir meta olarak kodladığı gerçeğiyle yüzleşmek, helal/haram çerçevesine sıkışan dar bir fikhî bakışla mümkün olmayacaktır. Felsefi, iktisadi, ahlaki, metafizik vb. çok boyutlu bir bakış ve ele alış gerekiyor, ama ondan da önce nasıl bir dünya içre olduğumuzu anlamayı sağlayacak bir tasvir gerekiyor. Zira tasvir olmadan tahlil, tahlil olmadan da teklif yani çözüm söz konusu olamaz. Bu yüzden şikayet cümlelerine değil, olmakta olanı anlayacak keskin gözleme, derinlikli analize ve doğru sorulara ihtiyacımız var.

**Dijital İnsan ve Hakikatin Jenerikleşmesi Sorunu (Diji-
Toplumsallaşma Bağlamında Mukayeseli Din Sorunu)**

Doç. Dr. Ali Öztürk*

Giriş

Birlikte yaşama serüvenimizin dijital sözleşmeye bağlandığı bir döneme ya ramak kaldı yahut buna ulaştık. Zira artık dijital-insandan veya dijital toplumdan söz etmek doğal bir hâdise oldu. Nitekim dijitalleşme sıradan bir aracın insan hayatı için önem kazanmasından öte bir gerçeğe işaret ediyor. İnsan ve insanlık dijitalizm ile hem yeni bir tanım alanına itilmekte, yeni bir toplumsal sözleşme aralığına koşulmakta ve hem de dijital evrenli metafizik ve etik örüntülü bir hikâyeye mahkum edilmeye zorlanmaktadır¹.

Yukarıdaki belirlemeler bir tarafa, insan, gerek kendisinin kadîm hikayesi ve gerekse tipolojik örgüsünde güçlü bir unsur olarak gördüğümüz inançlı olmak, ahlaklı olmak ve manevî hikayelere vasıl olmak motivasyonlarını formüle eden dinlerin tesirinden de kurtulmuş değildir. Ancak dinlerin sözünü ettiğimiz bu faaliyetlerinin yönü, şiddeti, öneri ve formülizasyonu dijital evrenin bu alanla çakışan belirlenimleri arasında, çatışma, rekabet ve uyumsuzluk görülmektedir. Bunun yanında dijitalizmin dinlerin özgün önerilerini manipüle edip yeni durumlara eviren mistik bir tarafı olması da dikkat çekicidir. Bu cümleden olarak belki tüm dinler için olmasa bile İslam açısından yeni krizlerin mevcut olduğu tartışmaya açıktır. Bu krizlere rağmen ikonist ve pagan (Hıristiyanlık ve Uzak Doğu Dinleri gibi) dinler için yeni fırsatların doğduğu da aşîkar. Çünkü bunlarla dijitalist süreç arasındaki münâsebetlere bakıldığında, göstergeleri ve bilinç-dışı gönderileri arasında etkili mekanizmalar kurmada oldukça mâhir bir mekanizasyondan bahsedebiliriz.

* Bartın Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü.

¹ Bu çalışmada İmajoloji başta olmak üzere diğer çalışmalarımızdan kısmen faydalanılmıştır.

Neticede atomlar yerine baytlar, görüntüler yerine imajlar, kimlik yerine markalar, kültür yerine tüketim, insani iletişim yerine araçsal iletişim ikâme edilmiş; aşk ve sevgi yerine sanal pornografi egemenlik kurmuştur. Tümücü, disiplinli, analitik ve derinlemesine düşünmenin yerini; sathî, dağınık ve karesel düşünme biçimlerinin yer almaya başladığı söylenebilir.

Görsel duyumun hâkimiyeti cisimsizlik güdüsüyle beraber tecrübeden uzak mevcûdiyet bulan bir tipoloji yaratmaktadır. Bu durumda dijital ainsan içinde yaşadığı sürecin kendisine zâfiyet verdiğinin ve manipüle edildiğinin farkında bile olmadığından, herhangi bir murâkebe veya eleştirel bir sinyale de kapalı durumda olmaktadır. Her tür eleştiri ve yapısal zihnî faaliyet, kargış sinyalleri içinde kaybolup gitmektedir. Sanallaşma sürecinin yoğunluğu içerisinde insan, bu kez de kendisinde kodlanmış bu değerler potansiyelinin akislerini, karşılaştığı siber alanın üretimlerinde aramaya başlar. Siber alanın ürettiği muhayyel dünyâ, insanın inanç potansına da etki etmiştir: yer yer onun ontolojik ve kozmolojik sırlarını, ama vahyî değil, siber alanın üretimlerine uygun olarak ve araçsal nitelikli beklentilere bağlı olarak tertip ettiği söylenebilir. Geçmişte uygarlıkları yaratmamıza yardımcı olduğu var sayılan uzaylı varlıkların, meselâ ufo ve benzeri âmillerin; insan türünün, hatta doğanın kozmolojik gelişiminin öncüleri olduğu gibi epey uçuk fakat alt-bilince hükmetmede epey mâhir bir sürece tanık olunmaktadır (Öztürk, 2019).

Bu sirâyet, onlarca enstrüman yanında film edüstrisinin kimi üretimleriyle de zihnimizde önce tanıdık bir imge hâline gelmekte, sonra bir biçimde meşrûiyet kazanmaktadır. Kimi bilimsel içerikli belgesellerde yer alan buna benzer iddialar, film karelerinden alınmış çarpıcı görüntülerle sunulmakta ve kitle iknâ edilmek istenmektedir. İnsanların hem sağduyu semeresini ve hem de kavramsal gelişimini ziyâdesiyle etkileyen bu dekorların; mitolojik dönemlere has inançsal argümanların sanal görüntülerle desteklenerek vaaz edildiği bir bilgi

akışına dönüşümüne tanık olmaktayız. Belki asıl önemli olan husus da her şeyin bir oyun parçası modunda arz ediliyor oluşudur. Sahicilik ve sahte iç içedir ve biri diğerinin yerine kolayca geçebilmektedir. Fakat sahte, gerçeğe saldırmakta ve onu gerçekten acıtmaktadır.

İmajoloji’de ifade ettiğimiz üzere, bu olgu “köpük bilinç” epistemolojisine yaslanmaktadır. Köpük-bilinç düzeyi diye tanımladığımız bu olgu, imajist niteliğini şu şekilde kazanır: Analize dayalı bir yargı süreci için;

- iyi ve sağduyulu bir yaklaşım,
- bilgi,
- olgunluk,
- tarafları dinlemeye ve onların yaklaşımlarına tamamen vakıf olmak,
- yanlış anlamalardan uzaklığı esas alan bir ilgi,
- kendi deneyimlerimize mahkûm edilmemiş türden bir anlayış,
- anlamak için bütün meleke ve duyum kanallarımızı açık tutmak lâzım gelirken; sözkonusu dijitalleşme olgusu bütün yargıları, sabote edilmiş simge ve imgeler üzerinden algılamaktadır (Öztürk, 2019). Bu indirgemecilik, hem üretenin hem de tüketenin işini kolaylaştırır. Bu sebeple anında ve yeterince ilgi uyandırır; hâliyle başka bir alternatifte ihtiyaç duymaz ve muhtemel alternatiflerin oluşumuna da mâni olur yahut onların ölü doğmasına sebebiyet verir. Burada göz; elin, kalbin, aklın ve diğer tüm yetilerimizin işlevini üstlenmiştir. Kısa vadede fastfood yargılara ulaşmamızı sağlayan bu yol, uzun vadede büyük psikolojik ve sosyal travmalara yol açar. Kendi yarattığı bu travmaları ayrıca ikinci bir gösterge olarak değerlendiren köpük-bilinç modeli, sabote edilmiş yıkıcı travmalara sebebiyet verir. Bu travmalar köpük-travma

üretimleri olsa bile gösterge bombardımanının sürekliliği sayesinde süregelen ve şizofrenik bir hâl alırlar.

Paganist ve ikonalist inanç merkezleri bu yeni ve yığın pagan pratikleri karşısında âcizdiler. Disposal tanrılar dijital tapınaklarda böylece her gün yeniden ve yeniden yaratılmaktadır. Bununla birlikte ikonalist dinlere yeni fırsat sahaları da açılmıştır. Bilinç-dışı ve yarı-bilinçsel birçok gösterge mesaj, bu sâyede gönderi zemini bulabilmektedir. Öte yandan ahlâk ve değer merkezli İslam’a dayanan inanç merkezli akaid örgüsü, dijital dünyada ancak “söz” ile var olabilmekte; buna mukâbil “söz”ü de her biçim manipölasyona mâruz kalabilmektedir. Bütün bu hususlarla alâkalı olarak vüzûha kavuşulması îcab eder.

Bu çalışmada, dijital insanın dinle ve dinlerin dijital insanla câri imtihanı; karşılaştırmalı olarak ele alınmıştır. Çalışma, hem teorik hem de yeniden teorize edici bir çerçevede mevcûdiyet bulmuştur. Esasta “İmajoloji” disiplininin yöntem ve imkanlarıyla beraber ilgili çalışmaların da yardımıyla, yeni bir analiz ve kavramsallaştırmaya varılması hedeflenmektedir. Neticede dijital çağımızda yaşanan büyük krizlere dâir çeşitli çözüm tekliflerimiz olacaktır.

Qu-Post Dönem ve Dijital İnsan / Diji-toplumsallaşmanın Epistemolojisi

Batı merkezci epistemoloji çerçevesinde insanlığın büyük bilgi sözleşmelerini 3 temel dönemle tanımlamak mümkündür.

- a. Pre-modern dönem / Klâsik dönem
- b. Modern Dönem
- c. Qu-post Dönem.

Pre-modern döneme, onun kapsadığı ve onların pratik tarihsel tecessümü olan imparatorluklar dönemine bakıldığında, meta veya değer olarak lokal bir unsurun, merkezin tornasında derinlik kazandırılıp evrensel ve üstün bir kültür kimliği hâiz kılınması esastı. Bu süreç doğal olarak kompleksiz bir derinlik ve bir

birikim gerektirmekteydi. Merkez, lokalde karşılaştığı her yeni ürünü merkeze taşımak suretiyle orada onu daha da nitelikli hâle getirmeyi esas alıyordu. Böylece lokal her unsur üst bir kimlikte kendine yer bulabiliyordu. Zamanla oluşan sentezler sayesinde organik ve harmonik bir bütünlük teşekkül etmiş olurdu. Modern dönemde böyle olmadı; merkez, her lokal unsuru yutarak onları homojenleştirdi ve bu yapılırken de emredici bir karakter esas alındı. Modernite bütün farklılıkları tek bir potada eriterek, onlar üzerinden totalleştirici bir görünüm kazandı (Erkan, 2017, 55). Bununla telafisi imkansız sancılar doğdu fakat bir paradigma etrafında birleştirici bir yapı da oluşmuş oldu.

Qu-post-dönemle beraber her türden lokal değere plastik bir hüviyet verildi ve bunlar seri üretime tâbi tutuldu (Doğan, 2013, 121). Bu şey! pek çok merkezce kolayca üretilebilen tüketilebilen bir şey! olsa da, Batılı merkezlerde pazara çıkarılıp meşrulaştırılan ve ondan sonra kolayca tüketilen bir nitelik kazandırılmış olan şey!lerin makbûl olduğu varsayımına istinat etmektedir. Bu yüzden gerçekte küreselleşme sürecinde pazara çıkan lokal bir unsur, büyük ölçüde dönüşmüş ve metalaşmıştır; ölçülebilir, fiyatlandırılabilir ve mutlaka başka süreçlerin bir parçası hâline getirilerek kendi tarihsel ve spontane özgünlüğünden kopartılmış bir şey!dir. İyilik bile! (Doğan, 2013, 120).

Bu süreçle beraber geleneğe ait kültürel unsurlar, hassaten Batı'da sterilize edilmiş, ambalajlanmış, sınırlandırılmış, enstrümantatif ve profesyonel bir çerçeveye hapsedilmiştir; müzelendirilmiştir. Batı dışı toplumlarda ise kültürel unsurlar hızlı bir dönüşümle beraber vitrine edilmekte ve bir tür pazar mâmulü olarak tüm modern argümanlarla sentezlenip yeni bir işleve tahvil edilmektedir. Bu süreç hem geleneği tahrif etmiş hem de moderniteyi dönüştürmek sûretiyle Qu-post-dönem şeklinde sözünü ettiğimiz olguya sebebiyet vermiştir. Bu durumun uzun vâdede yeni bir senteze imkân hazırlaması da olasıdır (Öztürk, 2015).

Qu-post dönem, tarafımızca bizzat üretilmiş; küreselleşme, post-modernizm, post-yapısal olgu, kuantum vb. teori ve yaklaşımları içeren bir kavramsallaştırmadır. Ayrıca -qu- ifadesinin aynı zamanda bilgisayarlaşma sürecine işaret eden yani diji-entelektüelizme gönderisi de vardır. Qu-post dönem; profesyonellerin parçacıl bilinç-dışı göstergeler üzerinden modellediği şizofrenik kişilik karakteristikleri de yansıtan narsist, pato-şizoid, sanal-klik-gettosal insan karakteristiğine imkân hazırlamış bir dönemdir. Bu dönem, herkesleri laboratuvar ortamına çekerek yarattığı büyük aynada, onları bu olgunun varlığına katkı vermeye mecbur etmiş, teknolojik ve meta-ideolojik altyapısı doğalımsı-sanal-ekosistemle desteklenmiş insanlık dönemidir.

Klasik dönemde, özellikle Doğu-İslam dünyasında, lider-kitle ilişkisi daha çok erdem paylaşımı ve model teklifi şekilden formüle edilmiştir. Modern dönemde ise lider-kitle ilişkisi (her tür liderlik) sağlıtım-hipnoz sarmalı şeklindedir. Lider ile kitleler arasında entelektüel bir aktarımdan çok duygu kışkırtıcılığı üzerinden coşkulu bir ilişki türü gelişir. Akıl, muhakeme, zenginleştirici etkileşimden çok, baştan çıkarma, ayartma ve konsolidasyon süreçleri öne çıkar. Qu-post dönemde ise birey büyük mekanizmanın bir aparatı hükmünde, geri dönütün bir parçası olur. Yani sistemin geliştirilmesinin, kendi aleyhine olsa bile, bilinçsiz bir parçası olur. Zira bütün dijital teknolojiler tüketicilerin geri beslemeli formları üzerinden modülüze olmaktadır. Ayrıca platformların sermayesi doğrudan tüketicinin kendisi olmuştur. Uzmanlar bu sermayeyi terbiye ve sevk ederek manipüle ederler.

İnsan eliyle; çoklu-figürasyonların etkileşimiyle yeniden yaratılmış doğa, yeniden yaratılmış dil ve yeniden yaratılmış insan. Bu yeniden yaratılmış ekosistemde tanrılar disposaldır. Her şeyin kullan at modunda tüketildiği, mazoşist bir hedonizm egemenliğinin sancakları altında ve bencil bir kitleleşme kurumsallaşmasının yarattığı mutlak bir sığlaşma, mânâlaşan madde, mânânın derinlik yitimi. Bu insanların kaderini değil, doğrudan insanın kendisini hedef alan büyük bir dönüşümdür. Bu bağlamda **Homo-nanous** (Nano-İnsan), **Homo-**

Digitalus (Dijital-İnsan), **Homo-İronius** (İronik-İnsan), **Homo-tostmodernus** (Tostmodern-İnsan) gibi tanım ve kavramlar; insanın doğrudan ufalandığı, parçalandığı, araçsallaştığı kimlik ve tutumlarla çerçevelendiği durumları tanımlamak üzere tarafımızdan geliştirilmiş kimi tipolojik kavramsal tekliflerdir. Bu tekliflerin mahiyeti, toplumsal gerekçeleri ve toplumsal yansımalarını tartışmayı hedefleyen çağı yeniden teorize ederek anlamayı amaçlayan (Öztürk, 2018) bu tanımlar, Qu-post periyodun yarattığı insan tiplerini kavramada yardımcı olacaktır. Böylece bu insan'la, daha doğrusu ne tür bir insanla mücadele etmemiz gerektiği de ortaya konulmuş olacaktır.

Homo-nonous (Nano-İnsan), **Homo-Digitalus** (Dijital-İnsan), **Homo-İronius** (İronik-İnsan), **Homotostmodernus** (Tostmodern-İnsan) gibi tipolojik kavramsallaştırmalar, qu-post dönem olarak kavramsallaştırılmasını teklif ettiğimiz döneme özgü ve günümüz gerçekliğine atfen geliştirilmiş insan tipolojileridir. Yeni kuşakların göstergelere, ikonlara, imgelere, kodlara, emojiilere dayalı olarak doğup-gelişip-öldüğü ve büyük ölçüde insanı ironik bir canlıya dönüştüren homo-ironius (ironik-insan) dediğimiz yeni bir süreçten söz ediyoruz. 2000'lerin başında İmajoloji adlı eserimizde bu dönemin veri-tabanını kuramsallaştırmış, döneme özgü olguları da kısmen haber etmiştim.

Post-paradoksal bir dil; dönem de, döneme özgü kavramsallaştırmalar da böyle olmak zorunda olacaktır. Qupost-diji dönemde profesyonellerin parçacıl bilinç-dışı göstergelerle şizofrenik bir karaktere bürünen; narsist, patoşizoid, sanal-klik-gettosal bir birey karakteristiği var ettikleri görülmektedir. Bu ise insanların kaderini değil doğrudan insanın kendisini hedef alan büyük bir değişimdir. Şimdi gerçekten klasik bir dille, modern bir dille veya teknolojiyle bu yeni durumları açıklayamayız. Bu durumun kendine özgü kaotik bir grameri var (Öztürk, 2017). Evet, bu insan türü, yeni teknolojilerden gücünü almaktadır (Dağ, 2018). Bununla birlikte asıl olarak dünyadaki metafizik kargaşa ve insanileşme inkıtalı krizinden beslenmektedir. Küresel postmodern felsefe ve küresel postmodern uygulamalara yaslanmaktadır.

Alışveriş kutsaldır. Burada, bu çağda, bu dönemde. Çünkü herkes özgürce! alışveriş yapar. Acaba gerçekten böyle mi? Örneğin bir birey alışveriş ederken, özgürce, kendisine yakışan bir kıyafet seçtiğini düşünebilir mi? O seçim daha evvel vitrinlerde, reklamlarda, dizilerde, medyalarda vb. birçok gösterge tapınaklarında kişinin bilinç-dışını şekillendirmiş bir seçim olamaz mı? Beğenilerimiz başka başka tezgahlarda mı dokunmaktadır? Öfkemiz, sevgimiz, bedenimiz, ruhumuz yeniden ve yeniden sürümlenmekte, update edilmekte değil midir! Oysa geleneksel toplumlar meşrep ve mezhebine göre iş yaparlardı. Birtakım tercihleri büyük ölçüde geleneksel kolektivizme bağlılıkla deneyimleyerek test ediyor fakat bireye olgu, süreç ve inanç üzerinde düşünme fırsatı veriyor ve ona bir tercih imkânı tanıyordu.

Oysaki bugün özgün kıymetlere bağlı ve güven aralığı belli değer ve aidiyetlerle test edilmiş sunum uyarlanma ilişkisi kalmamıştır. Son derece karmaşıklaşmış, motivasyonu, değer nirengileri silikleşmiş, hizmet ettiği esaslar ve uygulama çıktıları bakımından birbirine geçirilmiş, araçsallaştırılmış cevher yığınıyla insan oluşumuzun naif düzeneği çoklu-şizofrenik esnek örüngüler pazılına çevrilmiştir. Sürümün modeli değiştikçe bireyin de tüm rol ve motivasyonları değişebilmektedir. Bir tür yabancılaşma. İmajist yabancılaşma kuramında (Öztürk, 2001) birçok yabancılaşma türünün mümkün olacağını belirtmiştik. Ancak bu yabancılaşma türü sınırsız kombinasyonla (buradaki değişkenlerin etkileşim ve yer değiştirmeleri sadece yatay değil, aynı zamanda dikey ve derinliktir; yani gözlerin yer değiştirmesi yetmez, ayak tırnağıyla göz yer değiştirebilir, ayrıca tırnak, görme duyusuna kavuşmanın dışında gastronomik bir hazzı da ulaşabilir) zeminde atomize olmuş ve fakat postulatı da araçsallaşabilen özgün bir yabancılaşma türüdür.

İletişim artık ileten, ileti ve iletilen (Açıköz, 2017) ana sarmalından oldukça başkalaştığı için bugün insan profesyonel ellerce tasarlanan havuzlarda şekil bulmakta ve bu profesyonellerin patentli mi korsan mı olduklarının bir önemi kalmamaktadır. Bu insan türüne dünyadaki tüm inanç, kültür ve çıkar grupları,

isteyerek veya istemeyerek şu veya bu şekilde destek vermektedir. Bu insan türü gerçekte insanın intiharıdır. Sahici değerlerle mücehhez insan ilişkilerini sahici bir biçimde savunmak, modellemek, uygulamak ve teklife dönüştürmekle belki bir çözüm mümkündür. Sadece retoriğe dayalı, romantik, genel geçer sözlerle geçiştirilemeyecek bir durumdan, bir kırılmadan bahsediyoruz (Öztürk, 2018).

Dijital platform; insanları bedensel ve insani ilişkiler bakımından yabancılaştıran, kimi zaman onların ihtiras ve fantezilerini son noktaya kadar ulaştırabilen bir platformdur. Yani çekici bir tarafı da mevcuttur. Hiçbir muhatap olmaksızın üretilen pür insansız mesajlarla kurulan bir iletişim düzleminde zaman zaman her iki tarafın da canı acımakta, öfkesi kabarmakta veya zaman zaman her iki tarafın da sanal ve karşılıksız bir zevkle kandırılması mümkün olabilmektedir. Önce kendinden başlamak üzere, tuhaf bir “kandırmaca” oyununa benzer bir hayât tasavvuru bu. Böyle olunca mesaj iletişimin bir parçası değil, çatışmanın ve mevzi almanın bir parçası haline dönüşebilmektedir. Dijital dünya kendi kavanozunuzda ürettiğiniz ama öteki insanı hedefleyen karakteristiğiyle ilginç bir ironi nebatıdır. Politik ve dini meseleler söz konusu olduğunda bu patolojik eğrinin katsayısı geometrik etkiler yaratabilmektedir. Bu nebat, önemsiz bir aktörü önemli sorunların sosyo-psikolojik belirleyeni hâline getirebilmektedir. Bu tehlikeli bir durumdur. Hem üreticiler hem de tüketiciler tarafından fark edilmesi lâzım gelen bir patolojidir bu olgu (Öztürk&Oğrak, 2018).

Dijital dünyanın başlıca risklerini şu maddeler halinde sıralamak mümkündür;

- a. Sığ ve sığlaştırmacı bilinç,
- b. Teşhirci benlik,
- c. Ego ve hedonizm kışkırtıcılığı,
- d. Sembolik ve indirgemeci belirlenim.

- e. Disposal varoluş (kimlik, inanç, yargı vb. hayati esasları “kullan-at” üretme biçimi)
- f. Dijital yabancılaşma,
- g. Manipülasyon,
- h. Bağımlılık, gaflet ve patoloji vb.

Bu süreç doğal olarak insana dair her şeyi derinden ve çok yönlü etkilemektedir. Aynı şekilde din, inanç, eğitim ve değer alanları da çok yönlü etkilemekte ve dönüştürmektedir. Şimdi bu süreçleri kısaca değerlendirelim.

Hakikatin Jenerikleşmesi Sorunu (Diji-Toplumsallaşma Bağlamında Mukayeseli Din Sorunu)

Ne zaman ki, Musa, mikatımıza geldi, Rabbi ona kelâmıyla ihsanda bulundu. "Ey Rabbim, göster bana kendini de bakayım sana". dedi. Rabbi ona buyurdu ki; "Beni katiyyen göremezsın ve lâkin dağa bak, eğer o yerinde durabilirse, sonra sen de beni göreceksın". Daha sonra Rabbi dağa tecelli edince onu yerle bir ediverdi, Musa da baygın düştü. Ayılıp kendine gelince, "Sen sübhansın", "tevbe ettim, sana döndüm ve ben inananların ilkiyim" dedi (<http://www.kuranikerim.com/melmalili/araf.htm>).

Hız. Musa'nın isteği tüm insanların isteğidir. Zira insan Mevla'yı görmek istemektedir. Bu da bir gerginlik meydana getirmiştir. Çünkü Mevla görünmeyi reddetmiştir. Uygarlıkların gelişimine yön veren önemli saiklerden birisi de bu gerginliktir dense abartılmış olmaz. Zira Tanrı insanın kalbine nasıl düşmüşse, elinden varlığa o şekilde resmedilmiştir. İmgelere, göstergelere, ikonlara, resimlere, heykellere, oymalara dökülmüş; dağa sığmayan Tanrı her yerde indirgemeci bir biçimde var edilmeye, insan eliyle çalışılmıştır. "Allah yeryüzünün ve gökyüzünün nurudur" muteşabihatının indirgemeci bir veçhesi de belki bu vesileyle başka bir manipülasyona imkân hazırlamıştır.

Esasen İslam ile paganizm arasında Tanrı tasavvuru bakımından hiçbir geçiş yoktur. Zira İslam imge-üstü inanç ve haber merkezli bir Tanrı tasavvuruna işaret ederken, diğer inanç biçimleri tanrının imge, simge ve deneyimsel izdüşümleri üzerinden bir inanç sistematigi geliştirmişlerdir. Bu başkalaşma Hristiyanlık için öncelikle geçerlidir. Yukarıdaki ayette geçen hadise, Kitabı Mukaddes'te şu şekilde geçmektedir: Musa, *“Lütfen görkemini bana göster” dedi. 19 RAB, “Bütün iyiliğimi önünden geçireceğim” diye karşılık verdi, “Adımı, RAB adını senin önünde duyuracağım. Merhamet ettiğime merhamet edeceğim, acıdığımı acıyacağım. 20 Ancak, yüzümü görmene izin veremem. Çünkü yüzümü gören yaşayamaz.” 21 Sonra, “Yakınımda bir yer var” dedi, “Orada, kayanın üzerinde dur. 23 Elimi kaldırdığımda, sırtımı göreceksin. Ama yüzüm görülmeyecek.”* (<https://incil.info/kitap/Misirdan+Cikis/33>). Esasen bu iki ifade bile İslam ile Hristiyanlık arasındaki farkı açık bir biçimde sergilemektedir. Özellikle dijital teknolojilerin araçsallaştırdığı değerler ve inançlar açısından farklı bir imkân alanı doğurmaktadır. Kuran-ı Kerim'de Tanrı, hiçbir şekilde imge ve epistemolojiye konu edilmezken, Hristiyanlık Roma sistematiginin de imkanlarıyla Tanrı tasavvurunu paganizme hayli yakınlaştırmış yahut en azından temsiliyet ve beşeri form sistematigine uydurmuştur.

İmajoloji'de bu meseleyi şu şekilde açıklamaya çalışmıştık: Bir şeye tapınmakla, tapınmak arasındaki farkı anlamak epistemik karmaşayı çözmeye bağlıdır. Bu mânâda kutsal, en-boy-derinlik ilişkisini aşan bir düzlemin en-boy-derinlikte ürettiği simge, sembol, eylem, kanaat ve inançların tecessümü ilişkisidir. Kanal ve üretim ilişkisi ayrı bir tartışma konusu olarak imajist bilgiye geniş bir hamle alanı tanır.

Sorunsalı inanç sistemleri bağlamında tartışmak mümkündür. Hristiyan dünyasının Platon'un imge sorunu olarak algıladığı Tanrı'yı zamanla Roma'ya özgü ikona algısına dayalı bir güdülenmeyle gündeme taşımasının imajist alanla kutsal alanın kesişmesine katkısını düşünebiliriz. İslam dünyası söz konusu olduğunda Tanrı tam anlamıyla ne imgeye ne de ikona sıkıştırılmıştır, o bir inanç

sorunudur. Bu yüzden Tanrı'nın biçimlendirilmesine yönelik bir çalışma alanı mevcut değildir. Zira biçimlendiren Tanrı'dır. Bu nedenle de sözü geçen yaklaşım Tanrı'yla iletişim biçimi üzerinde yoğunlaşan doğrudan bireye yönelik bir din anlayışı ile yüz yüzedir. Burada kanallar ile üretimler arasındaki teknik farkı görmek mümkündür.

Bu manada Hristiyanlık, grup ve merkez sistemine dayalı bir Tanrı'yı vaaz ediyordu. Açıkçası ikona ikinci göstereni olan aidiyet ve tescile dayalı olmaklığı üretme yoluna gitmiştir. Yani ikonacı iseniz ve Tanrı'yı ikona² üzerinden algılıyorsanız bireysel bir mensubiyet söz konusu değildir. Ancak merkez tescilli ve grupsal aidiyetle dini kimliğiniz mümkün olabilir. O yüzden bir kişinin tek başına Hristiyan olması mümkün değildir. Bu bağlamda da Hristiyanlık ve mitoloji birbirine açılan kapıların sayısını artırmıştır. Sorunun kökenlerine indiğimizde görürüz ki, öncelikle felsefenin Tanrısının imgesel bir Tanrı olması meselesi önümüze çıkmaktadır.

Zamanla Hristiyanlık bu Tanrı algısını ikonaya dönüştürdü. Açıkçası imgesel nitelikli olabilen tanrının ikonalist bağlamda dönüşümü daha kolay olmuştur. Oysaki inanç sorunu olan ve imge alanıysa neredeyse yok olacak kadar (müteşabih) olan ve tamamen işaret edilmeye dayalı ve de inanç ilişkisiyle anlaşılmış olan bir Tanrı anlayışından ikonaya giden hiçbir yol yoktur. Bu yüzden de çoğu skeptik refleksler; kodlanmış Tanrı sorununu imgesel düzleme taşıırken yaşadıkları çelişkiler yüzünden inançsal krizler yaşayabilmektedir (Öztürk, 2019). Bu yüzden felsefenin Tanrısı ve Hristiyanlığın tanrısı hep yeniden forme edilip müdahale edilebilen birer tanrıdırlar. Nitekim Nietzsche'nin "Tanrı öldü." sözü gerçekte orijinal değildir zira daha önce Hristiyanlık tanrısını Yahudilere öldürtmüştür.

² İsa'nın çift rolü, Tanrının yere indirilmesi ve dolayısıyla imgeden ikonaya ikinci dereceden bir göstergenin ikona yoluyla yeniden algılanmasını mümkün kılıyordu (Sayın, 2003: 8-9) dönem tartışmaları için bkz.

Fakat dijital çağda artık inancın kalp-erdem-sorumluluk-ahlak vb. ilişkiler içinde mânâ bulması neredeyse önemsizdir. Öne çıkan biçim, temsil edilebilirlik, simgesel ve imgesel paketlenebilirlik, dolaşımda olmaklık, yeni teknolojilere uyumlanabilirlik, egzotik ve şifreli seremonik ilgilere uyarlı olabilmekle ilgilidir. Belki hedonizmi ve egoizmi besleyen ya da narsizmi ve mazoşizmi besleyen jenerik sıra dışı deneyimlere malzeme toplayan ritler daha da çarpıcı ve ilgi uyandırıcı olabilmektedir.

Bir yandan sanal ilim platformunda din rasyonalize edilerek indirgemeci yasalara dönüştürülmekte, diğer yandan oldukça fantastik ve marjinal sürümleriyle korsan dijital platformlarda coşturan ve taraf toplayan bir karakter kazanmaktadır. Artık dinin milli bayramlar gibi ilan edilen, edilebilen bir şey olduğunu düşünen epeyce geniş bir genç kuşaktan bahsedebiliriz. Yani din insanın Mevla'yla girdiği münasebet çerçevesinde ahiret bilinci ve sorumluluğuna dayalı bir motivasyon alanı olmaktan çok manevi hazlarımızı karşılayan sosyo-epistemik deneyimler biçimini almaya başlamıştır.

Son dönemlerde gelişen deizm tartışmalarının kaynaklarından birisi de, dini, sosyo-epistemik ve gettosal yahut ulusal bir aparat biçiminde kurgulayan sosyo-politik gelişmelerdir. Nitekim sosyal medyada dini mesajlarla tarihsel aidiyet coşkusu seremonilerinin ve jenerik özgüven arayışları mesajlarının birbirinin yerine ikâme edilmesi de bu sonucun bir çıktısı olarak tezahür etmiştir. Yani değer ve gelenekler sosyo-kültürel-politik-gettosal rollerimizin bir parçası, aracı ve hizmetçisi olarak anlaşılır olmuş; bunların pazarlanma sorunu ise dinin muteal ve ana mesajını tamamen değiştirmiş, onu tüketilebilir, sosyo-kültürel bir araç haline getirmiştir. Ayrıca dinin, çıkar çatışmalarında simgesel tüketim değeri olarak kullanılması özellikle genç kuşaklarda dine karşı simgesel bir mesafe yaratmış, öte yandan bu durum din sempaticanları tarafından simgesel bir tüketim argümanına dönüştürülmüştür. Bu da sosyolojik gerginlik alanlarında dine yönelik radikal bir yaklaşıma neden olmuştur (Öztürk, 2011).

Tarihsel olarak çok çeşitli dindarlık tanımları yapılagelmiştir. Tasavvufi dindarlık, havas dindarlığı, avam dindarlığı, batini dindarlık, katı dindarlık, ılımlı dindarlık, gevşek dindarlık, selefî dindarlık, marjinal dindarlık, yıkıcı dindarlık, rafîzi dindarlık, riyazi dindarlık vb. gibi birçok tanımdan bahsetmek mümkündür. Bu tanımların hepsi de belli geçerliliklere sahip tanım ve tasvirlerdir. Ancak günümüzdeki gelişmeleri de dikkate alarak temel birkaç dini formu tasnif etmek istiyoruz:

- a. Sektörel, kurumsal ve entelektüel rasyonel tümücü-indirgemeci din formu: Medrese, ilahiyat, diyanet ve çeşitli kurumlar aracılığıyla sahiplenilen, geliştirilen ve kurumsallaştırılan din formu. Dinin hayatın birçok yönüne rasyonel ve entelektüel bağlamlarıyla teori, pratik ve modellemelere bağlandığı formdur. Zamanın ruhu, toplumsal ihtiyaçlar ve din arasında kusursuz bir bağ inşa amacına dayanır. Fakat günümüzde birçok konuda spekülâtif ve entelektüel bir faaliyet olma riskiyle de karşı karşıyadır.
- b. Sembolik-simgesel-kodifike ve gösterge-indirgemeci din formu: Daha çok dini sembol ve argümanlarını araçsallaştırıp yoğun göstergeler üzerinden simge savaşlarına konu edinildiği din algısı. Dijital çağ için oldukça kullanışlı bir üretim biçimi.
- c. Parçalanmış, parçacıl ve ironik din formu: Yeni kuşak savruk yaşam biçimlerinde olmadık yerde olmadık dini repliklerle medite olma, kutsal bir bağ kurma yolu arayışı.
- d. Patolojik ve yabancılaştırıcı din formu: Birey ve grupların dinle temasını çeşitli psikolojik sorunlara bezel formda gündelik yaşam ilişkisi üretmeye zorlayan form.
- e. Gettosal din formu: Bireyi ait olduğu dini grubun mü'mini haline getiren din formu.
- f. Değer merkezli, insani ve ahlaki din formu: Kanaatimce İslam'ın ilk çıkışında gösterilen ve yukarıdaki din formlarını da dengeleyen

ve normalleştiren, değer, insanilik ve ahlâkılık içinde mânâ bulmuş sahici din formu.

Dijital çağda değer merkezli, insanileştirici, ahlak motivasyonlu din formu ile cari teknolojiler arasında bir doku uyumsuzluğu açıktır.

Bunun için;

a. Dinin insanileştirici ve ahlaki formunun canlı tutulması önemlidir. Zira bu formların çoğu bugünkü yabancılaşmaya doğrudan ilahtır. İbadet, erdem, diğer insanlarla ahlaki ve çok boyutlu temas, bunların çoğu uygulandığında bugün rahatsız olduğumuz birçok sorundan kurtulmuş oluruz. Sadece abdest, beş vakit cemaatle namaz bile insanları bağımlılıktan, asosyalıktan vb. birçok güncel mahkûmiyetten kurtarabilir. Teşhircilik karşıtlığı, tevazu, infak, aile ve akraba kurgusu vb. binlerce şey ise neredeyse güncel hastalıkları imkansız hale getirebilir. Örnekleri çoğaltmak mümkündür.

b. Mevcut teknolojilerin İslamileştirilmesi, ahlakileştirilmesi ve insanileştirilmesi.

c. Yıkıcı teknoloji ve üretimlerin bertaraf edilmesi ve engellemesine yönelik çare arayışları.

d. Alternatif İslami, ahlaki ve insani teknolojilerin ve üretimlerin geliştirilmesi.

Önümüzdeki çağda İslam medeniyetini bekleyen en büyük krizlerden birisi şudur: Müslüman akıl, steril bir dini hayat ve insan ilişkisine uyarlı bir akıl ile bilgiye ve kimi dertlere çare arayışlarına yönelmektedir. Oysaki ne tarih ne hayat ne de gelecek steril ve sınırları belli çıktılar üzerinden gelişmiyor. Son derece karışık ve kaotik ve aynı zamanda sürprizlere açık bir gerçeklik ya da sanal gerçeklikle, yenilenen başkalaşımalarla karşı karşıyayız. Bu yüzden steril teklifler üzerinden kurgulanan metotlardan çok, kaosa ve karmaşaya cevap arayan teorik, pratik ve model çıktılara ihtiyacımız var. Bu yüzden pür sistemli modellerin yanı

sıra konjonktüre cevap bulan, dinamik söylem ve eylem işlerliğine de çok ihtiyaç var. Bu süreçte elbette değer, insanlık ve ahlaki kaygı temel motivasyon alanı olarak merkezi bir rol oynamalıdır.

Kaynaklar

Açıköz, Hacı Mustafa. İletişim Felsefesine Giriş, Ankara: Elis Yayınları, 2017.

Dağ, Ahmet. Transhümanizm. Ankara: Elis Yayınları, 2018.

Doğan, Mehmet. Hiperprestij Grupları. İstanbul: Neva Yayınları, 2013.

Erkan, Ümmet. “Rus Modernleşmesinde Batı Karşıtlığının Tarihsel Temelleri”. *Çeşmi Cihan Tarih Kültür ve Sanat Araştırmaları Dergisi* IV/ 1 (Temmuz 2017): 52-70.

Kur'an-ı Kerim. Erişim: 22.05.19.

<http://www.kuranikerim.com/melmalili/araf.htm>

Kutsal Kitap. Erişim: 22.05.19. <https://incil.info/kitap/Misirdan+Cikis/33>

Öztürk, Ali. İmajoloji. 3. Baskı, Ankara: Elis Yayınları, 2019.

Öztürk, Ali. “Modern Dil Teorileri ve Toplumsal Dizayn”. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırma Dergisi* 6/7 (Kasım 2017): 11-37.

Öztürk, Ali. Kriz Sosyolojisi, Batı Merkezçiliğinin Yapısal Sorunları ve Kriz. İstanbul: Doğu Kitabevi, 2011.

Öztürk, Ali. Medeniyet ve Sosyoloji. Ankara: Elis Yayınları, 2015.

Öztürk, Ali. Postmodernite ve Geleneğin Meta-Metalaşması. İstanbul: Kitapevi Yayınları, 2011.

Öztürk, Ali. “Kü-Post Dönüşümün Yeni Vatandaşlık Biçimi Olarak Negatif Çok- Kültürlülük Bağlamında İndirgemeci Gettosal Vatandaşlık”. *IIB International Refereed Academic Social Sciences Journal* 3/7 (2012).

Öztürk, Ali. “Yeni Eğitim Teknolojileri ve Derinliğin Kaybı (Yeni Teknolojilerin Eğitimde Yabancılaştırıcı Etkisi ve Bilginin Metalaşması Sorunu)”. *Malaya Üniversitesi Uluslararası Eğitim Teknolojileri Sempozyumu*, Malezya, 2013.

Öztürk, Ali. “Şehir İmajolojisi”. *Uluslararası Şehir ve Medeniyet Sempozyumu*, (7-8 Ekim 2016), Malatya, 2016.

Oğrak, Abdulkadir. Geleneksel Kitle İletişim Araçlarından Sosyal Medyaya Değişim. *Uluslararası Edebiyat ve Toplum Sempozyumu*, Bartın, 2016.

Sayın, Zeynep. İmgenin Pornografisi. İstanbul: Metis Yayınları, 2003.

Postmodern Süreçte Teknolojiyi Kullanmak

Prof. Dr. İsmet Emre*

Giriş

Her çağ, kendi araçlarını üretir ve o araçlar üzerinden bir “eyleme biçimi” geliştirir. İnsan ile diğer insanlar ve doğa arasındaki etkileşim ise bir müddet sonra kendi değerlerini dayatır. Kabaca, başlangıçtan beri insanlık üç temel aşamadan geçmiştir: Dinin egemen olduğu ve güncel yaşamın belirgin biçimde dinler tarafından şekillendiği birinci evre; metafizikten kopmuş düşüncenin egemen olduğu ve yaşamı duygulardan arındırılmış insan aklının belirlediği ikinci evre; inanç ve aklın yerini görmeye bıraktığı ve hayatı görüntünün belirlediği üçüncü evre. Bu minvalden olmak üzere; insanın yeryüzü macerasını, içinde nispi düşünmenin de olduğu “inanan insandan” içinde nispi inancın da olduğu “düşünen insana”, oradan da içinden bu ikisinin kovulduğu “bakan insana” geçiş gibi de tahayyül edebiliriz. Elbette hepsi kendi anlayışlarının yedeğine kendi ahlak, kültür, değer, estetik ve güncel yaşam formları içine yayılan zevk öğelerini de alarak yapar bunu.

Postmodern aşama bunlar arasında üçüncü aşamayı temsil etmektedir. Son dönemde adına dijital çağ da dediğimiz bu yeni durumun, bu yeni anlayış ve yaşam tarzının birincil ögesi elbette insanın yeryüzüne bir bütün olarak değil parça olarak konumlanmasıdır. Öyle ki bütünlük parçalanmış, “tam oluş” yerini rastgele yahut belli bir düzenle yan yana gelmiş “fraktal” öğelerin oluşturduğu parçalı bir bütüne bırakmıştır; eskilerin tabiriyle vahdet kesrete dönüşmüştür. Böylece insanın bütün hücrelerinden taşıp gelen inanç öğeleri yerini önce saf, çıplak akıl öğelerine bırakarak gönül-beyin sentezini beyine; o da yerini göze, gözün işlevi olan bakmaya bırakmıştır. Haliyle insan göze indirgenince yarattığı bütün sistematik de görme alanına ilişkin olmaktadır. Sohbetin ve edebiyat

* Hacı Bayram Veli Üniversitesi Polatlı Fen Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü

türlerinin yerini göz egemen söylemlere bırakmış olması, biraz da sonuçtur. Radyoyla başlayıp sinema ekranıyla devam eden, bilgisayar ekranıyla perçinlenip saltanatını cep telefonu ve akıllı olarak adlandırılan üretimlere bırakan postmodern çağ aynı zamanda insanın sahip olduğu yeteneklerin hepsini bir süreliğine ya da hatta belki tamamen nesneye devredişinin de hikayesidir. Elbette iradesini akıllı nesnelere rehin bırakmak aynı zamanda varoluş alanını da bir anlamda ona terk etmek anlamına gelecektir. İşte sorunların ortaya çıktığı yer tam da burasıdır: Aklın ve duygunun dondurulduğu, o donuklukla nesneye rehin verildiği, insanın yerine robotların düşünüp hissettiği bir dünyada insana özgü nitelik ve erdemler bugünden geleceğe nasıl taşınacak? Saltanatı sallanmış, hatta yerle bir edilmiş yürek ile beyin buna daha ne kadar dayanacak? Bir noktaya gelince inanç ile düşünce bakışa meydan okuyacak ve silkinip kendine dönecek mi yoksa halihazırdaki durumunu kabullenip bir daha dönmek üzere insan bedenini terk mi edecek? Akıl ve duygu olmayan bir beden, dünyadaki yolculuğuna insan olarak devam edebilecek mi? Böyle olmayacak ve bir yeniden doğuş başlayacaksa, bir noktadan sonra insan nesneleşmeye rest çekip ayağa kalkacaksa din, ahlak, erdem, etik ve estetik değerler hangi formlarda yenedünyanın ve yeni insanın harcına dönüştürülecek? Temel mesele, kaybedilmiş geçmişe ağlamaktan ziyade, elimizden her an kayıp düşme ihtimali bulunan geleceği tutmaya çalışmak ise yapılması gereken öncelikli şey, hayatın her alanına yönelik pragmatizmden uzak keskin fütürist aynalardan yararlanıp insanı ve çağı enikonu sigaya çekmektir. Devasa gözleriyle panoptikonik gökyüzüne dönüşmüş nesneler dünyasının akıl ve duygularımıza vurduğu prangaları kabullenmek ve olabildiğince teslim olmuş bir iç dünyaya kaldığı yerden devam etme fırsatı mı tanıyacağız yoksa nesnelerden ve onların uçbeyi robotlardan önce davranıp onların bizden aldığı değerleri içselleştirip yolumuza akıl ile duygunun öncülük ettiği gözlerle devam etmeye mi çalışacağız? Varılan noktada dünyanın her tarafında katledilen insanlara umarsız bakan gözlerimiz; kadim bilgeliğe tamamen kapatılmış ve kutsallık adına ne varsa hepsinin sadece öylesine dokunup geçtiği ama içeri bir türlü nüfuz edemediği kulaklarımız;

dokunduğunun gerçek mi imitasyon mu olduğunu bir türlü anlayamayan derilerimiz, acımayı ve merhameti unuttuğu için zulme sessizce tanık olan yüreklerimiz; yürümediği halde yürüyormuş hissine kapılan ayaklarımız, yemediği halde doygunluk hissini üstünden atamayan midelerimiz, hareket etmediği halde günlerce yolculuktan henüz dönmüşçesine bitkin bedenlerimiz var ve robot olduğumuzu görmek için ille de tenimizin etrafının metallerle kaplanmasını bekliyoruz safça.

Peki insanlık tarihinin, insana en büyük meydan okuyuşunun onu tehdit edişinin bu aşamasında ne yapmalı? Bütüncül bir çözümü yok elbette bunun. Bütün kolektif kültür akışlarında olduğu gibi, dijitaliteyi tümden yok etmenin veya ona gözlerini tamamen kapamanın faydası da yok. Burada belki de yapılması gereken şey öncelik sırasına koyup önce onunla hesaplaşmak, ardından araya belli bir mesafe koymak ve güncel yaşamda onun yerini doldurabilecek bir alternatif çıkınca da onu ya büsbütün hayatımızdan çıkarmak yahut da zaten hak ettiği yeri, kullanılacak bir aygıt payesi tanımak. Bunun nasıl olacağına dair kabul edilmiş bir müşterek bulunmamakla birlikte bir başlangıç noktası olarak küçük bir teorik zemin oluşturulabilir ki bu zeminin ilk halkasında dijitale karşı mesafe ayarlanması, ikinci halkasında bu mesafeden yararlanılarak yeni bir birey inşası gelmektedir. Ardından sırasıyla; dijitale karşı mahremiyeti inşa, hayatın her alanında dijitale direnç noktaları oluşturma, yeni bir epistem ve gramatoloji kurma ile nihai aşmada, başlangıç noktasındaki yere, yani kitaba dönme gelmektedir.

Dijitale Karşı: Mesafe Ayarlamak

Varlıklar neden birbirine yapışık değil? Bir şey ile öteki arasındaki mesafenin sırrı nedir? Baktığım yer ile gördüğüm, duyduğum ses ile o sesi çıkaran arasındaki boşluk neyi ifade ediyor? Yıldızlar ve gezegenler arasında olduğu gibi insanlar arasında da bir mesafenin oluşu bize neyi söylüyor? Nedir mesafe? Nefes alma zemini, varlıkları oldurma imkanı, bir varlık kurucu hatta belki... Bütün

şeyler varlıklarını boşluğa borçludur. Hayat, oksijenin olduğu yerde yeşeriyor. Boşluk, bir taraftan büyümeye, gelişmeye vesile olurken, öteki taraftan kendini korumayı da garanti altına alıyor. Metal benzeri katı maddelerin nispeten yapışık, ağaç nev'inin nispeten serbest, hayvan ve insanın ise tamamen özgür oluşu, maddenin manaya yönelik seyrinde ayrışmanın, tekile yönelişin sırrını veriyor bize. Ruhlarımız gibi bedenlerimizin de tek ve serbest oluşu hareketin boşluğa duyduğu ihtiyaçtan kaynaklanıyor ve bu manada varoluşun vazgeçilmezi 'hareket' bir mesafeyi zorunlu kılıyor. Benimle öteki arasında boşluk olmasa yerimden kıpırdama şansım yok ve bu aynı zamanda yürüyüşe özgü bütün güzellikleri kaybetmem anlamına da geliyor. Ömür dediğimiz süreç, varlığın boşlukta hareketinden başka bir şey değil. Aldığım nefes ile verdiğim arasındaki boşluk, yani o anlık, en küçük mesafe varlığım ile yokluğum arasındaki perdeye ışık tutuyor. Mesafe böylece yaşam ile ölümün, oluş ile bozuluşun, varlık ile yokluğun yer değiştirmesinin, yani dünya sahnesindeki bütün oyunların vazgeçilmez ögesine dönüşüyor. Bütün bunlardan dolayı, boşluğun somut eseri olan mesafeyi ortadan kaldırmak, ortadan kalkmak anlamına geliyor. Mesafeyi korumak yaşama, mesafeyi ortadan kaldırmak ise ölüme dairdir... Boşluk kalkınca mesafe yitirilir, mesafe olmayınca hayat kaybedilir... Çünkü odunlar ağaçlardan, cesetler dirilerden daha çok birbirine benzer... Ve hayat benzerliklerden ziyade farklılıklar üzerine kuruludur.

Özellikle canlılar için bütün mesele mesafe ayarlamaktır. Yakına geldiğinde yakan, uzaklaştığında üşüten güneş gibi ve tamamen gittiğinde donduran... Evren, bir başından ötekine entropik bir mesafe ayarıyla varlığını sürdürmektedir ve bu durum; insan ile dünya, ölüm ile hayat, ruh ile beden arasındaki ilişkinin de varlık sebebine dair ciddi işaretler barındırmaktadır. Gövdesiyle ötekilerin gövdeleri arasında belli bir mesafe bulunan ağaçlar daha gür yetişir, damarları ötekinin damarlarına bulaşmadan, özgürce toprağın altına yayılan ağaçların gövdesi daha kuvvetli olur. Kendisiyle düşmanları arasındaki mesafeyi ayarlayan hayvanlar daha çok yaşar. Yanına yaklaştıracaklarını ve uzak duracaklarını ayarlayan hayvanlardır uzun ömürlü olanlar. Ve insan da böyle...

Gereğinden fazla yaklaştıkları tarafından tehdit ya da yok edilir. Gereğinden fazla uzak tuttuklarının ışığından mahrum kalır. Ben ile öteki arasında gerektiği kadar, sadece ihtiyaç duyulduğu kadar bir boşluk bırakmaktır aslanan. Mesafe bize varoluşun dayattığı en önemli hayat garantisidir. Kendini kendinden ve başkalarından, kendini başkalarından ve başkalarını kendinden korumaktır bu keskin prospektüsün muhteviyatı ve elbette bütün bunların değişmez vasfı mesafe...

Dünyayı kuran akıl varoluşu mesafeyle ilişkilendirdiği için bozulmuş ve yok oluş mesafe yitimine dairdir. Akıl yitimi zihinsel karmaşaya ve mesafe kaybına, bedensel hastalık organlar arası mesafe ve iletişim bozukluğuna, toplumsal çözülme ise insanlar arası hiyerarşi tahribine ve haddin aşılmasına dairdir. Elbette bozulmuş sadece bir insandan ötekine uzanan ilişki biçimindeki mesafe kaybına değil aynı zamanda insan ile nesneler arasındaki mesafe ölçüsünün kaçmasına da bağlanabilir.

İlk insanlardan günümüze hayat, biraz da nesneye şekil vermekle ilgili... İhtiyaçlarımızı karşılamak ve hayatımızı olduğundan daha çekilebilir hale getirmek için çalışmamız, dünyaya şekil vermemiz gerekiyor. Bu da onlarla aramızdaki mesafeyi iyi ayarlamayı beraberinde getiriyor. Ne onlara köle olacağız ne de onları hor kullanacağız. Onları sevecek ama hiçbir zaman fetişleştirmeyeceğiz. Bizi doyurduğu için toprağa, nefesimize iyi geldiği için havaya, yemeklerimizi pişirdiği için ateşe, susuzluğumuzu giderdiği için suya ve yalnızlığımızı unutturduğu için insana saygı duyacağız fakat hiçbir zaman bu saygı onları putlaştırmak anlamına gelmeyecek, gelmemeli. Hayat ile ölüm arasındaki mesafeyi nesnelere verdiğimiz değer tayin ettiği için sadece hayatta olduğumuz süreye göre bir değer biçme belki de yapılması gereken en doğru harekettir.

Sahip olduklarının kölesi olan insan ölüm ile hayat arasındaki mesafeyi yitirmiş, hayata ölümden ziyade değer vermesinden dolayı hayat pusulasını

şaşırmış, potansiyel bir ‘hayat kaybetme’ adayıdır. Her dönemde, sahip olduğu şeylere kölelik yapan insanlar çıkmıştır. Nesne olarak dünya ile özne olarak insan arasındaki o hassas dengeyi yitirmek elbette an meselesi. Ama tarihin hiçbir döneminde sahip olmadığı bir şeye sahipmiş gibi davranıp sahip olduğu tarafından yönetilen insan tipi gelmemiş olmalı. Dijital dünya ile insan arasındaki ilişki tam da böylesi bir bağın eseridir. Toprak, hava, su ve ateş ile bağını bir tarafa bırakıp ansızın cam ekranın büyüüne kapılan günümüz insanı farkında olmadan postmodern çağın en büyük batıl inancını yarattı: Görüntü fetişizmi. Dünyadaki hiçbir ibadet internet karşısında saatlerce yapılan ayinler kadar uzun süreli olmadı, hiçbir ibadethane çocukları, gençleri ve olgun yaştaki insanları bu kadar başına toplamadı. Hiçbir inanç, gençleri aynı mekanda ve böylesine huşuyla kendine ram eden bir buluşma ayarlayamadı. İnsanlık tarihinin kaydettiği en büyük mesafe kaybı budur ve bu noktada yapılması gereken ilk iş; internet başta olmak üzere dijital dünya ile aramıza belirgin bir mesafe koymak, her türlü tasarrufumuzda onun kölesi değil sahibi olduğumuzun farkına vararak yaşamaktır.

Dijitalite, birinci dereceden, mesafeyi yok ettiği için kötürümleştirmektedir varoluşu. Gözün yakından bakışı, bedenin yakından teması, bilincin yakından kavrama gayreti bir kilitlenmedir aynı zamanda. Dijital ekranın karşısındaki insan, neredeyse bütün uzuvlarının gözlerini oraya dikmiş, alın, kaşlar, göz, burun, yanaklar, omuzlar, göğüs, karın boşluğu, velhasıl varoluşun cisimleşmiş hali olan bedenin her ayrıntısını ona adayarak bakmaktadır. Bir anlamda nesne özneleşmiş, özne ise nesne konumuna indirgenmiştir. Çünkü hareket eden cam ekran iken hareketi izleyen bizatihi insanın kendisidir. Mesele biraz da uğraştığımız, muhatap gördüğümüz şeylerin nesnesine dönüşmektir. Bilinç nesneye durduğu an donuklaşmakta, donuklaştığı an hipnotize edilerek baktığı şeyin talimatlarına uymakta ve onun tarafından yönlendirilmektedir. Bilgisayarda sanal oyunlar oynayan bir çocuk, yenilgi hissiyle hüngür hüngür ağlamaktadır, televizyon seyreden bir genç, ekrandakilere kızıp durmakta, bağırıp çağırmaktadır. Sanki olmayan bir şey, önce varolduğunu

onaylatmış sonra da yüksek perdeden talimatlar ile bilinci çığırından çıkarıp hallaç pamuğı gibi savurup atmaktadır. Bugün dünyaya yayılan kötölük ekranlardan göz çukurlarına, oradan beyne ulaşmakta ve sınır tanımaksızın rastladığı her bedenın derisinin altına yerleşip umulmadık anda dışarı çıkarak eyleme geçmektedir. Dünyayı yakıp yıkmak için robotları veya sayborgları beklemeye ne hacet? Geriden öyle bir nesil gelmektedir ki bir robotun talimatla yapacağı her türden kötölüğü içsel devinimiyle, ruhunun derinliklerinden yükselen devasa dalgalarla zaten kendiliğinden yapacaktır.

Dijital çağda direktif yukarıdan, gökyüzünden değil, aşağıdan insanın beyninden de değil hatta, camın öte tarafından, doğrudan ekrandan gelmektedir. Nesneyi kullanan parmaklar direktifi beyinden değil camın öteki tarafından alıyorsa o parmağın bize ait olduğunu kim söyleyebilir ki? Parmaklar tuşlara dokunduğı anda dijitalin şehvetine kapılmakta, otoriteyi camın öteki tarafı kurmaktadır. Nesne kanun koyucu olmaya başlamışsa öznenin itaatten başka çaresi kalır mı? Annesinin sesini duymayan çocuğa niye kızalım ki? Eline tutuşturulan cep telefonundan yükselen gürültüden anne sesini nasıl duysun çocuk? Gelenegın sesini kısan gençlere niye kızalım ki? Ekmekten önce ekranlar tutuşturduk ellerine? Ve dünya şimdi elbette geçmiştekinden çok daha katı, çok daha camlı, çok daha ruhu kesip biçen aletlerle dolu. Üstelik artık hayatın akışına yön veren bilgelik denizleri değil sanal dünyanın ta kendisidir. Üstelik artık insanlar güne güneşle değil, ekranların açılmasıyla uyanıyor ve gökyüzü yerine cam ekranlar selamlıyor gözlerinin retina tabakasını. Hal böyle olunca dünya küçölüp küçölüp ekran, ekran büzüşüp büzüp cam, cam büyüyüp büyüyüp can almaktadır. Bütün mesele mesafe ayarlamaktadır. Mesafe ayarlamak, parmağının ucundaki tuşa dokunmadan önce derin bir nefes almak ve belki de artık ona dokunmaktan vazgeçmektir. Dijitale açılan her tuş, ruhu kapatan bir düğmeden başka ne ki? Derin bir nefes alıp sağ işaret parmağının yönünü bir kez daha düşünsek mi?

Dijitale Karşı Birey

Bağlılık iyi, bağımlılık kötüdür. Bağlılık bağımlılığa dönüştüğünde insana zarar vermeye başlıyor. Bağlılıkta ölçülü bir aidiyet, bağımlılıkta ise ölçüsüz bir vazgeçiş var çünkü. Bağlılık hayata bağlıyor ve yüceltıyor, bağımlılık ise hayattan koparıyor ve alçaltıyor. Göğü görmek için gözlerin yukarı, ekrana bakmak için aşağı çevrilmesi gerekiyor. Akıl bağlılıkla ilgidir, ip kökünden gelmesi ve insan ile rastladıkları arasında bir bağ kurması doğrudan buna işarettir. Ancak akıl ipi bazen aşırı tutkunun oyununa gelerek algının savunma mekanizmalarını çökertir, onu nefessiz bırakır. Bağımlı olmak budur işte. Dünyadaki hiçbir inancın aşırılıktan hoşlanmamasının sebebi de budur. Ölçüsüzleşen tasarrufların hemen hepsi maraz doğurur. İnsan ölçü üzere yaratıldığından, bünyesine uygun olan, dengedir. Dengeli düşünme, dengeli hissetme, dengeli yürüme, dengeli bakma, dengeli beslenme, dengeli yaşama. Dengesizliğe yönelik çağrışımların doğrudan bozulmayı işaret etmesi nesne ile insan arasındaki sağlıklı ilişkinin de temelidir. Tam da bu noktada insan için dengesizlik dünyayla arasındaki mesafenin bağlılıktan bağımlılığa dönüşmesi anlamına geliyor. Dünyaya bağlılığın kendisi bile bağımlılığa tahvil edildiğinde ortada kocaman bir korku bırakıyor. Ölüm korkusunun sebebi insan ile hayat arasındaki dengenin hayat lehine bozulması ve ölümün hayatın sınırlarına girerek onu felç etmesidir. Ölüm korkusu tam olarak hayat dengesinin yitmesi, hayata aşırı bağlılığın yarattığı ‘hep olma’ bağımlılığıdır.

Bağlılık iyidir ama bağımlılığın iyisi kötüsü olmaz. Bağlılık bir varoluş biçimidir çünkü, bağımlılık ise varoluşun bağımlı olunana emanetidir. Bağımlılık üstelik kötü bir emanetçidir. Aldığını bir daha vermeme üzerine kurgulanmıştır ve her daim olandan biraz daha fazlasını ister. Sapkınlık ile bağımlılık arasındaki fark, sapkınlığın bütünüyle kötü olana/görünene yönelik olması; bağımlılığın ise kötü/iyi ayırt edilmeksizin her türden ayartıya açık olmasıdır. Her bağımlılık bir sapkınlık olmasa da rahatlıkla sapma olarak nitelendirilebilir bu yüzden. Dijital bağımlılığı, dijital bağımlılık tam da böyle bir şeydir. Sosyal, kültürel ve sanayi alanında kullanılan ‘dijitalite’ bir bağlılığı, bireysel anlamda ve araç olmanın bir adım ötesinde kullanılan dijitalite ise bağımlılığı içermektedir.

İçinde iyinin de kötünün de olduğu, zarar verdiği kadar fayda getirdiğine de inanılan bir düzlemi vardır dijitalitenin. Kötülüğü mutlaklaştırılamadığı için aşırısının kötü olarak algılanabileceği bir üretim olarak tahayyül edilmesinin sebebi budur. Üstelik bir de isteseniz bile ondan vazgeçme şansınızın olmayacağı bir dünya kurulmuşken onu büsbütün ortadan kaldırmak, görmezden gelmek mümkün görünmemektedir; ama kullanma sınırlarını geçip kendinizi kullandırmaya başladığınız andan itibaren de o ekranlardan içinize sayısız kötülük akmaktadır. Bağlılık ile bağımlılık arasındaki çizgi tam da burada ortaya çıkmaktadır: Bilgisayara, cep telefonlarına, internete, fiber optiğe bağlıyız. Hayatın her alanında bir muhtaçlık söz konusu bunlara. Evinizin güvenliği, mahallenizin, şehrinizin güvenliği, hastalıklarınızın teşhisi, yolculuklarınız, açlığınızın bir an önce giderilmesi ve bu yazının size ulaşması dahil atmosferin hemen bütün boşluklarında cam ekran düzenekleri yardımınıza koşuyor, bundan nasıl vazgeçeceksiniz ki? Daha doğarken bile hastalıklı yahut sağlıklı oluşunuzun, kilonuzdan tutun da beyin loplaraınızın mahiyetine kadar nasıl biri olacağınızın ön testini yapan devasa bir kurgu var ve bunun karşısında olmak, hayatın karşısında olmak kadar abesle iştigal hale gelmiş. Öte taraftan, kötücül bir yazgı kurucu edasıyla, durduğu yerde durmuyor dijitalite, hep üstünüze geliyor. Kendinizi ne kadar verirsiniz o kadar fazlasını istiyor, hep bir fazlasını alarak hayatınızı bile pazarlık masasına oturtuyor. Üç yaşındaki çocuktan otuz üç yaşındaki insana etkilemediği, etkisi altına almadığı, ağına bağlamadığı hiç kimse yok. Ve ağın içinde olmak, yaşamın içinde olmak anlamına gelmiyor ne yazık ki, 'ağın içinde yaşamak' anlamına geliyor. Tıpkı bağlı olmanın arta arta bağımlılığa dönüşmesi gibi.

Bağımlılıkta, bağımlı olduğunuz şeyin dairesine girdiğiniz andan itibaren onun dışındaki her şey görünmezleşir, yok olur adeta. Dijitalitenin insana yaptığı tam da budur. Ağın içine girdiğiniz andan itibaren ağın dışı yoktur. Dünyadan kopmuş, başka bir gezegene gitmiş ve oranın kurallarına tabi olmuşçasına dönüşürsünüz. Üstelik yok edici, sersemletici, törpüleyici ve nitelik soğurucu bir dönüşümdür bu. Cam ekran karşısındaki cildinizin yüzey tabakasında meydana

gelen şişlikler, morluklar, köpürmeler ruhunuzda da görülür. Bilinciniz kendisi olmaktan çıkar, karakteriniz kendi karakteriniz, insanlığınız kendi insanlığınız olmaktan uzaklaşır. Ekran karşısındaki insan, ekran ile yüz karşılaştığı an ekran yüklemesine maruz kalır ve yüz, ekranın dışına bakma cesareti göstermediği sürece onun tarafından kontrol edilir, esir alınır, güdülür, kişiliksizleştirilir, paçavraya dönüştürülür. Bilgisayar oyunu oynayan çocukların, gerçeğinden daha çok kendini oyuna vermeleri ve yenildikleri an küsüp gitmek yerine kırıp parçalama eğilimi göstermeleri ‘dijital bağımlılığın’ sapkınlıkla olan akrabalığına delalet eder. Toplum içindeyken son derece korunaklı olduğu halde, ekranın karşısında mahremiyetinden sözümona kendi iradesiyle vazgeçen insanların insanlık dışı paylaşımları da bu kabilden sapkınlığın sayısız örneklerini barındırır. Oraya kadar gitmeye de gerek yok aslında: Ekranı görür görmez bilincin kilitlenmesi, onun çağrısına sorgusuz sualsiz icabet etmesi ve oraya geçtiği an zamanı unutmaya başlı başına bir sapkınlık örneğidir. Dijitale özgü bütün ekranlar bilincin narkozlarıdır. Uyuşma ve uyuşukluk kısa süreliğine hayattan vazgeçtiştir. Dijital ekran ise uzun süreliğine hatta belki sürekli bir hayattan vazgeçişini vazetmektedir. Dijitalite bir taraftan vücudunuzu ekrana kilitleyerek bedeninizin günlük yapması gereken hareketlerden mahrum bırakarak bedeni kötürümleştirirken öteki taraftan bilincinizi kilitleyerek ekran dışındaki gerçeklikle aranızda sayısız mesafe örerek bilincinizi nötralize eder. Böylece, aşama aşama hem beden hem de zihnen ve ruhen obezleşen yeni bir tür devreye girer ki bu türün en belirgin özelliği insanlığın bugüne taşıdığı neredeyse bütün değerlerin dumura uğraması, insan ile gelenek arasındaki bütün kabloların kısa devre yapmasıdır.

Bütün bunlardan dolayı kaderin kontrolü sembolik olarak gökten alınıp ekrana devredilmiş gibi görünmektedir. Bu doğal olarak, kaderin nitelik ayarını da yaratmaktadır: Tanrı’nın iyilik kötülük sınırı ile dijitalin iyilik kötülük sınırı birbirinden çok farklıdır ve kader dijitalin belirlediği değerler üzerinden inşa edilmeye başlandığı andan itibaren Adem’in sulbünden gelmiş bir türden ziyade aletin sulbünden gelmiş bir türden bahsetmek gerekecektir. Adem’in doğduğu

yer olan Arabistan coğrafyasında onun ölümünün ve kendisine vatandaşlık verilen Sofya'nın doğum kutlamalarının yine ölüm ve doğum ritüellerine uygun şekilde icra edilmesi insanlık tarihinin makas değiştirme kavşağına yapılan güçlü bir vurgudan başka nedir? İbrahim peygamberin putları kırmakla suçladığı put insanlıktan öcünü alıyor belki de, kim bilir? Tanrı'ya meydan okumanın sembolleri olan ve kutsal kitaplarda 'put' olarak anılan heykeller sanki bilgisayarlar üzerinden O'nun yarattığı insanı robotlarla yok etmeye soyunmaktadır. Çetin bir mücadele bu ve görüldüğünden çok daha uzun sürecek...

Dijitale Karşı Mahremiyeti İnşa

Mahremiyet değerle ilgilidir. Güneş sisteminde atmosferi olan tek gezegen dünyadır ve ona canlılık bahşeden de mahremiyet... Atmosfer öteki bütün gezegenlerden farklı olarak kuşattığı dünyayı dışarıdan gelen tehditlere karşı korumakla kalmaz, aynı zamanda onun varlık sebebine de dönüşür. Koruyucu zar merkezdeki varoluş çekirdeğinin yeşermesinin de vazgeçilmezidir. Bu, aslında neredeyse bütün canlılar için geçerli olan bir kuraldır. Merkezdeki özün yaşam bulabilmesi ve sahip olduğu canlılığı süreklileştirebilmesi için kabuktaki zarın içeriye korumaya ihtiyacı vardır. Kabuğu çatlamış tohum küflenir. Cildi yarılmış ten çürür. Cilt teni, ten eti, et damarı korur ve beden sağlığı ancak böylece varlığını sürdürür. Kabuk dokunun zedelenmesi hastalık belirtisidir. Ruh için de böyledir kuşkusuz. Bakışlar ve cümle, kabalığı örterek insanla hayvan arasındaki çizgiyi belirginleştirir. Bitkilerde, hayvanlarda ve insan vücudunda yüzey doku içeriye korumakla görevlidir. Yeşertinin olmadığı toprak cansızdır. Nemini yitirmiş deri dökülür. İnsan söz konusu edildiğinde ise irade devreye girdiği için koruyucu mekanizma ikincil bir alan yaratır kendine: Beden için örtünme, ruh için mahremiyet duygusu... Gerçi bitkilerin kabuğu soyulduğunda da önce gövde sonra dallar büzüşmeye ve kurumaya başlar; hayvanların derisi zedelendiğinde de yara iltihap alır ve canlı dokular çürür. Bedensel korunma insan vücudunda ikincil bir boyuta taşınır ve deri yerine elbise koruyucu bir işleve bürünür. Ruhun

korunması ise ketumiyetle sağlanır ve ifşaat ruh zedelenmesinin birincil sorumlularından biridir.

İşte tam da burada mahremiyet devreye girer ve bir bakıma dijital dünyanın “ifşacı” karakterine en büyük darbeyi o vurur. Modern ve postmodern dünya insan ile dışarı arasındaki sınırı belirsizleştirmek, silikleştirip ortadan kaldırmak için içeriden dışarıya, dışarıdan içeriye nüfuzu engelleyen duvarlar yerine cam teknolojisini getirmiştir. Postmodern mimari tamamıyla mahremiyeti belirsizleştirme üzerine kuruludur. Bireysel ve aileye yönelik mahremiyet çizgisinin tahribinde ve içeri ile dışarı arasındaki binlerce yıllık ayrımın devre dışı bırakılmasında söz konusu mimari anlayışının da gözle görülür bir yeri vardır. Onun bir devamı ve türevi olan dijital dünya ise ruhumuz ile dış dünya arasındaki sınırları kaldırmış, kişisel bloklar ile feysbuklar üzerinden mahremiyet yıkımlarını kendi ellerimizle gerçekleştirmemizin ortamını hazırlamıştır. Yeni mimari cam duvarlar eliyle aileyi görünürleştirirken dijital teknolojide hala içeride yaşayan insanın içindeki mahremiyeti dışarıya aktarmaktadır. Elbette mahremiyet deyince sadece insanın çıplaklığını ortadan kaldırmak için giydiği elbiseleri ya da aile hayatı bakımından evin içine çekilmiş olmayı kastetmiyoruz. Bu süreçlerde yüzey tabaka ile buluşmayan bütün özler mahremiyet yıkımına uğramıştır. Bu yönüyle bakıldığında yakın zamana kadar dünyanın atmosfer tabakası nasıl bizi koruyor idiyse, cildimiz de organlarımızı, sükutumuz da iç dünyamızı öylece koruyordu. Dijital dünyanın hayatımıza girmesi ile atmosferin delinmesi eş zamanlı bir süreçte gerçekleşmiştir. Bu, sembolik anlamda ileri modernist teknolojilerin yüzey tabaka üzerindeki yıkıcı etkisini göstermesi açısından oldukça manidardır. Atmosferin delinmesi, koruyucu tabakanın incelmesine yönelik tedbirler ile insan ruhunun delinmesi ve mahremiyet çizgisinin zayıflamasına yönelik tedbirlerin bir arada tahayyül edilmesi gerekmektedir. Atmosferi yeniden kendi ritmine kavuşturmak için naylonla, plastik üretimlerle, tek kullanımlık teknolojilerle mücadelede başvurulun “az tüketme” mantığının; çok ve gereksiz konuşmak, dedikodu yapmak, düşüncelerini rastgele, uluorta saçmak, eylemlerini amaçsızca gerçekleştirmek, iç dünyasını bilgisayara taşımak, internet üzerinden

mahremiyetini sessizce pazarlama konusunda da egemen olması gerekir. Değilse, dünyanın atmosferini kurtaran insanlık, ruh göklerini sonsuzcasına yitirmekle karşı karşıya kalabilir. Ruhumuzun gökyüzü dünyamızın gökyüzünden daha değersiz olmadığına göre atmosferi kirletmekten sarfınazar ederken ruhumuzu kirletmeyi niye marifet bilelim ki? Üstelik bu tehdit dijital teknolojinin muhatabı, nesnesi, yenilgi öznesi olan bütün insanlar ve medeniyetler için geçerliken ve önlem alınmadığı takdirde genetik aktarım üzerinden sonraki nesilleri de zehirlenme potansiyeli taşıırken...

Dijital araçların neredeyse hepsinin ortak gayesi ruh, beden, dünya ve hayata dair ne varsa yüzey yapılarını aşındırmak, tahrip etmek, çatlatmak ve zehir için koruyucu zar işlevi gören kabukların çatlaklarından içeri küf sokarak özü parçalamak gibi görünmektedir. En nihayetinde varoluşun birincil muharrik gücü özün tahkimidir ve özün kendini öldürmesinin sonucu olarak yeşerme kendini ortaya koyabilmektedir. Yine bu yaklaşımın doğal bir sonucu olarak sağlıklı bütün yapıların yüzey yapıları da kuvvetlidir. Cilt mahrumiyeti, ki buna mahremiyet çizgisi diyoruz, ya bir tamamlanmamışlığı ve eksik kalmışlığı ya da bir hastalığı ihsas eder. Her iki durumda da öz sahipsiz kalır ve canlı oluşa dair koruyucu tabaka yokluğundan ya kuruluk ya da ölüm kaçınılmaz hale gelir. Şeffaflığa bu kadar prim tanıyan bir medeniyetin yüzey yokluğunda daha ne kadar ayakta kalabileceği tartışmalıdır.

Oluş içeriden dışarıya, bozuluş ise dışarıdan içeriye hareket eder. Tohumun varlık alanı en gizil yerde, en merkezde ve yüzey tabakaya en uzak yerde durur. Bu bir güvenlik önlemidir. Yüzey tabaka ile yeşerti alanı arasındaki tahkimat ne kadar kuvvetliyse çekirdeğin tehdit edilmesi de o kadar zordur. Doğu dünyasının mahremiyete önem verişinin altındaki en temel gerekçe budur. Nasıl ki kale inşasında kapılar berkitilir ama yine de yönetim en korunaklı merkez noktaya inşa edilirse, beden ve ruh kalesi de mahremiyet duvarıyla örülür, sükut kapısıyla kilitlenir ve inanç yönetimiyle idare edilir.

Doğu ile Batıyı birbirinden kesin sınırlarla ayıran mahremiyet ile ifşaatta şimdilik kazanan ifşaat gibi görünüyor. Artık şehirler kale duvarlarıyla korunmuyor, iç kaleler şehirlerin iğreti montajlarından başka bir anlam taşıyor, akşam karanlığında beliren tehditler için kale kapıları kapanmıyor. Tehdit ve tehlike şeffaflaşan dünyada her yerde ve her taraftan yol bulup bir şekilde vücut ve ruh kalemizi içeriden rahatlıkla çökertebiliyor. Bu mücadelenin tılsımlı kelimesi ve ağır topu ise dijital üretimlerdir. İçimizdekileri önce dışarı taşıyarak sonra da dolaşıma sunup pazarlama nesnesine dönüştürerek dijitalite bizden mahremiyetimizi istiyor. Bizi bizden istiyor, bizi, insanlığımızı, insan oluşumuzu, insan duruşumuzu... Ekranla karşılaşınca ağzı sulanan her özne kaçınılmaz olarak ayartı nesnesine dönüşmüş demektir. Parmak uçlarımızdan ekrana yönelen her cümle ruh elbisemizin biraz daha eprimesi, ona emanet ettiğimiz her düşünce bilinç kabuğumuzun biraz daha yıpranması ve çürümesi demektir. Ruhun çürümesi, bilincin yıpranması, iradenin büzüşmesi bir geriye gidiş, hatta belki bir hayvanlaşmadır. Mahremiyeti sıfırlanmış bir insanın hayvandan farklı olduğunu kim söyleyebilir. Ama tereddinin kötü bir huyu var: Bir kez başladı mı durmaz. Yukarıdan düşmeye başlamış nesne gibi, alçaldıkça daha hızlı hareket eder üstelik. Dijitalitenin her çağrısına yanıt vermek düşüşü biraz daha hızlandırmak demek ve ruhun yere çarpmadan önce esneyip yumuşak geçiş yapacağı hiçbir mekanizma yok ne yazık ki! Geriye tek bir yol kalıyor: Mahremiyetine sahip çıkmak... Yıkılan bütün barajların suçlusu birkaç damlalık sızıntıdır çünkü, sızıntıyı durduramayanlar, duvarlar yıkıldığında selin önünde birer oyuncak olmaktan kendilerini nasıl kurtaracak?

Dijitale Karşı Direniş

Bir internet nesli var. Ruhumuzu kurutan, cildimizdeki nemi alan, yapraklarımızı solduran, güneşimizi matlaştıran bir zehirli akış var. İnsan ile gelenek arasına duvar ören, insan ile Yaratıcısı arasındaki diyalogu pelteleştiren, insan ile doğa arasına geçişsizlik kipi ekleyen mekanik bir kımıltı var. Derinlere inmeyi engelleyen, teşhisi unutturan, bakmayı zayıflatan, sıkıca kavramayı

güçleştiren bir hava var. Hevesi insanın içinden şırıngayla çekip alan, yaşama sevincini donuklaştıran, insan ile cemiyet arasındaki bağları gevşeten, karakteri sulandıran, ciddiyeti asabileştiren kötücül bir çatırdama var.

Modernleşme sonrası, insan bedeninde sadece hormonal değil anatomik bir dönüşüm de yaşanıyor. Ayaklar yürümeyi unuttuğu için adımlamaya özgü zarafet kaybı, omuzlar ekran kurbanı olarak içbükey vaziyete ayarlandığı için orantı kaybı, parmaklar ha bire yeri işaret ettiği için dua kaybı, gözler biteviye cam ekrana kilitlendiği için mesafe kaybı, bilinç daha baştan kendini dikdörtgen bir camın içinde konumlandığı için zaman kaybı, mide aldıklarını eylemsiz öğütmek zorunda kaldığı için heves kaybı kaçınılmaz hale geldi. Bilgisayarlar, cep telefonları, insan bedeninin doğal tamamlayıcıları olarak montajın ötesine geçerek organların tamamlayıcı parçasına dönüştü. Aslını önce zayıflatan sonra yok eden yapaylık gerçeğin mükemmel temsili olarak onun tahtına oturdu.

Dijital çağın en büyük açmazı, insanların geneline mükemmellik hissini yayarak mükemmelliğin kendisini yok etmesidir. Çivisi çıkmış çağların belirgin özelliği yoldan çıkmış insanların yola girmelerine vesile olan yetişmiş insanların çokluğudur. Bilge insanlar parçalanmaya doğru giden hız kültürünün doğal frenleyicileridir. Dijital çağ ise herkesin meziyetini birbirine yaklaştırarak meziyeti değer olmaktan çıkarmış, zihinleri, duyguları ve eylemleri aynileştirerek özgünlüğü ortadan kaldırmıştır. Dijital dünyanın en belirgin zararlarından biri de kuşkusuz yerellik kaybıdır. Özgün iklimler, özgün şehirler, özgün mahalleler, özgün mekanlar, özgün iç dünyalar cam ekranlar tarafından ya emildi ya da çoktan birbirine benzetildi. Karakteristik dokuları yok eden ve ayrışının canına okuyan bir virüs var dijitalitede. Bir şeyin kendisi ile görüntüsü arasındaki mesafe açıldıkça derinlerdeki özgünlük vurgusu silikleşiyor, yüzeyler birbirine yaklaştıkça derinler de kendilerine özgü zenginlikleri unutuyor.

Yeni bir insan modeline ihtiyaç var, yeni bir insan organizasyonuna... Bir karar vermek gerekiyor. Şu an, burada, ekranın karşısında ve onun büyüsü

altında, onun kölesi olmayı reddederek öncelikle bakışlarını ekranın üzerinden karşıdaki duvara çevirecek, ardından yerinden kalkıp duvarın ötesine geçerek ne vakittir unuttuğu gökyüzüne bakacak, gözlerini gökle buluşturacak yeni bir insan tipine... Dağlara, ırmaklara, ağaçlara, çimlere, ne vakittir özlediği bir dünyaya yeniden adım atacak, yürüyecek, dokunacak, bakacak, içine çekecek, sarılacak, sarıp sarmalayacak bir hevese... Ve beden yeniden çalışacak böylece, her adım fiziyojiiyi biraz daha kendine getirecek, her yürüyüş dünyayı yeniden ayaklarına getirecek, her nefes alış oksijeni ciğerlerinden dolaştırıp bütün bedenine yayacak, her kıprayış zamanı geri getirecek, anılar yeniden canlanacak, bireyin ve insanlığın mazisi bir kez daha süsleyecek güncel yaşamı... Bağlamından kopmuş insan evrendeki yerine oturacak, bağlamından kopmuş bilinç koordinatlarını yeniden belirleyecek, geçmiş bugünü etkileyecek, bugün geçmişe akacak, şimdinin üzerine çöken geçmiş de şimdinin zehirlediği gelecek de yerli yerine oturacak. Tahayyül, yüreği ziyaret edecek ve ekranın kısa devre yaptırdığı bütün yüreklerde geleceğe dair umut çiçekleri açtıracak. Yeniden insan, insana insanca bakacak. Yeniden insan tarihin getirip oraya bıraktığı, yeniden insan tarihi götürüp oraya bırakacağı bir bilinçle kuşanacak. Şehirler eski kimliğine, evler eski sıcaklığına, aileler eski dokusuna, insanlar eski neşesine kavuşacak. Kartlar yeniden karılacak, eller yeniden görülecek, oyun yeniden başlayacak ve bütün bunlar, bütün bu güzellikler tek bir hareketle başlayacak, oturan adam gözlerini biraz yukarı kaldıracak, ellerini masaya koyup ayağa kalkacak, ilk adımı atacak, dışarı çıkacak, bilgisayarı yalnız bırakacak. Cep telefonunu vücudunun uzak yerlerine koyacak. Eşyaya kendini kullandırmayacak, ona ait olduğu yeri gösterecek, onu araç olarak kullanacak. Ölümü yeniden hatırlayacak, ölümü hatırlayarak hayatı yeniden tanzim edecek. Hayatı yeniden tanzimde zamana yeniden anlam kazandıracak. Geceleri erken uyuyacak, sabahları erken uyanacak, bahçede, balkonda, ama dışarıda, ama gök altında harika bir kahvaltı yapacak, işine gidecek, işini düzgün yapacak. Ne zamandır unuttuğu insanı, insanlığı yeniden selamlayacak. Karşılaştığı herkese içtenlikle merhaba diyecek, hiç kimseyi ıskalamayacak, asık suratlara bile tebessüm yapıştırarak onda hayata

karşı sempati yaratacak. İşini yapmanın derin hazzıyla evine dönecek. Ne televizyon, ne bilgisayar, ne cep telefonu, üstünü başını değiştirip bahçesine, balkonuna kurulup dışarıyı seyredecek, dünyayı içine dolduracak, hayatı içine dolduracak, havayı içine dolduracak, içini hayatla dolduracak. Oh be diyecek, ne güzelmiş yaşamak, ne güzelmiş gökyüzü, ne güzelmiş bu ağaçlar, bu kuşlar, bu insan kardeşlerim. Dijitalden müebbet hapse çarptırılmış bir insanın ansızın dışarı salıverilmesi benzeri bakacak dünyaya, onun bütün nesnelere, göstergelerine. İlk defa karşılaşıyormuş gibi, ilk defa ve kendisi için yaratılmışlar gibi severek, dokunarak, yiyerek, içerek bakacak her bir şeye...

Doğadan içine dolan havayla birlikte geçmiş kurgusu yeniden derisinin altına yerleşecek, bireysel ve toplumsal tarihin bir toplamı olarak bakacak hayata... Başlangıçtan günümüze kadarki insanlığı ona ulaştıran büyük insanları tanımanın şerefiyle yanıp tutuşacak. Peygamberler, veliler, alimler, yazarlar, şairler, mimarlar, insanlık ırmağının çağlıtısına küçük dereleriyle katkı veren ne kadar aydınlık insan varsa hepsinin hayatını merak edecek, okumaya başlayacak. Okudukça yeniden keşfedecek kitabı, yeniden hayatı okumayı, yeniden bir inanç kökleşecek içinde. Ölüm var ve hayat güzel. Ölüm olduğu için güzel hayat. Ölümün güzelleştirdiği hayatın her saniyesini kıymete bindirecek. Her sabah yeniden doğmuş, her akşam yeniden ölecekmişçesine diri yaşayacak hayatı. Tanıştığı, karşılaştığı insanı ilk kez görmüş ve bir daha hiç görme ihtimali yokmuşçasına kana kana seyredecek, susamış dudakların suya dokunduğunda çıkardığı fısıltıyı çıkaracak ruhu: İşte bu...

Yaşadığı şehrin yuttuğu ve ne zamandır unuttuğu köyüne, kasabasına, şehrine daha bir sıkı sarılacak, ihmal ettiği düğünlerine gidecek onların, taziyelerde bulunacak, çınarlarının gölgesinde oturacak, elinin tersiyle ittiği bir maziye yeniden canlandıracak böylece, asfaltın ortasından kendine yol bulmuş cansız bir filizin galeyana gelmesi gibi, ekranın kıyısından kendine çıkış bulan ruhu dallanıp budaklanacak, yeni insan yeni dünyaya böylece bakacak...Bütün meydan okumalar anlık bir fısıltının kasırgaya dönüşmesiyle başlamıyor mu?

Bütün yolculuklar ilk adımla, bütün zaferler ilk cümleyle?.. Şu an bulunduğun yerden kalk ve pencereden dışarı bak. Hava ne kadar güzel değil mi? Neden olmasın ki? Neden gökyüzü bu kadar güzelken kanatlar uçmayı denemesin ki?.. Dijitalden uzaklaşmadıkça hayatın kalp atışlarını duyamıyor insan.

Dijitale Karşı Epistem

Dünyaya olduğu kadar kelimelerin de içine doğuyoruz. Oksijene olduğu kadar cümleye de ihtiyaç duyuyoruz. Dünyanın etrafını atmosfer, zihnin etrafını kelimeler çeviriyor. Belki de hayvanlar ile aramızdaki en belirgin çizgiyi kelimeler çiziyor. Kelime hazinesiyle hafıza kuvveti, hafıza kuvvetiyle zihin açıklığı, zihin açıklığıyla irade arasında doğrudan bir bağ var. İyi ya da kötü, doğru ya da yanlış, güzel ya da çirkin, ateş ya da su, toprak ya da hava olarak her yerimizde kelimeler dolaşıyor. Kelimelerle doğuyor, kelimelerle yaşıyor, kelimeler eşliğinde veda ediyoruz hayata. Ve onların da bir kimliği var; masumu ya da suçlusu...

Kelimeler ruh hali değil, varoluş taşıyor. Sağaltıyor veya hasta ediyorlar, yeşertiyor veya öldürüyorlar. Kelimeler yoldan çıkmadan insan yoldan çıkar mı? Kelimeler yoluna koyulmadan insan yola girer mi?.. Oluş da bozuluş da kelimelere ait, ilk adımı onlar atıyor ve bıraktığı izden yürüyor insan. Rahman ve rahimdir kelimeler, bağışlayan ve esirgeyen ama bazen de yoldan çıkararak, yolu güçleştiren, uzaklaştırandır insanı insandan, insanı hayattan, insanı menzilden...

Her insan biraz da kelimeleridir, her çağ biraz da kelimeleriyle vardır. Kelimelerle başlar insanın ve medeniyetin diriliş yolculuğu, kelimelerle eskir, solar, zamanın dışına çıkar kültürler, kavrayışlar, anlayışlar... Kelimeleri zehirleyen, kelimelerin zehirlendiği bir çağdan geçiyoruz. Kelimelerin katledildiği, kelimeleri katleden bir süreci yaşıyoruz. Hayatımızdan çekilen her kelime kendi duygusunu, kendi kavrayışını, kendi ritüelini, kendi yaşam tarzını da alıp götürüyor. İnançlar ve medeniyetler arasındaki didişme biraz da kelimeler üzerinden yürüyor. Kelimeleri dolaşıma giren medeniyetler kelimeleri geri çekilenleri yeniyor. Batı dünyasının omurgasından fışkıran dijital dünya

kelimelerin canına okuyor. Kelime egemen dünyanın yerini görüntü egemen dünya aldıkça her kelimenin vurgu yaptığı yaşam pratiği de yerini hızlıca matlığa, donukluğa, cama bırakıyor. Duyguların beslediği her canın yerini duygulara kısa devre yaptıran camlar alıyor. Böylece küçülüyor yürek, böylece daralıyor anlayış, böylece berraklığını yitiriyor hayat...

Bütün mesele, berrak bir kavrayışa sahip olup olmayışımızda... Dünyayı, eşyayı ve insanı ancak berrak bir kavrayışla algıladığımızda hayat bizim için çekilebilir hale geliyor. Kelimeler ise doğrudan kavrayışın parlak aynalarından başka bir şey değil. Başlangıçtan beri insandan insana da toplumdan topluma da oluş ve bozuluş çizgisi berrak bir algılayış mevcudiyeti yahut yokluğu ile ilgilidir. Berrak kavrayışını yitiren insanlar önce çağının eseri oluyor, sonra da onun esiri... Berrak kavrayışını yitiren toplumlar başka toplumların etki alanına giriyor ve değer üretmek yerine değer tüketme öznesine dönüşüyor. Değer üretemeyenler üretilmiş değerlerin tüketicisi, dolayısıyla nesnesine dönüşüyor ister istemez. Duyguları da anlayışları da onları atmosfere yayan kelimeleri de kuruyup gidiyor zamanla.

Hangi kelimeleri kullanıyorsanız o ruh halini taşıyorsunuz, hangi ruh halindeyseniz o varoluşa tabisiniz. Yüzü, cildi, kalbi ya berraklaştırır ya da bulanıklaştırır kelimeler. Kelimelere zehir bulaşınca gramer ne yapabilir? Kelimeler bilginin taşıyıcısı olduğu, bilgi ise insana dünyayı olduğundan daha berrak gösterdiği için kelimelerin kuvveti bilginin sağlamlığına, bilginin sağlamlığı istikametinin düzgünlüğüne ulaştırıyor insanı ve yazık ki sahip olduğumuz medeniyete ait kelimeler de onların içine nüfuz etmiş bilgiler de ekranlar yoluyla gün geçtikçe irtifa kaybediyor, bizi hayata tutunduran ne varsa buharlaşıp gidiyor. Kelimelerle fikirler arasındaki ilişki ruh ile beden arasındaki ilişki gibidir çünkü. Ruh bedeni, beden de ruhu etkiler. Ruh acıyan beden büzüşür, bedeni yaralanan ruh solar. Kelime kaybının organ kaybından farkı yoktur. Kelime parlaklığı, ruh esenliğinin garantisidir. Bedeni korumak gibidir kelimelerini korumak ve ruhu korumak gibidir bilgisini korumak...

Mücadelenin biraz da kavramlar üzerinden gerçekleştiği ortadadır. Kavramlarını yitirenler benliklerini de kaybediyor. Benlik yitimi bilgi kaybıyla ilgilidir. Bütün mesele, bilme berraklığıdır. Bilme bulanıklığı ruh kaosuna yol açıyor, ruhu kuruyan birey ve toplumlar bilmeyi unutuyor. Bilmeyi unutmak, yaşamayı unutmaktan farksızdır. Dijital dünya unutkanlık üzerine kurgulanmıştır. Geçmiş ile geleceği silikleştirerek şimdiyi köpürtmektedir. Ekran karşısındaki bilinç kitap karşısındaki bilinçten farklı olarak sürekli sersemleşmekte, geçmişe dair çağrışımlarını yitirmeden ekranı terk edememektedir. Dijital dünya ve ona bağlı bütün göstergeler sistemi, bütünüyle Batı'nın ürünüdür ve onu temsil eder, onun sözcülüğünü yapar. Araçlar, zihniyet taşırlar. Zihniyetler oluşu dönüştürürler. Dijitalitenin sadece kendisi dışındaki toplumlarda değil kendisi de dahil olmak üzere bütün dünyada insan üzerinde yaptığı en büyük etki, kuşkusuz önce kelime unutkanlığı, sonra bilgi sersemliği, ardından zihin karmaşıklığıdır. Böylece ekranla karşı karşıya gelen her insan farkında olmadan öncesini ve sonrasını yitiren, şimdisini ekranın öteki tarafına emanet etmiş otomata dönüşmektedir.

Bugün, İslam dünyasının da içinde bulunduğu Batı dışı iktidarların en büyük sorunu siyasal karşıtlarıyla mücadele edişleri değildir. Bundan çok daha önemlisi dijital muhalefetle ilgili olanıdır. Dijital mücadele siyasal muhalefetle mücadeleden çok daha çetin, çok daha önemli olmasına rağmen doğasından dolayı kendini kamufle ederek ilerlemektedir. Önce etkisi altına almak sonra da kölesine dönüştürmek istediği bütün toplumları, onların şahsında kültür ve medeniyetleri; onları taşıyan zihinlerden kazıyarak yok etmekte, sonra da içi boşaltılmış özneleri kolaylıkla yere serebilmektedir. İçi boşaltıldıktan, kültür ve medeniyet öğeleri elinden alındıktan sonra iktidar olsan ne olur olmasan ne olur? Mücadele ettiklerine benzedikten, onların kelimeleriyle konuşmaya başladıktan, onların gramerine göre hareket ettikten, ruhun onların ruhuna, bedeninin onların bedenine benzedikten sonra galip olsan ne olur olmasan ne olur? Gramerini kaybeden bilgisini, bilgisini kaybeden kendisini kaybeder. Kendini kaybetmiş bireylerden oluşan bir toplumda zafer ne anlama gelebilir ki?

Batı dünyası kendi dışındaki toplum ve medeniyetleri önce ansiklopedileri üzerinden kelime değişimiyle sonra da grameri üzerinden kendi gibi düşünmeyle dönüştürdü. Tahayyül ettiği dünyayı kelimeler üzerinden gerçekleştirdi. Günümüzde dünyayı Batılılaştırmanın, insanı ve onun ürettiği değerleri yok etmenin en kısa yolu arama motorlarından geçmektedir ve yazık ki anlamını öğrenmek için bakılan bütün arama motorları Batı dünyasının içeriğini doldurduğu google, yandex gibi bilgi zehirleyicileridir. Pek çok alanda olduğu gibi bu mecrada da ülkemizin geleceğe yönelik her hangi bir projeksiyonu yok ne yazık ki. Güncel siyaset hayatın bütün akışını belirlediği, değiştirdiği için asıl olması gereken gelecek vizyonu akla bile gelmiyor. Türk Dil Kurumu öncülüğünde ve devletin farklı katmanlarının katılımıyla vakit geçirilmeden google benzeri bir epistem arama motoru oluşturulmalıdır. Adı “bilgibul” yahut “bilgigör” benzeri tasarlanabilir ancak içeriğinin mutlak anlamda ekran merkezli değil zihin merkezli bir anlayışla doldurulması icap eder.

Enerjisinin neredeyse tamamını yerel muhalefete adayan bir siyasetin, içeride başarılı olsa bile, uzun vadede dışarıdan gelen dip dalgalarla baş etmesi ve geleceğin dünyasında hak ettiği yeri alması nasıl mümkün olacak ki? Atom bombası atıldığında sadece sokaktakiler değil evlerinin içinde, duvarın gerisine sığınanlar da öldü. Bazen eve sığınmak, odasına çekilmek, duvarın gerisine çekilmek de tehlikeden korumuyor. Mesele, eve sığınmayı düşünmekten önce bombayı atan zihniyetin içine dalıp o zihnin parmaklara dur emrini verecek bir iç dünya dönüşümünü yaratmak, gerisi uçar gider...

Dijitale Karşı Yeni Bir Gramer

Hayat bir kitap, biz de onun okuyucularıyız. Bütün kitaplarda olduğu gibi bir sistem var karşımızda ve bütün okuyucuların yaptığı gibi onun şifrelerini çözmemiz gerekiyor. Her metin cümlelerden oluşuyor, her cümle bir grameri gerektiriyor. Kimimiz dalgınlığından kimimiz alıklığından, kimimizse yorgunluktan anlamıyor bu cümleleri ya, hepimiz belli dönemlerde anlamak için

susuyor, dikkat kesiliyor ve onunla aramızdaki ilişkiyi yeniliyoruz. İçimizden bazıları vukufiyetle eğiliyor hayatın bu gizemli sayfalarına bazıları ise hiç anlamadan geldiği gibi çekip gidiyor.

Her durumda hayat bir ölçüye dayanıyor. Bizimle dışımızdakiler arasında kurduğumuz ilişkilerin ölçüsüne, kıvamına... Bu ölçüyü tutturduğumuz sürece işler iyi gidiyor, karşımıza çıkan engelleri aşmakla kalmıyor, hayatı da olduğundan daha zarif görüyor; ölçüyü kaçırdığımız zaman da işlerimiz bozulmaya, yüzleştığımız meselelerin altında kalmaya başlıyoruz. Bütün mesele hayat ile girdiğimiz ilişkide o temas noktasındaki grameri çözmek, hayatın bize fısıldadığı cümleleri layıkıyla anlayarak kitaba uygun bir yaşam çizgisi oluşturmak... İnsanız, bazen yapıyoruz bunu ve bütün gücümüzle abanıyoruz hayata, onu orada, o şekil olmaktan alarak kendi parçamıza dönüştürüyoruz, bazense gücümüz yetmiyor ve onunla aramızda açılan mesafenin yarattığı boşlukta sayısız kaygının, bulantının ve bunalımın arasında yığılıp kalıyoruz olduğumuz yere.

Bir gramer kurmak, insanın bedeni ile ruhunun müsait bulduğu muhatabiyetler inşa etmektir. Her ikisinin de incinmeyeceği ama incitmeyi de düşünmeyeceği korunaklı, hoş bir alan oluşturmaktır. Güzel görüntüler, hoş sesler, yumuşak yüzeyler, lezzetli ve faydalı yiyecekler, zihnimizi olduğundan daha kuvvetli hale getirecek düşünceler, kavrama yetimizin önündeki engelleri kaldıracak yöntemler, bizde bir kimlik inşa edecek bilgiler, bir geçmiş zaman tefekkürü, gelecek zaman tahayyülü ve şimdi tasavvuru tam da hayatı anlayacak, anlamlandıracak kitabın gramerleridir.

Hayat, elbette sayısız zorluklarla duruyor karşımızda. Elbette öncesinde bir deneyimimiz olmadığı için hepimiz onun acemisi olarak doğuyor, yaşıyor ve ölüyoruz. Ama içimizden bazıları bu acemiliği diğerlerine göre üzerinden daha kolay atıyor, hayatın zorluklarına çok daha dirençle göğüs germenin yordamlarını buluyor. Elbette onun gramerini hiç anlamadan, daha ne olduğunu bile bilmeden

bu dünyadan göçenler de var. Ama bize düşen, her durumda, geldiğimiz bu misafirhanede gözlerimizi sonuna kadar açarak bizim için kurulmuş bu sahneyi layıkıyla temaşa etmek, bu sofraya hak ettiğini vermektir. Ne eksik, ne fazla...

Bununla birlikte, hayatın grameri bize hep şunu fısıldıyor: Ölüm var... Zaman sınırlı... Beden ve ruhun buradaki yolcuğu bir gün bitecek... Bu, zaman anlamında da mekan ve tüketmemiz gereken öteki bütün alanlara dair olarak da bir sınırlılığı ifade ediyor. Ne kadar çabalarsan çabala her şeyi göremeyeceksin, her şeyi duyamayacak, her şeyi yiyemeyecek, her şeyi düşünemeyecek, bütün gizemleri çözemeyeceksin. Ne yaparsan yap, bir şeyler yarım kalacak. Bu, elbette bir vazgeçiş ifade etmiyor. Olsa olsa bir sınır çizmeyi, bir koordinat belirlemeyi ve bir istikamete yönelmeyi telkin ediyor. Yetinmeyi, yetinerek yaşamayı...

Günümüz dünyası ise hayata dair bütün gramerleri altüst ederek beden ve ruhla birlikte hayatın da özünü emerek onun yerine mevhumiyetin egemen olduğu simülatif bir alan inşa ediyor. Dijitalite bu yönüyle üzerine su dökülmüş, cümlelerinin bölük pörçük anlaşıldığı, başı ile sonu arasındaki kelimelerin silindiği bir dünya vaat ediyor. Bilinçli olarak hayatın gramerini yok ediyor. İnternet ile cep telefonu arasındaki sıkışmışlığımızın, ekran karşısındaki sersemliğimizin ve onlarla kurduğumuz ilişkilerdeki enerji yitiminin sebebi biraz da bundan kaynaklanıyor.

Dijitalite hayatın gramerini bozdu. Öznesi, tümleci, yüklemi belli olmayan, çoğu bozuk, sıyak ve sıbaktan mahrum, vurgunun sadece içinde bulunulan ana ve arzuya yapıldığı tuhaf bir metin olarak sunuyor hayatı. Çağımıza özgü inançsızlıkların, ideal yokluğunun, değer törpülenmesinin ve karakter aşınmasının asıl sebebi hayatın kurduğu cümleyi insanın anlamaktan aciz kalması, bundan mahrum kalışı veya bırakılışıdır. Hakim olunması gereken araçlara mahkum olunması, kullanılması gereken araçlar tarafından yönetilmeyi zımni kabullenıştır.

Yeni bir gramere ihtiyaç var. İnsanın kendine ve çevresine bakarak yolculuk ettiği, attığı her adımda bir, nereye gittiğini sorguladığı, dünyanın sahibi ve efendisi olarak değil garip yolcusu olarak kendini anlamlandırdığı, çevresindekilerle ilişkisinde her iki tarafın da birbirini anladığı, anladığı için de birbirine zarar vermediği yeni bir gramer inşa edilmeli. Bu gramerin özünde insan vardır. İnsanın önce kendine bakıp ruh ve beden yapısını çözümlediği, sonra dünyaya bakıp onun özellik ve niteliklerini kavradığı, son aşamada da kendisiyle onun arasında her iki tarafın da birbirini tamamladığı bir ilişki kurduğu yeni bir gramerdir bu. Kitap olarak dünya, orada, olduğu şekliyle, yüz binlerce yıldır duruyor. İnsan tarafından bazı hatları bozulsa bile hayat ve ona dair malzemeler de yerli yerinde. Bize düşen, sayfaları eprimiş, cümlesinin öğeleri yer değiştirmiş, bazı kelimeleri silinmiş bu ipi kopmuş, sınırları belirsizleşmiş kaotik metni alıp yeniden aslına sadık bir şekilde yorumlamak, insanı ve içine doğulan dünyayı tekrar rayına koymaktır.

Yeni bir gramer, yeni bir tahayyülle inşa edilebilir ancak. Yeni bir tahayyülse yeni bakışlar gerektirir. Malzemeyi değiştiremeyeceğimize göre değişmesi gereken bakışlarımızdır. Ve bu bakışın kirden arındırılması için özgün kaynaklara dönmesi, özgün kaynaktan fışkıran bilgi suyuna karışan yapay suları kurutması gerekir. İrade kuruluşu göz kuruluşundan daha hızlı bozuyor perspektifi çünkü. İrademizi kurutan camları bir anda yerinden söküp atmanın mümkün olmadığını elbette biliyoruz. Bildiğimiz bir şey daha var: Gökten dünyanın rahmeti de yağsa camın yeşermeyeceği ortada değil mi?.. Akvaryum balıkları denizi özlemedi mi?

Dijitale Karşı Kitap

Dijitalin en büyük meydan okuması kitaba yöneliktir. Varoluş gerekçesi de kitabı bitirmektir. Başlangıçtan beri inanç ve medeniyet ayrımı yapılmaksızın bütün kültür daireleri varlıklarını kitapla tahkim ettiler. Bir kitabın etrafında toplandılar, kitapların gölgesindeki öteki kitaplara sığındılar, kitapla güzelleşti,

kitapla zenginleşti, kitapla büyüdüler. Hayat ile insan arasındaki münasebeti kitap ile okuyucu biçiminde tahayyül ettiler. Kitap medeniyeti böylece doğdu. Kitaba ve okumaya yönelik klasik kültür kutsayışının altında hayatı okunacak bir kitap olarak görme anlayışı yatmaktadır.

Kitaba verilen değerin aşama aşama azalmasının tarihi, dijitalitenin insan hayatına girmesiyledir. Kitabın önce görünür olmaktan çıkıp kütüphanelerin karanlık raflarında yalnızlığa terk edilmesinin, ardından onun yerine bir alternatif oluşturulmasının tarihidir dijitalin tarihi. Dijitalite, en genel anlamda görünmeyen güç olarak Tanrı'nın her yerde hazır ve nazır oluşunun, her şeye hükmedişinin, kaza ve kadere yön verişinin bir alternatifi olarak her şeyi gören, kendisi görünmeyen mikroçiplerin onun yerine bakması, hükmetmesi ve yön vermesinin genel adıdır.

Kitap medeniyetinden cam medeniyetine geçiş aynı zamanda yürek medeniyetinden deri medeniyetine evrilme olarak da okunabilir. Böylece öz kabuktan, duygusallık da görüş alanından ayrılmış olacak, parça genele hükmedecek, fraktal olan vahdeti çok daha kolay altedebilecektir. Ekranın ayartıcılığı, ayetin sakinleştiriciliğinin misyonunu üstlendiği için delilik düzeyinde bir kitaptan uzaklaşma, çılgınlık düzeyinde bir dijital sarılma söz konusudur.

İnsanı insana ve dünyaya bir kitap gibi baktıran kitaplardan insanı insana korku salan bir gölge gibi baktıran ekranlara geçiştir dijitalite. 2011 yılında kitabın öldüğünü ilan eden dijital canavar, kitabın ölümüyle insanın da öleceğini biliyordu elbet. Kitabın insana hayat verdiğini, ne zaman nefessiz kalsa ciğerlerine oksijen gönderdiğini bile bile hem de... İnsandaki oksijeni soğurup almanın bütün yollarını bilerek yola çıktığı için, şimdiye kadarki yolculuğunda bir hayli mesafe kat etti dijitalite. Ama onun da bir ömrü var ve bu ömür hiçbir zaman kitabınki kadar uzun olmayacak. Dünyanın her hangi bir yerinde, her hangi bir kitap bulunduğu sürece dijitalite hep yok olma korkusuyla yaşayacak.

Belki bu yüzden, büyük bir telaşla matbu olanı ha bire içine çekiyor, kelimeleri ha bire kayganlaştırıyor, sayfaları ha bire çiplerin arasına yerleştirerek onu tamamen nefessiz bırakmak istiyor.

Kitabın ölümü, insanın da ölümü olacak, kitabın esareti, insanın da köleliği... Eskiden zorbalık dışarıdan, göstere göstere gelirdi, yine dışarıdan kavrayarak içeri girerdi. Şimdiyse zorbalık sessiz sedasız geliyor, yumuşak bir hava olarak giriyor burun deliklerimizden içeri. Bir girdi mi de çıkmıyor. Yapışıp kalıyor insanlığımızı tahkim eden iç organlarımıza. İnsanlığı tahkim eden inançlarımıza, ahlaklarımıza, estetik değerlerimize, kültürlerimize, sanatlarımıza bir ur gibi yapışarak hareketsiz kılıyor hepsini. Sonra, bütün bunlardan arındırılmış insanın çirkin, çıplak bakışı dünyaya... O bakıştaki çarpıklık, o bakıştaki nobranlık, o bakıştaki mağlubiyetin bütün cüzleri ilhamını dijitalin fısıltılarından alıyor elbette. İnsan ile insanı insan yapan arasına girdiği anda, bu ikisini birbirinin uzağına fırlattığı anda kendisi gelip konuyor insanın tam da tepesine. Camdan gökyüzleri...

Dijitalite yeni bir dünya kurmak istemektedir. Batı'nın Kitap medeniyetine karşı son stratejisidir bu. Kitaptan vazgeçmediği sürece yok edilemeyeceği anlaşılan kitaphıları kitapsızlaştırma tekniğidir... Öteki bütün üretimlerinde olduğu gibi bu konuda da kendisini üreten zihniyetin eseri olarak ona hizmet edecektir. Dijitalite, Batı medeniyet üretiminin son aşaması olarak dünyayı bütünüyle yönetmenin, masrafsız ve zayıtsız tahakküm altına almanın hesaplarını yapmaktadır. Hangi coğrafyada yaşarsa yaşasın, okuduğu kitabı bırakıp ekranın karşısına geçen, sayfaları çevirmek yerine ekranlarda gezintiye çıkan her birey potansiyel olarak Batı hapishanesinin kapısından içeri kendi isteğiyle girmiş olmaktadır. Okumadan bıraktığımız her kitabın faturası biraz daha büzüşmek, biraz daha içine kapanmak, biraz daha sararıp solmak, biraz daha sersemleşmek, biraz daha donuklaşmak, biraz da kendinden uzaklaşarak ruhsal anlamda yoksullaşmak, sefil bir organizmaya dönüşmektir. Okunmadan orada, öylece duran her kitabın fısıltısı geleceğimizin karanlığına yönelmiş

hüzünlü bir ısıktır. Bedenin ekranla her karşılaşması ruhun derinlerinden yüzeye yürüyen bir aşınmayı haber vermektedir. Büyük bir savaştır bu. İnsanın kendiyle savaşı... İnsanın içindeki 'iyi' ile 'kötünün', 'doğru' ile 'yanlışın', 'güzel' ile 'çirkinin' kıran kırana vuruşmasıdır bilinç alanında. İnsanın insana karşı değil hatta insanlığına ve insanlığa karşı verdiği bir mücadeledir. Zorunlu veya iradi ekran başında geçirilen her saat insanlığın biraz daha kendinden uzaklaşması, biraz daha yapaya, insanlık dışına yenilgisine yaklaşması demektir. Gerçek savaş insanın içinde olup bitendir çünkü. İçimizdeki iyilik kazanınca dışarıya ışık, içimizdeki kötü kazanınca dışarıya karanlık sızmaktadır. Dünyanın ışığı da karanlığı da ruhumuzdaki sızıntıdan başka nedir ki?

Peki ne yapmalı bu amansız gidişat karşısında? Bu küçülüş, bu değersizleşme, bu dünyadan vazgeçiş nasıl bitebilir? Ne yapmalı, nereden başlamalı insanı ve insanlığı bu habis urdan kurtarmak için? Kaybettiğimizi bulmakla başlayabiliriz belki. Kaybettiğimiz yere dönüp neden kaybettiğimizi sorgulayıp oradan yeni bir filizin ışkın vermesine ön ayak olabiliriz. İnadına kitap okuyarak, inadına kitabı yürürlüğe sokarak, inadına kitabın içine dalarak, inadına satırlar arası yolculuğa çıkarak... Gittiğimiz her yere inadına bir kitap götürerek, boş bulduğumuz her hale, zamanın her bir boşluğuna bir kitap cümlesi ekleyerek. Güncel yaşamımızı yeniden Kitaba göre ayarlayarak, ömür muhasebemizi bir daha Kitap üzerinden, kitap için, kitaba dair yaparak. Kitap, ekrana yenilmemeli, kitabın ekrana yenilmesi demek, insanın mekaniğe, insani olanın insanlık dışına, doğal olanın yapaya yenilmesi demektir. Kaldı ki tecrübe edilmiş bir geçmişi var kitabın. İnsanın başladığı noktaya kadar götürebileceğimiz bir tarihi var. Düşünmeye başladığımız andan itibaren kayıt altına aldığımız her şey kitaplarla taşındı bugüne. Bugünden geleceğe de onlarla taşınacak. Dijitaliteninse bir tarihi yok, bir sağlaması yapılmış değil. Nevzuhur, apansız kucağımızda bulduğumuz bir bomba bu. Ansızın yakalandığımız bir ur, çağın yüzümüze karşı bağıra bağıra dikte ettiği bir hastalık... Bu uru daha ne kadar taşıyabiliriz, bu hastalıkla daha ne kadar yaşayabiliriz? Yüz yıl mı? Belki... Bin yıl mı? Hayır, dijitalin ömrünün de insanın sabrının da o kadarına yetmeyeceğini

biliyoruz. Bir gün elektrikler gider, bir gün fırtınalara yenilir kablolar, bir gün çipler bozulur. Ruhun da depremleri var...

Hangimiz geleceğini yüzde yüz emin olmadığı ellere teslim eder ki? Kendi geleceğini... Kaldı ki ruhların dijitale emaneti insanlığın istikbalinin emanetidir. Kaldı ki dijitalitenin merhameti yok. En zalim insanın bile günün birinde merhamete gelme ihtimali var ama en mükemmel bilgisayarın yok... İçinde merhamet taşımayan bir mekanizmaya insanın bugüne kadarki bütün birikimini emanet etmek hangi sağduyulu medeniyetin eseri olabilir? Kim, ne yaparsa yapsın ama kendisine kitap indirilen, kitaba göre yaşayan, kitaplı bir medeniyetin mensupları kitaptan asla vazgeçmez, vazgeçmemeli?

Bir kitaba doğduk. Bir kitabın ayetleriydi kulağımıza ilk çalınan. Bir kitap büyüttü bizi, adam olduk. Bir kitaba göre evlendik, bir kitaba göre öleceğiz. Bir kitabımız var ve ondan asla vazgeçmeyeceğiz velev ki kitap koynumuzda ölelim... Koynunda kitapla son nefesini veren ile koynunda cep telefonuyla son nefesini verenler arasındaki fark ne kadar da derin... Hangi safta yer alacağınıza siz karar verin. Eğer hala karar verecek bir tercih alanınız kalmıyorsa... Kitaplar ölmez sonuçta, insanlar ölür ve bir ölünün sarılacak kitabı da kalmamışsa 'bat dünya bat!'

3. Oturum: Sorular ve Cevaplar

Sorular (Toplu olarak alındı)

1. Ruhumuzun açıklığını gidermek ve ruhumuzun gramerini okuyabilmek için neler yapmalıyız?
2. Herkes sorunların farkında çözümleri de az çok biliyor peki neden hiç kimse harekete geçmiyor? Bir vahiy mi bekleniliyor? Bir peygamber mi bekleniliyor?
3. Petrol ve benzin bittiği zaman araçlar çalışmıyacak. Böyle bir sorunla karşılaşmamak için ne yapmalıyız?
4. Şuan sekülerleşen dünyada olgunun yerini teori değil de pratik almadı mı?
5. Olgunun yerini algıya bıraktığı andan itibaren bir bozuluş meydana geldi. Bu nedenle şuan yaşadığımız dünyada bu bozuluş daha fazla olabilir ancak insanlığın algıya uğradığı yerde bozuluşun olduğu düşüncesindeyim. Sizce de öyle değil mi?
6. Batının kavramları bize ihraç edilmiş durumdayken biz hakikati nasıl bulabiliriz?
7. Ali Hoca çok sağlam düşüncelerimizin dahi bilinçdışı olduğunu söyledi. Bu durumda benliğin önemi nedir?
8. Batı dünyası ürettiği ürünlerin zararının farkında olmasına rağmen üretime devam ediyorken biz bunu nasıl yorumlamalıyız?
9. Teknolojinin olumsuz etkilerinden çocuklarımızı nasıl korumalıyız?
10. Biz insanlar geleceğimizi refaha erdirmek için teknolojiye ihtiyaç duyduk ve bunu çok iyi bir şekilde sağladığımızı düşünüyorum. Günümüze kadar da sürekli olarak bunu geliştirdik. Ama şu an teknolojiden korkan insanlar mevcut. Yani teknolojiyi değiştirip geliştiren insan ve aynı şekilde teknolojiden korkan yine insan. Biz neden bu duruma geldik? Bu problemi insan kendisi oluşturmadı mı?

11. Ali Hoca en son cümlesinde şunu belirtti “İslam insanı İslamlaştırdı fakat teknoloji İslamlaştırmadı.” Peki atom bombasını İslamlaştırmak mümkün müdür?

12. Hayat bu kadar kolaylaşmışken, hayat bu kadar hızlıyken biz neden bu kadar yorgunuz?

13. Kur-an’daki mucizeler bilime ışık tutmuş olabilir mi? Bugün Türkiye ve İslam Dünyası’n da Kur-an’ı kullanarak bilime yol tutan bir endüstri var mıdır?

14. İsmet Hocam kitabınızın bazı bölümlerinde eskiye olan özleminizi dile getirmişsiniz. Yani bu dönemin bize bir faydası yok mu ki o dönemi istiyoruz? İnsan eskiye bu kadar hasret duyuyorsa neden bir şey yapılmıyor?

Doç. Dr. Ali Öztürk: Öncelikle şunu söyleyeyim genel konuşmalardan da çıkan, bütün hikâyeden de anlaşılan eğer böyle devam ederse dijital dünyanın, karmaşık ve büyük bir canavar yaratacağı anlaşıyor. Ya da böyle bir tahayyül var. Ve en önemlisi de şu; biz bu dünyanın dışında kalamayacağız ve daha önemlisi de bu karmaşık ilişkiler içinde Müslümanlaşacak yarı robotlar da çıkabilir. Dolayısıyla bu hayata karşı ilgisiz durmamız, cevap bulmamamız ve kayıtsız kalmamız mümkün değildir. Ama bir tasavvurdan bahsediliyor. Müslümanların gelecek tasavvuru. Ben Müslümanlar ile gayri-Müslimler arasındaki temel farklardan bir tanesinin şu olduğunu tespit ediyorum. Müslümanların insanların kaderini belirlemek gibi bir rolü yoktur. Müslümanlar insanların kaderlerine yardımcı olurlar. Dolayısıyla bu yardımcı olmanın iki yolu var. İlki şudur: İslamın doğrudan kendisinin bize teklif ettiği şeylerin bizim tarafımızdan son dönemde iyice ıskalandığına dair bir sorun var ki bunu hepimiz biliyoruz. Fakat daha önemlisi şu; doğrudan insanın hem kalbini hem bedenini hem de iştimai hayatını teknolojik bağlamda da terkiplidir. Dolayısıyla bu kıymetli geleneği tekrar bütün hayatımızda ve nesillerimize yönelik canlı tutmanın yollarını aramamız lazım. Bu beş vakit namaza, abdeste, sabah namazında cemaate gitmeye şifadır. Zaten bunları yaparsanız hayatınızda en az 5 defa bağımlılıktan kurtulmuş olursunuz.

Tabi bunların hiçbirini ben tam olarak yerine getirmediğim için sadece entelektüel bir teklif olarak söylüyorum. İkinci bir boyutu ise şu: Arkadaşımızın da bana sorduğu; “Atom bombasını nasıl İslamlaştıracamız.” Sorusu ile ilgili. Elbette şu an pek mümkün görünmüyor. Atom İslamlaştırılır mı bilemiyorum ama onu belki bizden sonraki kuşaklar cevaplayabilir. Ama şu olabilir; Müslümanlar, bu yıkıcı teknolojilere karşı alternatif bir teknoloji üretmeyi hiç düşünmedi. Mesela fizikçiler radyasyonun etkilerini azaltmanın yolu üzerine, ya da bu saldırılara karşı insanların şifa bulması üzerine çalışmalar yapmayı düşünebilirler. Yani yıkıcı bir unsura karşı şifa üreten, en azından bunun için çalışan denir ya hiçbir sonuç olmasa bile bizim Üniversitemizin adı Atom Endüstrisi değil de Saldırgan Atom Endüstrisini Engelleme ya da Atom Savar Endüstrisi olsa, ismi bile bir mesaj olur. Dolayısıyla biz doğrudan bu yıkıcı ve insanlığı yok eden şeye karşı gerçekten bir alternatif teknoloji düşünüp geliştirebilir miyiz? İkincisi ise; karmaşık bu yapıdan korkmamak lazım. Yani şu kesin ki bizi çok karmaşık yapılar bekleyecek ve çok karmaşık olan yapılardan da geçtik. Burada en yalnız kaldığımız zaman bile bu değerler ile olan ilişkimizden vazgeçecek miyiz? Onlara inanmaya devam edecek miyiz? İslam’ın diğer inançlardan en önemli farklarından bir tanesi şudur: Her insana her zaman söyleyecek sözünün olmasıdır. Köle de olsanız, kral da olsanız, sapkın da olsanız, travesti de olsanız herkesin yapabileceği, ulaşabileceği bir bağlamın olması... O yüzden kıyamete kadar islam bir mucize olarak devam edecek ve bu konuda bizim karşılaşacağımız, maruz kalacağımız şeylerden hiç korkmayacağız. Onlar birer imtihan vesilesi fakat onlara karşı kendi değer biçimlerimizde olan unsurları daha etkin hale getirmek, mevcut yıkıcı olanlara alternatif getirmek, faydalı olabilecekleri de İslamileştirmek için çaba sarf etmemiz gerektiğini düşünüyorum ve teşekkürlerimi arz ediyorum.

Prof. Dr. İsmet Emre: Takdir edersiniz ki bu kadar soruyu hem de çözüm önerileri eşliğinde cevaplama ihtimalim yok. Şimdi arkadaşımızın sorusundan başlayalım. “ Hayat bu kadar kolaylaştığı halde bizden önceki medeniyet mensubu insanlardan daha çok nasıl yoruluyoruz?” Çünkü yanlış tarafa çok hızlı

bir şekilde koşuyoruz. Eğer koştuğunuz istikamet olması gereken yerin tersine ise başlangıçta yola çıkarken bile bir yorgunluk yapışır üstünüze. İkinci mesele bir metafor ile ifade edilebilir. Huxley ile Orwell'in iki farklı yaklaşımı vardır 2. Dünya savaşı esnasında. Orwell dünyanın hapishaneye dönüştürülmesinin dolayısıyla özgürlük alanının kısıtlanmasının insanlığın felaketi olacağını ve dolayısıyla insanı nefretin yok edeceğini ifade eder. Huxley ise tam tersine özgürlüklerin insanın başına bela olacağını dolayısıyla nefretin değil hazzın insanı yerle bir edeceğini ifade eder. Bence ilerleyen süreçlerde biri içerden dışarıya biri dışarıdan içeriye olmak üzere nefret ve haz insanı kuşattı. Rabbimiz bizi nasıl hem dışarıdan hem içeriden kuşatıyorsa hazlarımız bizi dışarıdan içeriye yüzey yapı olarak; nefretimiz ise içeriden dışarıya derin yapı olarak bizi köleleştirmektedir. Çözüm önerileri çok daha önemli. Bence öncelikle yapılması gereken şey kullandığımız cisimler ile aramıza mesafe koymak, bir estetik mesafe belirlemektir. Bu bize zaman kazandırır, bu bize yeniden bir tefekkür imkânı sunar. Yani onun kölesi olmanın dışına çıkarak onu kendimize köleleştirdiğimizde cep telefonu, bilgisayar gibi bütün internet ağını önce hafifletme, mesafe koyma, tahakkütünü azaltma ve sonra belki büsbütün mesafe koyma çözüm olabilir. İkinci olarak yapılması gereken şey ise yeni bir iç dünya tahkimidir. Çünkü insanların fitratı aynıdır. Ama nefret merhamete, inançsızlık inanca, mesafe dostluğa galebe çalmışsa orada insan bozulmaya başlamış demektir. Bütün insanların içinde artı ve eksi kutuplar var. Tekrar insanları nefretten merhamete, ayrılıktan dostluğa davet edecek bir zemin inşa edebilirsek bizim görevimiz odur. Müslüman önce yok etme alanlarını yok ederek, ölümü öldürerek yaşatma alanlarını yeşerten kişidir. Dolayısıyla bizim, Batı'nın yok etmeye yönelik hangi teknolojisi varsa derhal o teknolojiyi bertaraf edecek bir var etme alanı oluşturmamız lazımdır. Bu sadece teknolojiye dair değil aynı zamanda teknolojiden çok daha etkili kullanılan sosyal bilimler ve onun gölgesindeki siyaset bilimi dâhil olmak üzere bütün sosyal yaşam alanları ile alakalı böyledir. Dolayısıyla teknolojiyi dönüştürmek üçüncü sırada geliyor. Yani onlar savaş oyunları yapıyorsa anında toplanacaksınız yolculuğa çıkma, karşılaşınca

selamlaşma vs. yani kendi kültür kodlarınızın alternatifini direkt yükleyeceksiniz. Bu aslında onların ürettiklerinin bir parçası olmayı beraberinde getirebilir ama mesafede teyakkuzu sağlaması itibariyle bir güç, kuvvet, zindelik verebilir. Üçüncüsü yeni bir gramer kurmak, hayat ve insan arasında yeni bir gramer kurmak. Dördüncüsü yeni bir epistemoloji oluşturmak. Ne olduğumuz, neye sahip olduğumuz ve nasıl görüldüğümüzdür başlangıçtan beri bütün mesele. Ne olduğumuz nitelik ile ilgilidir ve Rabb'imiz bizden ne olduğumuzu fark etmemizi istiyor. Önce ne olduğumuz, sonra nelere sahip olduğumuz, mülkiyetlerimiz vs, Üçüncüsü imajlarımız, postmodern süreç, yani nasıl görüldüğümüz. Nasıl görüldüğümüzü önemsemeyeceğiz. Neye sahip olduğumuzun da önemli olmadığını ve ölümün mutlaka bizi bulacağını bileceğiz. Dolayısıyla öteki tarafa ne imajlarımızı, ne de mülkiyetimizi götüreceğiz. Sadece oluşumuzu yani amellerimizi, eylemlerimizi götüreceğiz. Dolayısıyla ne olduğumuza dair yeni bir tefekkür hamlesi geliştirmek ve bunu kollektif hale getirmek gerekiyor. Bir başka şey mahremiyet ihlalini onaracak yeni bir sistem, yani mekandan tutun da mekanın camlaştırılması, mekanın şeffaflaştırılması, perdesiz evler, insanın yüzeyini koruyan giyim kuşam biçimi dâhil olmak üzere ve hatta yerin altından çıkardığımız madenler bile dünyanın mahremiyetinin ihlalidir. Hoyratça çevreyi kullanma anlayışından vazgeçerek tekrar bir yüzey yapı onarımına geçmek lazım. Yeni bir yüzey yapı özü koruyacak yeni bir kabuk anlamına gelir. Bu aynı zamanda sürekli kendimizi pazarlarcasına konuşmak yerine ketumiyeti kendimize alıştırmak dedikodudan vazgeçmek vesaireyi içerir. Dolayısıyla mahremiyet dediğimiz şey sadece örtünmek gibi dış yüzey ile ilgili değil aynı zamanda iç dünya pazarlamasından vazgeçmek anlamına da gelir. Çünkü bir şey size bedava verilmişse onun karşılığı sizin kendinizdir. Hesap kitap yapan bir medeniyet sizden karşılıksız olarak bir şey almadan size bir şey vermez. Dolayısıyla Facebook, Google gibi platformları bedava yapıyorsa, o zaman orada pazarlık konusu olan sensin. Sen, doğrudan doğruya piyasaya sürülen bir varlık, bir ontolojik alansın. Dolayısıyla hızlıca oradan vazgeçmek ve İslam dünyasının hızlıca Google benzeri yeni bir sistem kurması ki çok önemiştir bunu.

Akıllarına gelir mi gelirse yaparlar mı? Hiç umudum yok bu konuda. Son olarak şunu ifade etmem lazım değerli arkadaşlar; burada aslında bu mikro teknolojiler bu mikroskobik görüntüler bu mikropları gözümüzün algılayacak olması mikroskobik olanın makroskobik olana yani aşağıdaki mikrobu yukarıdaki meleğe üstünlük taslamasının bir karşılığıdır, bir sembolik göndergesidir. Dolayısıyla burada ruhu ıskalayan ruhu reddeden bir anlayışın atomu parçalayarak onun içindeki harekete eğildiğini görüyoruz. Ve başlangıçtan beri Hz Adem'den günümüze kadar Allah'ın bizden istediği şey okuma eylemidir. Okuma eylemini şeytani bir şekilde Batı temaşa eylemeye dönüştürdü. Nasıl ki kendini gösterme duygusunun hırsı ile ilgisi biliyorsunuz, mahremiyetin galebe gelmesi gibidir. Yani en değerli şey mahremiyetin bizzat kendisi değil midir? Dün arkadaşlara da söyledim, bununla bitireceğim zaten. Klasik dünyada genç adam genç kadının arkasından koşuyor; "Bana adını bağışlar mısın? Bana adını bağışlar mısın?" diyor. Bir erkeğin bir kadından ismini öğrenmesi için cefa gerekiyor. Bu bir değerdir. Peki şimdi modern döneme geldik. Daha tanışır tanışmaz "Belma ben" diyor. Belma'yı önce söylüyor ki o esnada kıyamet falan kopar da adımı öğrenemez diye. Şimdi postmodern çağ boynuna kocaman bir (isim yazan kolye) kolye takmış. Yürürken de Belma ismi bir sağa bir sola çalkalanıyor. Yani bu telaştan, bu kendini öteki insanlara ulaştırma merakından hızlıca uzlaşır tek kişilik yeni mahremiyet alanı kurgulanmış. Dolayısıyla yüzey yapının içeriği koruduğu insan profili geliştirmemiz lazım. Bunun yolu da, referansı da, ontolojik kurgusu da Kur'an'da vardır. Hadislerde gizlidir. Ve peygamber efendimizin hayatında gizlidir. Biz yeniden o dönemi güncel yaşamın parçasına dönüştürebilsek ki bu siyaset eliyle olacak bir şeydir. İnşallah siyasetçilerimize Allah akıl, feraset verir de bu hiç dokunulmayan alanlar ile ilgili güncel siyasetle hiç buluşmamış yeni bir teorik alan inşa için bir takım teorisyenler bunu yan yana getirirler ve buradan üretilen fikir batıya karşı kullanılabilecek yeni bir Dünya'nın bize paradigmalarını oluşturma fırsatı verir. Hepinize teşekkür ediyorum.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM: İLETİŞİM

Türkiye'deki Dijital Göçmenlerin Dijital Yerlilerle Kültürel Farklılıklardan Doğan İletişim Kopukluğunun Giderilmesi İçin Eğitim Altyapısının Düzenlenmesi

Dr. Murat Dağıtmaç*

Buse Arslan**

Türkiye'deki bireylerin yetişmesinde üç önemli faktör vardır. Birincisi ebeveyn, ikincisi okuldaki öğretmenler ve üçüncüsü din öğreticilerimiz. Bu üç yapı şu anda gençlerle aynı dili konuşmaktan çok uzaktalar. Hızlı ve anında iletişim teknolojilerinin gelişimi, internetin kullanımı, iletişimin teknoloji yoluyla etkili bir şekilde kullanılmasına sebep olmuştur. Bu gelişmeler sonucunda akran etkileşiminin yüksek olduğu online topluluklar/toplumlar ortaya çıkmıştır. Dijital çağ ile ortaya çıkan nesil yeni teknolojileri hızla kabul etmiş ve tüketmiştir. Dijital göçmenler (digital immigrants), olarak tanımlanan insanlar, genellikle milenyumdan önce doğmuş ve teknolojiyi sonradan benimsemiş nesildir.¹

Milenyumdan sonra doğan kuşaklar genellikle “Y kuşağı veya digital yerliler” gibi isimlerle anılan teknolojiyle doğmuş ve büyümüş, teknolojiyi günlük hayatlarının önemli bir parçası olarak kabul etmiş ve yeni teknolojik gelişmeleri çok çabuk bir şekilde içselleştirebilmiş nesillerdir ve genellikle dijital yerliler

* Yıldız Teknik Üniversitesi İletişim Fakültesi Bilgisayar ve Öğretim Teknolojileri Bölümü

** Sosyal medya uzmanı

¹ Sue Bennett v.dğr., “The ‘Digital Natives’ Debate: A Critical Review of the Evidence”, *British Journal of Educational Technology* 5/39 (2008): 775-786.

olarak anılırlar. Dijital yerli kavramı teknolojiyi nasıl kullandığımızdan ziyade nasıl yorumladığımızla ilgili bir kavramdır.²

Prensky (2001)'e göre Dijital yerliler, 1980 ve sonrasında doğan nesilden oluşmaktadır. Dijital göçmenler ise, 1980 öncesinde doğmuş olan nesildir. Dijital göçmenler, dijital dünyanın içerisinde doğmuş dijital yerliler gibi sanal gerçekliğe aşina değil, sonradan uyum sağlamaya çalışan bir nesildir.³ Prensky “Dijital Yerliler Dijital Göçmenler” adlı çalışmasında bugünün öğrencilerinin öğrenme tarzlarının radikal bir biçimde değiştiğinden ve dijital yerli olan öğrencilere ders veren öğretmenlerinin dijital göçmen olarak kaldığından bahsetmektedir.

Dijital göçmenler dediğimiz kitle (ebeveyn ve eğitimciler) dijital ortamdan bilerek veya bilmeyerek uzak durdukları için dijital ortamın ebeveyn ve eğitimcileri fenomenler olmuştur. Nöropsikolog Şehadet Ekmen ile birlikte yazdığımız “Dijital Psikolojik Devrim” kitabında fenomen ve internet trolleriyle alakalı 4 farklı psikolojik rahatsızlığa sahip oldukları ortaya çıkmıştır. Karanlığın dört atlısı olarak nitelendirdiğimiz bu rahatsızlıklar; Psikopati, Sadistlik, Narsisizm ve Makyavelizm.

Dünyadaki İnternet Kullanımı

Dünyadaki internet kullanımının hızlı bir şekilde artması etkisini tüm sektörlerde göstermiştir. Bu etkinin neticesi olarak Endüstri 4.0 kavramı,⁴ sanayi sektörüne çok ciddi etki etmiştir. Yazılımsal gelişimin etki ettiği sektörlerin başında ise turizm, konaklama, haber, ulaşım v.b. gelmektedir. Duderstadt'ın belirttiği üzere bilgi teknolojileri insanlar ve bilgi arasındaki ilişkiyi de

² Aras Bozkurt, “Açık ve Uzaktan Öğretim: Web 2.0 ve Sosyal Ağların Etkileri”, *XV. Akademik Bilişim Konferansı Bildirileri*, 2013, 690.

³ Marc Prensky, “Digital Natives Digital Immigrants”, *On the Horizon* 9/5 (2001): 1-6.

⁴ Endüstri 4.0 ya da 4. Sanayi Devrimi, birçok çağdaş otomasyon sistemini, veri alışverişlerini ve üretim teknolojilerini içeren kolektif bir terimdir. Bu devrim nesnelerin interneti, internetin hizmetleri ve siber-fiziksel sistemlerden oluşan bir değerler bütünüdür. Aynı zamanda bu yapı akıllı fabrika sisteminin oluşmasında büyük rol oynar. Bu devrim, üretim ortamında her bir verinin toplanmasına ve iyi bir şekilde izlenip analiz edilmesine olanak sağlayacağı için daha verimli iş modelleri ortaya çıkacaktır. İçeriğimizde bu sanayi devrimlerinin detaylarını bulabilirsiniz.. (www.endustri40.com)

değiştirmiştir.⁵ Modern dijital teknolojiler o kadar hızlı gelişmiştir ki bilgi elde edinimi ve bilgiyi yönetme ve kullanma yöntemleri de o derecede hızlı değişmektedir. Bütün bu gelişmeler üniversiteler gibi bilgiyi merkez almış kurumların da değişmesine sebep olmaktadır.

İletişim teknolojilerinde en yaygın kullanılan internet, insanlara düşüncelerini, özellikle yeni neslin, yani dijital dünyanın içinde doğup büyüyen nesle, yaptıkları aktiviteleri, yedikleri yemekleri, fotoğraflarını paylaşacağı çok kanallı sosyal medya ortamı sunmaktadır. Bu ortam insanlara birbiriyle etkileşim içinde olmasını, hiç tanımadığı başka ülkedeki aynı aktiviteleri yapan insanlarla mesajla, fotoğraf ve video gibi medya içeriklerini birbirleri ile paylaşıp onları bir araya getiren, her türlü iletişim olanağı sağlaması dünyada internet kullanımı ve sosyal medya kullanımı bakımından önemli bir noktadır. Hatta bazıları hayatlarına alacağı insanları bile sosyal medya ortamından seçip belirlemektedir. İnsanlar için sosyal medya hayatlarının merkezi haline gelmişken ve zaman geçtikçe sosyal medya ortamları sürekli çeşitli uygulamalar ile genişlerken, tabi ki dünyadaki internet kullanımı da gün geçtikçe hızla artış göstermektedir. Bunun farkında olan tüm sektörler de dijital dönüşümü kendi bünyelerinde kullanıp onlar da işlerini internet ortamına taşımaktadır. Bunlara örnek verecek olursak; giyim, ayakkabı markaları gibi mağazalar, bundan on yıl önce sadece mağazalarında satış yaparken, sadece televizyonda reklam yapabiliyorken, şimdi ise markaların her birinin online satış desteği veren web siteleri bulunmaktadır. Bununla birlikte bu markaların da sosyal medya uygulamalarında hesabı var. Bu hesaplardan da ürünlerinin reklamlarını yapabiliyor ve ürünlerinin satışlarını yapabiliyor. Hatta televizyon ve mağazalarla ulaştığı kitleye göre çok daha fazla kitlelere ulaşabiliyorlar. Bir diğer örnek, önceden sadece televizyonlarda dizileri izleyebiliyorken, artık internet dizileri günümüze yerleşerek internette dizi izler olduk. Bu dönüşümün farkında olan kanallar ise internet sitelerinde ve Youtube gibi geniş kitlelere sahip ortamlarda canlı yayın yapmaya başladılar.

⁵ J. J. Duderstadt, "The Future of the University in the Digital Age", *Proceedings of the American Philosophical Society* 1/145 (2001): 54-72.

Dijital Dönüşümde Eğitim Süreci

Günümüzde eğer eğitim alanında ya da dijital dünyada bir devrimden söz edilecek olursa, bu devrimin baş aktörünün İnternet olduğunu söylemek gerekmektedir. Son yüzyılın en önemli buluşu olarak da değerlendirilebilecek İnternet, özellikle 21. yüzyılın başlarından itibaren her geçen gün kullanım alanını ve hızını arttırarak, birçok yeniliğin ve değişimin tetikleyicisi durumuna gelmiştir. Yeni medya ve iletişim teknolojileri üst başlığı altında toplanabilecek olan ve merkez noktasında İnternet'in yer aldığı bu yeni devrimsel süreç, eğitim dünyasında da geleneksel yöntemlerden modern yöntemlere geçişin ardından, sistemin tamamını baştan aşağıya revize eden bir dönemi başlatmıştır. Dijital eğitim olarak adlandırılan ve eğitim yöntemlerinin 'sanal' ortamda uygulama alanı yaratması olarak da değerlendirebileceğimiz bu yeni eğitim yöntemi, kendine özgü farklılıkları nedeniyle öğretmenlere birçok avantajı yaratmasının yanında, aynı zamanda hedef kitleyle yani öğrencilere olan iletişim sürecini de değişikliğe uğratmıştır. En genel şekliyle, dijital kanalları kullanarak gerçekleştirilen ve tüm eğitim ve öğretim uygulamalarını dijital ortamda gerçekleştiren eğitim yöntemidir. Öncelikli olarak öğrencilere sunulan materyal anlamında da büyük bir fayda sağlayan dijital eğitim ortamı, hedef kitleyle olan eş zamanlı etkileşim, güncellenebilirlik, yaratıcılık ve yeniliklere açık olma gibi farklılıkları sayesinde rekabetçi özelliklerini ortaya koymaktadır.⁶

Özellikle internet ve yapay zekânın birlikte kullanılmasıyla dijital dönüşümün önemli aktörlerinden olan bu iki kavram, eğitim alanında da ciddi bir yapı taşı özelliği olma yolunda ilerlemektedir. Dünyada ve Türkiye'de uzaktan eğitimin hemen hemen her üniversitenin kullandığı bir mecra olmasından sonra, yapay zekalı sistemlerinde entegre edilmeye başlandığını görmekteyiz. Khan Academy, Udemy gibi kurumların başını çektiği yeniliklerin karşısında görülen gelişmeler Türkiye'de de bu alanda ciddi yatırımlar almasına sebebiyet

⁶ Barış Bulunmaz, "Gelişen Teknolojiyle Birlikte Değişen Pazarlama", *TRT Akademi* 1/2 (2016): 357-358.

vermektedir. Sosyal medya ve arama motorlarından toplanan büyük bilginin ticari alanlarda kullanıldığı, hatta yasal olmayan yerlerde^{7*} de kullanıldığı bilinen bir gerçektir.

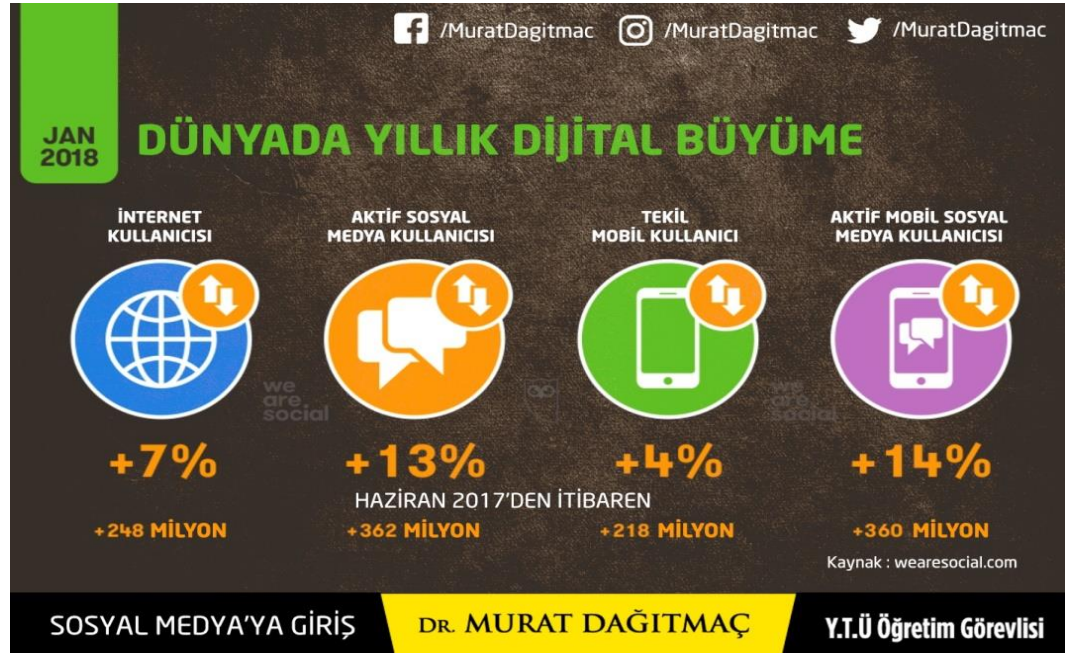
Önümüzdeki süreçte bu toplanan bilgilerin eğitim dünyasında da kullanılacağı öngörülmektedir. Uzaktan eğitim sürecine dâhil olan bir öğrencinin, sosyal medya mecralarında ne kadar vakit geçirdiği, uzaktan eğitim sürecinde çevrimiçi olduğu süreçte bilgisayar başında ne kadar durduğu, sorulan sorulara hangi konularda doğru hangi konularda yanlış cevap verdiğine varana kadar detaylı bir bilgi toplama söz konusu olabilir. Bu veriyi topladıktan sonra öğrencinin karnesini detaylı bir şekilde çıkarmak mümkün olacaktır.

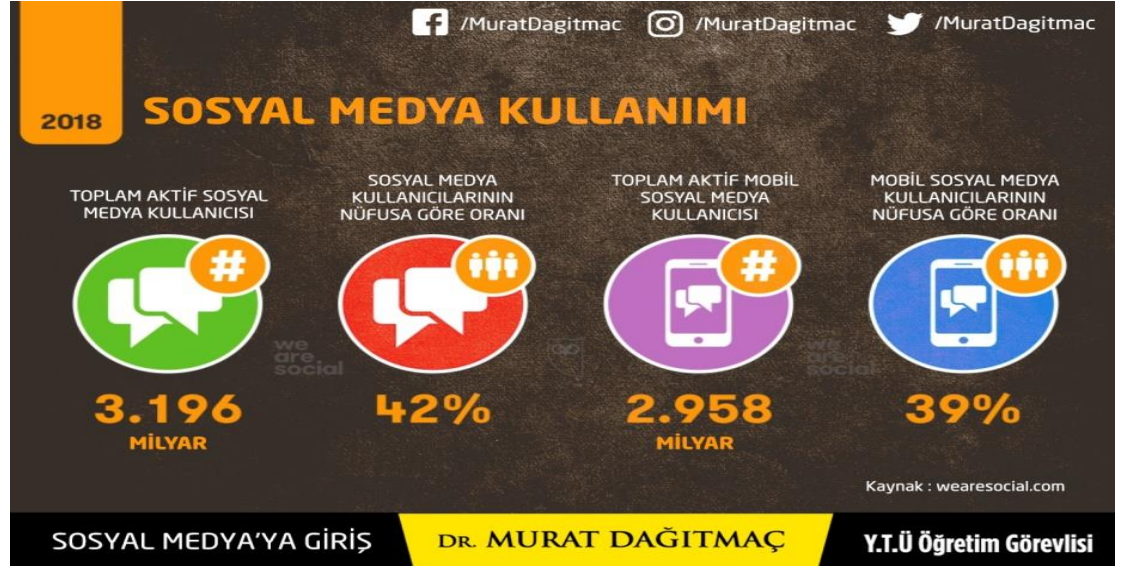
Dijital dönüşüm sonrasında eğitim süreci de teknoloji ortamıyla birleşti. Eğitim ortamı, Web 2.0 Araçları, Arduino Eğitimleri, Lego Eğitim Setleri gibi birçok Dijital Dönüşüm araçları ile çevrelendi.

Dünyadaki İnternet Erişim Durumu

⁷Bekir Parla, “Dijital Çağda Eğitim: Olanaklar Ve Uygulamalar Üzerine Bir Analiz”, *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* 22/15 (2017): 1743-1745.

2014 yılında Facebook kullanıcılarına sunulan bir kişilik testinin, 50 milyon kullanıcıya ait bilgilerin politik manipülasyon amacıyla kullanıldığını ortaya çıkardı.

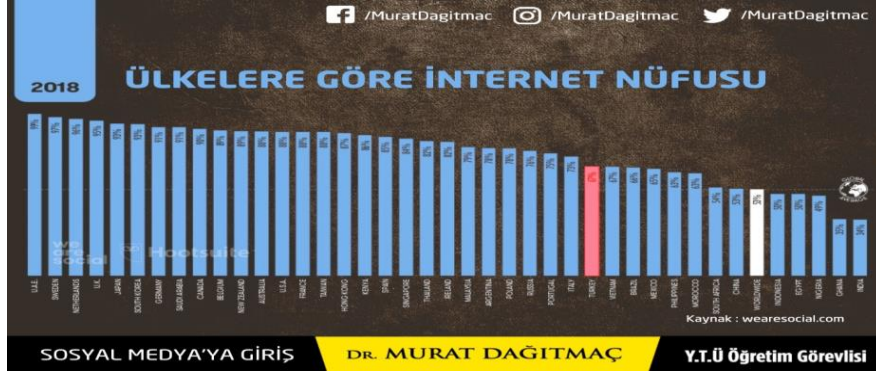
2017 Haziran ve 2018 Mayıs ayına kadar dünyada internet kullanımı %7 artarken, sosyal medya kullanımı %13 artış göstermektedir. Bu bağlamda Dijital Eğitim süreçlerinin sosyal medya entegrasyonunun da yapılması önemli bir ana başlık olarak önümüzde durmaktadır.

Dünyada ortalama internet kullanıcı sayısı 2018 Mayıs verilerine göre 4 milyarı bulmaktadır. Bu internet kullanıcılarının 3 milyarı mobil cihazlardan bağlanan kitleyi oluşturmaktadır. Bu sebeple dijital eğitimin merkez noktası mobil entegrasyonu yapılmış bir dijital eğitim sisteminden geçmektedir.

Dünyada sosyal medya kullanımını incelediğimizde ise Sosyal Medya kullanıcılarının nüfusa göre oranına baktığımızda %42'lik oran görmekteyiz. Bu oran dünya nüfusunun yarısına yakın sosyal medya kullanıcısı olduğu bilgisini vermektedir.

Yine elimizdeki verilere göre mobil sosyal medya kullanıcılarının nüfusa göre oranı %39 olarak gözükmektedir. 2017 yılında %34 olan bu oranın 2018 yılında %39'a yükselmesi bize mobil sosyal medya kullanımındaki artışın devam

edeceğini göstermektedir. Bunu göz önüne alarak gelecek için atılması planlanan adımların bu veriler ışığında revize edilmesi planların başarı yüzdesini önemli ölçüde etkileyecektir. Bu alanlar içinde önemli bir yeri olan eğitim planlamalarının bu verilerin dışında oluşturulması düşünülemez.

Dünyadaki İnternet Erişim Durumu

2017 Haziran ve 2018 Mayıs ayına kadar ülkelere göre internet nüfusuna baktığımızda ise %67'lik oran ile dünya genelinde 28. ülke olmuştur. Bu oran eğitim sistemi dâhil daha birçok sistemin dijital dönüşüme paralel olarak dijitalleştiğinin göstergesidir. Yine 2018 verilerine göre dünya genelinin %68'i tekil mobil kullanıcı ve toplam kullanıcıların da %39'u aktif olarak sosyal ortamlara mobil olarak bağlanıyor. İnternet kullanımındaki yüksek oran ve her geçen an yükselen mobil kullanım oranları dijital dönüşümün sadece PC ortamlarına değil, mobil ortamlara da entegre edilmesinin ne kadar gerekli olduğunu göstermektedir. Ayrıca aktif sosyal medya kullanıcıları dünya nüfusunun %42'sini oluştururken bu ortamları dönüşüm dışı bırakmak kesinlikle yanlış bir hamle olacaktır.

Eğitimde Dijital Devrim: Sistem Yaklaşımı Ve Kamu Politikası İlişkiseliliği

Dijitalleşme, içinde bulunduğumuz yüzyılın belirgin fenomenlerinden biridir. Bilgi teknolojilerinin hızla gelişmesinin bir ürünü de olan dijitalleşme, insanlığı her yandan kuşatan ve görmezden gelinmesi mümkün olmayan bir

gerçekliktir. Yirmi birinci yüzyıl “dijital çağ” olarak nitelenebilir. Dijitalleşme yaşamın her yanını ve her yönünü etkileyen bir teknoloji devrimidir. Bu devrimin ayak sesleri yirminci yüzyılın ortalarından itibaren sibernetik, yönetimde matematik, bilgi işlemci cihazların üretimi, ilk bilgisayarlardan sonra bu alanda yaşanan hızlı gelişim ve bilgisayarın resmi kurumların ve özel sektör kuruluşlarının elinde bulundurma lüksünün aşılması ailelere, her kesimden bireylere, küçük işletmelere ve gençlere kadar yaygınlaşması ile internetin gelişip yaygın bir hal alması şeklinde sıralanabilir. Dijitalleşmenin görece daha yaygın ve etkin olduğu alanların öne çıktığı görülmektedir. Bunların içinde “eğitim” ayrı ve dikkate değer bir yere sahiptir. Dijital eğitim, dijitalleşmenin yaşama en çok temas eden ve en çok etkilerinin hissedildiği bir sektör olduğu söylenebilir. Dijital çağın en büyük devrimlerinden biri, kuşkusuz, “eğitimde dijital devrimdir”. Bu büyük hareket, bugünden daha çok geleceği şekillendirecek ve insanlığın yazgısını değiştirecek kritik bir değer taşımaktadır. Bugünden belli olan bir şey var ki; Geleceğin okulları, geleceğin öğrencileri ve geleceğin eğitimi, bugünkü gibi olmayacaktır. Bu gerçeği önce gençlerin kavradığını söylemek te yanlış değildir.

Dijital çağın gelecekteki toplumlarını oluşturacak bireylerin eğitim, bilim, kültür, bilinç, algılama, davranış, tutum ve alışkanlıklar gibi temel karakteristiklerinin üzerinde doğrudan etki yapacak olan dijital eğitim, şimdiden duyarlı toplumların ve gelişmiş ülkelerin fazlasıyla dikkatlerini çekmektedir. Eğitimin dijitalleşmesi, bir kamu politikası olarak, eğitim politikalarının başat trendlerinden bir haline çoktan gelmiştir. “Z kuşağı” olarak nitelenen gençliğin yeni halkası, dijital çağın etkin ve yatkın bireyleri olduklarını da ispatlamış durumdadırlar. Yirmi birinci yüzyılın insanını doğuran koşulların sıkı sıkıya dijital gerçekliklerle ilişkili olduğuna tanık olmak hiç te şaşırtıcı değildir. Dijital çağın bireyleri, özgür kişilikleri, önyargısız düşünceleri, sınırsız hayal güçleri, alabildiğine geniş bakış açıları, gelişmiş estetik duyguları, akla en önde değer vermeleri, bilime olan bağlılıkları, spor ve sanata yatkınlıkları, pratik yaşam tarzları ve gelenekçi yapılardan uzak kalmaları gibi farklı ve çağın gerektirdiği donanımda bir profile sahip olacaklardır. Dijitalleşme sürecinin esas aktörleri

yeni nesil bireyler, yeni nesil bilgisayarlar ve yeni nesil internet olarak üçlü bir sacayağına oturtulabilir. Bu olgunun toplumun ilerlemesi, kalkınmanın hızlandırılması, sürdürülebilir büyümenin gerçekleşmesi ve ortak bir kamusal değere dönüştürülmesinde şüphe yok ki eğitimin apayrı ve vazgeçilmez bir yeri ve önemi bulunmaktadır.

Eğitimin bu eşsiz rolünü üstün bir şekilde yerine getirebilmesi ise, bu alanda etkin ve rasyonel kamu politikalarının belirlenip duyarlı ve ısrarlı bir şekilde yaşama geçirilmesine bağlıdır. Eğitimde dijitalleşme, hem birey, hem toplum hem de kamu otoriteleri açılarından birçok kolaylığı, etkinliği, verimliliği ve sonuç alıcı yöntemleri de beraberinde getirmektedir. Örneğin, eğitim sistemlerinde büyük veri uygulamaları öğrenciler üzerinde önemli etkiler yaratabilir. Programın gerisinde olan öğrenciler için doğru öğrenme yöntemi, uygun öğretmen ve fiziki olanaklar belirlenip uygulanmak yoluyla geliştirme programının verimliliğinden emin olunabilir. Eğitimde dijitalleşmenin en etkin yolu, “sistem yaklaşımı” olarak belirmektedir. Bilim insanları geleceğin eğitiminin dijital eğitim, dijital eğitimin geleceğinin de sistem yaklaşımı olduğunu vurgulamaktadırlar. Eğitimin çağın koşullarına uygun ve gelecekteki gereksinimleri karşılayabilecek nitelik ve niceliklerde realize edilmesinde “açıklık”, “yaygınlık”, “etkinlik”, “ekonomiklik”, “rasyonellik” ve “bütünsellik” gibi özelliklerin dikkate alınması ve toplum genelinde sağlanması gerekmektedir. Bu bağlamda “açık bilim”, “açık erişim” ölçütleri, dijital eğitimin taşıyıcı unsurlarından biri olduğu belirlenebilir. Konunun bir diğer yanı hiç kuşkusuz eğitici ve öğretici aktörlerin durumu ve yetkinliğidir. Dijital çağda tüm öğretmenlerin ve eğitimcilerin sahip olması gereken yirmi birinci yüzyıl becerilerini ve yeterliliklerini gözden geçirmek, çevrimiçi öğrenmenin gücünden yararlanmak ve ileriye gitmek için öğretim programının içine teknolojiyi nasıl bütünleştireceğimizi planlamak artık bir gereklilik olarak görülmelidir.

Öğretmenlerin pedagojiden uzaklaşmadan dijital teknolojiye geçişi başarıyla nasıl yönetebileceğine ilişkin yeni bir çerçeveye ihtiyaç olduğu açıktır.⁸

Dijital eğitim gün geçtikçe dalları çoğalıyor. Dil, din, kültürel ve sosyal eğitim gibi birçok alana yayılmış durumda. Bunlara örnek verecek olursak Duolingo, Busuu, Khan Academy, Vitamin, gibi birçok e-ortamda insanlar bilgi alıp bilgilerini başkalarıyla paylaşabiliyor. Bununla beraber insanların kendini dijitalleşme ve sosyal medya gibi günümüz teknolojilerini işi ile doğru şekilde entegre edebilmeleri için eğitim veren bilgeis.net ve Google Atölye gibi sertifikalı platformlar da vardır. Bu platformlar hem kişinin gelişiminde hem de iş hayatında fayda sağlayacak eğitim platformlarıdır. Eğitim platformları her bir öğrencinin her adımını detaylı ve doğru bir şekilde onlara raporlayan sistemleri sayesinde öğrenciler, çözdükleri sorularda yanlışını görebiliyor, istediklerinde yanlış çözdüğü sorunun konusunu geri dönüp tekrar dinleyebiliyor. Bu sayede öğrenciler anlık raporlamalar ile sürekli etkileşim içinde olup, eksik bilgilerini tamamlayıp kendini tekrar test edebiliyor.

Khan Academy

Khan Academy, alışlagelen eğitim sistemini değiştirip geliştirmeyi ve özgürleştirmeyi hedefleyen; kar amacı gütmeyen bir organizasyondur. Amacı, isteyen herkesin, istediği an, istediği yerde dünya standartlarında ve ücretsiz bir öğrenim imkânına sahip olabilmesini sağlamaktır. Khan Academy platformunun sunduğu tüm eğitim içeriği herkese açıktır. Öğrenci, öğretmen, işadamı, ev hanımı ya da dünyamızı ziyaret eden meraklı bir uzaylı... Kim olursa olsun, Khan Academy'deki eğitici içerik ve öğrenim kaynaklarına hiçbir bedel ödmeden ulaşabilir.⁹

Busuu

⁸ Bekir Parla, "Dijital Çağda Eğitim: Olanaklar Ve Uygulamalar Üzerine Bir Analiz", *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* 22/15 (2017): 1743-1745.

⁹ Khan Academy, erişim: 07 Mayıs 2018, <https://www.khanacademy.org.tr/hakkimizda.asp?ID=1>.

Busuu dil öğreniminde dünyanın en büyük sosyal ağıdır. İnternet sitesi ve mobil uygulama üzerinden dünya çapında 90 milyondan fazla öğrenciye 12 farklı dil kursu temin eder. Öğrenciler ücretsiz olarak kayıt olabilirler ya da dil bilgisi dersleri, Çevrimdışı Modu, McGraw-Hill Education dil sertifikası veya kişiye uyarlanabilir Kelime Çalıştırıcı gibi daha çok özelliğin kilidini açmak için Premium üyeliğe abone olunabilir.¹⁰

Duolingo

1,2 milyardan fazla insan dil öğreniyor ve bunu daha iyi fırsatlar elde etmek için yapıyor. Maalesef dil öğrenimi pahalı ve çoğunluk bu eğitimden mahrum kalıyor. Duolingo herkesin ücretsiz dil eğitimi şansına sahip olması için hazırlanmıştır. Duolingo'yu hem dünyanın en zengin adamı, hem Hollywood yıldızları, hem de gelişmekte olan ülkelerdeki devlet okulu öğrencileri kullanıyor.¹¹

Vitamin

Vitamin Ortaokul içeriğinde; Matematik, Fen Bilimleri, Türkçe, Sosyal Bilgiler, İngilizce, 8. sınıflar için T.C. İnkılâp Tarihi ve Atatürkçülük dersleri yer alır. Ders içerikleri; konu anlatımları, interaktif etkinlikler, üç boyutlu canlandırmalar, sanal deneyler, sınıf etkinlikleri, çalışma kâğıtları, etkileşimli alıştırmalar, özetler, videolu çözümlü örnekler, tarama testleri ve deneme sınavlarını kapsar. İçeriklerin tamamı, MEB öğretim programına uygun olarak hazırlanmıştır ve öğretim programı yenilendikçe de MEB'le uyumlu olarak güncellenmektedir. Öğrencilerin psikolojik ve bilişsel öğrenme düzeyleri ve evrelerini merkezine alarak yapılan Vitamin, içeriğiyle öğrencilerin dersleri daha iyi anlamasını ve kişiselleştirilmiş öğrenme süreciyle tam ve kalıcı öğrenmenin gerçekleşmesini amaçlar. Vitamin, kavramsal ve aktif öğrenmeyi destekler. Öğrenciye; kendi öğrenme hızında, istediği zaman ve mekanda, yaşam

¹⁰ Busuu, erişim: 07 Mayıs 2018, <https://www.busuu.com/tr/about>.

¹¹ Duolingo, “İnfo”, erişim: 07 Mayıs 2018, <https://tr.duolingo.com/info>.

akışıyla paralel, özgüven veren, motivasyon sağlayan, eğlenceli ve düzenli şekilde ders çalışma olanağı sunar.¹²

Google Dijital Atölye

Dijital dünyada işinize yarayacak beceriler edinin. Özgüveninizi artırmak ve başarılı olmanıza yardımcı olmak için tasarlanan esnek ve kişiye özel kurslarla kariyerinizi veya işinizi istediğiniz hızda geliştirin. İşinizde başarılı olmanıza yardımcı olacak araçları keşfedin Mülakat becerilerinizi geliştirin Hedeflediğiniz kariyer için hazırlık yapın.¹³

Bilgeiş Nedir?

Bilgeiş Projesi, Türkiye’de işçi ve işverenlerin uyum yeteneklerinin geliştirilmesine katkı sağlanması, teknolojiye uyumu geliştirilmiş bir işgücü piyasası oluşturulmasının desteklenmesi, Bilgi ve İletişim Teknolojilerinin kullanımın ve etkinliğinin artırılması, işçi ve işveren düzeyinde kapasite geliştirilmesi doğrultusunda uygulanmaktadır. Bu çerçevede, Ankara, İstanbul, Eskişehir, İzmir ve Gaziantep olarak belirlenen 5 pilot ilde üniversiteler, ticaret ve sanayi odaları, sürekli eğitim merkezleri, organize sanayi bölgeleri gibi paydaşlarla işbirliği protokolleri imzalanması, pilot illerde yaşayan işçi ve işverenlerin eğitim ihtiyaçlarının belirlenmesi, işletmelerin ihtiyacına yönelik 100 çevrim içi ders oluşturulmasına yönelik faaliyetler yürütülmesi planlanmıştır.¹⁴

Dijital Çağda Dengeler

Bazı yükseköğretim kurumlarında eğitim öğretim amacıyla kullanılmaya başlanan öğrenme yönetim sistemleri, açık öğrenme kaynakları, sosyal ağlar, ders

¹² Vitamin, “Ortaokul: Sss: ?ref=msheader”, erişim: 19 Ocak 2018, <http://www.vitaminegitim.com/ortaokul/sss/?ref=msheader>.

¹³ Google Dijital Atölye, erişim: 05 Şubat 2019, “dijitalatolye?ds_kid=43700039200176073&gclid=CjwKCAjwmNzoBRBOEiwAr2V27Y1DMnL2IYhuYghoh72NM52lrC6IyR6Rvtn4YmG8YHaHiqKFMd7cQRoCuJgQAvD_BwE”.

¹⁴ Bilgeiş, “Tr: Page: Sayfalar:12: Bilgeiş Nedir”, erişim: 13 Nisan 2018, <https://bilgeis.net/tr/page/sayfalar/12/bilgeis-nedir>.

videoları, senkron - asenkron ders anlatımları ve kitlesel açık çevrimiçi dersler yaygın olarak kullanılmaya başlanmıştır. Eğitimin dijitalleşmesinin sonucu ortaya çıkan yaşam boyu öğrenme bakış açısının yaygınlaşması ile birlikte öğrenen profilinde de değişim gerçekleşmiştir. Öğrenciler artık çok farklı yaş gruplarından çok daha çeşitli ihtiyaçları olan, teknoloji ve sosyal medya yatkınlığı olan, iş dünyasında aktif çalışmakta olan bireyler olarak yükseköğretim kurumlarından eşit imkânlarla yüksek kalitede hizmet beklemektedirler. Bu hızlı değişim karşısında yükseköğretim kurumlarındaki fakülteler ve öğretim elemanları dijital çağın dinamiği ile farklı eğilimler gösteren çok çeşitli öğrenci grubu ile nasıl daha etkili eğitim gerçekleştirebilecekleri sorusu ve sorunuyla karşı karşıya kalmaktadırlar.¹⁵

Dijital çağ, dijital dönüşüme ayak uyduramayanları veya bu dönüşümü kabul etmeyenleri yutuyor denilebilir. Buna örnek verilecek olursa Nokia; dijital dönüşümden önce kendi alanında dev bir firma iken dijital dönüşümü gerçekleştiremediği için artık kullanılmamaya başlandı. Dijital çağ, dijital dönüşüme yalnızca işletmeleri, kurumları veya öğrencilere değil, her tür iş alanında çalışan bireyleri ve her bir öğrencinin anne babalarını da bu dönüşümü kabul etmelerine zorluyor. Yapay zekânın teknoloji ile sürekli gelişmeye devam etmesiyle birlikte hemen hemen tüm mesleklere etki etmeye başladığını ve ileriki dönemlerde daha fazla etkisini görebiliriz. Bu yüzden kişilerin meslekleriyle alakalı dijital dönüşüme ayak uydurmaları gerekmektedir. Bu konuda ailenin de rolü çok büyük. Çocukların hepsi şu anda dijital devrimin içinde büyüdüğü için çocuklarının dijital dünyada neler yaptığını, zamanını nasıl harcadığını anlamak için bu dijital dönüşüme ayak uydurmak zorundalar. Çünkü dijital dünyada yararlı içerikler kadar çocuklara zarar verecek içerikler de mevcuttur. Çocuklarını bu zararlı içeriklerden korumak için bu konuda bilinçli ebeveyn rolü üstlenmelidir. Dijital dünyaya onlar gibi entegre olup kuşak çatışmasını yok etmelidir. Öğretmenlerinde aynı şekilde dijital nesle daha iyi bilgi aktarabilmek

¹⁵ Ayşe Taşkiran, "Dijital Çağda Yükseköğretim", *Açıköğretim Uygulamaları ve Araştırmaları Dergisi* 3/1 (2017): 97.

adına, onların ilgi alanları dijital ortam olduğu için, alanlarını dijital ortama taşımaları ve öğrencilerin dijital dünyada sürekli aktif olabileceği etkinlikler ile onların ilgilerini sürekli derste tutabilirler.

Sosyalleşmenin Dijitale Evrimi

İnsanoğlu, tarih sahnesine adım attığından beri iletişim becerilerini geliştirmektedir. İlk olarak iletişim becerileri konuşma, yazma ve deneyimleri gelecek nesillere aktaran matbaa ile değişime uğradı. Daha sonra iletişim becerileri, bilgiyi dijital kodlara dönüştüren İnternet ile yeni bir boyuta geçti. Bunun sonucu olarak sosyalleşmede kullanılan iletişim becerileri dijital platformlara taşınmıştır.

İçinde bulunduğu toplumun sosyo-kültürel kodlarını içselleştirip toplumsal yapıya entegre olan insanoğlu için sosyalleşme, dönemsel şartların sağladığı imkânlar çerçevesinde öğrenilen bir süreçtir.¹⁶ İnsanlar dijital evrimin gündeme gelmesiyle, birbiriyle yüz yüze konuşmak yerine, sosyalleşmeyi sosyal medya uygulamalarıyla sağlamaya çalışıyorlar. İnsanlar artık tüm yaşamını sosyal medya da görsellerle, yazılarla, konum bilgilerini paylaşarak sosyalleştiğini sanmaktadır. Sosyal medya kullanıcıların hepsi gün içinde gittiği tatil mekânlarını, yemek yedikleri restoranları, yedikleri yemeğin fotoğrafını, dinlediği müzik gibi birçok bilgilerini sosyal medyada rahatça paylaşabiliyorlar. Duygusal ihtiyaçlar bile sosyal medyanın kendine has diliyle karşılanmaya çalışılmaktadır. Genç kuşak dijital dünyaya bu kadar ilgilirken eski kuşak da sosyal medya kullanımına başlayarak dijital dünyaya meraklarını gidermeye çalışıyor. Ancak bu kuşak sosyal medya kanallarını, dijital dünyanın içinde doğan yeni kuşak kadar etkili ve doğru şekilde kullanamıyorlar.

Hatta Webtekno sitesinin 8 Şubatta “Facebook Kullanıyor musunuz?” tek soruluk anketine 14 binden fazla okuyucu katılmıştır. Ankete katılanların %49’u

¹⁶ Aytekin İşman v.dğ., “Sosyalleşmenin Dijitale Dönüşümü ve Dijital Benliğin Sunumu”, *TRT Akademi* 1/2 (2016): 610.

“Hayır, tamamen bıraktım. Artık Facebook kullanmıyorum” cevabını verdi ve artık kullanmamalarının nedenleri arasında en çok göze çarpan ise “Yükselen Yaş Oranı” olmuştur.¹⁷

Eski kuşağın sosyal medyada dijital kuşağa yaptığı anlamsız yorumlar ve etkileşimleri dijital kuşağı Facebook sosyal medya platformundan soğutmuş ve onları başka sosyal medya mecralarına yöneltmiştir.

Sosyal Medya ve Dijital Benlik Tasarımı

Sosyalleşme olgusu günümüzde, bireyin içinde bulunduğu fiziksel şartlarla, etrafındaki insanlar ve mekânlarla tanımlanmasının ötesine geçmiştir. Teknolojinin gelişimiyle bu kavram kendine yayılabileceği farklı uzamlar bulmuştur. Sosyal medya ağlarını, bireylerin toplumla bütünleşme sürecini dijital kodlarla yeniden tanımlandığı ortamlar olarak düşünebiliriz. Kullanıcı bazlı içeriklerin eş zamanlı ve çift taraflı paylaşılmasını sağlayan Web 2.0 teknolojileri, yukarıda bahsedilen Berger ve Luckmann’ın (1966: 108-130) teorisini, yani sosyal gerçekliğin üretimi mekanizmasını daha dinamik bir hâle getirmiştir. Bu değişimlerin sağlanmasında yeni medyanın yarattığı sosyal ağ alanlarından bahsetmek gerekir.

Bu tanımlardan yola çıkarak Web 2.0, bireyin dijital kimlik oluştururken kullanacağı bir özgürlük aracı olarak görülebilir. Öğrencinin dijital ortamda yeni kimlik oluşumunda eğitim alanında da beklentilerinde değişiklik göstermektedir. Bu sebeple, dijitalle yönelen genç kitle, eğitim alanında da dijitali dünyasını tamamlayacak yeni beklentiler içerisine girmektedir.

Bireylerin sahip oldukları kültürel, simgesel, ekonomik değerler dijital kimlik tasarım sürecinde etkin bir rol oynar. Bu değerler etrafında şekillenen

¹⁷ Webtekno, “webtekno-anket-sonucu-10-kisiden-sadece-1-i-eski-gunlerdeki-gibi-facebook-kullaniyor-h62910.html”, erişim: 10 Mart 2019, <https://www.webtekno.com/webtekno-anket-sonucu-10-kisiden-sadece-1-i-eski-gunlerdeki-gibi-facebook-kullaniyor-h62910.html>.

beğeniler ve bu beğenilerin gerçekleştirilme biçimleri, söz konusu temsile birebir yansır.

Bilgin (2007: 85) bu konuya dikkat çektiği ayna benlik çalışmasında, üç ögeyi bütünleştirmektedir:

1. Diğerlerine sunduğumuz imaj,
2. Diğerlerinin bizim hakkımızdaki yargısı,
3. Bundan doğan pozitif ya da negatif duygular.

Mikro sosyolog olan Goffman, Gündelik Yaşamda Benliğin Sunumu çalışmasında kişilerin sergiledikleri performanslara, oyuncu ile izleyici arasında doğan etkileşim çerçevesinde yaklaşmıştır. Performans, benliğin sunumudur; ötekilerin varlığını gerektirir. Onların zihninde belirli bir izlenim yaratmayı hedefler. Bireyler sosyal etkileşim esnasında kendilerini kabul edebilir kişiler olarak sunmaya dikkat ederler. Kendilerini; uzmanlıklara sahip, ahlak yönünden kusursuz vb. gibi sıfatlar altında sunma ihtiyacı duyarlar. Kullanıcılar arzulan ya da istenilen, kabul edilebilir kişi olma yolunda benliklerini inşa ederler. Goffman bunu, sosyal olarak kabul görmüş değerlerin yansıtıldığı, idealize edilmiş performansların sunumu olarak açıklar. Kullanıcılar kendilerini sanal ortamda toplum nezdinde kabul gören sosyal değerler ve beklentiler etrafında sunarlar. Ayrıca Goffman (2014) kişilerin aktörler gibi alkış almak için çevresindekiler üzerinde iyi izlenimler bırakmaya istekli olduklarını, bu nedenle çeşitli roller gerçekleştirdiklerini, aldıkları geri bildirimlerle de, arzu edilen bir kimlik oluşturmak istediklerini belirtmektedir. Goffman (2009) kişinin, sahne gerisinde kendilerine biçtikleri rolü, sahnede en ideal şekilde oynamaya çalıştıklarını ve performans gerçekleştirdiklerini söylemektedir.

Hood (2012) “Sosyal ağlarda yer alan kişisel profiller üzerinde bir analize değinerek, her şeyin bir kenara, başkalarının ne kadar başarılı bir hayatımız olduğunu neden istemeyelim ki?” diyerek bir soru sorar. Buna cevap olarak

“Webdeki benliğimizle ilgili saplantının, büyük oranla kim olduğumuzla ve yaratmak istediğimiz kişiyle alakalı olduğudur,” cümlesini kurar. Kullanıcılar kendiyle ilişkili bilgi aktarımında da özgürdür. Sosyal medya ortamları bireyin oluşturmak istediği benliğin niteliğine kendisinin karar vermesini sağlar.¹⁸

Sosyal medya, insanlara farklı bir benlik ve o ortamda kendini kanıtlamaya yönelten ortamlardır. İnsanlar düşüncelerini açıkça dile getirmenin verdiği özgürlük hissine kapılmasıyla gün geçtikçe kendi ile ilgili daha fazla ve daha özel bilgi vermeye başladı. Okul hayatında başarılı olduğunu kanıtlamak, maddi durumunun çok iyi olduğunu gösterme çabası, sürekli gezi fotoğrafları paylaşarak “Ben de sosyalim” mesajını vermeye çalışmak, gönderme yapmak istediği insana özlü sözler paylaşarak mesaj verme çabası gibi birçok farklı kimliğe bürünebiliyor. Biraz da takip ettiği insanların paylaşımlarından etkilenip paylaşım yapma isteği de farklı bir sosyal medya etkisidir. Sosyal medya kullanıcıları bir zaman sonra 2 saniyelik fotoğraf beğenilerine ve yorumlara farklı farklı anlamlar yükleyerek sosyal medya ortamını çok fazla önemser olaya başladı. Bu şekilde sosyal medyanın bir de kendine has dili meydana çıktı. İnsanların sosyal medya kullanımında ciddi şekilde bilinçlenmesi gerekmektedir. Çünkü sosyal medyayı eğer bilinçli bir şekilde kullanırsak gerek bilgi edinmede gerekse iş alanımızda kendimizi geliştirmemizde çok geniş içerikler ve ortamlar sunmaktadır. Dijital dünya artık hepimizin hayatının parçasıdır. Bunu yeni – eski tüm kuşak, hayatımızın her alanına doğru bir şekilde entegre etmemiz ve bilinçli kullanmamız gerekmektedir.

Kaynaklar

Aras Bozkurt. “Açık ve Uzaktan Öğretim: Web 2.0 ve Sosyal Ağların Etkileri”. XV. Akademik Bilişim Konferansı Bildirileri. 2013. 690.

Ayşe Taşkiran. “Dijital Çağda Yükseköğretim”. *Açıköğretim Uygulamaları ve Araştırmaları Dergisi* 3/1 (2017): 97.

¹⁸ Aytekin İşman v.dğ., “Sosyalleşmenin Dijitale Dönüşümü ve Dijital Benliğin Sunumu”, 612-613.

Aytekin İşman v.dğ. “Sosyalleşmenin Dijitale Dönüşümü ve Dijital Benliğin Sunumu”. *TRT Akademi* 1/2 (2016): 609-619.

Barış Bulunmaz. “Gelişen Teknolojiyle Birlikte Değişen Pazarlama”. *TRT Akademi* 1/2 (2016): 357-358.

Bekir Parla. “Dijital Çağda Eğitim: Olanaklar Ve Uygulamalar Üzerine Bir Analiz”. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* 22/15 (2017): 1743-1745.

Bilgeiş. “Tr: Page: Sayfalar:12: Bilgeis Nedir”. Erişim: 13 Nisan 2018. <https://bilgeis.net/tr/page/sayfalar/12/bilgeis-nedir>.

Busuu. Erişim: 07 Mayıs 2018. <https://www.busuu.com/tr/about>.

Duolingo. “Info”. Erişim: 07 Mayıs 2018. <https://tr.duolingo.com/info>.

Google Dijital Atölye. Erişim: 05 Şubat 2019. “dijitalatolye?ds_kid=43700039200176073&gclid=CjwKCAjwmNzoBRBOEiwAr2V27Y1DMnL2IYhuyGhoh72NM52lrC6lyR6Rvtn4YmG8YHaHiqKFMd7cQRoCuJgQAvD_BwE”.

J. J. Duderstadt. “The Future of the University in the Digital Age”. *Proceedings of the American Philosophical Society* 1/145 (2001): 54-72.

Khan Academy. Erişim: 07 Mayıs 2018. <https://www.khanacademy.org.tr/hakkimizda.asp?ID=1>.

Marc Prensky. “Digital Natives Digital Immigrants”. *On the Horizon* 9/5 (2001): 1-6.

Sue Bennett v.dğr. “The ‘Digital Natives’ Debate: A Critical Review of the Evidence”. *British Journal of Educational Technology* 5/39 (2008): 775-786.

Vitamin. “Ortaokul: Sss: ?ref=msheader”. Erişim: 19 Ocak 2018.
<http://www.vitaminegitim.com/ortaokul/sss/?ref=msheader>.

Webtekno. “webtekno-anket-sonucu-10-kisiden-sadece-1-i-eski-gunlerdeki-gibi-facebook-kullaniyor-h62910.html”. Erişim: 10 Mart 2019.
<https://www.webtekno.com/webtekno-anket-sonucu-10-kisiden-sadece-1-i-eski-gunlerdeki-gibi-facebook-kullaniyor-h62910.html>.

Dijital Değerler ve Gençlik 2.0

Said Ercan*

Sosyal medyanın disiplinleri hızlı bir şekilde etkilediği, Manuel Castels'in Ağ Toplumu çağında, sosyal ağlar dünyada daha önce hiç olmadığı kadar kişileri ve olayları birbirine bağlamakta ve etkilemektedir. Özellikle gençlerin çok yoğun olarak kullandığı sosyal medya mecraları dünyaya yön vermeye başlamıştır. Dünya tarihi açısından bir devrim niteliğinde olan sosyal medya kullanımı, gençlik çalışmalarını çeşitlendirmiş ve bu çalışmaların içeriğini renklendirmiştir. Direkt reklamlar eliyle (Elidor-El Alem ne der?) ya da viral reklamlarda sivil itaatsizliğin önü açılmıştır. Halkla ilişkiler açısından toplum mühendisleri ile gençler arasındaki engeller ortadan kalkmıştır. Böylesine büyük avantaj ve dezavantajları içerisinde barındıran gençler ve sosyal medya ilişkisi, bu çalışmamızda ortaya koyulmaya çalışılmıştır. Küreselleşen dünyada sosyal medya ve gençlik çalışmaları algısının yönetimi artarak sürmektedir. Böylesine önemli hale gelen gençlerin sosyal hayata aktif katılımı, çağın ruhuna uygun politikalar geliştirmek ve bunu sosyal medya ve dijital teknolojiler yoluyla gençlere anlatmak siyasetçiler için bir fırsata dönüşmüştür. Facebook eğer bir ülke olsaydı, Çin'den sonra dünyanın en büyük ülkesi olacaktı. Öte yandan sosyal medyanın ücretsiz bir mecra olması, kullanımı arttırmış, gençler arasında tarihte olmadığı kadar fırsat eşitliği sağlamıştır. taşrada bir genç fenomen veya influencer olurken metropolde bir genç te aynı imkanlara ulaşmaktadır. Bugün dünyanın yarıdan fazlasının internet abonesi olması, akıllı telefonların artışı geleceğin dünyasının sosyal medya üzerinden şekilleneceğini göstermektedir. We are social Ocak 2019 verilerine göre Türkiye Dünyada en çok instagram kullanan ikinci ülke durumundadır. Bu durum kendi sosyal mecraları ve arama motoru henüz olmayan Türkiye'nin kendi gençliği açısından manipülasyona açık olduğunu göstermektedir.

* USMED başkanı.

Google Yapay Zeka biriminin başında bulunan Ray Kurzweil'in yazdığı İnsanlık 2.0 Tekillğe Doğru Biyolojisini Aşan İnsan kitabı ile insanlık tarihinde versiyon 2 insanını tarif etmektedir. Yaratacakları gençlik ile buna gençlik 2.0 diyebiliriz, gençlik 2.0 nasıl olacaktır açıklamıştır. Singularity (tekilsellik) felsefesi insanları yalnızlaştırmak ve çoğalmasını engellemek üzerine kuruludur. Ne tesadüftür ki dünyada fenomen haline gelen ve Türkiye'de de İmam Hatip Liseli öğrenciler ve ilahiyat öğrenciler arasında da popüler olan, Güney Kore'li BTS grubunun da bir şarkısının adı "singularity"dir.

Dijital etik değerler yeniden tanımlanmaktadır. dijital değer eğitimi almayan gençler deneme yanılma yoluyla ve beğen (like) üzerinden belirlenmektedir Sosyal medyada moda olan bir değer, gelenek ve örf adet gözetmeksizin gençler tarafından modellenmekte ve anında ülke ve dünya sathına yayılmaktadır. Türkiye indirme oranında dünyada üçüncü olduğu TİKTOK sosyal ağı da değersizleşmenin ve çürümenin bayraktarlığını yapmaktadır. Dünyanın küresel canlı yayın aracı periscope'da ise en çok izlenen videolar maalesef bedensel teşhir ve pornografi içerikli paylaşımlar olmuştur.

Ülkeler teknoloji konusunda üçe ayrılıyor. Teknolojiyi üretenler, tüketenler ve yön verenler. Maalesef Türkiye henüz teknolojiyi tüketenler kategorisinde. Sosyal medya kullanımı konusunda dünyada ilk 5 ülke arasındayız. We are social verilerine göre Türkiye'de 2019 verisine göre 60 milyon sosyal medya kullanıcısı var. Instagram kullanıcı sayısı ve ülke nüfusu penetrasyonuna göre dünyada 2. sıradayız. Etkili olmasının sebebi: Ülke olarak hem nüfusumuz fazla hem de genç nüfusumuz çok fazla. Öte yandan, eski Osmanlı'nın devamı olarak hem Ortadoğu'da hem Asya'da hem de Balkanlarda öncü olma rolümüzü sosyal medyada sürdürüyoruz.

Ülke olarak datamızı diğer ülkelere ister istemez veriyoruz. Sosyal ağların gizlilik ilkeleri okunmalı. Gizlilik ayarları sürekli değişiyor, kontrol edilmeli. Kesinlikle sosyal medyada bilgilerimiz güvende değil. Yazıp unuttuğumuz şeyler,

ya da eklediğimiz video ve resimler, uzun vadede başımıza iş açabilir. Mümkün olduğunca dikkatli olmalıyız. Özel bilgileri, WhatsApp, mail bile olsa göndermemeye dikkat etmeliyiz. İnternette saklı bir şey yok, bu iyi bilinmeli. Özellikle gençler sosyal medyadaki bilgiden çabuk etkileniyorlar. Sosyal medyada yer alan yalan habelere hemen müdahale edilemiyor. Yalan haberler kaldırılrsa bile gençlerin zihninde bir algı oluşmuş oluyor. Yalan haberler diğerlerine göre on kat hızla yayılırken, bunların belki onda biri bile düzeltilemiyor. Sosyal medyada paylaşım yaparken iki kez düşünülmeli Sosyal medyadaki bir şeye inanılırken onun doğrulanması ve 'Ben sosyal medyadayım ve bu alanda çok fazla yanlış bilgi var' denilmesi lazım. Çünkü burada denetleme mekanizması yok. Türkiye ciddi bir sosyal medya tüketicisi ve bu alanın iyiyi, doğruyu yaymak için kullanılması gerektiğini düşünüyorum.

Biz bilmediğimiz tanımadığımız insanları takip ettiğimiz zaman onların algısına teslim oluyoruz. Bu sefer bir sürü yalan yanlış bilgiyle muhatap oluyoruz. Daha çok doğru, düzgün paylaşımlar yapan, hakikaten vatan, millet, inançları için güzel işler yapan insanların bu alana daha çok girmesi lazım. İşini güzel yapan insanlar, haber etiği olan insanlar, gerçek sanatçılar bu anlamda takip edilebilir. Uzun vadede sosyal medyada çok daha bilinçli neslin geleceğine inancım devam ediyor.

Manchester Üniversitesi'nin elli beş bin genç ile yaptığı dev araştırma şunları ortaya koydu. Gençler artık öz bakımlarını dahi önemsemiyor, marka merakı yok, dinden uzaklaşıyor ve yalnızlaşıyor bu kapsamda İngiltere'de yalnızlar bakanlığı bile kuruldu. Tekilsellik (singularity) felsefesi en çok dijital yerlileri hedefliyor ve onları "yaratıyor" kendini teknoloji peygamberi ilan eden Ray Kurzweil "insanlık 2.0" yani Versiyon 2 İnsanlık kitabında açık açık gençlerle nasıl bir dünya kuracaklarını, üremeyi nasıl bitireceklerini yapay zeka ile dünyayı nasıl değiştireceklerini itiraf ediyor.

X,Y,Z kuşağı ayrımı ve yeni gelişen alfa kuşağı ayrımına yeni bir kuşak daha dâhil oldu. C kuşağı, C nesli diyebileceğimiz bu kuşak aslında yaş ile ilgili değil, Y kuşağı 1980 sonrası doğanlar, Z kuşağı 2000 sonrası doğanlar olarak tasnif edilirken C kuşağı yaş fark etmeksizin teknolojiyi iyi kullanan kuşakları temsil ediyor. Pekala, seksen yaşında bir dede de çok iyi dijital kullanıcı olabilir, adapte olabilir. Tüm bu kuşakları kapsayan ve bence doğru bir tanımlama olan dijital yerliler ve dijital göçmenler ayrımı önemli. Burada keskin bir yaştan bahsetmiyoruz ama dijitalin içine doğan nesle dijital yerliler diyoruz, yani, doğduğunda telefon vardı, internet ve tablet vardı, bu nesil dijital yerli olarak, dijitali çok daha hızlı öğreniyor ve aktif kullanıyor, dijital göçmen ise sonradan dijitalin için göçen, geleneksel bir dünyada büyümüş, tv, radyo dışında dijital teknolojilere çok fazla aşina olmayan nesil diye tanımlanabilir.

Dijital yerliler artık seçimlerde etkileyici hale geliyor, belki iki seçim sonra bu konuda belirleyici olacaklar ve dolayısıyla yakın bir zamandan itibaren seçmen davranışı dijitali iyi kullanan adaylarla şekillenecek, dijital iletişim hiç olmadığı kadar önemli olacak. Dijital dönüşümle dijital yerliler kadim dünyaya ait her şeyi sorguluyor ve onları modernize ederek kendi hayatına aktarıyor bu süreç, dünyada birçok şeyi değiştirecek ve taşları yerinden oynatacak.

Ulusal ve uluslararası markalar sosyal medyada fenomen kullanıcılar üzerinden reklam yapıyor. Influencerların insanları etkileme oranları daha güçlü. Bunlar kitap yazsa sattırabilir. Burada insanlar bir anlamda marka temsilcisi oluyor. Sosyal medya reklamları, sosyal medya fenomenleri ve reklamcılığın geleceğine ilişkin fenomen isimleri göz ardı edemeyiz. Dünyadaki dijital dönüşümün herkesi kapsadı sosyal medyanın markaların reklam becerilerine de çok farklı katkılar sağladı. Sosyal medya reklamlarının bir dönüşüme neden oldu. Firmalar da artık bunun gücünü fark etti. Eskiden sosyal medyanın etkisini anlatmak çok zordu. Şimdi ise markalar sosyal medyadan nasıl hizmet alacaklarını düşünüyorlar. Türkiye’de bu alanda ciddi manada personel eksikliği var. 'Sosyal medya uzmanlığı' mesleği doğdu. Sosyal medya reklamcılığı alanında

ciddi açıklar var. Çok ciddi rakamlardan ve gelirlerden bahsediyoruz. Bu alanda da firmalar ciddi bütçeler ayırmaya başladı. Sivil toplum kuruluşları da bu alana önemli paralar harcıyor. Kimse artık 'bu alan da gereksiz.' demiyor. Herkes markasını dijitalleştirme derdinde. Bunu yaptıkça ayakta kalıyorsunuz. Gençlerin markaların kendi reklamlarını yapmasından çok fazla hoşnut değil, sponsorlu reklamları ya da direkt reklamları sevmiyor, 'Sen zaten kendini tanıtırsın. Sana neden güveneyim? Seni başkası tanıtsın' diyorlar. Arkadaşlarınızın deneyimleri ve beğenileri sizi de etkiliyor. O bakımdan viral pazarlama burada çok önemli. Artık, markalar direkt reklam yapmıyor. Dolaylı ve insanları sıkmadan reklam yapmaya gayret ediyorlar. Önce sosyal sorumluluğu düşünüyorlar. Mesela Anneler Günü'yle alakalı bir video hazırlanıyor. Marka, videoda arka planda gizliden reklam yapıyor." Fenomenlerin halk üzerinde önemli etkileri var. Markalar sosyal medya fenomenlerine yöneldi. Bu kişiler artık "influencer" olarak adlandırılıyor. Markalar baktılar ki evet bunlar sosyal medyada çok ses getiriyor ama bu durum satışa dönüşmüyor. Influencer denilen kavram ortaya çıktı. Bunların takipçi sayısı az olabilir ama sahadaki etki gücü daha fazla. Satın almaya ve sokağa çağırdığında birçok insan geliyor. Bunların halk üzerinde gerçekten önemli etkileri var. Diğerleri sadece dijitalde kaldı. Influencerların insanları etkileme oranları daha güçlü.

Dijital oyunlar bağımlılık yapıyor. Uykusuzluk, derslerden geri kalma, bedensel bozukluklar, teknoloji ve sosyal medya bağımlılığı, narsizm, kişilik bozuklukları, dikkat dağınıklığı, eğitimde başarısızlıklar, ruhsal bunalım ve psikolojik bitkinlik en çok göze görünenler olarak dikkat çekiyor. Siber taciz vakaları arttı, genelde aileyle paylaşılmıyor ve mağdurlar kendi başlarına bu problemlerin üstesinden gelmeye çalışıyorlar. Aileler çocuklarının komik hallerini çekip sosyal medyaya yüklüyorlar. Bu videolar hiç silinmiyor. O çocuklar büyüdüğünde bu videolarla dalga geçildiğinde depresyona giriyorlar ve yurtdışında buna bağlı bir çok intihar yaşanıyor

Dijital oyunlar ile, gençleri intihara kadar sürükleyen ‘Mavi Balina’ oyununu ayrı değerlendirmemiz gerekir. Çünkü Mavi Balina; indirilip telefona, bilgisayara kurulan ve oynanmaya başlanan dijital bir oyun değil. Tehlikeli tarafı da bu. Bizler, önlemlerimizi, şimdiye kadar hep ‘indirilen’ oyunlar üzerine almıştık. Ama bu bir nevi hack ile sizin bilgisayarınızın ele geçirilmesi. Çocuklar buna, ‘deep web’ denilen (derin ve yasadışı internet) internet üzerinden ulaşıyor, sonra bu oyunun yazılımcıları, çocuklara, çevrimiçi bir ortamdan 50 maddelik bir görev listesi yolluyor. Ama bunu da ilk etapta yapmıyorlar. Önce birinci görevden başlıyor. Bu “görev”, çocuğa heyecan verecek ve ilk bakışta çok da riskli olmayan isteklerden oluşuyor. Daha sonraları ise “bir tren istasyonuna git ve raylara uzan” gibi talimatlar geliyor. Apartmandan hiç çıkmamış bir çocuğa karşıdan, hayatla ilgili şeyler söylenince ona ilginç geliyor. Sonra mesela “aile bireylerinin fotoğraflarını çek gönder” diyorlar. Çocuk; ‘ne olacak ki’ deyip gönderiyor. Ellinci talimata gelip çocuğu artık intihara sürüklediklerinde ve çocuk da buna itiraz etmeye kalktığında onu, ailesinin fotoğraflarını ifşa etmekle tehdit ediyorlar. Ki zaten, çocuk geçen süre içinde o talimatları sorgulamadan yapmaya o kadar alışmış ki, Ellinci talimat ona çok anormal gelmiyor. Genç, zaten adrenalin istiyor. Bu oyun yüzünden dünyada şimdiye kadar üçü Türk yüz elli çocuk intihar etti. Bir o kadar da son dakikada fark edilip kurtarılan çocuk var. Bu oyunu yazan yirmi bir yaşında bir genç, Rusya’da yakalandı ve sorgusunda, ölümlerine sebep olduğu çocukları “biyolojik atık” olarak tanımladı. Bu, elbette insanı dehşete düşüren bir ifade. “Like” için her şeyi yapabilecek duruma gelmiş gençler yok değil. Beyinleri hack’lenmiş bir kesim var. Düşünme sistemleri dahi kontrol altına alınmış. Oynadığı tüm oyunlarda kan ve savaş var. Televizyonu açıyor yine benzer şeylerle karşılaşıyor. Apartman çocukları artık bunalmış durumda. Hayatlarında renk arıyorlar. Dış dünyayla hiç temasları yok. Dolayısıyla bu ve benzeri oyunlardaki talimatlar ona çekici geliyor. Önemli bir şey yaptıklarını zannediyorlar.

Sosyal ağların gizlilik ilkeleri okunmalı. Gizlilik ayarları sürekli değişiyor, bunlar kontrol edilmeli. Kesinlikle sosyal medyada bilgilerimiz güvende değil.

Yazıp unuttuğumuz şeyler, ya da eklediğimiz video ve resimler, uzun vadede başımıza iş açabilir. Mümkün olduğunca dikkatli olmalıyız. Özel bilgileri, WhatsApp, mail bile olsa göndermemeye dikkat etmeliyiz. İnternette saklı bir şey yok, bu iyi bilinmeli.

Edward Snowden açıkladığı gizli bilgilerde yüz tanıma sisteminden, selfie'den, beş göz ülkesi dediği ülkelerin dijital veri paylaşımından bahsediyor. Kesinlikle sosyal medyada hiçbir ülke masum değil ve büyük veri (big data) dediğimiz data veri madenciliği yapıyor. Artık parmak izimizden retinamıza kadar, şifrelerimize kadar hepsi bir yerlerde saklanıyor ve depolanıyor. Zamanı gelince kullanılmak üzere verilerin analizi yapılıyor; bunlar iyi bilinmeli, araştırılmalı.

Sosyal medya, algı yönetimi ve manipülasyon için çok müsait bir platform. Yapay zekâ ile ve robotik sahte hesaplarla ülke dinlemeleri yapılıyor. WhatsApp için Facebook 20 milyar dolar ödeme yaptı. Bu parayı tabi ki data için, içindeki bilgiler için veriyor. Google bir Amerikan kamu kuruluşu; artık bu tür dev sosyal ağlara masum nazarıyla bakamayız. Algıyı yönetemeyen başka algılara teslim olur. Sosyal medyada dijital itibar korunmalı, kötü niyetli paylaşımlar kaynağında engellenmeli, siber güvenlik alanında yetkililer daha fazla çalışma yapmalı. Sosyal medya ve dijital medya okuryazarlığı tüm öğrencilere ve ailelere verilmeli.

Yapay Zeka teknolojileri hayatımızı sarıyor. Gün geçmiyor ki yeni bir yapay zekâ haberi duymayalım. Yapay Zeka'nın yazdığı senaryolar, yaptığı resimler, metin yazarlığı, sağlıkta yapay zeka ameliyatları, hologram yapay zeka sanatçıları yaygınlaşıyor hatta Japonya Tama şehrinde ilk yapay zeka belediye başkan adayı bile çıktı. Yapay Zeka hayatımıza hızlı bir giriş yaparken özellikle gençleri kariyer ve iş noktasında bir telaş sardı. Milyonlarca insan yapay zeka sebebiyle ya iş bulamayacak ya da işsiz kalacak, endüstri 4.0 Çin'in ucuz işgücü için Almanya başta olmak üzere batılı gelişmiş ülkelerin buldukları otomasyon bazlı bir çözüm, iyi tarafı insanın elini kolunu değil kafasını ve zekasını kullanacağı mesleklere

yönelmesi fakat burada yapay zeka ile zeka gerektiren işler robotlara devredilmiş oluyor. Her hâlükârda işsiz ordusu olacak peki bu işsiz ordusuna katılmamak için ne yapmak gerekiyor? Ben robotları taklit eden kişi ve işlerin maalesef hüsrana uğrayacağını düşünüyorum. Daha fazla robotlaşmak değil, insanlaşmak iş olarak geri dönecek yani dünyada daha fazla robota değil insana ihtiyaç olacak. Yapay zekâ robotlar bizim düşünerek yaptığımız her şeyi yapabilecek ama düşünmeden bilinç ve duygu ile yaptığımız şeyleri yapamayacak.

Şöyle klasik bir örnek vereyim; konferanslarımda soruyorum. Rüzgâr mı daha çok hata ediyor klima mı? Hemen herkes klima diyor. Daha rüzgârı dahi taklit edememiş bir bilim, insanı tam anlamıyla nasıl taklit edecek? O'na nasıl bilinç verecek? Bilim, robotlara transhümanizm çalışmaları ile insansı özellikler aktarmaya çalışıyor. Aslında olan şu smart (akıllı) robotu cobot (communicatin-iletişim kuran robot)'a dönüştürürken, insanı da hızlıca robotlaştırarak aradaki farkı azaltıyor. Günümüz modern şehir insanı maalesef kadim yaşam becerisini kaybediyor, yardımlaşma, dayanışma, akrabalık komşuluk ölüyor. Dijital bağımlılık ile birlikte insanın aile içindeki iletişimi de bitiyor. Tekilselleşme; orijinal ifadesi ile singularity (teknolojik tekillik, gelecekte yapay zekanın insan zekasının ötesine geçerek, medeniyeti ve insan doğasını radikal bir biçimde değiştireceğine inanılan hipotez) ile birlikte insan yalnızlaşıyor Japonya'da çıkan Tek Başına Hareketi bunun en güzel örneğidir.

**İnsani İletişimin Dini Kozmo-Antropolojisi: Homo
Skeptikus/Mushmus Örneği**

Doç. Dr. Hacı Mustafa Açıköz*

Giriş

Malum olunduğu üzere, “iletişim”, insanın bireysel ve toplumsal hayatının olmazsa olmaz eylemlerindendir. Bu yönüyle insan, adeta iletişimde bulunduğu kadarıyla aktif olarak vardır. Aksi takdirde insanın varlığı veya varlıktalığı yok-varlık hükmündedir. İnsan kendini dışa iletişim vasıtasıyla açmaktadır. Peki insan, bu dışa açılımını nasıl gerçekleştirmektedir? Çekirdek ve çoğul iletişim seviyelerinde “İletişim = “İleten(ler) – İleti(ler) – İletilen(ler)” formülasi eksenli olarak insan sözel, yazal, görsel ve işitsel iletişimi sözel ya da yazal bir literatüre bağlı olarak yapar. Yani insan, iletişirken zorunlu olarak hangi seviyelerde olursa olsun bir literatüre dayanıp onun verilerini kullanmak durumundadır. Her literatür içinden çıktığı kültürün kavramsal veya anlamsal kod alanıdır. Bu nedenle kültür ve uygarlıklar bu kodları çözümüyle anlaşılır ve tanınırlar. Literatürün ana öğeleri ise kavramlar, semboller ve simgelerdir. Literatür kişilerin, toplulukların ve toplumların toplu bir bilgi faaliyetine koşut elde edilir. Bu yönüyle literatür insanlığın düşünce, duygu, hissiyat, davranış, eylemlerinin dışa (söze, yazıya, görüntüye, simgeye, sembole ve tınıya) vurumudur.

Bu bilgi faaliyetine bağlı olarak ortaya çıkan dışavurum, “dil – düşünce - varlık” üçlüsünden oluşan “varlık/varlıktalık sırası” dikkate alınarak sağlıklı bir şekilde ancak yapılabilir. Eğer bu doğal varlıktalık sırası bozulursa dışavurumda yani çekirdek (ikil) ve çoklu iletişim eylemlerinde anormallikler ve olumsuzluklar görülmeye başlar. Çoğu zaman uydu ülkeleri sevk ve idare etmek için güçlü merkez ülkeler tarafından bu anormalite ve olumsuzluklar çeşitli imajinatif

* Muş Alparslan Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Felsefe Tarihi ABD.

yollarla bilinçli, planlı, programlı ve metodik bir şekilde sergilenir. Yani, iletişim aynı zamanda güçlü kötü ve kirli eller tarafından istedikleri takdirde kötü ve kirli bir dünya kurmak için kendilerince bir silah olarak kullanılabilir.

Diğer taraftan, kültür ve uygarlığa giden yol bilgi ve bilim faaliyetlerinden, bilgi ve bilim faaliyetleri çift taraflı ve zorunlu olarak literatür ve iletişimden geçip onlarla beslenir. Bütün bu geçişler ve zorunlu bağlantılar belli bir zaman ve mekanda gerçekleşir ki, böylece biz bir şeylerin bilgisinden veya hikmetinden (biliminden, dininden, sanatından ve felsefesinden), tarihinden ve coğrafyasından söz edebiliriz. Tabii ki bu sürecin zaman zaman ve yer yer nesnesi, edilgeni, konusu, iletileni, iletisi ve fakat çoğunlukla aktif öznesi/faili/eyleyeni/ileteni insanın ta kendisidir. Yani, her açıdan ve bakımdan bu süreçler öncelikle insan (ın kendisi, toplumu, kültür ve uygarlık çevresi) için olup insan ile başlar insan ile biter. Ayrıca unutulmamalıdır ki, bilgi, medeniyetin can suyu ve kaynağıdır. İletişim eylemi ve mekanizmasında “bilgi”nin karşılığı “ileti”dir. Çekirdek veya ikil iletişim seviyesinde “ileti” bir “ileten” tarafından yine bir “iletilen”e aktarılır. Bu basit mekanizmanın adına bizim çekirdek yalın seviyede gerçekleştirilen bir “iletişim eylemi” diyoruz.

Yine bu sürecin olmazsa olmaz maymuncuk anahtarı iletişim eylemi ve mekanizmasıdır. Çünkü bilgi iletilmediği sürece atıl olup adeta hiçbir işe yaramaz. Bilgi ancak iletişim mekanizmasının iletişimi sonucunda toplanıp, birikip çoğalır. İşte bilimin kümülatif, dinamik ve yenilenebilir özelliği de buradan kaynaklanır. Kaldı ki insanlığın kültür ve medeniyet adına her ne ürün, eser, yapıt, eylem ve katkı varsa ancak iletişim yoluyla elde edilip, saklanıp, depolanıp diğerlerine iletilir. Bu iletim sürecin de (sözel, yazal, görsel, işitsel) literatür, olmazsa olmaz bir ana öge olarak özel bir rol, önem ve yere sahiptir.

Bu yüzden “kim bilgiyi ve iletişim mekanizmasını elinde bulundurursa o bilgi ve iletişim alanına hükmeder.” Bu genellemenin olumsuz sonuç ve etkileri bizim, “dijitalleşme”, “değerler” ve “din” üçlümüz için de geçerlidir. Yani, suyun

kaynağının sahibi olan suyun dağıtım, sevk ve idaresi sürecinin de doğal patronudur, velev ki o kaynağı gasp etmiş olsa bile. Lütfen devletler ve bloklar arası bilgi, bilim ve teknoloji hırsızlıkları hatırlansın. Diğer taraftan, anlaşılacağı üzere, bu aktarım olumlu, yapıcı, paylaşımcı özellikler taşıyabileceği gibi bunların zıttı özellikleri de taşıyabilir. Dolayısıyla aktarımdaki gerekçe, neden, niyet, amaç, gaye son derece önemlidir.

Çünkü insanlar eylemlerinin sonucundan ahlaken ve hukuken sorumludurlar. Bu olumsuz iletişim anlayış ve eylemini ileten, şayet isterse iletiyi ve iletileni manipüle edip iletişim mekanizma ve araçlarını olumsuz yönde kullanarak gerçekleştirebilir. Nitekim yazal, görsel ve işitsel medya, sanal âlem, dijital dünya ve bunların teknolojik parçaları olan televizyonların, videoların, radyoların, bilgisayarların, tabletlerin, cep telefonların, sanal oyunların vesair donanım ve içerikleri bugün durumun böyle olduğunu maalesef çarpıcı bir şekilde göstermektedir. Artık bütün bu teknolojik aparatlar potansiyel bir manüpülasyon aracı haline dönüşmüştür. Bu nedenle acilen bir iletişim hümanizması, kültürü ve ahlakına ihtiyaç vardır. Bu yönde bizim “*İletişim Felsefesine Giriş: İnsani İletişimin Felsefi Temelleri*” adlı kitabımızda bir hem nazari hem de ameli çerçevede “sağduyu tümcü iletişim bilgi kuramı” önerimiz mevcut olup teorinin uygulamalı hali “*Etkili İletişim*” adlı kitabımızda ayrıca dile getirilmiştir. Yine “insani iletişimin dini kozmo-antropolojisi”nin genel çerçevesini de bu yazı vasıtasıyla ortaya koyma çabasıdayız.

Giriş formatında takdimini yaptığımız bu genel çerçevenin birbirleriyle bağlı iki müstakil Bölüm ve Sonuç kısmında içeriksel açılımını incelememiz boyunca şu şekilde yapacağız: I. İnsani İletişimin Dini Kozmo-Antropolojisinin Kavramsal, Olgusal ve Tarihsel Çerçeveleri; I.1. İnsani İletişimin Dini Kozmo-Antropolojisinin Kavramsal Çerçevesi; I.2. İnsani İletişimin Dini Kozmo-Antropolojisinin Olgusal Çerçevesi; I.3. İnsani İletişimin Dini Kozmo-Antropolojisinin Tarihsel Çerçevesi; II. İnsani İletişimin Dini Kozmo-Antropolojisinde Homo Skeptikus/Muslimus Modellemesi; ve Sonuç.

İnsani İletişimin Dini Kozmo-Antropolojisinin Kavramsal, Olgusal ve Tarihsel Çerçeveleri

Evren çok yönlü, katmanlı ve çeşitli iletiler yumağıdır. Her bir varlığın kendisi birer ileti olup ileti içeriklerini çok yönlü ve çeşitli olarak kendilerini doğaları ve yapıları gereği işlevselleştirerek dışa vururlar. Yani evren ve içindeki varlık alanları ve kategorileri okunması gereken birer “iletiler kitabı”dır. Bu iletiler kitabı: Kozmoloji, astronomi, fiziko-kimya, biyoloji, botanik, zooloji, antropoloji gibi genel bölümler ile bunların çok çeşitli alt dalları ve alt dallarının alt dallarından oluşur. İşte bu iletiler yumaklarından biri de ileti okuyucusu ve aktarıcısı olması beklenen insanın ta kendisidir. Bu nedenle, evrenin ve içindekilerinin Yaratıcısı Kur’an’da: “Göklerde ve yerde nice deliller (iletiler) vardır ki, onlar bu delillerden yüzlerini çevirip geçerler” (Yusuf, 105) buyurmakla onlar diye işaret edilen insanın varoluş gayesi ve misyonunu belirlemektedir.

Diğer varlıklar birer ileti yumakları veya ferden iletidirler ama ileti okuyucusu değildirler. Çünkü ileti okuyuculuğu özelliği sadece kendisine ruh (akıl+irade+vicdan) üflenen/verilen ve sınırlı da olsa böylece özgürce eyleyen insana özgedir. Bu yönde Kur’an’da iletilerin açık-seçik ve şüpheyi mahal bırakmayan işaretler, deliller, göstergeler, beyanlar olarak nitelenen birçok ayet vardır. Nitekim, Hz. Peygambere inen ilk ayetin “oku” ve sonraki ayetlerin, aktif bir eyleyen homo Muslimus model olarak “ilet/uyar” olmasının ilahi kozmo-ontolojik/antropolojik arka planı budur (bakınız Kur’an’daki İkra, Müddesir ve Müzemmil Surelerinin ilgili ayetlerine).

Bu genel çerçevenin insanın iletişim eyleminde veya insani iletişimde kavramsal, olgusal ve tarihsel zeminlerdeki ilkesel yansımalarını aşağıdaki tespitler vasıtasıyla nasıl ete-kemiğe bürünüp hayatiyet bulduğunu görebiliriz. Bize teorik araştırmamızda ışık tutacak insani iletişim ve mekanizmasına dair sahadan devşirilen bu ilkesel tespit ve yargılardan bazılarını şöylece sıralayabiliriz:

- İnsani iletişim diğer iletişim türlerinden öznesinin (akıl, irade ve vicdan) donanım(ı) ve işlevinden dolayı farklılık arz eder. Yani, iletişim insanın alameti farikasıdır.
- İnsani iletişim en yalın seviyede “iletişim = ileten – ileti – iletilen” formülünün işlevsel açılımından oluşur.
- İnsani iletişimin en olumsuz ve yıkıcı tipik özelliği; manüpülasyona, yönlendirmeye, yanıltmaya, aldatmaya, iknaya ve inkâra açık olmasıdır.
- İnsani iletişim mekanizmasının işleyişinde insanın (ileten, ileti ve iletilen) üç konumda da bulunması mümkündür.
- İletişim insanın bedensel, zihinsel ve ruhsal terakkisinin (kültür ve medeniyetinin) olmazsa olmaz fitri ana vasıtasıdır. Aksi takdirde kültür ve medeniyet oluşmaz.
- İnsan iletişimde bulunduğu sürece aktif varlıktır yoksa pasif varlık demektir, yani, “insan iletişimde bulunduğu sürece vardır”.
- İletişimin amacı bir iletinin ilgililere iletilmesidir.
- İleti, içeriğinin bizatihi önem arz etmesinin yanı sıra, ayrıca ileteni ve iletilenine göre de önem kazanır.
- İleten ve iletilen, iletişim eylemlerinin sonucundan ve ileti içeriğinden de sorumludurlar.
- İletişim bilinçli, iradeli, öngörülü, amaçlı, planlı, projeli, vizyonlu ve misyonlu bir eylem türüdür.
- İletişim bugün çok yönlü ve kapsamlı müstakil bir bilim dalı olup üstüne fakülte ve bölümler kurulmuştur.
- İletişim lojistiği ve teknolojisine sahip olan, bilgi akışı kaynağına ve onun sevk ve idaresi rolüne de sahip olur.
- İletişim; kişinin (ileten veya iletilenin) iletiler vasıtasıyla başka dünyalara açılımın ana kapısıdır.
- İletişim, ancak bir yazal veya sözel literatür verileri kullanımına koşut olarak gerçekleştirilebilir.

- İletişimde ileten el iletilen elden üstündür, özellikle uluslar arası iletişim seviyesinde.
- İletişimin dini kozmo-antropolojik kökeni anlaşılmadan hatta insanı aşan çok yönlü boyutları bile anlaşılamaz.
- Evrenin kendisi bir iletiler yumağı olduğu gibi içindeki bütün varlıklar da ayrı ayrı birer iletidir ve sair.

Yukarıda takdim edilen büyük resim yapbozu çerçevesi ve insani iletişime dair ilkesel tespit ve yargılar araştırma konumuz olan özel parçasını felsefi mercek altına aldığımızda “insani iletişimin dini kozmo-antropolojisi” bileşke ifadelerinin öncelikle ve sırasıyla kavramsal, olgusal ve tarihsel çerçevelerde takdim ve tanıtımının yapılmasının gereğini ortaya koyar. Böylece daha baştan ayaklarımızın hangi terminoloji ile yine hangi olgusal ve tarihsel zeminde yer tutacağını bilmiş olalım. Yine araştırmamızda bu cümleden olmak üzere bütün bir resme ulaşmak için “tümücü hikmeti yaklaşım” ile detaylı kök bilgiye ulaşma çabasında “analitik sorgulama metodu”nu kullanacağız.

İnsani İletişimin Dini Kozmo-Antropolojisinin Kavramsal Çerçevesi

Bilindiği üzere, tanımlama, tasvirleme ve takdim etme birkaç referans noktasından hareketle yapılır. Bunları: Tanımlanacak şeyin özsel birincileyin, ikincileyin ve üçüncüleyin nitelikleri; alameti farikası; ve kendisinin zıddı ile karşılaştırılmasıdır diye sıralayabiliriz. Nitekim tanım, tanımlanacak şeyin içeriksel kimlik kartı veya nüfus kâğıdı iken tasviri ise onun omurgası ve ete kemiğe bürünmüş halinin fotoğrafıdır. Öyleyse bir kavram veya nesne hakkında fikir yürütürken en azından onların tanımlarını bilip yine onların kimlik kartları veya nüfus kâğıtlarının elimizde olması gerekir. Bizim araştırma konumuz için de aynı durum geçerlidir.

Nitekim nasıl ki harfler heceyi, heceler kelime veya kavramları, kelimeler cümleleri, cümleler paragrafları, paragraflarda bir metni oluşturursa, aynı şekilde, anlamsal ve bağlamsal olarak birbirleriyle ilintilenmiş kavram veya kelimeler

öbeği de aynı işlevsel ve içeriksel süreç ve süzgeçten geçer. Tıpkı bizim “İnsani iletişimin dini kozmo-antropolojisi: Homo skeptikus/Muslimus örneği” bileşke ifadesinde olduğu gibi. Bu durum da bileşke ifademizi bileşenlerine ve sonra kombinazonlarına ayırarak sırasıyla kavramsal, olgusal ve tarihsel zeminlerde anlamsal kimliklendirmelerini yapıp genel bir değerlendirme de bulunalım. Araştırma başlığımızı oluşturan bileşen ana, üst ve alt ifadelerin/kavramların tanımsal öz açıklamalarının bizcesini şöylece yapabiliriz.

“Dijital dünya”: Bütün sayı, simge ve sembol eksenli dijital aktivitelerinin tümünü veya dijitalle ait her şeyi ifade ettiği gibi, ayrıca bu aktivitelerin içinde yer aldığı mekân ve zamanla kayıtlı düzleme de karşılık gelir.

“Dijitalleşme”: Niteliğin (keyfiyetin) niceliğe (kemiye) evrilerek yeniden dijital düzlemde nitelik olması, ayrıca teknik anlamda sayılaşma veya sayılaşarak görüntüye ve sese dönüşme durumuna karşılık gelir.

“Değerler”: İnsanın veya insanlığın üst fitri yapısının hem nazari hem de ameli alanda işlevselleştirmesine koşut elde ettiği ilkesel karakterli, çoğunlukla genel kabul görmüş ahlaki, hukuki, vicdani ve sağduyucu özellikli bireye, topluma ve kültüre ait yargılar.

“Din”: İnsanın biyolojik, zihinsel ve ruhsal olmak üzere üçlü olmazsa olmaz varlık alanı dengesinde daha çok inanç ve imana dayalı manevi kavramlar, kurallar, ilkeler ve uygulamaları referans alan bir bilgi ve bilim alanı.

“İletişim”: İletişimin omurgasını teşkil eden “ileten – ileti – iletilen üçlüsü” formülünün hem teorik hem uygulama zeminlerinde işlevselleştirilerek bir dizi yaklaşıma, metoda, tekniğe, kurallara ve ilkelere bağlandığı bilgi ve bilim alanıdır.

“İnsan”: Bütün canlı ve cansız mahlukatta, akli (iradi, vicdani) niteliğini eylemleri vasıtasıyla işlevselleştirmesi sonucu ön plana çıkarılan düşünen, soran, sorgulayan, yargılayan, ileten ve iletilen sıfatlarıyla ileti sahibi, üreten canlı varlık.

“İnsani iletişim”: İletişimin insanca veya insan referanslı yapılan, ortaya konan veya sergilenen şekli. Cismani, nebati ve hayvani iletişimin veya etkileşimin zıddı.

“Kozmoloji”: Kozmoza ait her şeyi kendisine araştırma konusu edinen bilim dalı.

“Antropoloji”: İnsana ait her şeyi kendisine araştırma konusu edinen bilim dalı.

“Kozmo-antropoloji”: Evren eksenli yapılan antropolojik yaklaşım ve açıklama,

“Dini kozmo-antropoloji”: Kozmo-antropolojinin dini referanslarla açıklanıp yorumlanması.

“Homo animalus/sapiens”: İnsansı hayvan veya beşer.

“Homo skeptikus”: İlahi biçimlemeden, fitrattan, ruhlamadan (akıl, irade ve vicdan) nasibini almış üstyapı sahibi insan.

“Homo Muslimus Modeli/Örneği”: Müslüman insan modeli veya model Müslüman insan. İnsanlık genel kümesinde modellik veya örneklik özelliğine sahip homo Muslimus ad ve içeriği verilen kişi veya kişiler.

Bu anlam içeriklerinin ister fiziki ister metafiziksel olgusal alanda olsun birer karşılıklarının olması gerekir ki varlık alanına böylece taşınmış veya varlık alanında görülmüş olsunlar. Varlık alanında olmaklık, bizatihi ileti olmaklığın ta kendisidir. Çünkü İlahi düzende bizim ifademizle, “Tevhidi kozmik tümücü düzen”de, hiçbir varlık beyhude ve boşuna yaratılmadığı gibi hepsinin bir yaratılış gayesi, önemi, iş ve işleyişi vardır. Onların iş ve işleyişi bize onlar hakkında bilgi edinmemiz fırsatını sağlar. Bu nedenle Descartes’e gönderme yaparak: “Varlıktayım öyleyse potansiyel iletiyim, iletiyim o halde varlıktayım” diyebiliriz.

Nitekim bu yönüyle (“dil – düşünce – varlık” veya “varlık – düşünce – dil”) “varlıktalık sırası” aynı zamanda “iletilik sırası”na da karşılık gelir diyebiliriz. Fakat bu her iki sıra ve varlığın işleri ve işleyişleri gören, işiten, algılayan, sorgulayan, anlayan, yargılayan, yorumlayan, aktaran, bilen, eyleyen ve ileten bir özne/fail olmaksızın bir şey ifade etmez.

İnsani İletişimin Dini Kozmo-Antropolojisinin Olgusal Çerçevesi

Yukarıda kısaca tanım ve takdimlerini yaptığımız yalın ve birleşik kavramlar, ancak bu çerçevede olgusal anda tezahür ederler. Yani, dildedirler (yazal, sözel veya karma), çünkü düşüncededirler, düşüncededirler çünkü varlıktadırlar (müşahhas, mücerred veya karma). Bu sırayı tersten ifade etmek de mümkündür: Varlıktadırlar çünkü düşüncededirler, düşüncededirler çünkü dildedirler, dildedirler çünkü varlıktadırlar. Diğer kavramlara da uyarlanabilecek basit bir misal verecek olursak, eylem merkezli düşündüğümüzde uzaktan görüp seslerini duyduğumuz konuşan iki kişi bize “iletişim” eylem ve olgusunu hatırlamıza/zihnimize getirecektir. Çünkü biz kendimiz de dâhil aynı durumdaki kişiler zihnimizdeki verilerin şimdiye kadarki olan tecrübelerimize dayanarak oluşturduğu kavrama göre iletişiyorlardır. Telefonda konuşan kişi de, bilgisayarda mesaj atan kişi de, okulda soyut matematik anlatan kişi de, bebeğine ninni söyleyen anne de iletişmekte veya iletişim halindedir. Peki, bebeğe ninni söyleyen battaniye ile bebek iletişmekte midir?

Diğer taraftan, aynı akıl yürütmeyi veya mantıklamayı varlıktalık sırasının dil alanında yazal olarak gördüğümüz sözel olarak işittiğimiz “iletişim” kavramına; düşünce alanında aklımızdan geçen “iletişim” düşünce veya anlamına da kolaylıkla uyarlayabiliriz. Örnekte olduğu gibi her bir kavramın yalın veya karma fiziksel veya metafiziksel bir olgusal boyutu vardır. Fakat bütün bunlar insan olduğu sürece bir anlam ifade etmektedir, malum cisimler, bitkiler ve hayvanlar için değil. Aksi takdirde varlık kendi yalın işleyişinde varlıktalığını sürdürmektedir. Bu işleyişi olgusal alanda görüp algılayıp anlayıp yargılayıp

yorumlayıp dile getirip diğer insanlara aktaran sadece ileten ve iletilen hatta bazen ileti konumunda olan insanın ta kendisidir.

Öyleyse şimdi bu genel ve kısa kavramsal zemin analizi veya terminoloji üzerine “insani iletişimin dini kozmo-antropolojisi” bileşke ifadelerinin olgusal çerçeveye yansımalarının “homo animalus”, “homo sapiens”, “homo skeptikus” ve “homo Muslimus” örneklerinde kısaca takdim ve değerlendirmesinin yapılmasına geçebiliriz. Böylece daha baştan olgusal bir adım atarak ilgili kavramların nesnel alanda veya hayatta nasıl karşılık bulduklarını görüp kısaca analiz ederek bileşke ifadenin bütüncül resmine ulaşabiliriz. Genellikle uyurgezer modunda ve iş yoğunluğundan insanoğlu unutsa da, kanıksasa da veya aldırmasa da, hepimiz insan olarak bir evren içinde yaşıyoruz. Matematiksel bir ifadeyle, insan, “evren” dediğimiz bir düzlemin elamanı olup onda konuşlanmıştı. Her ne kadar gerçekte şuur düzeyinde evrenliliği onun için sıradanlaşmış olsa da insan, kendisini evrenin merkezi olarak görmektedir ki, bu görüş kısmen onun üst aşkın yapısı dikkate alındığında doğruluk arz eder.

Diğer taraftan bu bağlamda daha baştan sormak durumundayız: Peki, insanın bu üst aşkın yapısının veya doğasının yeryüzündeki oluşum süreci olgusal olarak nasıl gözlemlenip bütüncül bir şekilde nasıl resmedilebilir? Veya tarih objektifi bu resimleri nasıl çekip arşivlemiş? İnsan, aşkın yapısının iş ve işleyişine ait bu arşiv verilerinin ne kadarının farkında olup gereği gibi eyleyip söylemektedir? Bu soruların sonuncusu hariç ontolojik olan ilk iki soruya aşağıdaki tablo vasıtasıyla cevap verebiliriz.

Hominids (H) ↔ Homo Sapiens (HS) ↔ Akıl Hamalı Homo Skeptikus (AHHS) ↔ Homo Muslimus (HM)

(HS (?) Öncesi Biyo-Kök) (Biyolojik Alt Yapı) (Ruhlama, Tesviye,
Nötr Üst Yapı) (Adamlığın Müslümanca İcrası)

(İptidai Ham Beşer) (İnsan)	(Tesviyeye Hazır HS) (Müslüman İnsan)	(Akıl Hamalı Şüpheli İnsan)
(Sıfır Noktası) Alanı)	(Homo Animalus/BeşerAlanı) (Adem, Ademlik Alanı)	(Adam, Adamlık Alanı)
(Anılmaya değmeyen H) (Biçimlenmiş Model İnsan)	(İlahi Formata Hazır HS)	(Biçimlenmiş İnsan)

Nitekim yukarıdaki tabloda verilen formüladan da anlaşılacağı gibi, ister farkında olsun ister olmasın bugünün homo Muslimus'u beraberinde diğer iki niteliği de taşır. Yani, homo Muslimus model ve örnek Müslüman insan iken zaman zaman beşerleşip homo animalusluk sergileyebilir. Bu durumlarda kendisinden beklenen hemen ilahi ruhlama sonucu elde ettiği akıl, irade ve vicdan özelliklerini kullanarak homo Muslimusluğuna dönmesidir. Oysa özgür iradesiyle homo Muslimus olmayı seçmeyen kişi ise homo sapiens (beşer) temelli akıl hamalı homo skeptikustur. Yani akıl hamalı homo skeptikus özelliğini özgür iradesiyle homo Muslimus olmama yönünde kullanarak beşer (homo sapiens veya homo animalus) yönüne irca etmiştir. Öte yandan son nefese kadar her akıl hamalı homo skeptikus'a homo Muslimusluk kapısı açıktır ve kendilerinden beklenen kendi özgün ve özgür iradeleri ile kapıdan içeri adım atmalarıdır. (Açıköz, 2018)

İnsanın eylemlerine özellikle iletişim eylemine koşut gerçekleşen bu varoluşsal ontolojik ve süreçsel olgusal resminin matematikte geometrik bir iz düşümüne rastlamak ve meta-matematik açıklamasını yapmak mümkündür. Nitekim biz biliyoruz ki insanın veya homo'nun hangi türünden (homo animalus, skeptikus, Muslimus) olursa olsun, insan merkezli veya insana dair her oluş, olay, eylem ve etkinlik ister nesnel ister kurgusal nitelikte olsun zamana kayıtlı olarak mekânsal bir düzlemde gelişir. Bu nedenle bir düzlem insanın veya insana dair

etkinliklerin bir beşiği, yatağı, dibi ve temeli durumundadır. Nitekim matematikte bir düzlem basitçe: “Eni ve boyu olan, ama kalınlığı/genişliği olmayan, sonsuza kadar giden hayali bölgeye düzlem denir. Gerçek Dünyada düzlem yoktur. Tüm düz olarak gördüğümüz yüzeyler birer düzlem parçasıdır.” diye tanımlanıp açıklanır. Yani düzlemler bir bakıma çizgi roman ve karikatürlerdeki konuşma baloncukları gibidir. Başta iletişim eylemi olmak üzere insanın her türlü etkinliği ontolojik bakımdan: a) fizik (nesnel), b) metafizik (ideal), ve c) fizik+metafizik (nesnel+ideal) nitelikli üç düzlemde tezahür eder.

Her ne kadar bunlar arasındaki zorunlu ilişki zaman zaman ideolojik kaygılarla kimileri tarafından ayrıştırılmaya çalışılsa da, kişinin nesnel ve ideal hayat düzlemlerinde bunlar birbirleri ile sıkı sıkıya bağlıdırlar. Çünkü fiziki materyal alanın teminatı metafiziksel alan iken, bu her iki alanın teminatı da matematiksel alandır. İşte dijital dünya veya düzlem kavram ve olgusunda bu bağın günümüzde modern ve teknolojik tezahürünü görmekteyiz. Dijital düzlem, değerler düzlemi ve din düzlemlerinden söz edebiliriz. İletişim aynasının da açıkça gösterdiği gibi, bu üç genel düzlemin olmazsa olmaz ana aktif ve edilgen öznesi ve nesnesi insandır. Bu nedenle insan ve onun iletişim mekanizmasının iş ve işleyişi olmaksızın bu üçlü hiçbir anlam ifade etmez.

Yine unutulmamalıdır ki insan, iletişim mekanizmasını işlevselleştirerek bu işleyişin bir mekanda zamansal çetelesini tutup hikayesini oluşturmaktadır. Yani, insan bu işleyişin tarihini yazmaktadır. Öyleyse bu kavramların şimdi kısaca tarihsel çerçevelerini görelim.

İnsani İletişimin Dini Kozmo-Antropolojisinin Tarihsel Çerçevesi

“İnsani iletişimin dini kozmo-antropolojisi” bileşke ifadelerinin sırasıyla kavramsal ve olgusal çerçevelerini gördükten sonra üçüncüleyin tarihsel arka planlarının zamanda kaydı demek olan tarihsel çerçevesinin takdim ve tanıtımını yapabiliriz. Böylece daha baştan ayaklarımızın hangi tarihsel zeminde yer tutacağını görelim. Kavramsal çerçevede ele alınan iletişim, din, değerler,

antropoloji, kozmoloji gibi bütün kavramlar insan referanslı veya insan merkezlidir. Bunlar insan için vardır ve yalnızca insan için bir değer ifade ederler. Çünkü bunların mahiyet, önem ve işlevlerini ancak insan kendine kaygı ediniş araştırıp anlayıp aktarabilir. Bir şeyin tarihi o şeyin bir düzlemdeki zamansal varlıktalık hikayesidir veya hikayesine karşılık gelir.

Bir kez daha belirtilmesin de yarar görüyorum ki, “din” denilince biz sadece bilinen veya bilinmeyen çeşitleriyle semavi dinleri anlayacağız. Semavi dinler de ta Hz. Adem’den başlayıp ister Yahudilik, ister Hıristiyanlık ve isterse son muhkem ve tek kalıcı genel geçer halka İslam olsun hepsi aynı kökten ortaya çıkmaktadır. Gerçekte hepsi Muhammedî İslam’ın geçmişteki türevleridir. Bize göre, diğer beşeri dinler de, hiç peygamber gönderilmemiş topluluklar veya toplumlar hariç, hepsi İslam’ın türevlerinin beşer eliyle dünyevileştirilmiş ve beşerileştirilmiş sapkın seküler halidir. Nitekim bu tezimizi düşünce, dinler ve uygarlık tarihleri ve çevrelerinde gördüğümüz ortak kimi fitri ilkelere ve kavramlara yapılan nazari ve amali göndermeler doğrulamaktadır.

Bütün varlıkların başlangıçta yok olup, “ol” emrine koşut matematiksel ifade ile evvelen bir referans noktası hükmünde olup sonra değişik şekil ve biçimlere ve e’n-nihâye ete kemiğe bürünüp Tanrısal iletişimin muhatabı haline gelmiştir. Nitekim kadim Kitaplar ve söylemlerde “Önce söz vardı” denilmektedir. Tabi sözün sahibi Yaratıcının ta kendisidir. Bu “ol” (“kun”) emri gereği, evren ve içindekiler varlığa gelmişlerdir. Bu yüzden evrenin varlık nedeninin veya ontolojik ilahi düzleminin bizim ifademizle “kuniyat” (“oluş bilimi”) veya “beology” olduğunu söyleyebiliriz ki, teoloji ve dinler tarihi incelemelerine bir de bu gözle bakılmalıdır. Bilindiği üzere söz, ileti, mesaj, emir, haber, rapor, beyan bir muhatabı veya ileteni gerektirir.

Kuniyat’ın sıfır noktasında muhatap (varlık) olmayıp sadece Yaratıcının kendisi vardır. Sonradan muhatap konumunda olacak olan varlık “kun” emrine koşut zincirleme ortaya çıkmıştır ve hala da çıkmaya devam etmektedir. Bu

olayın bilimdeki ifadesi yaklaşık 13.8 milyar yıl önce gerçekleşen “büyük patlama” (“big bang”) dır. Sonra sırasıyla cemadat, nebatat, hayvanat ve insanat gibi) varlık alanlarını oluşturan çeşitli cansız-canlı varlıklar yaratıcılarıyla kendi doğaları gereği etkileşim ve iletişimde bulunmuşlardır ve bulunmaktadır. Nitekim unutulmamalı ki hiç şüphesiz insan, arkeolojik, paleoantropolojik ve biyolojik verilere göre, çok uzunca bir süre “hayvansı insan” veya “insansı hayvan” (“homo animalus”) olarak varlıkta kalmıştır.

Diğer taraftan, bozulmuş ve değiştirilmiş Tevrat ve İncil’den yola çıkıp rivayet kültürünü besleyen israiliyat lojistiğini de kullanarak insanlık tarihini günümüzden geriye yaklaşık 6000 (altı bin) yıl öncesine götürmektedirler. Oysa İslam’ın da öncellediği ve uğraşısını zorunlu kıldığı bilim bu öngörülen zamanın ilmi verilerle örtüşmeyen çok kısa bir zaman dilimine karşılık geldiğini söylemektedir. Nitekim Kur’an-ı Kerim bu durum tespiti İnsan Suresi 1. Ayetinde açıkça şöylece yapar: *“İnsanın üzerinden, henüz kendisinin anılan bir şey olmadığı uzun bir süre geçmedi mi?”* (el-İnsan, 1).

Öyleyse tarihsel açıdan bakıldığında insana dair iki dönemden veya aşamadan söz edilebilir. Bunları kısaca ifade edecek olursak:

1) İnsanın ruh üflenmeden (ruhlanmadan veya fitratlanmadan) önceki beşer, insansı hayvan veya hayvansı insan (homo animalus) durumu (ki anılmaya değmeyen veya anılması gerekmeyen) durumu; ve

2) Ruhlandıktan sonra muhatap alınan, anılan ve eylemlerinden sorumlu tutulan akıllı, iradeli ve vicdanlı insan (homo skeptikus) olma durumudur.

Ayrıca insanın Tanrısal yaratılış amacını ve ona önerilen ufuk, vizyon ve misyon dikkate aldığımızda buraya üçüncü bir aşama daha ekleyebiliriz. O da Müslüman insanlık (homo Muslimus) aşaması veya durumudur. Nitekim birazdan açılımı yapıldığında görüleceği gibi, bütün insanlık kendi bireysel tarihinde bu üçlü (homo animalusluk, homo skeptikusluk ve homo Muslimusluk)

arasında gelgitler yapmaktadır. Bu da insanın tarihi ontolojik evrilmesi veya tekamülü esas alındığında normal ve anlaşılır gözükmetedir. Çünkü insan ontolojik olarak homo Muslimus iken aynı zamanda homo skeptikus olup homo animalus müktesebatına sahiptir. Nitekim diğerleriyle olan iletişim ve etkileşimini her ne kadar bir homo muslimus olarak ilahi rehberlik bağlamında homo muslimusca söyleyip eylemesi gerekirken, zaman zaman ve kimi durumlarda bu çerçevede gelgitli gerçekleştirmesi şaşırtıcı değildir.

Şimdi bu homo skeptikus veya homo Muslimus'un hayattaki zihinsel ve ruhsal gelgitlerin kozmo-antropolojik tarihsel serencamını bir tablo vasıtasıyla başlıklar halinde açıklamaya çalışalım. Bu açıklamadan önce şu önemli hususu hatırlatmada yarar görüyorum: Aşağıdaki “insani iletişimin kozmo-antropolojisi”nin süreçsel dinamiklerini içeren tarihsel bütüncül tabloda belirtilen tarihler yaklaşık olup ve kimi bilim çevrelerince de tartışmalıdır ama bize bir fikir vermesi açısından da önem arz etmektedir. Bu nedenle sayıların önüne y. o. (yaklaşık olarak) kısaltılması konmuştur. Doğrusunu yalnızca Yüce Yaratıcı bilir.

ALLAH (c.c.)

(99 İsminin Tezahürleriyle Tüm Mahlukatta ve Evrenin İş ve İşleyişinde Tecellisi)

↕

Hallak ve Fatır İsimlerinin İlk Tezahürü/Tecellisi “Kun” Emri (Yaratılış - Kun Etkisi)

↕

Adetullah/Sunnetullah'ın (Tekamül/Evrin Yasasının) İşleyişi = Süreçlilik İlkesi

↕

Evren (Varlık Alanı, y. o. 13,8 Milyar Yıl)

↕

Dünya (İnsan/i Medeniyet Alanı, y. o. 4,6 Milyar Yıl)

Canlı-Cansız Varlıklar (Cisimler, Bitkiler, Hayvanlar, İnsansılar y. o. 3,5 Milyar Yıl)

İnsansılar/Beşerler (İlk Beşer Türleri y. o. 900-500 Milyon Yıl)

Homo Sapiens (İlk Yetkin (İnsansı) Beşer Türleri y. o. 400000-350000 Yıl)

Homo Sapiens'e Ruh Üflenmesi (= Akıl + İrade + Vicdan)

(Homo Muslimus'a İlahi Format/Fıtrat Atılması veya Maya Çalınması, y. o. 60 Bin Yıl)

Ruh Üflemeden/İlahi Maya Çalınmasından Sonra Beşerin Adem/Adam ve Homo Muslimus Olması

Homo Muslimusluğun Sürdürülebilirlik Mücadelesi, Azmi, İradesi ve Ameliyesi

Aynı Zamanda Homo Muslimus'un Beşer + Akıl hamalı Homo Skeptikus Olması

Akıl hamalı Homo Skeptikusluk = Ortak Ademlik ve Adamlık Zemini ve Hikmeti Arayışın Başlangıcı, (Nazariye = Hikmetiye, Amaliye = Helikiye)

Homo Muslimusluktan Sapmalar

(Homo Animalusluğa ve Homo Spiritusluğa Savrulmalar)

Yukarıdaki bütüncül kozmo-antropolojik tablodan da anlaşılacağı üzere, evrende bir süreçliliğin hakim olup içindeki bütün varlıkların birbirleri ile

doğrudan veya dolaylı etkileşimleri söz konusudur. Bir bakıma bu etkileşimin bir iletişim sonucu meydana geldiği söylenebilir. Yani, başka bir ifadeyle, mahiyeti farklı olsa da insan dışı canlı veya cansız varlıklar da kendilerince iletişimtedirler. Nitekim bütünü görmeden parça hakkında kesin yargılarda bulunmak insanı yanıltır ve yanılsa götürür. Hele bütünü parçaya indirgemek entelektüel ve metodik cinayet olur. Bu nedenle konumuza dair bütüne şematik gönderme yaptıktan sonra, bir sonraki bölümümüz konusuna geçmeden hemen hatırlatalım ki, Tanrının etkileşim ve iletişimde bulunduğu özel bir varlık türü olan insan bu bildirinin özel konusu ve öznesidir. Fakat bizim bu özelleşmemiz insanın Tanrı ile olan iletişim ve etkileşimden ziyade, buraya kadar ki olan süreçte yapmaya çalıştığımız gibi, “homo (skeptikus)/Muslimus” modellemesi örneğinde “insanlar arası iletişim ve etkileşim”, yani, “insani iletişim” ve onun “dini kozmo-ontolojisi” olacaktır.

İnsani İletişimin Dini Kozmo-Antropolojisinde Homo (Skeptikus)/Muslimus Modellemesi

“İnsani iletişimin dini kozmo-antropolojisi” bileşke ifadelerinin sırasıyla kavramsal, olgusal ve tarihsel çerçevelerinin genel takdim ve değerlendirilmesini gördükten sonra şimdi dördüncü adım veya aşama olarak, bu bileşke ifade ile homo skeptikus ve homo Muslimus modellemesi arasındaki ilişkinin analiz ve yorumuna geçebiliriz. Gerçekte bileşke ifademiz bize, insani iletişimin dini veya dinsel açıklamalı kozmo-antropolojik bir arka planı olduğunu işaret etmektedir. Bu arka planın kavramsal, olgusal ve tarihsel genel çerçevelerini yukarıda çizmeye çalıştık. Bu çerçeveler bize Tanrısal boyutu saklı tutmak kaydıyla beşer boyutunda bir insan öznesi olmaksızın bileşik ifademizin hiçbir anlamı, önemi, iş ve işleyişi olmayacağını gösterdi. Bu tespit de bizi insan adlı beşerin/hayvanın (homo animalus veya homo sapiens) ta kozmo-antropolojik evrilme/tekamül sürecine uzanmamızı gerektirdi. Bu ilahi müdahaleye koşut ortaya çıkan evrilme/tekamül bizi meraklanan/şüphelenen/bilmek isteyen insan (homo skeptikus) ile karşı karşıya getirmiştir.

Burada sorulması gereken soru şudur: “Modelliğinden veya örnekliğinden söz edilen bu Müslüman insan (homo Muslimus) kimdir?” Kur’an-ı Kerim Hac Suresi son ayetinde soruya dair bize şu cevabı verir:

“Allah uğrunda, hakkını vererek cihad edin. O, sizi seçti; din hususunda üzerinize hiçbir zorluk yüklemedi; babanız İbrahim’in dininde (de böyleydi). Peygamberin size şahit olması, sizin de insanlara şahit olmanız için, O, gerek daha önce (gelmiş kitaplarda), gerekse bunda (Kur'an'da) size "müslümanlar" (homo Muslimuslar) adını verdi....” (el-Hac, 78)

Ayet metnindeki “Müslümanlar” ifadesini biz ilmi verilerden hareketle “homo Muslimuslar” olarak anlıyoruz. Yine bu bağlamda Müslümanların tanıklık görevini iyi, hayırlı, doğru ve adil işler yaparak (kendileri farkında olsun veya olmasınlar potansiyel homo Muslimusları) diğer insanları Allah’a yani Yaraticılarına davet etmesi görevini ve bu süreçte de “Müslümanlık” (“homo Muslimusluk”) kimliğini izhar etmesini veciz bir şekilde Fussilet Suresi 33. Ayette şöylece buluruz:

“(İnsanları) Allah'a çağıran, iyi iş yapan ve "Ben müslümanlardanım" (ben homo Muslimus’um) diyenden kimin sözü daha güzeldir?” (Fussilet, 33)

Yine açıkça Müslümanlık kimliği ve Müslümanca hayattalığın gereğinin belirtilmesi hususunda Ali-İmran Suresi 102. ayette şu ilahi uyarıyla karşılaşırız:

“Ey iman edenler! Allah'tan, O'na yaraşır şekilde korkun ve ancak Müslümanlar (homo Muslimuslar) olarak can verin.”(Ali-İmran,102)

Malum olduğu üzere, şahitlik, tanıklık, müessesesi bir şahitlik konusu ve şahit olanı gerektirir. Ayrıca şahidin şahitliği diğer bir şahsa iletilmediği sürece ferdi kalır ve pek bir anlam ifade etmez. İletildiği takdir de ancak şahadeti bir anlam kazanır ve şahadetlik konusu böylece varlığa ve dışsal alana açılmış olur. Bu da ancak iletişim eyleminin gerçekleştirilmesi ile mümkündür. İnsan, yerine göre ileten yerine göre iletilen ve hatta çoğu zaman ileti konusu olarak, evrenin

ve içindeki çok çeşitli varlık iletilerinin ilahi bir düzen, sevk ve idare dâhilinde iş ve işleyişinin şahididir. Bu düzenin adına biz “sünnetullah” veya “adetullah”, “Tevhidî kozmik tümçülük” diyoruz. Yüce Yaratıcı Mülk Suresinde bu düzenin insanla olan bağıı kurarak şöylece buyurmaktadır:

“1. Mutlak hükümrânlık elinde olan Allah, yüceler yücesidir ve O'nun her şeye gücü yeter. 2. O ki, hanginizin daha güzel davranacağını sınamak için ölümü ve hayatı yaratmıştır. O, mutlak galiptir, çok bağışlayıcıdır. 3. O ki, birbiri ile âhenktar yedi göğü yaratmıştır. Rahmân olan Allah'ın yaratışında hiçbir uygunsuzluk göremezsin. Gözünü çevir de bir bak, bir bozukluk görebiliyor musun? 4. Sonra gözünü, tekrar tekrar çevir bak; göz (aradığı bozukluğu bulmaktan) âciz ve bitkin halde sana dönecektir.”(el-Mülk, 14)

Nitekim insanoğlu, en basit seviyede her gün Tanrısal ileti olan güneşin doğuşuna batışına ve ayın evrelerine şahitlik veya tanıklık etmektedir. Hz. İbrahim, evrendeki ve kendi benindeki varlık iletilerini okuyarak “hanîf” oldu. İnsan kendi biyolojik, zihinsel ve ruhsal alanlarının işleyişine de birinci elden tanıklık etmektedir. Çünkü evren “büyük evren” (macro cosmos) kendisi ise “küçük evren” (micro cosmos)dir. Bu ikisi arasında zorunlu bir paralellik olduğu gibi çift gerektirmeli bir ilişki de vardır. Bu nedenle “Kendini bilen Rabbini, Rabbini bilen de kendini bilir” denir. Zira bu bilme eylemi, özellikle Rabbe dair bilme, evrenin ve insanın kendi yapıları ve işleyişleri üzerinden gerçekleşmektedir.

Öte yandan yine unutulmamalı ki hiç şüphesiz insan, arkeolojik, paleoantropolojik ve biyolojik verilere göre, çok uzunca bir süre “hayvansı insan” veya “insansı hayvan” (“homo animalus”) olarak varlıkta kalmıştır. Nitekim Kur'an-ı Kerim bu durum tespitini İnsan Suresi 1. Ayetinde açıkça şöylece yapar: “İnsanın üzerinden, henüz kendisinin anılan bir şey olmadığı uzun bir süre geçmedi mi?” (el-İnsan, 1). Yani, beşerlikten (homo animalus'luktan) meraklanan/şüphelenen/bilmek isteyen insana (homo skeptikusa) evrilmeye

koşut tezahür eden bu statü değişikliği sebepsiz, gayesiz, vizyonsuz ve misyonsuz olamaz - Hele bu evrilme veya tekâmül ilahi bir müdahale sonucu ortaya çıkmışsa. İlahi murad ve gaye insanın bütün mahlûkatın içersinde özellikle hayvanatın içersinde kendi hayvan yapısına (homo animalusluğuna) rağmen model ve örnek bir statüye evrilmesi ki, o da Müslüman insanlık (homo Muslimusluk) konumudur. Yunus'un deyişiyle ifade edecek olursak, "et kemiklikten (homo animalusluktan) sıyrılıp Yunusluğa (homo Muslimusluğa) ırcadır - 'ete kemiğe büründüm Yunus diye göründüm/bilindim'".

Diğer taraftan, ileten, iletilen veya ileti konusu olan insan, Yunus veya Yunusluk görüntüsü altında et-kemikcilikte (kasaplık) yapabilir. Yani iletileri vasıtasıyla homo Muslimus görüntüsü sergilerken gerçekte homo animalus modunda ve halet-i ruhiyesinde olabilir. Bu aldatma sürecinde de homo skeptikus donanım özelliklerini lojistik olarak kullanabilir. Ayrıca Hume'un şu sözünü esas alıp gereğince davranabilir: "Akıl tutkuların/arzuların kölesi olmalıdır". Anlaşıldığı üzere, iletişim mekanizması kolayca manüpülasyon, yanıltma ve aldatma aracına dönüştürülebilir.

Tamda burada dikkat çekilmesi gereken bir husus da şudur: Eğer iletilen/ler iletilere ve iletenlere daha baştan bile bile lades diyerek kredi vermeseler, ileti ve iletilen manipülasyonları ortaya çıkmayacak veya yıkıcı etkisi en az seviye de olacaktır. Çünkü Aşık Veysel'in dediği gibi, "Güzelliğin (dijital lojistikli sanal dünyanın cazibesi veya albenisi) beş para etmez, bu bendeki (muhatap kitledeki) aşk (tutku) olmasa", ama ne yazık ki acı gerçek küresel seviyede büyük kitlelerin gönüllü hipnoz seansları için ölesiye kuyruğa girmeleridir.

Oysa homo skeptikus donanımından dolayı evren, doğa, kendisi ve Tanrısı ile etkileşim ve iletişimde bulunması beklenen insan başıboş gayesiz yaratılmadığı gibi, sahipsiz, rehbersiz, denetçisiz, koruyucusuz ve kollayıcısız da değildir. Tıpkı Kur'an-ı Kerimde şu iki ayette belirtildiği gibi:

“İnsanlara ufuklarda ve kendi nefislerinde âyetlerimizi göstereceğiz ki onun (Kur'an'ın) gerçek olduğu onlara iyice belli olsun. Rabbinin her şeye şahit olması yetmez mi?” (Fussilet, 53)

“Sizi sadece boş yere yarattığımızı ve sizin hakikaten huzurumuza geri getirilmeyeceğinizi mi sandınız?” (el- Mü'minun, 115)

Çünkü biliyoruz ki homo Muslimusluk namzedi homo skeptikus insan, Tanrı yaratısı eserler olan evren ve içindeki canlı ve cansız bütün varlıkların iş ve işleyişlerini kapsamına alan ilahi iletilerin doğrudan veya dolaylı muhatabıdır. Evren ve içindeki canlı ve cansız bütün varlıkların iş ve işleyişlerine dair ileti okumalarını insan veya insanlar üç ayrı kimlikle yaptığı gibi bunların karması kimliklerle de yapabilir. Bu baskın ve etkin kimliklere göre de insanın insan anlayışı, hayat tarzı, kültür ve medeniyeti şekillenmektedir.

Nitekim gerçekte homo Muslimus niteliksel ve donanım olarak üç yüze sahiptir. Bunlar onun beşer (animalus), akil (skeptikus) ve imanî/amelî/ruhi (Muslimus) yüzüdür. Kur'an insanın veya homo Muslimus'un bu üç yönüne çeşitli bağlamlarda (fıkrî, dinî, amelî, ahlakî, sosyal ve ferdî gibi) açık ve dolaylı göndermelerde bulunup değerlendirme ve tavsiyelerde bulunur. Şimdi kısmen tarihsel çerçevede belirtmemize rağmen insani iletişimin dini kozmo-antropolojisinde homo (skeptikus)/Muslimus modellemesinin aşağıdaki onto-etik, onto-epistemik ve onto-eylembilimsel zeminlerde şematik sıralama vasıtasıyla bizce olan açılım, açıklama ve yorumlamasını yapıp kısaca iletişim ile olan bağına değinelim.

Homo Muslimusca Model/Örnek Adamlığın ve Ahlakın Onto-Antropolojik Evrilme Süreci Sıralaması:

I-) HOMO SAPIENS (Akıllı İnsan - Modern İnsanın Atası)

Yüzbinlerce yıl önce homo habilis ile başlayıp günümüz modern insanın ara atası homo sapiens'in (insansı beşerin) kesin olmamakla birlikte arkeologlara,

antropologlara, paleoantropologlara ve etnologlara göre ilk görülmesi M.Ö. 400000 – 350000 tarihleri arasındadır, Allah-u a'lem. Modern anlamdaki homo sapiens'in Afrika'dan dünyanın değişik yerlerine dağılması ise 40000 ile 35000 tarihlerinden itibaren olduğu iddia edilmektedir lakin yine doğrusunu Yaratıcı bilir:

1-) RUH ÜFLENMESİ (Ruh Emaneti = Akıl, İrade ve Vicdan)

Üflenen ruh veya verilen emanet koştut insana adamlık yolunda fitrat biçimlemesi yapılması

2-) İNSANLIK FITRATI = BEDEN + CAN + RUH ONTOLOJİK
BİLEŞKESİNE FITRAT ATILMASI

Böylece, Adem veya Ademler artık birer bilgi yolcuları homo skeptikuslardır.

II-) HOMO SKEPTİKUS (Akıl Hamalı ve Emanetçisi Bilgi ve Hikmet Yolundaki Yapıcı Şüpheli İnsanlar). AKLİ İLETİŞİMİN BAŞLADIĞI SIFIR NOKTASI (Burası Rasyonel Özne/İletenin İletişimsel Eylem Alanı) Yani, bilgilenme, bilgilendirme ve bildiğince söyleyip eyleyerek, her daim iletişim mekanizmasını işlevselleştirerek iletişimde bulunarak toplum ve medeniyet kurma zeminidir. Bu da ancak Adem'lerin akıl hamaliyeliği tarihi ve çevrelerinde: a) Kendilerini (insan = bedensel, ruhsal ve zihinsel alanlarda gerçekleştirmesi); b) Doğayı; c) Evreni; d) Yaratıcıyı ve Onun (zıtların birliği, vahdette kesret – kesrette vahdet ilkeleri ve 99 isminin tecellisi gereği) insanda; doğada ve evrende görülen Tevhidi kozmik tümücü düzenini HİKMET (= Bilim, Din, Sanat, Felsefe ve Bunların Alt-dallarının) faaliyeti çerçevesinde okuyup ve okuduğunu diğerlerine iletip söylemeleri veya iletileri gereğince yaşaması sonucu gerçekleşebilir.

İnsan Okumada Ve İletişimde Ulaşılan Üç (İki İrcacı ve Bir Tümücü)

Sonuç

Homo Animalus: İnsanın bedene indirgenmesi ve bedenci hümanizma ve medeniyeti.

Homo Spiritus: İnsanın ruha indirgenmesi - ruhçu hümanizma ve medeniyeti.

Homo Muslimus: İnsanın bir bütünde Hikmeti tümçül değerlendirilmesi - Hikmeti tümcü hümanizma ve medeniyeti.

Görüldüğü üzere: Homo skeptikusluk sıfat ve alanı bütün insan tipleri için temel, başlangıç, sıfır ve ortak noktasıdır. Yani, isterlerse insanlar homo skeptikusluk donanımını animalusluk, spiritusluk veya Muslimusluk yönünde kullanmayı seçerler veya isterlerse seçmezler.

III-) HOMO MUSLİMUS (Evrensel İdeal İnsan Tipi - İleten ve İletilen Tanık İnsan)

Evrensel ideal insan tipine (veya iletlen ve iletlen tanık insana) ulaşmak için hazırlanan ontolojik zeminin yanı sıra ilahi lojistik iki destek unsuru vardır. Bunlar:

a-) Dünyalı Göksel Elçiler/İleticiler (Model Nebi veya Resul Homo Muslimuslar); ve

b-) İlahi Bildirgeler/İletiler (Sayfalar ve Kitaplar)

Bu unsurlar çerçevesinde kendinin, doğanın, evrenin ve Yaratıcısının hikmeti tümçü bir okumasını ve diğerlerine iletimini yapan iletlen, iletlen ve iletlen olan kişi homo Muslimustur ama ahlaklı bir homo Muslimus iletlen veya iletlen değildir. Ta ki bu okumanın içeriklerini iletişim mekanizmasını bireysel ve toplumsal seviyelerde işlevselleştirerek söylem ve eylemlerine döküp modellik bilinç ve uygulamasıyla “Ben Homo Muslimuslardanım” diyene veya en önemlisi başkalarının “İşte Bu Homo Muslimus” diye parmakla gösterilene kadar.

SORU: Niçin her daim iletişimde bulunduğumuz sosyal çevrelerimizde ahlaklı örnek veya model homo Muslimuslar göremiyoruz?

CEVAP: Çünkü ahlaklı örnek homo Muslimuslar iletişimlerinde sözde ve gözde (vitrinde) olmak istedikleri için onları özde ve fiilde (hayatın içinde) ahlaklı model homo Muslimuslar olarak göremiyoruz. Nihayetinde iş kişinin kendi ferdi seçiminde düğümlenmektedir. Yani ya homo Muslimusluğu seçme ya da homo Muslimusluk gayrisini seçme. Bu seçimde renkli bir ortamda yapılmaktadır. Bu ortamın üç ana rengi vardır: Siyahlık, beyazlık ve grilik.

Homo animalusluk ve ötesi “siyahlık” alanıdır. Burada insan, potansiyel bir “siyah ileti”dir.

Homo spiritusluk “beyaz” sanrılı veya hezeyanlı “siyahilik” alanıdır. Burada insan, potansiyel bir “siyahi” ileti”dir.

Homo Muslimusluk “beyazlık” alanıdır. Burada insan, potansiyel bir “beyaz ileti”dir.

Homo Muslimus ise “beyaza” en yakın “grilik” alanıdır. Burada insan, potansiyel bir “gri ileti”dir.

İletişim Merkezli İnsan Hayatı ise: “Beyaza kavuşma” sonsuz yolculuğunun dünya kısmında Beyaza en yakın “GRİ”yi yakalama aklı, iradesi, cehdi, eylemi ve söylemiyle homo Muslimusca yaşanması beklenen gökkuşağıdır.

KADİM PROBLEM: İki farklı düzleme ait olmalarına rağmen “insan” (= “beden/can” + “ruh”) adı altında birlikte cem olma zorunluluğu bulunan “beden/can” (“Homo animalus/skeptikus/Muslimus” – “Yunus”) ile “ruh” (homo Muslimusluk - Yunusluk) arasındaki ontolojik yapı, içerik, işlevlere bağlı olarak gerçekleştirilen “iletişim” ve “etkileşim”den kaynaklanmaktadır.

Yukarıda ifade edilen homo skeptikus/Muslimus modellemesinden ortaya çıkan sonuçlardan en azından biri şudur ki: İnsan ve insanlığa dair bütün eylemler ancak iletişim mekanizmasının bir ileten veya iletenler grubu tarafından işlevselleştirmesiyle olasıdır. Çünkü gerek bireysel gerek toplumsal seviyelerde gerçekleştirilsin her türlü bilgi faaliyetinin temelinde iletişim eylem ve uygulaması vardır. Hangi türden olursa olsun insanın kendini hem bireysel hem de toplumsal zeminlerde dışa açmasının tek yolu ve vasıtası iletişim eylemidir. İnsan ancak böylece varoluşunu gerçekleştirip zımnen “iletişimdeyim o halde varım” diyebilir.

Sonuç

Araştırmamızın buraya kadar olan sürecinde, Giriş Bölümümüzde inceleme konumuz olan “İnsani İletişimin Dini Kozmo-Antropolojisi: Homo Skeptikus/Muslimus Örneği” genel bir takdimini yaptıktan sonra; I. Bölümde, konunun kavramsal, olgusal ve tarihsel çerçevelerini çizdik; II. Bölümde ise, insani iletişimin dini kozmo-antropolojisinde homo skeptikus/Muslimus modellemesinin meta-ontik, onto-epistemik ve onto-etik bakımlardan dini kozmo-antropoloji zemininde nasıl yapılabileceğini gösterdik; ve şimdi ise Sonuç kısmımıza geldik.

Sonuç kısmımızda ise, araştırmamıza dair yukarıda elde edilen verileri ve “dijitalleşme, değerler ve din” adlı sempozyum başlığını da dikkate alarak yine araştırma konumuza ilişkin sonuçsal nitelikte şöylece genel ve kısa bir değerlendirmede bulunabiliriz. Bunu da iki düzleme koşut yine iki aşamada yapmak mümkündür. Birincisi, doğal ve fitri düzlemde gerçekleştirilen insani iletişim: İnsan merkezli olarak “insan, evren, Tanrı” üçlüsünü iletişimde kendisine konu veya ileti edinen doğal ve fitri iletişim. Nitekim doğal ve fitri iletişiminin araçları da doğal, fitri ve insanidir. İkincisi, mekanik ve dijital düzlemde gerçekleştirilen yapay sanal iletişim: İnsana ait iletilerin imajlaştırılıp elektrik-elektronik lojistik vasıtasıyla yeniden dijital iletiler olarak üretildiği insana

rağmen insan adına yapılan üretilmiş pazarlamacı iletişim. Birincisi genel ve evrene şamil olan doğal insani ve fitri olan iletişime karşılık gelirken ikincisi imajinatif sanal iletişim ise mekanik ve dijital etkileşime karşılık gelir.

Yine, birinci tür doğal, fitri ve insani olan iletişimin dini kozmo-antropolojik arka planında, “Göklerde ve yerde nice deliller (iletiler) vardır ki, onlar bu delillerden (iletilerden) yüzlerini çevirip geçerler” (Yusuf, 105)” ayeti gereği Yaratıcı model homo Muslimus olan Peygamber ileticisi ve bütün insanlığa (bütün homo skeptikuslara) bu göksel ve yersel iletileri okuyup diğer insanlara iletmesini buyurmaktadır. Oysa birazdan kısaca açacağımız üzere, ikinci tür sanal üretilmiş pazarlamacı iletişimde: “Kendini göster, kendini gerçekleştir, beğenildiğin kadar adam veya madamsın” ilkeleri ve durumları geçerlidir.

Diğer taraftan ikinci tür sanal ve imajinatif iletişim, evrensel düzlemdeki doğal insanı varlık ve eylem alanında matematiksel nokta ve değer (., 0, 1, -1) durumundan çıkarmaktadır. Bunu da her türlü şekle dönüşüm ve uyumunu sağlayan insani olmayan yapay mekanik “iletişim mekanizmaları” lojistiği vasıtalarıyla yapmaktadır. Oysa buradaki açmaz ve kısır döngü söz konusu iletişim mekanizmalarına her daim verilerle beslenmesi şartıyla “dijitalizm”in hem sanal hem nesnel aktif aracı düzlem teşkil etmesidir. Tabii bu sürecin bir de elektrik-elektronik teknoloji lojistiği vardır ki, onun sayesinde veri durumundaki sayılar sembollere, simgelere en önemlisi şekillere ve görsel ete kemiğe bürünüp kendilerince değerler ve değersizlikler vaaz ve dikte etmektedirler. Yani hepsi birer insana dair değer adına her ne varsa içini boşaltan birer yapay mekanik “ileti” yumakları olmaktadır.

Yine, dijital dünya desteği ile sanal âlemin aktörleri bütün sevimlilikleriyle imaj ve hayat koçlarını da konuşturarak muhatap kitlelerine: “Al Sana Hayatının (Anının) Fırsatı, Hadi Kendin Ol, Kendini Göster ve Kendini Kendince Gerçekleştirir” çağrısında bulunmaktadır. Hatta onlar ileri bir adım atarak “Kendini Bilen Rabbini, Rabbini Bilen Kendini Bilir” yerine, her ne kadar “Kendi

Dilini, Dinini ve Değerini Kendin Kendince Oluştur” diye ifade etseler de, gerçekte bilinçaltılarında “Sen Yorulma Anın Keyfini Çıkar Biz Senin Adına Ölümün de Dâhil Her Şeyi Planlar Yaparız” demektedirler. Tabii ki onlara sorulduğunda hiç şüphesiz yaptıkları veya yapacakları şeyi kendilerince sözde kişilerin arzuları, tutkuları, özgünlüğü, özgürlüğü ve mutlulukları adına yapmaktadırlar. Oysa aslında gizli mahfillerde onların çok iyi bilip dile getirdiği gibi, gerçek görüntüden (görüntü gerçeğinden) çok farklı olup hayati tehlike arz etmektedir! Sorun budur.

Her iki iletişim türünün eylem sonuçları da yerine göre dini, yerine göre ahlaki, yerine göre hukuki alanlarda iletenlerini ve iletilenlerini ileti içerikleri bakımından bağlayıcı durumdadır. Yani iletenler ve iletilenler ileti içerikleri eksenli olarak iletişim eylemlerinin sonuçlarından sorumludurlar. Bu nedenle onlar, hangi kostüm, hangi maskeyi ve hangi kamufleji kullanırlarsa kullansınlar; hangi tür makyaj ve plastik cerrahi tedbirlere başvurlarsa vursunlar zinhar sorumluluklarından kaçamazlar.

Öte yandan, kadim soru ise: “İnsanlıkla yaşıt olan dinin ve insanlığın bunca bilgi birikiminin bu soruna çözüm önerileri nelerdir?” Bu sorunun cevabı, Hikmeti Tümcü Bilgi (HTB = Din + Bilim + Sanat + Felsefe) kavşağındaki yitik veya saklı öznenin/failin/eyleyenin, yani aynı zamanda homo skeptikus (meraklı, şüpheci, sorgulayıcı) olan Homo Muslimus’un, yeniden bulunuşu, ihyası, uyanışı, silkinişi ve kıyamı üzerinden ancak verilebilir. Fakat bu zorunlu adım içinde önce böyle bir dirilişin tarihçesi, günümüz hikayesi ve geleceğe dair ufku, vizyonu ve misyonu hem nazari hem de amali zeminlerde yazılmalıdır. Bu sorumluluk bilinciyle biz, çok yakın bir zamanda böyle bir “homo Muslimus’un diriliş hikayesi”nin yazımında olacağız.

4. Oturum: Sorular ve Cevaplar

Sorular (Toplu olarak alındı)

1. Değerli hocalarımız öncelikle hoş geldiniz. Hocam günümüzde teknolojik alandan sıyrılıp da İslami bir ivme kazandığımız nokta şu an için göremiyorum. Sosyal medyada acaba devrim yaparken evrim mi yapıyoruz. Hani evriliyor muyuz onu merak ediyorum. Bir de şu var düşünüyorum da Harezmi den hiç bahsetmedik bugün mesela algoritmanın kurucusudur. Mark Zuckerberg bunu çok iyi bir şekilde kullandı. Ocean Network filmini izlemiş olan arkadaşlarım destek verecektir. Biz hiç bundan bahsetmiyoruz. Geçmişimize çok sağlam vakıf değiliz. Kaldı ki bunun yanında hocalarım da destek verecektir. Siverekli bir doktor çıktı Ömer Çelakıl Kur'an'dan şeyler çıkarıyordu mesela Biz 15-16 yıl sonra adama başka bir gözle bakmaya başladık. Onun ilmini ve bilimini sorgulamaya başladık. Onu da espritüel bir şekilde eleştirmeye başladık, yani bir süre sonra sıkılmaya başlıyoruz. Sosyal medya ve Kur'an'ın inceliği homosapienler vs. Hepsi giriş olarak gelebilir ama çıkış ta aynı olmuyor sorun belli çözüm yok. Bununla ilgili bir şey bekliyorum teşekkürler.

2. Hoş geldiniz hocam ben Sait Hocama sormak istiyorum projelerden falan bahsettiğiniz Peki bize bu konuda ne öneriniz olacak? Biz ne yapmalıyız bilgisayar kurslarına falan mı gitmeliyiz ya da önerebileceğiniz herhangi bir yer var mı?

3. Merhaba bir sorum olacak şöyle bir cümle kullanmıştınız “Çok hızlı gidiyoruz fakat ruhumuz geride kaldı. Peki şu an yaşadığımız çağda çok hızlı gidiyoruz ama ruhumuz mu geride kaldı, yoksa çok yavaş gidiyoruz da ruhumuz mu fazlasıyla ileride ve biz ona yetişemiyoruz?

4. Öncelikle hepimiz işittik ve itaat ettik toplumundan geldik, bu toplumda büyüdük. Fakat bizim çağımız tamamen görmeye dayalı göze dayalı sizin kulağa dayalı çağdır. Bizde somut çağda büyüdük takdir edersiniz çok maddecî ve çok da dijital bir çağda büyüdük. Şunu sormak istiyorum. Gelecekteki bir anne bir ilahiyatçı olarak bir öğretmen olarak, bizde somut

çağda soyut ve dijital çağda doğduk büyüdü, biz bunu gördük ve itaat ettik toplumuna, bu tebliği bu dini bu soyut inancı nasıl anlatacaz. İmkansız değil mi? İmkansız olmasının altında yatan problem nedir?

5. Teknoloji çağı olan yeni neslin hızına nasıl yetişeceğiz biz?

Prof. Dr. Kasım Küçükalp: Harezmi ile ilgili olarak sürekli gündeme gelen bir şey var. O bir nevi bana sert oryantalist mesele gibi geliyor. Yani “Bizde de şu vardır, bizde de bu vardır bir zamanlar İslam aydınlanması İslam rönesansını biz yapmıştık, gavurlar bizden aldılar.” Bu ne hikmetse aydınlanma tecrübesinin sonrasında bizim aklımıza gelen bir şey oldu. Yani öncesinde pek de aklımıza gelmezdi. Ben de aklımıza gelen şeyin başımıza gelmesinden korkuyorum, yani gerçekten acaba bu bizim İslam rönesansı diye yaratmaya çalıştığımız şey İslam’da kurgunun bir parçası olabilir mi diye düşünelim isterim. Zira basit bir şey soracağım ben burada hazır bulunanlara desem ki, “Bana 5 tane İslam düşünürü ismi söyleyin. Aklınıza kimler gelecektir?” Hiç kimsenin aklına İmam Şafii gelmeyecektir, mesela problemimiz öyle bir problem kimse kusura bakmasın İslam düşünürlerinden İbni Sina, Farabi anlıyorsanız İmamı Şafii, İmam-ı Azam İmam Eş’ari düşünüyor mu vasfı bizim zihnimizde bir anlam ifade edecek şekilde yer almıyorsa yani burada söylenecek çok şey var. Bunu bu bağlamda cevaplamış olalım, yani görme çağı olarak şimdi bir şekilde içinde bulunduğumuz dünyada, imtihan olduğumuz dünyada, yani bu dünyada sevk ve idare eden parametrelerin içinde var olmak durumundayız Dolayısıyla mesela Kur’an-ı Kerim’de, “Sizi canlarınızdan mallarınızdan mahsullerinden eksik ve imtihan ederiz.” diyor. Tabii bu malın, canın, mahsulün eksildiği zaman, nerede hata yaptım da canım malım eksildi, demenin bir anlamı yoktur aslına bakarsak bir yerde doğru yapmış olmanın sonucunda çok kötü şeylerle imtihan olabilirsiniz. Yani bugün yaşadığınız şu an az önce hocalarımıza işaret ettikleri sömürgecilik kolonyalizm, postkolonyalizm süreçleri içerisindeki Avrupa’nın ekonomik yapısı ile karşı karşıya olmamız onun gibi kirli olmadığımızın bir

göstergesi olarak da düşünülmesi gereken önemli bir mevzu. İkincisi görsel alanda imtihan olunuyorsa görsel olanla yönetilme imtihanı veriyorsak hala görsel olan üzerinden tanımlar mı yapacağız? Mevzu zannettiğimizden daha derin bir mevzu. Görsel alanda bir takım kişiler bunu özellikle vurgularlar. Bunu görme eksikliğinden bahsederler, yani gözümüzden ziyade işitme ile ilgili bir mevzu. İslam estetiğinde bu mevzuda sıkıntının olduğu vurgulayan modern zaman müslümanları tezahür etti. Bu görsellik üzerinde meselenin deşifre olmasını gösteri toplumu içerisinde bir nevi göstererek teşhir edeceğiz de var olacağız. Bir şey göstermeden bununla mücadele ediyorsan bunu düşünmemiz lazım. Mesela foseptik çukurunun içerisine düşmüşüz diyoruz ki, “Namaz kılacağız.” İyi de burada namaz kılınmıyor, kimse kusura bakmasın. Abdest bile alamazsınız. Oradan çıkmanız gerekiyor. Burada iki problem var: “Hicretten sonra hicret yoktur”, hadis-i şerifi mesela. Biz ücreti mekan değişikliği olarak görürüz ama istikamet değişikliği olarak okumamız gereken bir mevzu olarak görmemiz gerektiği kanısındayım.

Sait Ercan: Öncelikle hocamıza teşekkür ediyorum. Bir arkadaşımız öneriler dedi, bir tane olay oldu sosyal medyada Bundan 3 ay önce falan, bilmem hanginiz biliyorsunuz. Sosyal medyayı hepiniz kullanıyorsunuz. Ama ben bunu duydum öğrendim. Orada değildim ama sosyal medya sayesinde öğrendim. Muhtemelen siz çok fazla öğrenemediniz O da şuydu. Bundan 3 ay önce Gazze’de bir Filistinli kızımız bir Yahudi askeri tarafından şehit ediliyor sudan bir sebepten. Bunu biliyorsunuz her gün televizyonda olan bir şey. Bu olaydan bir hafta sonra bunu duyan bir erkek Filistinli üniversite öğrencisi kardeşimiz gitti o askeri buldu ve göğsüne bıçağı sapladı ve oracıkta o genci de öldürdüler. Daha sonra taziye evinde taziye kuruldu. Şehit kızın babası şehit erkeğin babasının evine taziyeye gitti. Kapıdan girdiğinde şehit erkeğin babası ayağa kalktı herkesin içerisinde ona döndü ve “Allah’ın emri peygamberin kavli ile şehit kızınızı şehit oğluma istiyorum”, dedi ve birbirine sarılıp ağlamaya başladılar. Bu beni çok duygulandırdı Gazze şehrinde 8 tane çocuğumuz katledildi. Bu sadece bir istatistik. İstatistik çağında yaşıyoruz ama o çocuklardan bir tanesinin anne

babasının ondan başka hiç çocuğu yoktu. O genç 10 yıl sonra tüp bebekle doğmuştu ve bir daha hiç çocukları olmayacak. Hikâyeleri kaybediyoruz batı bize hikâyeleri kaybettiriyor. 11 Eylül ile ilgili kafanızda hiç bir tane ceset fotoğrafı yok, hiç bir tane zaafiyet fotoğrafı yok, hatta orayı çok güzel bir şekilde imar ettiler. 80 kişinin öldüğü o Fransa'daki insanların içerisine kamyonla dalınan şey ile ilgili bir tane fotoğraf kafanızda yok, işte başka bir yerde barda taranan insanlarla ilgili hiçbir şey yok. Belçika'daki de saldırılarla ilgili kafanızda hiçbir şey yok. Fotoğraflar yok ama bizim kafamızda o kadar çok fotoğraf var ki, yani şurada Irak dediğimde bir sürü fotoğraf geçiyor. Suriye dediğinizde aklımdan bir sürü fotoğraf geçiyor Türkiye'deki olaylar dediğimde, Arakan dediğinizde bir sürü fotoğraf geçiyor bu ne demek biliyor musunuz? Biz bir acının fotoğrafında da bir araya gelemiyoruz ve bu bizim zaafiyetimizi gösteriyor. Batı diyor ki; "Biz ölmeyiz, biz ölmedik, ölseydik gösterin fotoğrafları". Ne şekilde öğrenmek istiyorsunuz, olarak mı öğrenmek istiyorsunuz, yanarak mı öğrenmek istiyorsunuz, camide mi öğrenmek istiyorsunuz, aklıktan mı, sürünerek mi? Hepsinin fotoğrafını gösteriyor ve diyor ki acizsiniz bana karşı ve bunu medyada bizim gözümüzün içine koyuyor ve biz o fotoğrafları yayarken mutlu olarak yayıyoruz. "Bak, bak!", diyoruz. Whatsapp'ta yayınlıyoruz. "İlk görüntülere ulaşan benim, yayınlanan ilk fotoğrafları ben gördüm." Hemen hemen görmeyecek çocuklar görüyor. Onun için kimse de çıkıp söylemiyor bizim sosyal medyadaki akıl insanlarımız çıkıp da demiyor ya şu fotoğrafları paylaşmayın, şu videoları paylaşmayın Yeni Zelanda'daki adamın nefretten Müslümanları vurduğu gün, ben İzmir'de Murat Hocam ile beraberdim, o fotoğrafı gördüğüm zaman o nefreti nereye tenzih edeceksiniz. Arkamda turistler var o kadar sinirlendim ki uçağa biniyoruz kabindeyiz gülmeye başladılar. Murat Hoca ile yürüyoruz arkamdan kahkaha atıyorlar. Baktım dövmeli, küpeli, gavur tipinde bir adam yanında da üç kız var. Arkaya döndüm, "Yeter be susun!" deyip İngilizce bir şey söyledim. Bunlar birden sustular. Sonra uçağa girdik, uçakta önüme denk geldi. Murat Hoca konuşacaklarını söyledi ama hiçbir şey demeden indiler. Bana cevap verselerdi ben onlara cevap verseydim birbirimize girseydik dünya basını ne diyecekti

biliyor musunuz? “İstanbul’da turistlere saldırı. İzmir uçağında bir Türk 3 turisti önce sözlü taciz, sonra itişme kakışma ve fotoğraf...” Ben o gün hakikaten böyle bir insan değilim ama yönetemedim o gün o nefreti. Yani nefretini yönetemiyorsan göstermeyeceksin. Ve biz artık duyarsız yaşıyoruz bugün elli kişi öldü yarın yüz kişi ölüye gelecek. Sadece bir sayı. Irak’ta bir milyon kişi öldü Suriye’de iki yüz çocuk öldü. Suriye’ye iki defa gittim. O çocuklara o kadar çok hikâye anlatırım ki... Batı bize hikâyemizi kaybettiriyor. Benim size tek diyeceğim şudur; lütfen hikâyesi olan insanlar olun. Hikâyemizi kaybediyoruz. Bir çocuk beni ısrarla çekiyor Arapça bir şeyler söylüyor Ben arapça bilmediğim için utandım. Bu çocukları sevdik. Sonra videoyu Arapça bilen bir arkadaşşıma gönderdim. Şuna baksana çocuk bir şeyler söylüyor diyor. Demiş ki, “Beni sevdin, kardeşim içeride, onu da sever misin?” Bakın işte bu bizim hikâyemiz, bizim topraklarımızın hikâyesi ve biz hikâyemizi kaybediyoruz artık, sıradan istatistiğe dönüşüyor. Burada kırk kişi öldü, şurada elli kişi öldü. Çocuk var mı, evet bir çocuk var diyoruz. Kadın var mı, var diyoruz. Erkekler zaten umurumuzda değil. Kadın ve çocuk yoksa sıkıntı yok noktasına geldik. Sosyal medyada özgün olun, kendi fotoğraflarınız, kendi videolarınız, kendi hikâyeniz olsun. Her gittiğiniz yerde bir hikâyeniz olsun, hikâyenizi her yerde anlatın. Yarın Instagram’ı açtığınızda on tane Kürt ve Türk arkadaş, bir tane Arap, bir tane Amerikalı ekliyoruz, diye bir şey mi var. Sen kimi bekliyorsan onu ekliyorsun zaten. Senin kardeşin seni gördüğü zaman dünyası şekillenir. Onlara kahraman verdik de mi kabul etmediler. Hangi kahramanı çıkardık. Yani bir kahramanımız var da çocuklar onu kabul etmedi mi? Niye tarihimize sığınmıyoruz. Çünkü güncel kahramanımız yok. Manchester United sitesinde yapılan 55 milyonluk bir anketten çıkan sonuç şu. Gençler artık dinden uzaklaşıyor. 1990 yılında eşcinsel evliliklere ve eşcinsellere bakış üç katına çıktı, sanki dünyanın gündemi Türkiye. Eşref-i mahlûkat insan sahadan indiriliyor. Biraz makro bakmayı öğrenmemiz gerekiyor. İçerik üretmek ve özgün olmak... Öte yandan ruhla ilgili bir soru vardı, ona da değineyim. Ruh önde mi gidiyor, arkada mı gidiyor? Ben bu çağın ruhunun olduğunu düşünmüyorum. Şu an ruhu yok hepimiz maddi bir araca

dönüştük. Konferanslarda çocuklara bir milyonun üzerinde takipçim var, dediğimde daha dikkatli dinliyorlar onların karşısına bin takipçi ile çıkarsam dinlemeyecekler. Burada sosyal medya kötülüyor. Söylediklerimin hiçbir önemi kalmaz. Biz çağın dilini konuşmayı unuttuk. Ne diyor Hz. Ali Efendimiz, “Çocukları onların çağına göre hazırlayın.” Biz ısrarla çocuğu geri çekmeye çalışıyoruz. “Gitme ileriye gitme diyoruz.” Biz eskiden çok daha mutluyduk. Bu çağın içinde nasıl mutlu olacağını öğretmemiz gerekiyor. Eğer burada yoksa onları sanalda bulalım. İlla gel bu salonda beni dinle, demek zorunda değilim. Sanalda konuşurken canlı yayın açarım aralarında, 5000 kişiye ulaşır. Yani bir tane çocuğumuzu toprağın altına atmaya lüksümüz var mı? Onlar nereye gidiyorsa peşlerinden koşacağız, oraya geleceğiz, onlardan daha iyi öğreneceğiz. Onlarla aynı dili konuşacağız. Ne diyor atalarımız, “Senin bildiğin karşındakinin anladığı kadardır.” Biz biliyoruz diyoruz karşındaki anlamıyorsa sen istediğin kadar konuş bana ne. O anlatsın ama anlamıyorsan ne yapacağız? Onun için dijital imkânlar var.